

FORSKELLIGE VILKÅR for folkekirken på landet

Steen Marquard Rasmussen
Med bidrag af Marie Hedegaard Thomsen

LANDSFORENINGEN
AF MENIGHEDSRÅD

Forskellige vilkår for folkekirken på landet

Et forskningsprojekt gennemført af Landsforeningen af Menighedsråd
i samarbejde med arbejdsgruppen ”Kirken på landet” og
Folkekirkens Uddannelses- og Videnscenter

”Problemet med fakta er, at der findes så mange.”
(Samuel McChord Crothers, 1857-1927)

Steen Marquard Rasmussen

Med bidrag af Marie Hedegaard Thomsen

Forskellige vilkår for folkekirken på landet

Værkstedsrapport udgivet af
Landsforeningen af Menighedsråd 2016

Forskellige vilkår for folkekirken på landet

Af Steen Marqvard Rasmussen

Med bidrag af Marie Hedegaard Thomsen

© Forfatterne

ISBN: 978-87-90645-12-0

Udgivet af: Landsforeningen af Menighedsråd

Sats: Steen Marqvard Rasmussen

Tryk: LaserTryk.dk

1. oplag 2015

2. oplag 2016

Indholdsfortegnelse

UDGIVERS FORORD	9
FORFATTERS FORORD	11
INDLEDNING	13
Formål	13
Datagrundlag	14
Afgrænsning	17
FØRSTE DEL: DEMOGRAFISKE LANDSOGNETYPER OG KIRKEGANG	18
KAPITEL 1	20
STRUKTUR OG DEMOGRAFI	20
Strukturelle forskelle i 2014	20
Demografiske forskelle i 2014	27
Udviklingen i demografi fra 2004 til 2014	30
Udvalgte resultater fra Kapitel 1	32
KAPITEL 2	33
DEMOGRAFISKE LANDSOGNETYPER	33
Første forsøg: Eksplorativ dannelse af landsognetyper	33
Andet forsøg: Hypotesestyrret dannelse af landsognetyper	35
De demografiske landsognetyper geografi	42
Første delresultat om gennemsnits- og idealtyper	52
Metode	52
Gennemsnitstyper af demografiske landsogne	57
Idealtyper af landsogne (I)	59
Udvalgte resultater fra Kapitel 2	64
KAPITEL 3	66
DELTAGERMÆSSIG TILSLUTNING I DE DEMOGRAFISKE LANDSOGNETYPER ...	66
Deltagere til gudstjenester, kirkelige handlinger og sogneaktiviteter	68
Antal aktiviteter i Viborg og Lolland-Falsters stifter	68
Kirkegang i løbet af kirkeåret 2013-2014 i Viborg Stift	71
Problematik om antal gudstjenester og kirkegang	74
Kirkegang i Viborg Stift for kirkeårene 2001-02 og 2013-14	78
Kirkegang i løbet af kirkeåret i de demografiske landsognetyper	80
Statistiske successmål for det kirkelige liv	82
Deltagermæssig tilslutning i de demografiske landsognetyper	92
Udvalgte resultater fra Kapitel 3	95
ANDEL DEL: LANDKIRKE OG LOKALSAMFUND	97
KAPITEL 4	99
GEOGRAFISK OG KULTUREL UDBYGNING AF TYPERNE	99

Bortfaldsanalyse	101
Bortfaldsanalyse på sogneniveau	102
Bortfaldsanalyse på pastoratsniveau	104
Pastoratet som analyseenhed	107
Foreninger og institutioner, som findes	108
Foreninger og institutioner, man samarbejder med	122
Andet delresultat om gennemsnits- og idealtyper	132
Problematik om pastoratsinddeling	135
Sognet som analyseenhed	136
Alle landsogne, et indledende overblik	136
De fire landsognetyper	139
Fra fire til seks landsognetyper	144
Tredje delresultat om gennemsnits- og idealtyper	169
Udvalgte resultater fra Kapitel 4	174
KAPITEL 5	176
DELTAGERE I FOLKEKIRKENS AKTIVITETER I SYV LANDSOGNE	176
Dataindsamling til deltagerundersøgelserne	177
Udvælgelse	178
Invitation til deltagelse	180
Bortfald	181
Instruktionsmøder	181
Lokal metode	182
Evaluerings fra de deltagende sogne	184
Demografisk sammenligning af deltagerne med befolkningen	185
Kulturel orientering	189
Formål	189
Idealtypisk karakteristik	192
Operationalisering af kulturel orientering	194
Kulturel orientering i by, på land og blandt deltagere på landet	201
Alder og kulturel orientering	203
Deltagelse i bestemte kirkelige aktiviteter	208
Udvalgte resultater fra Kapitel 5	216
KONKLUSION	217
Forskellige typer af landsogne	217
D1-typerne	219
D2-typerne	222
D3-typen	223
Deltagerne i de kirkelige aktiviteter i syv landsogne	225
LITTERATUR	227
BILAG	232
Statistiske tests	232

Oversigt over Z-værdier	234
Variansanalyser af de to mål for deltagermæssig tilslutning	235
Bilagstabeller	236
Bilagstabeller til tredje delresultat om idealtyper på side 169ff.	237

TILLÆG - MARIE HEDEGAARD THOMSEN:

MAN SAMARBEJDER DA PÅ LANDET!	243
Sammenfatning	243
1. Indledning	244
1.1. Udgangspunkt for undersøgelsen	244
1.2. Dataindsamling	246
1.3. Interviewguide	249
1.4. Skalspørgsmål og figurer brugt i forbindelse med interviewene	250
2. TEMA 1 og 2 – Lokalområdet og samarbejdsmiljøet	254
2.1. Generelle træk ved beskrivelserne af lokalområdet	254
2.2. Hvordan står det til på landet? – beskrivelse af Case BD1	258
2.3. Hvordan står det til på landet? – beskrivelse af Case LD1	260
2.4. Hvordan står det til på landet? – beskrivelse af Case LD2	262
2.5. Hvordan står det til på landet? – beskrivelse af Case LD3	265
3. TEMA 3: Samarbejde med kirken eller mangel på samme	268
3.1. Manglende samarbejde med kirken	268
3.2. Samarbejde med kirken	269
4. TEMA 4 – Kirkens bidrag til lokalområdet	274
4.1. Ville der mangle noget, hvis kirken ikke var her?	274
4.2. Kan kirken bidrage mere eller bedre, end den gør nu?	277
4.3. Har kirken et særligt ansvar i lokalområdet – og hvad består det i så fald af?	278
4.4. Hvordan skal den gode landpræst være?	279
5. Opsamling med perspektiv	281
5.1. Lokalområdet – hvor går grænsen?	281
5.2. Lokalområdet – en virkelighed imellem Morten Korch og barske realiteter	282
5.3. Lokalområdet – kirkens eksistensberettigelse	283
5.4. Samarbejde – miljøet generelt	285
5.5. Samarbejde – kirken som samarbejdspartner	287
5.6. Kirken som lokal aktør – en mulighedssituation med udadvendtheden som nøgle	289
Litteraturliste	293

Figuroversigt

Figur 1:	Datasæt til projektet ”Kirken på landet”	15
Figur 2:	Geografisk fordeling af landsognene og de øvrige sogne.....	23
Figur 3:	Profiler for de demografiske landsognetyper	42
Figur 4:	Tre demografisk bestemte klynger af landsogne	43
Figur 5:	Svar-træs-analyse af de demografiske landsognetyper	45
Figur 6:	Korrespondanceanalyse af de demografiske landsognetyper ..	50
Figur 7:	Skærpede profiler for de demografiske landsognetyper	62
Figur 8:	Kirkegangsprocenten på kirkeårets dage for hhv. landsogne og øvrige sogne i Viborg Stift	71
Figur 9:	Kirkegangsprocenten på kirkeårets almindelige dage for hhv. landsogne og øvrige sogne i Viborg Stift	73
Figur 10:	Model over kirkegangen en given søndag i et bysogn sammenlignet med otte landsogne	75
Figur 11:	Kirkegangsprocenten i landsognene på kirkeårets dage i Viborg Stift, 2001-02 og 2013-14	79
Figur 12:	Kirkegangsprocenten på kirkeårets dage opgjort for hver af de tre demografiske landsognetyper i Viborg Stift, 2013-14...	81
Figur 13:	De demografiske landsognetyperes gennemsnitsscorer på det inklusive og det eksklusive succesmål – med fokus på de demografiske landsognetyper	93
Figur 14:	MDS-kort over forekomsten af foreninger og institutioner i de rene landpastorater – I: Dimensionsstruktur	114
Figur 15:	MDS-kort over forekomsten af foreninger og institutioner i de rene landpastorater – II: Radex-struktur.....	117
Figur 16:	MDS-kort over forekomsten af foreninger og institutioner i de blandede pastorater	120
Figur 17:	Samarbejdskvoter for foreningerne og institutionerne i rene landpastorater og blandede pastorater	127
Figur 18:	MDS-kort over kirkens samarbejde med foreninger og institutioner i de rene landpastorater	129
Figur 19:	MDS-kort over kirkens samarbejde med foreninger og institutioner i de blandede pastorater	131
Figur 20:	Befolkningstilvæksten 2004-14 i de fire typer af landsogne .	142
Figur 21:	Antal indbyggere i sognet i 2014 i de fire typer af landsogne	144
Figur 22:	Geografisk placering af seks idealtyper af landsogne.....	150
Figur 23:	Social og kulturel orientering fastlagt af EKD’s Socialvidenskabelige Institut	195
Figur 24:	Model over landsogne i Danmark 2014	224

Udgivers forord

Det hører til folkekirkens væsen, at den er til stede overalt, hvor folket er. Det har bestemt dens struktur, et tæt netværk af ca. 2.000 sogne, hvoraf godt halvdelen er landsogne. En struktur der har været meget stabil over tid.

De seneste 50 års demografiske ændringer udfordrer både strukturen og de lokale former for kirkeliv. Disse ændringer viser sig som en skæv befolkningsudvikling, der begyndte med afvandringen fra landbruget på grund af mekaniseringen. Lukning af mange små virksomheder på landet førte til yderligere afvandring eller til, at en væsentlig del af beboerne blev pendlere.

Kommunalreformen i 1970 betød, at de ca. 1.000 primærkommuner blev reduceret til 275, og ved den seneste reform gik antallet ned til 98. I kølvandet på disse reformer er hele skole- og institutionsstrukturen også ændret med det resultat, at den lokale kirke i mange landsogne er det eneste fælles mødested.

Også organiseringen af civilsamfundet har ændret sig fra helt lokale foreninger til sammenslutninger, der oftest dækker flere sogne.

For landbosamfundet som helhed har det betydet befolkningsnedgang, stedvis en meget skæv befolkningssammensætning med for eksempel mange ældre og enlige, andre steder er en meget væsentlig del af lokalbefolkningen pendlere. Samtidig er der nu færre funktioner i det enkelte sogn, da både institutioner og foreningsliv har grundenheder der er større end sognet.

Den udvikling betyder ikke kun, at mange af de i forvejen temmelig små landsogne er præget af befolkningsnedgang og har færre ressourcer til rådighed, men også at den sammenhæng, sognekirken virker i, er ændret. De traditionelle arbejdsformer er udfordret, og der er mange steder opstået nye behov, ikke mindst inden for diakonien. De demografiske og administrative ændringer har imidlertid ikke "ramt" alle landsogne på samme måde.

Denne komplekse situation for landsognene har fået kirkelige græsrodder rundt omkring i landet til at reagere. Det har ført til dannelsen af arbejdsgruppen "Kirken på landet" med repræsentanter fra Grundtvigsk Forum, Lolland-Falsters Stift og Teologisk Pædagogisk Center (nu en del af Folkekirkens Uddannelses- og Videnscenter), som bl.a. har holdt en konference om kirken på landet i Løgumkloster den 20. til 22. marts 2014, hvor også kirkeminister Marianne Jelved deltog.

Herefter har der været momentum for at beskæftige sig med folkekirkens særlige situation og udfordringer på landet. I maj 2014 indsendte arbejds-

gruppen ”Kirken på landet” i samarbejde med Landsforeningen af Menighedsråd en ansøgning på 650.000 kroner til Folkekirkens Videnspulje, som blev bevilget den 23. juni under forudsætning af, at der blev nedsat en fælles styregruppe mellem dette projekt og et andet projekt fra Københavns Universitet, som havde fået penge til projektet ”Hvad forventer folket af kirken?”, der også har mulighed for at præcisere forventningerne specifikt i landområderne.

Denne værkstedsrapport præsenterer resultaterne fra bevillingen, og vi er naturligvis glade for, at vi undervejs i forløbet har haft kontakt med projektet fra Københavns Universitet. Dette samarbejde har betydet, at der har været to styregrupper med hver sine opgaver.

Den ene har fulgt projektarbejdet tæt, da den på 4 møder fra september 2014 til juni 2015 har gennemgået hele bogen. Medlemmer af denne styregruppe var Ketty Sørensen, Birgitte Rosager Møldrup, Christina Rygaard Kristiansen, Birgitte Stoklund Larsen og undertegnede.

Den fælles styregruppe var forankret i Folkekirkens Uddannelses- og Videnscenter (FUV) og bestod af Birgitte Graakjær Hjort, Hans Raun Iversen, Kirsten Felter, Ruth Sønderkov Bjerrum, Steen Marquard Rasmussen, Marie Hedegaard Thomsen, Flemming Vium Nielsen og undertegnede. Den har på tre møder fra oktober 2014 til maj 2015 drøftet udkast til kapitlerne samt faglige og metodiske forhold af betydning for de to projekter.

Vores projekt er blevet ledet af to medarbejdere på Landsforeningens sekretariat: Steen Marquard Rasmussen har især taget sig af de faglige spørgsmål, mens Flemming Vium Nielsen især har taget sig af administrative og kirkepolitiske forhold, herunder planlægningen af det perspektivseminar, der bliver holdt den 4. september 2015, og som har til formål at diskutere, hvordan undersøgelsens resultater kan omsættes til strategier for at udvikle kirken på landet.

Hvis disse strategier skal bære frugt, må de være baseret på systematisk viden og ikke kun på mere tilfældige fornemmelser eller på ideologi. Projektets hovedformål er derfor at skabe en solid viden om og forståelse for, hvordan vilkårene for at være kirke på landet er forskellige, så man kan tage udgangspunkt i denne forskellighed i strategiarbejdet.

Jeg håber denne værkstedsrapport kan danne udgangspunkt for at formulere sådanne vidensbaserede lokale strategier.

Inge Lise Pedersen
medlem af bestyrelsen i
Landsforeningen af Menighedsråd
og formand for styregruppen for
projektet om kirken på landet

Forfatters forord

Det er i dag præcis 16 år siden, at bestyrelsen i Landsforeningen af Menighedsråd holdt en temadag om ”småsognsproblematikken” med tre indbudte foredragsholdere. Temadagen blev fulgt op med et debatoplæg fra bestyrelsen til midtvejsmødet for foreningens distriktsforeninger i efteråret 1999. Den gang ønskede man ikke specifikt at tale om, at de små landsogne havde særlige udfordringer. Derfor hed det forsigtigt i bestyrelsens debatoplæg:

Dette begreb (småsognsproblematikken, SMR) indgår i debatten om folkekirkens struktur. Begrebet betyder efter vor opfattelse *ikke nødvendigvis*, at det er problematisk, at folkekirken har små sogne. Det bruges til at signalere behov for at undersøge og drøfte, *om* der er særlige problemer og potentialer i de små sogne, hvorved både forstås små sogne på landet og i byerne.¹

Året inden havde biskop i Lolland-Falsters Stift, Holger Jepsen, udgivet *Debat om det lille sogn*, som var en artikelsamling om de særlige forhold for stiftets små sogne.

Siden da har arbejdet med landsognenes særlige problematikker især været koncentreret om organisatoriske og administrative forhold. Herunder hører ikke mindst de mange sammenlægninger af menighedsråd, som især har fundet sted siden 2004: Ved menighedsrådsvalget dette år steg det samlede antal af fælles menighedsråd for et flersognspastorat fra 25 til 77, og i 2015 er der 311 fælles menighedsråd, som tilsammen indeholder 734 sogne. Der er endnu ikke foretaget nogen analyser af, hvad disse organisatoriske ændringer har haft af konsekvenser for det kirkelige liv på landet.

Mange er dog klar over, at udfordringerne for kirken på landet kun er taget til siden den nævnte temadag. Som nævnt i Inge Lise Pedersens forord har det ført til dannelsen af arbejdsgruppen ”Kirken på landet”, som sammen med Landsforeningen af Menighedsråd fik bevilget penge til det projekt, som nu bliver afrapporteret med denne bog.

Bevillingen blev givet under forudsætning af, at der fandt en koordinering sted mellem dette projekt og projektet ”Hvad forventer folket af kirken?” fra Københavns Universitet, jf. Bjerrum og Felter 2015.

Vi er glade for, at vi undervejs i forløbet har haft kontakt med dette andet projekt, da det har været til gensidig inspiration. Det har for eksempel ført til fælles drøftelser af brugen af kvalitative metoder, en koordineret udvælgelse af sogne til lokale undersøgelser, der hvor en sådan var relevant, og ikke mindst til et samarbejde om brugen af det instrument til måling af in-

¹ Hvis sognet skranter – uden samarbejde går det ikke, debatoplæg til midtvejsmødet i november 1999:1.

dividernes kulturelle orientering, som jeg har udviklet i Rasmussen 2014. Sidstnævnte har dels betydet, at Bjerrum og Felter har indarbejdet mine spørgsmål i deres YouGov-dataindsamling og -analyse, og dels betydet, at jeg har kunnet bruge deres data og sætte dem i forhold til de data, som vores projekt har indsamlet fra deltagerne i kirkelige aktiviteter i syv landsogne. Ved at sammenligne den kulturelle profil fra de to datasæt er det muligt at belyse, om de faktiske deltagere i kirkelige aktiviteter på landet adskiller sig fra indbyggerne i landområderne med hensyn til kulturelle præferencer.

Da mange har bidraget til, at vores projekt kunne blive til virkelighed, vil jeg benytte lejligheden til at sige tak til Folkekirkens Videnspulje for projektets finansiering, til ildsjælene fra arbejdsgruppen ”Kirken på landet”, til deltagerne i de to styregrupper, til Elin Humlum for grundig og sprogfagligt dygtig korrekturlæsning, til de mange lokale folk i de udvalgte sogne, som beredvilligt har hjulpet os med dataindsamling eller selv har udfyldt spørgeskemaer eller ladet sig interviewe, til medarbejderne, der omhyggeligt har indtastet de mange data, og til Marie Hedegaard Thomsen, som ud over at have gennemført sin egen undersøgelse (jf. side 243 i denne bog) på ganske få måneder også har ledet dataindsamlingen i forbindelse med deltagerundersøgelserne i syv landsogne.

Til sidst skal jeg blot nævne, at tysksproget materiale er oversat af undertegnede.

Steen Marquard Rasmussen
Sabro den 22. august 2015

Indledning

Formål

Projektets formål er ifølge projektansøgningen

at skabe en forståelse for, *hvordan* vilkårene for at være kirke på landet kan være *forskellige* for derigennem at kunne inspirere folkekirkens aktører til at formulere strategier til at udvikle kirkelivet og fastholde kirkens position i landområderne.²

Vi ser altså, at formålet dels har en analytisk del, som handler om at forstå ”*hvordan* vilkårene for at være kirke på landet kan være *forskellige*” og dels en kirkepolitisk del, som handler om at ”inspirere folkekirkens aktører til at formulere strategier”.

Denne bog beskæftiger sig med det analytiske formål, mens den kirkepolitisk del bliver taget op på et perspektivseminar i september 2015 og derudover bliver videreført via en fireårig stilling som projektleder for kirken på landet under Folkekirkens Uddannelses- og Videnscenter. Om perspektivseminaret hedder det i projektansøgningen:

Formålet med seminaret er at diskutere og gerne også komme med anbefalinger til, hvordan analyserne kan omsættes til strategier for at udvikle kirken på landet med realistiske afsæt i de faktiske vilkår og med fokus på, hvilke scenarier der tegner sig for kirken på landet.

Som opfølgning på seminaret sikrer projektets styregruppe at anbefalinger og perspektiver formidles i afrapporteringen, herunder forslag til, hvordan arbejdet med problematikkerne vedrørende kirken på landet kan videreføres.

Seminaret og opfølgningen er altså ment som overgangen fra analyse til strategisk handlen, da det ikke er realistisk at forvente, at man allerede i analysefasen kan udvikle egentlige strategier, herunder redskaber for lokalt udviklingsarbejde i sogne og provstier. På den anden side skal analyserne hele tiden gennemføres med det sigte, at de kan give input til sådanne strategiske overvejelser.³

I centrum for denne bogs analytiske arbejde står følgende to spørgsmål, som det er denne bogs formål at besvare:

1. Er det muligt at lokalisere forskellige typer af landsogne, som har hver sine vilkår for det kirkelige arbejde? Herunder hører dels, hvordan det er muligt at indkredse disse typer og dels, hvad der i givet fald karakteriserer disse typer?
2. Hvordan kan man beskrive deltagerne i de kirkelige aktiviteter i udvalgte landsogne og i den forbindelse sammenligne dem med indbyggerne i disse sogne eller i landsognene generelt? Herunder hører at udpege de

² Ansøgning om projektet ”Kirken på landet”, den 2. maj 2014, s. 1.

³ Ansøgning om projektet ”Kirken på landet”, den 2. maj 2014, s. 4.

forhold, der skal være sammenligningsgrundlaget og nå frem til en beskrivelse af, om – og i givet fald hvordan – de faktiske deltagere adskiller sig fra befolkningen på landet i sin helhed.

Som det ses, indeholder hvert spørgsmål dels et metodisk og dels et indholds- eller resultatmæssigt lag. Som det vil fremgå af læsningen, fylder det metodiske lag, herunder en række mellemregninger, ganske meget. Det er begrundet i, at den foreliggende analyse giver sig i kast med helt opdyrkede land og derfor selv må udvikle en metode, mens analysen foregår, men det er også begrundet i, at projektbevillingen til ”kirken på landet” er givet under satsningsområdet *Strukturforandringer på landet, i forstæderne eller i byen*. Da vi alene ser på landsognene, kan man argumentere for, at det vil være nærliggende undervejs i projektet at udvikle en metode, som kan generaliseres til undersøgelser af landets øvrige sogne. Den tanke er baggrunden for, at det i vores projektansøgning hed, at

der ... undervejs i processen vil finde en metodeudvikling sted, som efterfølgende kan anvendes i forhold til at analysere kirkens vilkår i andre dele af landet, herunder i forstæder, provinsbyer og de store byer.⁴

Dette perspektiv tilgodeses ved, at den en metodeudvikling, der finder sted, er designet således, at den kan generaliseres til hele landet. Eksempelvis bliver de stiftsvisse tællinger af kirkegængere håndteret således, at der kan foretages analyser på tværs af alle stifter på en måde, de tager højde for de historisk betingede stiftsvisse forskelle i kirkegangen og på en måde, der tager højde for, at landsognene generelt har en højere kirkegangsprocent end bysognene. Dertil kommer, at en senere anvendelse af den her udviklede metode forudsætter, at den er fastholdt og ret indgående beskrevet.

Dette er baggrunden for, at jeg har valgt at genrebestemme den foreliggende tekst som en *værkstedsrapport*. Det betyder, at teksten ikke alene præsenterer de endelige resultater, men også gør rede for såvel metodeovervejelser som de vigtigste mellemtrin under vejs til resultaterne. Formålet hermed er både at dokumentere, hvor pålidelige resultaterne er, præcisere visse teoretiske præmisser, gøre sig åben for en faglig drøftelse af de metodiske valg og inspirere andre til, hvordan man kan håndtere en samlet set ret kompleks dataanalyse.

Datagrundlag

Undersøgelsen vil tage udgangspunkt i den inddeling af Danmarks sogne efter urbaniseringsgrad, som jeg i samarbejde med Danmarks Statistik udviklede i 1992. Den inddeler alle landets sogne i syv grupper efter deres

⁴ *Ansøgning om projektet ”Kirken på landet”*, den 2. maj 2014, s. 3.

urbaniseringsgrad og er blevet ajourført i 1996, 2000, 2004 og 2008. Inddelingen har vist sin analytiske styrke i en lang række undersøgelser af kirkelige forhold.

I forhold til ”kirken på landet” vil det være relevant at koncentrere sig om sogne, der hører til de to grupper der er mindst urbaniserede. Dvs. de sogne, hvor den største bydannelse i sognet har under 1.000 indbyggere. Da denne inddeling ikke hverken indeholder demografiske oplysninger eller specifikt kirkelige, er der behov for at supplere med sådanne. Derfor vil der blive arbejdet med følgende syv sæt af data:

7) <i>Deltagerundersøgelse</i> (syv sogne)
6) <i>Danskernes kontakt med folkekirken</i> (YouGov-panel med 1.016 personer, 18-74 år)
5) <i>Interviews med foreninger</i> (fire sogne)
4) <i>Survey om foreninger og institutioner</i> (333 landsogne)
3) <i>Tælling af kirkegængere gennem ét år</i> (tre stifter: Viborg, Fyen og Lolland-Falster)
2) <i>Registerdata om befolkningen i sognene:</i> Alder, uddannelse, indkomst o.l. (2.180 sogne)
1) <i>Registerdata om sognene:</i> Urbaniseringsgrad, by, skole, togstation (2.180 sogne)

Figur 1: Datasæt til projektet ”Kirken på landet”

Bogens struktur er at starte med de *nederste* dataset og derefter bygge ovenpå: I Kapitel 1 præsenterer jeg grundoplysninger om alle sogne i Danmark på grundlag af en specialkørsel fra Danmarks Statistik til dette projekt. Den indeholder bl.a. en inddeling af alle sogne efter urbaniseringsgrad, som vores definition af et landsogn bygger på.

Kapitel 2 tager udgangspunkt i den såkaldte ”kirkestatistik”, som reelt er en statistik over befolkningens demografi i de enkelte sogne. Ved hjælp af disse oplysninger lykkes det mig at inddele landsognene i tre typer med hver sin signifikant forskellig befolkningsprofil. Denne fremkaldelse, lokalisering og beskrivelse af de tre demografisk bestemte landsognetyper er *undersøgelsens første hovedresultat*.

I Kapitel 3 inddrager jeg de tre stiftvise tællinger af kirkegængere, som det var muligt at skaffe data fra. Disse bruges dels til at udforme to statisti-

ske mål for deltagermæssig succes og dels til at relatere disse til de tre demografisk bestemte landsognetyper fra kapitel 2. Hermed er det muligt at påvise, at de forskellige grader af deltagermæssig tilslutning til en hvis grad kan forklares ud fra sognebefolkningernes forskellige demografiske sammensætning.

Kapitel 4 bygger på oplysninger om landsognene og -pastoraterne, der er indhentet ved hjælp af et standardiseret spørgeskema, som blev sendt til alle præster i alle landsognene. Formålet med dette var at supplere de foregående data (jf. pkt. 1 til 3 i Figur 1) med yderligere faktuelle oplysninger om bl.a. forekomsten af og samarbejde med foreninger og institutioner.

Disse oplysninger analyseres først med pastoratet og dernæst med sognet som analyseenhed. Dette fører dels til, at de tre demografisk bestemte landsognetyper fra Kapitel 2 bliver udvidet til 6, og dels til en nærmere beskrivelse af disse typer, som jeg anser for *undersøgelsens andet hovedresultat*.

Da kirkens forhold til foreninger og institutioner anses for centralt i projektet om ”kirken på landet”, og da dette indtil nu kun er belyst kvantitativt og meget overordnet, bliver dette forhold undersøgt ved hjælp af kvalitative interviews med foreninger og institutioner i fire udvalgte lokalområder (datasæt 5). Denne kvalitative del af undersøgelsen er gennemført af Marie Hedegaard Thomsen og fører til *undersøgelsens tredje hovedresultat*, som kan læses i tillægget på side 243ff.

I Kapitel 5 er det ikke længere sogne eller pastorater, der er analyseenhed, men derimod individer. Kapitlet starter med en kort omtale af den kulturanalytiske model, som jeg har præsenteret i Rasmussen 2014 med inspiration fra Sinus Instituttet og fra Ahrens og Wegners undersøgelse af den evangelisk-lutherske kirke i Hannover. Herefter følger mit forslag til en operationalisering af modellen, hvilket er en nyskabelse, der åbner for empiriske undersøgelser af befolkningens kulturelle orientering. Denne mulighed udnyttes ved at inddrage YouGov-data (datasæt 6) over befolkningen som helhed – inddelt i land- og byområder⁵ – og sammenholde disse med lokale undersøgelser af den del af befolkningen, der rent faktisk har deltaget i kirkelige aktiviteter i syv sogne i en bestemt måned i foråret 2015 (datasæt 7). Sammenkoblingen af de syv deltagerundersøgelser med dels YouGov-data og dels oplysningerne om befolkningens demografiske sammensætning i de syv sogne gør det muligt at undersøge, om og hvordan de, der har deltaget i kirkelige aktiviteter i de syv landsogne, adskiller sig fra befolkningen i landsognene. Disse sammenligninger samt de vurderinger af kirken på landet, som deltagerne i de kirkelige aktiviteter kommer med, opfatter jeg som *undersøgelsens fjerde hovedresultat*.

⁵ Jf. Felter 2015: YouGov.

Afgrænsning

Denne undersøgelse af kirken på landet begrænser sig i hovedsagen til at have *sognet som analyseenhed* til trods for, at de seneste års kirkelige fornyelser i mange tilfælde har regionalkirkelig karakter.⁶ Begrundelsen for denne afgrænsning er simpel nødvendighed forstået på den måde, at stort set alle eksisterende datasæt er bygget op med sognet som grundenhed. Det f.eks. gælder den såkaldte ”kirkestatistik” oplysninger om befolkningen og de tællinger af kirkegængere, der er gennemført i en række stifter siden 2013. De eneste undtagelser er et afsnit i Kapitel 4 (side 136ff.), hvor det har været muligt og meningsfuldt at gøre pastoratet til analyseenhed.

En anden væsentlig begrænsning ved den foreliggende undersøgelse er, at den ikke inddrager den folkekirkelige økonomi til trods for, at andre undersøgelser har vist, at kirken på landet i høj grad ”er på støtten” og det i dobbelt forstand: Dels finder der en overførsel sted fra rige til fattige kommuner via den folkekirkelige fællesfonds udligningsordning, og dels finder der inden for hver kommune en udligning sted mellem de større og de mindre byer. Begrundelsen for ikke at tage dette økonomiske aspekt med er, at de økonomiske oplysninger ikke er organiseret på en måde, så de umiddelbart kan kombineres på en meningsfuld måde med dem, der benyttes i denne undersøgelse. Når vi f.eks. beregner, hvor mange gudstjenester, der finder sted i de enkelte sogne, og hvor mange der deltager i disse, kan vi ikke hente oplysninger om, hvad det koster at afvikle netop disse gudstjenester.

Et tredje vigtigt punkt, som vi ikke har taget med, er fordelingen af præsteressourcer i de forskellige sogne. Også dette er vanskeligt at opgøre bl.a. på grund af det uensartede forhold mellem sogne og pastorater og de stillinger, der er delt mellem forskellige funktioner.

Endelig bør det nævnes, at denne undersøgelse af landsognene sigter mod en typeinddeling af de almindelige landsogne. Hermed være sagt, at jeg undervejs i forløbet, hvor det er muligt og meningsfuldt, vil se bort fra den særlige problematik, der er på småøerne.⁷

⁶ Om dette begreb se Rasmussen 2014:196-208.

⁷ Denne er tilbage i 1990’erne blevet belyst af sognepræst Jørgen Anker Jørgensen.

Første del: Demografiske landsognetyper og kirkegang

Formålet med første del er at bidrage til undersøgelsen af, ”hvordan vilkårene for at være kirke på landet kan være forskellige” (jf. formålsbeskrivelsen på side 13) ved besvare dette spørgsmål:

Hvis man alene betragter befolkningens *demografiske* sammensætning i de enkelte landsogne, findes der så forskellige typer af landsogne, og har disse forskelle betydning for det kirkelige liv i sognet?

Det korte svar er ja. Ud fra blot seks demografiske oplysninger er det muligt at opspore tre slags landsogne, som idealtypisk kan beskrives på denne måde:

- DS1⁸ er de landsogne, der har flest ressourcestærke i forhold til arbejdsmarkedet. De ligger midt i Danmark (typisk på Sjælland og Østjylland), har gode jobmuligheder, er forholdsvis tæt på de større byer og har gode tog- og vejforbindelser til storbyerne med deres mange kulturtilbud. Samtidig har de i kraft af den landlige beliggenhed direkte adgang til naturens mange herlighedsværdier. Derfor har disse sogne undgået den almindelige fraflytning, som ellers præger landsognene: Siden 2004 er befolkningen i gennemsnit steget med 7% i DS1-sognene, hvorfor huspriserne er de højeste blandt landsognene og endda har været markant stigende siden 2004.
- DS3 er de mest pressede landsogne, og vi finder dem især på Lolland-Falster, Bornholm og ved den jyske vestkyst. Disse sogne er ikke attraktive for børnefamilier og pendlere, fordi der hverken er skole, togstation eller andre gode forbindelser til de større byer. De begrænsede jobmuligheder og den svage infrastruktur medfører, at mange er på overførselsindkomster. Og da der ikke er nogen særlig interesse for at bosætte sig i disse sogne, er befolkningstallet faldet med op mod 20% siden 2004. Selvom huspriserne allerede dengang var lave, er de siden faldet betydeligt siden da.
- DS2 er en mellemgruppe, som i dobbelt forstand er placeret imellem de to ovennævnte typer: Geografisk ligger de i mellemzonen med tyngdepunkter på Fyn og i Midtjylland, men også med hensyn til demografi, befolkningstilvækst og huspriser ligger disse sogne mellem de to andre.

⁸ Forkortelsen DS betyder demografisk bestemte landsognetyper i en skærpet (dvs. idealtypisk) version. Det bliver nærmere forklaret nærmere på side 59f.

For at afgøre, om disse forskelle også giver forskellige vilkår for det kirkelige liv, udvikler jeg på baggrund af de stiftsvise tællinger af kirkegængere i perioden 2013-2014 to statistiske succesmål for deltagelsen i det kirkelige liv:

- 1) *Et eksklusivt succesmål*, der er defineret som den gennemsnitlige kirkegangsprocent på kirkeårets almindelige dage forstået som alle de dage, der indgår i kirkeårets søn- og helligdage, men bortset fra gudstjenester juleaften og gudstjenester med konfirmation.
- 2) *Et inklusivt succesmål*, der inkluderer samtlige aktiviteter, som er blevet registreret i sognet på alle kalenderårets dage i den periode, tællingen varede. Dette mål er defineret som den gennemsnitlige deltagerfrekvens for alle registrerede aktiviteter pr. folkekirkemedlem i sognet pr. år.

På dette grundlag kan det påvises, landsognetypen DS3 ligger højest på begge succesmål, DS2 ligger lavest, mens DS1 ligger i midten, når der tages højde for, at sognestørrelsen også har betydning for den deltagermæssige succes.

Kapitel 1

Struktur og demografi

I dette kapitel bliver det først defineret, hvad der i denne bog menes med et landsogn, og derefter bliver landsognene sammenlignet med de øvrige sogne med hensyn til en række forhold, som det er muligt at beskrive på baggrund af følgende to datasæt: En særkørsel fra Danmarks Statistik, der bl.a. inddeler sognene efter urbaniseringsgrad, og den såkaldte "Kirkestatistik", der indeholder en række demografiske oplysninger om befolkningerne i sognene.

Strukturelle forskelle i 2014

Et *landsogn* er i dette projekt *defineret* som et sogn, hvis største by har under 1.000 indbyggere.

Definitionen bygger på den inddeling af Danmarks sogne efter urbaniseringsgrad, som har været et nøglebegreb i Landsforeningens undersøgelser siden 1992. Begrebet blev første gang anvendt i en undersøgelse af de forskellige begravelsesformers udbredelse i Danmark,⁹ hvor formodningen var

... at den måde folk bliver begravet på, er betinget af kulturen i det samfund, de lever i. Begrebet kultur er imidlertid så komplekst, at det ikke umiddelbart kan indgå som variabel i undersøgelsen. Derfor er det nødvendigt at foretage en *meningsfuld forenkling*. ... Den bygger på en antagelse om, at der er en sammenhæng mellem lokalsamfundenes grad af frigørelse fra den traditionelle begravelsesskik i Danmark og deres urbaniseringsgrad, dvs. grad af bymæssig udvikling.¹⁰

Denne antagelse viste sig at holde stik, da undersøgelsen påviste en entydig sammenhæng mellem urbaniseringsgrad og valg af begravelsesform.¹¹ Inddelingen er siden blevet anvendt i en lang række meget forskellige undersøgelser af folkekirkelige forhold, som viste sig at have det til fælles, at opdelingen efter urbaniseringsgrad medførte stærkt signifikante forskelle mellem sognene, uanset om det konkrete emne f.eks. var rekrutteringen til organiststillinger, opgaverne og tidsforbruget for menighedsrådets kontaktperson, kirkegangen, menighedsrådsvalget eller præstearbejdet. På den baggrund har jeg af og til formuleret det sådan, at vi har to slags folkekirker

⁹ Den operationelle definition af urbaniseringsgraden fra 1992 findes i Rasmussen 1993:184-186.

¹⁰ Rasmussen 1993:184.

¹¹ Jf. Rasmussen 1993:214.

i Danmark – den på landet og den i byerne – med hver sine karakteristiske særpræg.

Tidligere undersøgelser har altså vist, at sognenes urbaniseringsgrad både er en *indikator* for bestemte *kulturelle forhold i befolkningen* og for *strukturelle forhold i folkekirken*.

Oprindeligt blev landets sogne inddelt i syv urbaniseringsgrader, som er blevet ajourført i 1996, 2000, 2004 og 2008, men for 2014 er de syv grupper blevet udvidet til 13.¹² De følgende to tabeller viser nogle nøgletal for den seneste opgørelse:

Tabel 1: Danmarks sogne, indbyggere og pastorater inddelt efter urbaniseringsgrad pr. 1. januar 2014

Sognets urbaniseringsgrad: Antal indbyggere i den største by i sognet:	Antal sogne	Andel af sogne	Andel af indbyggere	Antal indbyggere i sognet			Antal indbyggere i pastoratet			Antal sogne i pastoratet ²⁾		Det gennemsnitlige antal sogne i pastoraterne med flere sogne
				5. percentil	Gennemsnit	95. percentil	5. percentil	Gennemsnit	95. percentil	Et sogn	Flere sogne	
Under 200 indb.	522	24%	3%	101	328	626	520	2.167	5.785	4%	96%	3,1
200-499 indb.	381	18%	5%	314	668	1.169	822	2.432	6.446	10%	90%	3,0
500-999 indb.	271	12%	5%	477	1.085	1.683	1.159	2.493	6.367	13%	87%	2,7
Subtotal	1.174	54%	13%	132	613	1.360	744	2.328	6.367	8%	92%	3,0
1.000-1.999 indb.	222	10%	7%	448	1.713	2.891	1.565	2.694	4.553	27%	73%	2,6
2.000-4.999 indb.	224	10%	11%	404	2.735	4.970	1.376	3.906	6.432	28%	72%	2,5
5.000-9.999 indb.	100	5%	7%	542	4.117	8.838	1.295	5.428	9.522	49%	51%	2,7
10.000-19.999	77	4%	9%	378	6.292	15.645	1.155	7.018	15.855	56%	44%	2,3
20.000-29.999	42	2%	5%	1.206	6.670	14.149	2.053	7.049	14.149	76%	24%	2,2
30.000-39.999	39	2%	5%	1.181	6.502	11.891	2.981	6.937	11.891	74%	26%	2,3
40.000-49.999	43	2%	6%	2.134	7.174	12.108	3.731	7.541	12.108	86%	14%	2,8
50.000-99.999	54	2%	6%	754	5.882	11.670	1.349	6.403	12.130	74%	26%	2,3
100.000+ bortset fra hovedstaden	81	4%	10%	803	7.053	11.876	3.695	7.877	12.895	75%	25%	2,1
Hovedstadsområdet	124	6%	22%	3.451	9.813	17.579	4.071	11.168	21.814	85%	15%	2,2
Subtotal	1.006	46%	87%	597	4.808	12.255	1.557	5.781	13.305	52%	48%	2,5
Total	2.180	100%	100%	170	2.549	10.167	866	3.922	11.307	28%	72%	2,8

Kilde: Specialkørsel fra Danmarks Statistik til projektet ”Kirken på landet”, 3. oktober 2014.

Note 1: Percentil er en opdeling i hundrededele, og markeringen af hhv. den 5. og den 95. percentil har til formål at vise, hvor grænsen går for de 5%, der ligger hhv. lavest og højest. Når den 5. percentil for urbaniseringsgraden ’500-999 indbyggere’ er 477, så betyder det, at 5% af sognene i denne urbaniseringsgrad har et indbyggertal på *under* 477,

¹² Den operationelle definition fra 2014 har denne ordlyd: ”Urbaniseringsgraden defineres ud fra den største by, der rækker ind i sognet, der er altså tale om en delmængde af byen liggende i sognet.” (Kaaber 2014:1).

og tilsvarende har 5% af sognene i denne gruppe et indbyggertal på over 1.683, jf. den 95. percentil. Hvis man umiddelbart undrer sig over, hvordan et sogn i urbaniseringsgraden '500-999 indbyggere' kan have *mindre end 500* indbyggere, kan man vende tilbage til definitionen fra note 12, som indebærer, at det *ikke* er givet, at *hele* den by, der bestemmer sognets urbaniseringsgrad, ligger i sognet; det er nok, at en del af den "rækker ind i sognet". Det giver mulighed for, at et sogn med ret få indbyggere kan være tilskrevet en højere urbaniseringsgrad end sognets eget indbyggertal.

Baggrunden for denne tilskrivning af en højere urbaniseringsgrad er den antagelse, at hvis den givne by rækker fysisk ind i sognet, så vil denne større by bestemme sognets kulturelle karakter. Et oplagt eksempel på dette kan være, at Skejby Sogn med godt 800 indbyggere i kulturel forstand er en del af Aarhus, der har en urbaniseringsgrad på 100.000+ indbyggere.

I den anden ende af skalaen ser vi, at 5% af sognene i urbaniseringsgraden '500-999 indbyggere' har *mere end 1.683* indbyggere, altså noget over grænsen på 999. Det skyldes, at der i de pågældende sogne er placeret flere små byer, som hver for sig har under 1.000 indbyggere. Da der ligger flere byer i det pågældende sogn, vil dette have et samlet indbyggertal, der ligger over indbyggertallet for hver af byerne. Baggrunden for, at sognet trods dette bliver tilskrevet en urbaniseringsgrad på under 1.000 indbyggere er den antagelse, at sognets kulturelle karakter ikke kan løfte sig op over det urbaniseringsniveau, som den største af disse småbyer har. Det er så at sige den største af disse småbyer, der bestemmer sognets kulturelle klima.

I stedet for de valgte percentiler kunne man have vist minimums- og maksimumsværdierne. Ulempen ved sidstnævnte mulighed er imidlertid, at disse er følsomme overfor en ekstremværdi hos et enkelt sogn, da det så kun er denne, der bliver vist. Dette undgår percentilerne, da de ser bort fra de yderste 5% af sognene i begge ender (disse er dog naturligvis med, når gennemsnitsværdien beregnes). Det betyder, at percentilerne angiver det interval, indenfor hvilket 90% af sognene i en given urbaniseringsgrad ligger. For landsognene som helhed (jf. den øverste subtotal) kan vi derfor sige, at 90% af disse har et indbyggertal på mellem 132 og 1.360.

Note 2: For denne variabel giver summen af hver række 100%±1% pga. evt. afrundingsfejl.

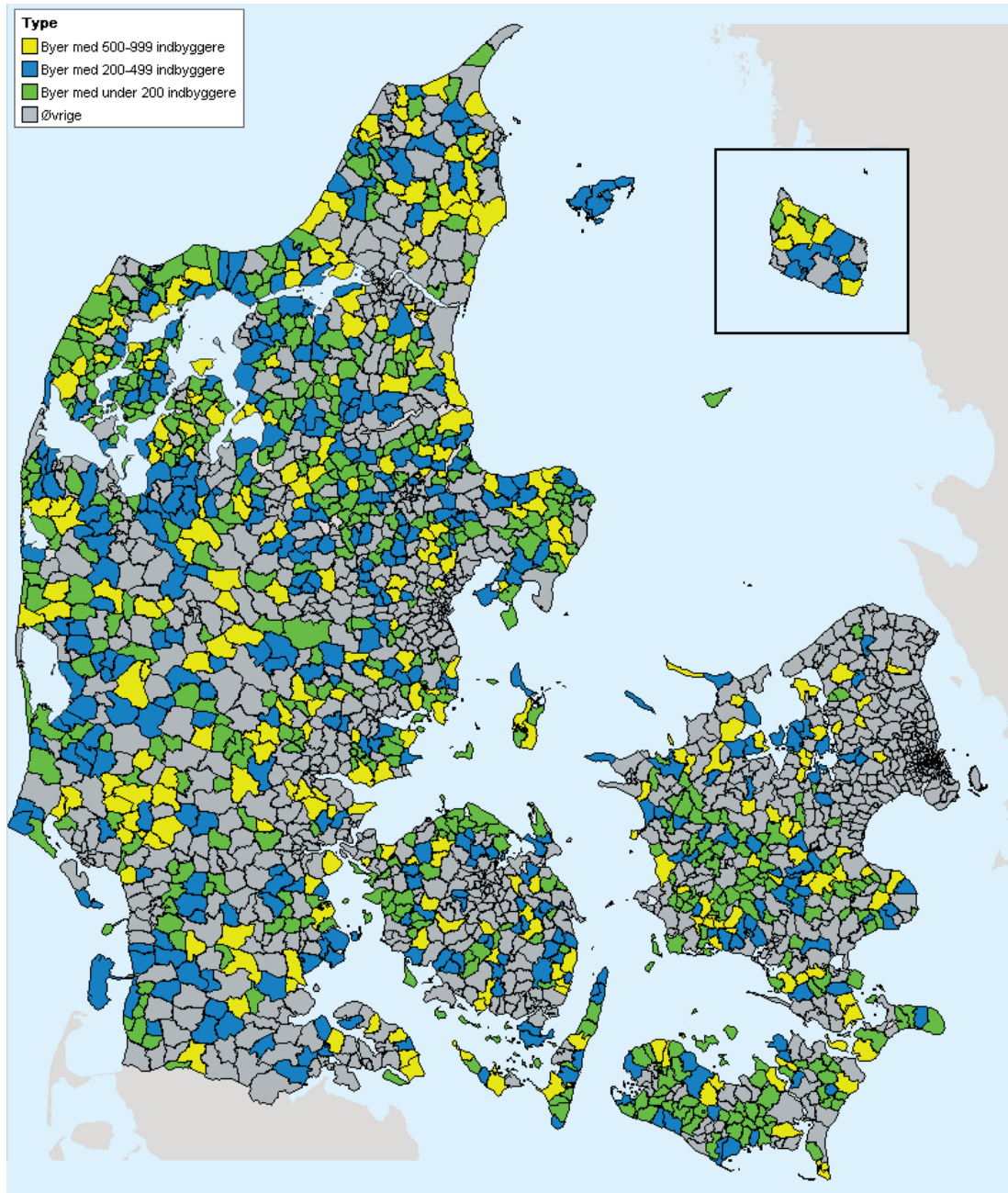
Da tabellen indeholder mange tal, har jeg valgt at markere dem med fed, som jeg anser for de vigtigste for en første læsning.

Den øverste af subtotalerne viser fordelingen for de tre laveste urbaniseringsgrader betragtet under ét, og da disse tre grader tilsammen indeholder alle de sogne, der ifølge definitionen er landsogne, er denne fordeling værd at hæfte sig ved og evt. sammenligne med subtotalen i den næstnederste række, som indeholder fordelingen for de resterende 10 urbaniseringsgrader betragtet under ét. Totalen i den nederste række omhandler alle landets 2.180 sogne betragtet under ét.

Det er bemærkelsesværdigt, at landsognene indeholder 54% af alle landets sogne, mens der kun bor 13% af befolkningen i disse sogne. Dette er en klar ændring siden 1992, hvor disse urbaniseringsgrader indeholdt 61% af sognene og 23% af Danmarks befolkning. Af de tre kolonner yderst til

højre fremgår det, at 92% af landsognene indgår i flersognspastorater, og at disse flersognspastorater i gennemsnit består af 3,0 sogne.

Den følgende figur viser, hvordan de 1.174 landsogne (54%) og de 1.006 øvrige sogne (46%) er fordelt geografisk:

Figur 2: Geografisk fordeling af landsognene og de øvrige sogne

Note: Landsognene er på kortet underinddelt i de tre urbaniseringsgrader, som de ifølge Tabel 1 på side 21 består af, og som her har farverne grøn, blå og gul, mens de øvrige sogne er samlet i én gruppe, der er markeret med grå.

Det er værd at bemærke, at landsognene er forholdsvis jævnt fordelt på de fleste stifter,¹³ og at landsogne langt fra er identisk med det, der i den offentlige debat betegnes som Udkantsdamark eller den rådne banan, hvilket endvidere understreger relevansen af det foreliggende projekt om kirken på landet, som jo var at belyse, *hvordan* vilkårene for at være kirke på landet kan være *forskellige* (jf. side 13).

Som noget nyt i forhold til de tidligere år indeholder særkørslen fra Danmarks Statistik også oplysninger om, hvorvidt der findes skoler og togstationer i sognene.

Tabel 2: Forekomst af skole og togstation i Danmarks sogne pr. 1. januar 2014

Sognets urbaniseringsgrad: Antal indbyggere i den største by i sognet:	Det højeste klassetrin ¹⁾ for skolerne i sognet ²⁾				Er der en togstation i sognet? ²⁾	
	Ingen skole i sognet	6. kl. eller lavere klassetrin	7.klasse	8. eller 9. klasse	Nej	Ja
Under 200 indb.	72%	6%	2%	20%	98%	2%
200-499 indb.	49%	17%	6%	28%	94%	6%
500-999 indb.	28%	30%	3%	40%	90%	10%
Subtotal	55%	15%	3%	27%	95%	5%
1.000-1.999 indb.	17%	15%	2%	67%	79%	21%
2.000-4.999 indb.	17%	4%	2%	77%	71%	29%
5.000-9.999 indb.	16%	10%	2%	72%	63%	37%
10.000-19.999 indb.	14%	10%	0%	75%	60%	40%
20.000-29.999 indb.	7%	5%	0%	88%	62%	38%
30.000-39.999 indb.	10%	0%	5%	85%	72%	28%
40.000-49.999 indb.	2%	5%	2%	91%	58%	42%
50.000-99.999 indb.	6%	6%	0%	89%	83%	17%
100.000+ bortset fra hovedstaden	9%	2%	0%	89%	73%	27%
Hovedstadsområdet	5%	1%	0%	94%	52%	48%
Subtotal	13%	7%	1%	79%	69%	31%
Total	35%	11%	2%	51%	83%	17%

Kilde: Specialkørsel fra Danmarks Statistik til projektet "Kirken på landet", 3. oktober 2014.

¹³ En mere præcis bestemmelse af denne fordeling vil fremgå af Tabel 3 på side 26.

- Note 1: Det højeste klassetrin skal normalt forstås som ”til og med” det pågældende klassetrin, og det er netop derfor, at 10. klassetrin ikke fremgår af tabellen. Vi ønsker nemlig ikke at registrere de skoler, som udelukkende har 10. klasser, da vi opfatter deres relation til lokalsamfundet som markant anderledes end de øvrige skolars. Selvom 10. klassetrin således ikke fremgår af tabellen, kan dette trin dog godt forekomme på nogle af de skoler, der har 9. klasse.
- Note 2: For denne variabel giver summen af hver række $100\% \pm 1\%$ pga. evt. afrundingsfejl.
- Note 3: Nedenfor på side 105f. findes en opgørelse på pastoratsniveau af det højeste klassetrin (Tabel 23) og af forekomsten af en togstation (Tabel 24).

Baggrunden for at indhente disse supplerende oplysninger er følgende: I en analyse fra 2013 af 250 mellemstore stationsbyer er det blevet påvist, at det giver visse fordele for en by at have en togstation, bl.a. fordi det alt andet lige fremmer pendlerbosætninger. Eksempelvis hedder det, at

... de udbygninger (af banenettet, SMR), der har fundet sted de senere år, og planlagte udbygninger, favoriserer oplandet til de største byer.¹⁴

Hermed menes, at de mindre byer i oplandet til større byer, som har en togstation, bliver mere attraktive for studerende og erhvervsaktive at bosætte sig i. Af tabellen ser vi, at der i 5% af landsognene findes en togstation mod 17% i alle landets sogne.

Der er flere grunde til, at vi har valgt at inddrage oplysningen om, hvorvidt der findes en skole i sognet – og hvad det højeste klassetrin for skolen i givet fald er: For det første er dette i høj grad bestemmende for, hvor attraktivt det er for børnefamilierne at bosætte sig i det pågældende sogn. For det andet kan eksistensen af en skole være en god indikator for vilkårene for det lokale foreningsliv forstået på den måde, at skolen indeholder gode lokaleforhold, som foreningerne kan bruge, og at der omkring skolen er en forældrekreds, der med udgangspunkt i de enkelte klasser kender hinanden. Dertil kommer, at vi har udskilt 7. klassetrin fra de lavere trin, fordi det giver mulighed for at opgøre, om der i sognet findes en skole, der indeholder de årgange, som typisk følger konfirmandundervisning.

Vi ser, at der ikke er nogen skole i 55% af landsognene, mens dette kun er tilfældet i 13% af de resterende sogne. Endvidere ser vi, at der i 30% af landsognene er en skole, hvor elever går til konfirmandundervisning, mod 80% i de øvrige sogne.

Den næste tabel viser, hvordan urbaniseringsgraderne er fordelt på stifterne – ikke at forveksle med, hvordan stifterne er fordelt på urbaniseringsgraderne: Spørgsmålet er altså ikke, hvor udbredte de forskellige urbanise-

¹⁴ Groth og Fertner 2013:20.

ringsgrader er i de enkelte stifter,¹⁵ men hvor meget de enkelte stifter ”fylder” i hver af urbaniseringsgraderne.¹⁶ I forhold til landsognene er spørgsmålet altså, hvilke stifter disse især befinder sig i:

Tabel 3: Sogdenes urbaniseringsgrader fordelt på stifter pr. 1. januar 2014

Sognets urbaniseringsgrad: Antal indbyggere i den største by i sognet:	Stift									
	København	Helsingør	Roskilde	Lolland-Falster	Fyen	Aalborg	Viborg	Aarhus	Ribe	Haderslev
Under 200 indb.	1%	1%	16%	9%	10%	18%	15%	16%	10%	5%
200-499 indb.	1%	2%	12%	4%	12%	15%	17%	18%	12%	7%
500-999 indb.	2%	3%	15%	4%	9%	20%	14%	13%	9%	10%
(1) Subtotal	1%	2%	15%	6%	10%	18%	15%	16%	10%	7%
1.000-1.999 indb.	2%	5%	14%	5%	14%	10%	14%	11%	12%	13%
2.000-4.999 indb.	1%	4%	24%	5%	12%	13%	10%	11%	10%	9%
5.000-9.999 indb.	0%	13%	9%	2%	11%	12%	10%	19%	17%	7%
10.000-19.999	5%	23%	19%	9%	9%	5%	6%	17%	1%	4%
20.000-29.999	0%	12%	17%	0%	17%	26%	10%	0%	0%	19%
30.000-39.999	0%	23%	26%	0%	0%	0%	36%	0%	0%	15%
40.000-49.999	0%	35%	30%	0%	0%	0%	19%	16%	0%	0%
50.000-99.999	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	37%	22%	41%
100.000+ bortset fra hovedstaden	0%	0%	0%	0%	35%	21%	0%	44%	0%	0%
Hovedstadsområdet	56%	40%	4%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
(2) Subtotal	8%	13%	14%	3%	11%	10%	10%	14%	8%	9%
(3) Total	4%	7%	14%	5%	11%	14%	13%	15%	9%	8%
(4) Landsognekvote	0,28	0,23	1,01	1,29	0,98	1,27	1,21	1,05	1,13	0,84

Kilde: Specialkørsel fra Danmarks Statistik til projektet ”Kirken på landet”, 3. oktober 2014.

Note 1: Summen af hver række giver 100%±2% pga. evt. afrundingsfejl.

Note 2: (4) Landsognekvoten [LSK] er beregnet som (1) / (3) og viser, med hvilken faktor landsognene er under- eller overrepræsenteret i et givent stift. Da alle procenttal er afrundet til nul decimaler, bliver LSK ikke helt det anførte, hvis man foretager divisionen direkte ud fra tabellen. De anførte landsognekvoter er beregnet ud fra de ikke-afrundede tal og giver derfor en lidt anden og mere præcis værdi.

Kvoten læses på følgende måde:

- Hvis LSK = 1,0 så har det givne stift den samme andel af landsognene, som dets andel af hele landets sogne er. Som eksempel kan nævnes, at

¹⁵ I dette tilfælde ville summen af procenterne for et givent *stift* give 100%.

¹⁶ I dette tilfælde bliver summen af procenterne for en given *urbaniseringsgrad* 100%.

Fyens Stift, som indeholder 11% [reelt: 10,64%] af hele landets sogne, jf. (3), ligger meget tæt på 1,0, da det samtidig indeholder 10% [reelt: 10,39%] af landets landsogne, jf. (1).

- Hvis $LSK > 1,0$ så er landsognene set i forhold til stiftets størrelse *overrepræsenteret* i det pågældne stift. Som eksempel kan nævnes Aalborg Stift, hvor $LSK = 1,27$. Det betyder, at dette stifts andel af landsognene er 1,27 gange så stor som stiftets andel af alle Danmarks sogne.¹⁷
- Hvis $LSK < 1,0$ så er landsognene set i forhold til stiftets størrelse *underrepræsenteret* i det pågældne stift. Som eksempel kan nævnes Helsingør Stift, hvor $LSK = 0,23$. Det betyder, at dette stifts andel af landsognene kun er ca. $\frac{1}{4}$ af stiftets andel af alle Danmarks sogne.

Da den nederste total i tabellen (jf. '(3) Total') viser, hvordan alle landets sogne er fordelt på stifterne, kan vi f.eks. se, at 15% af alle sognene befinder sig i Aarhus stift, og at 5% af dem befinder sig i Lolland-Falsters Stift.

Det er specielt den øverste af subtotalerne, der er interessant for emnet 'kirken på landet', da vi her f.eks. kan se, 18% af alle landsognene findes i Aalborg stift, og at de fire stifter Roskilde, Aalborg, Viborg og Aarhus tilsammen rummer 64% af alle landsognene.

Demografiske forskelle i 2014

Vi skal herefter se nærmere på, hvordan landsogdenes demografiske profil ser ud i sammenligning med de øvrige sognes, og til det formål inddrages befolkningsstatistikken fra den såkaldte "kirkestatistik".

¹⁷ Ligesom der findes forskellige måder at foretage procentberegningerne på (jf. noterne 15 og 16), findes der også tilsvarende forskellige måder at beregne kvoterne på. Den her nævnte måde svarer til den procentberegning, der er nævnt i note 16, og som Tabel 3 er baseret på.

Tabel 4: Demografiske oplysninger pr. 1. januar 2014 fordelt efter urbaniseringsgrad

Demografiske oplysninger	Urbaniseringsgrad					
	Landsogne				Øvrige sogne	
	Byer under 200 indbyg.	Byer med 200-499 indbyg.	Byer med 500-999 indbyg.	Alle land-sogne	Alle øvrige sogne	Hoved-staden
Børn 0-15 år	19%	20%	19%	19%	18%	18%
Unge 20-34 år	13%	13%	12%	12%	19%	26%
Ældre 65 år og derover	17%	18%	20%	19%	18%	15%
Flyttefrekvens	10%	10%	9%	10%	12%	14%
Enlige	32%	32%	34%	33%	45%	50%
med børn	5%	4%	5%	5%	6%	7%
uden børn	27%	28%	29%	28%	39%	43%
Arbejdsstyrke	65%	64%	62%	63%	60%	63%
Arbejdsløse	3%	3%	3%	3%	3%	3%
Videregående uddannelser	19%	18%	18%	18%	25%	31%
Udlændinge	5%	5%	5%	5%	12%	20%
Dagbefolkning ¹⁾	52%	54%	57%	55%	108%	118%
Husstandenes medianindkomst	481.180	464.139	453.302	463.768	401.034	389.274
Husstande i laveste indkomstgruppe ²⁾	12%	13%	15%	14%	20%	22%
Husstandens størrelse	2,3	2,4	2,3	2,3	2,2	2,1

Kilde: Danmarks Statistik, "Kirkestatistikens" tabel KMSTA8, KMSTA42 og KMSTA43.

Note 1: Dagbefolkningen er antallet af personer, der befinder sig i sognet på en almindelig hverdag, sat i forhold til antallet af indbyggere i sognet, der formodes at befinde sig i sognet om natten. Det betyder, at hvis dagbefolkningen er under 100%, så er der flere mennesker fra sognet, som pendler ud af sognet til arbejde eller skole, end der er folk fra andre sogne, som pendler den modsatte vej for at arbejde eller gå i skole i det pågældende sogn.

Note 2: Denne er for 2014 defineret som en husstandsindkomst på under 188.056 kr., jf. KMSTA43.

Note 3: Da sognene har en meget forskellig størrelse, er de i forbindelse med gennemsnitsberegningerne vægtet efter antallet af indbyggere. Om principperne for vægtning af cases (analyseenhederne, her: sognene) se Markussen 1979:27ff.

Hvis vi sammenligner kolonnen med alle landsognene med den, der indeholder alle de øvrige sogne (dvs. den 4. og den 5. kolonne med tal), er det mest påfaldende, så ens den demografiske profil er for de to grupper af sogne. Der er således ingen nævneværdig forskel på landsognene og de øv-

rige sogne med hensyn til andelen af børn og ældre, flyttefrekvens, arbejdsløshedsprocent og andelen af enlige forældre med børn. Som ventet finder vi, at andelen af unge mellem 20 og 34 år og andelen med en afsluttet videregående uddannelse er klart lavere i landsognene. Dette gælder også for andelen af udlændinge. Det er også forventet, at dagbefolkningen er lavere i landsognene, da det er et udtryk for, at de fleste mennesker i disse områder arbejder uden for sognet, og meget få pendler ind i disse områder.

Mere overraskende forekommer det mig, at arbejdsstyrkens relative størrelse samt medianindkomsten er højere i landsognene end i de øvrige sogne. En af de vigtige forklaringer på sidstnævnte er, at der her er tale om medianindkomsten *for husstandenes* samlede indkomst, og at der i landsognene er markant færre husstande med kun én forsøger, nemlig 33% mod 45% i de øvrige sogne. Dette kan til en vis grad også forklare, at andelen af husstandene i den laveste indkomstgruppe er klart mindre i landsognene end i de øvrige sogne.

Som det ses af de tre kolonner med tal længst til venstre i tabellen, er landsognene endvidere underinddelt efter de tre urbaniseringsgrader, som vi samlet set kalder landsogne, jf. Tabel 1 på side 21. Også her er det mest påfaldende, så ens disse tre kolonner er, hvilket understreger, at *der er ret få markante forskelle mellem befolkningernes demografi, når disse opdeles efter urbaniseringsgrad*. Helt til højre har jeg indsat hovedstadsområdet i en selvstændig kolonne for at vise, at det især er dette område, der på en række punkter skiller sig markant ud og danner en stor kontrast til især landsognene. Det er kun på disse tre, at hovedstaden ikke adskiller sig fra landsognene: Børn under 15 år, arbejdsstyrkens andel af befolkningen og arbejdsledsløshedsprocenten.

Den ringe forskel mellem landsognene og de øvrige sogne betragtet under ét *kan* være et tegn på, at forskellene mellem sognene ligger gemt inden for hver af de to grupper; at begge grupper altså dækker over betydelige forskelle. *Hvis* dette er tilfældet, vil det være en bekræftelse af den formodning, der ligger til grund for selve formålet med vores projekt om ”kirken på landet”, nemlig at der er meget forskellige vilkår for at være kirke på landet. Hypotesen bag vort formål er altså, at det først er med en nærmere underinddeling af de landlige forhold i forskellige typer af landsogne, at de væsentlige – både demografiske og andre – forskelle træder frem. Om dette holder stik med hensyn til de her belyste demografiske forhold vil vise sig i Kapitel 2 om ”Demografiske landsognetyper” på side 33ff.

Inden da skal vi dog se nærmere på et andet aspekt, som også skal indgå i analysen på side 33ff., nemlig hvordan nogle af de nævnte demografiske parametre har udviklet sig siden 2004:

Udviklingen i demografi fra 2004 til 2014

Den følgende tabel viser, hvordan fem demografiske parametre har ændret sig i perioden, når ændringen opgøres som procentpoint:

Tabel 5: Ændringer i demografiske oplysninger fra 2004 til 2014

Demografiske oplysninger	Urbaniseringsgrad					
	Landsogne				Øvrige sogne	
	Byer under 200 indbyg.	Byer med 200-499 indbyg.	Byer med 500-999 indbyg.	Alle landsogne	Alle øvrige sogne	Hovedstaden
Børn 0-15 år	-3,7	-3,0	-2,7	-3,1	-1,3	-0,1
Ældre 65+ år	4,8	3,9	4,5	4,4	3,4	0,6
Flyttefrekvens	-0,9	-0,4	-0,5	-0,6	-0,1	1,2
Arbejdsløse	-1,9	-2,2	-2,4	-2,2	-2,5	-1,6
Husstandenes medianindkomst	82.414	73.450	70.210	74.215	60.775	76.653
Husstande i laveste indkomstgruppe ³⁾	0,3	0,0	0,3	0,2	1,0	1,7

Kilde: Danmarks Statistik, ”Kirkestatistikens” tabel KMSTA8, KMSTA42 og KMSTA43.

Note 1: Da sognene har en meget forskellig størrelse, er de i forbindelse med gennemsnitsberegningerne vægtet efter antallet af indbyggere.

Note 2: Tabellen viser ændringerne som procentpoint bortset fra medianindkomsten, der er vist i kr.

Note 3: Denne er for 2004 defineret som en husstandsindkomst på under 150.528 kr. og for 2014 som en husstandsindkomst på under 188.056 kr., jf. KMSTA43.

Som det fremgår af tabellens note 2, er ændringerne her vist som procentpoint. Det betyder, at når der f.eks. står -3,1 for børn under 16 år i kolonnen med alle landsogne, så betyder det, at andelen af børn under 16 år ligger 3,1 procentpoint lavere i 2014 end den gjorde i 2004, og da den i 2014 var 19% (jf. Tabel 4), så kan vi regne ud, at børnene under 16 år i 2004 udgjorde 22,1% af befolkningen i alle landsognene betragtet under ét. Faldet på 3,1 procentpoints betyder altså ikke, at denne befolkningsgruppe kun er faldet med 3,1 procent – et fald fra de oprindelige 22,1% til 19% er faktisk lig med et fald på 14%. Eller sagt på en anden måde: Selvom to demografiske variabler udviser den samme ændring i procentpoint (f.eks. børn 0-15 år i hovedstaden og flyttefrekvensen i ’alle øvrige sogne’), så kan den procentvise ændring være meget forskellig afhængig af, hvor stort *udgangspunktet* var i 2004. Derfor kan det også være nyttigt at se på, hvordan ændringerne

ser ud, når de beregnes som *den procentvise ændring i forhold til det oprindelige udgangspunkt i 2004*:

Tabel 6: De procentvise ændringer i demografiske oplysninger fra 2004 til 2014

Demografiske oplysninger	Urbaniseringsgrad					
	Landsogne				Øvrige sogne	
	Byer under 200 indbyg.	Byer med 200-499 indbyg.	Byer med 500-999 indbyg.	Alle landsogne	Alle øvrige sogne	Hovedstaden
Børn 0-15 år	-16,3%	-13,0%	-12,4%	-14,0%	-6,7%	-0,6%
Ældre 65+ år	39,3%	27,7%	29,0%	30,1%	23,3%	4,2%
Flyttefrekvens	-8,3%	-3,8%	-5,3%	-5,7%	-0,8%	9,4%
Arbejdsløse	-38,8%	-42,3%	-44,4%	-42,3%	-45,5%	-34,8%
Husstandens medianindkomst	20,7%	18,8%	18,3%	19,1%	17,9%	24,5%
Husstande i laveste indkomstgruppe ²⁾	2,6%	0,0%	2,0%	1,4%	5,3%	8,4%
Befolkningens tilvækst ³⁾	-7,9%	-5,9%	-2,3%	-4,8%	6,9%	12,1%

Kilde: Danmarks Statistik, ”Kirkestatistikkens” tabel KMSTA8, KMSTA42 og KMSTA43.

Note 1: Da sognene har en meget forskellig størrelse, er de i forbindelse med gennemsnitsberegningerne vægtet efter antallet af indbyggere.

Note 2: Jf. note 3 til Tabel 5.

Note 3: Befolkningens procentvise stigning fra 2004 til 2014 er ny i forhold til Tabel 5, hvor jeg vurderede, at det ikke var relevant at anføre de absolutte tal for befolkningsændringen. Negative værdier for tilvæksten betyder, at befolkningen er blevet reduceret.

Tabellen viser, at der er sket markante forskydninger mellem landsognene og de øvrige sogne på de tre første og de to sidste af parametrene, således at der i landsognene er sket en markant kraftigere nedgang i andelen af børn, en klart stærkere vækst i andelen af ældre og en syv gange så stærk nedgang i flyttefrekvensen, mens det er i de øvrige sogne, at andelen af husstandene i den laveste indkomstgruppe især er vokset. Og som vi ser af befolkningstilvæksten, er det sket en betydelig vandring fra land til by, idet landsognene samlet set har haft en **negativ** befolkningsvækst på 4,8%, mens de øvrige sogne har haft en **positiv** vækst på 6,9%.

For en mere detaljeret betragtning kan Tabel 5 og Tabel 6 med fordel læses under ét og i sammenhæng med Tabel 4 på side 28 på følgende måde: I Tabel 6 ser vi f.eks., at andelen af personer over 64 år er vokset med 30,1% i alle landsognene betragtet under ét. Dette kan ud fra Tabel 5 præciseres til, at der er tale om en stigning på 4,4 procentpoint, og vi så i Tabel 4, at

andelen af de 65+ årige udgjorde 19% af befolkningen i 2014. Der er således tale om, at gruppen af ældre er vokset fra 14,6% i 2004 til 19% i 2014, hvilket er en procentvis stigning (beregnet ud fra de oprindelige 14,6%) på 30,1%.

Udvalgte resultater fra Kapitel 1

- I den foreliggende analyse har jeg valgt en restriktiv definition på et landsogn, idet kun sogne, hvis største by har under 1.000 indbyggere, bliver betragtet som landsogne. Selv da viser det sig, at de fleste af folkekirkens sogne er landsogne. De udgør nemlig 54% af alle Danmarks sogne, og i dem bor 13% af landets indbyggere.
- 64% af alle landsognene befinder sig i de fire stifter Aalborg, Aarhus, Roskilde og Viborg.
- Der er ingen skole i 55% af landsognene, mens der i 30% af disse er en skole med et klassetrin på højere end 6. klasse.

Kapitel 2

Demografiske landsognetyper

Som det fremgik på side 13, er formålet med projektet om ”kirken på landet”

... at skabe en forståelse for, *hvordan* vilkårene for at være kirke på landet kan være *forskellige* for derigennem at kunne inspirere folkekirkens aktører til at formulere strategier til at udvikle kirkelivet og fastholde kirkens position i landområderne.

Dette formål bygger altså på den *antagelse, at vilkårene for at være kirke på landet rent faktisk er forskellige*, og at disse forskelle har betydning for, hvilken strategi der er egnet til at udvikle kirkelivet.

Indtil nu har vi imidlertid ikke godtgjort, at denne antagelse er gældende, snarere tværtimod, for med hensyn til de demografiske forhold var det ganske påfaldende, så lidt landsognene adskilte sig fra de øvrige sogne, og så lidt de adskilte sig fra hinanden indbyrdes, når de blev inddelt i de tre urbaniseringsgrader, som landsognene ifølge deres definition består af, jf. Tabel 4 på side 28.

Opgaven i dette kapitel er nu at forfølge spørgsmålet om landsogdenes eventuelle demografiske forskellighed¹⁸ noget dybere ved at undersøge, om det er muligt at inddele landsognene i nogle hovedgrupper, hvorom det gælder, at *sognene inden for hver gruppe er så ens som muligt, samtidig med at forskellen mellem grupperne er så forskellig som muligt*.

Til det formål gennemføres en række klyngeanalyser, som enten kan være sonderende eller styret af en hypotese, og der vil være tale om forsøg, da man aldrig på forhånd kan vide, om en klyngeanalyse kan føre til et brugbart resultat. Da vi er på bar bund med hensyn til, hvordan de eventuelle demografiske typer af landsogne måtte se ud, starter jeg med et sonderende forsøg på at inddele landsognene i grupper med hver sin profil på de demografiske oplysninger.

Første forsøg: Eksplorativ dannelse af landsognetyper

En såkaldt hierarkisk klyngeanalyse er velegnet til den situation, hvor man ikke på forhånd har nogen viden om, hvordan de grupper af cases (her: sogne), der vil være resultatet af analysen, kan komme til at se ud. Det skyldes, at denne metode bygger på rent matematiske kriterier: Man ud-

¹⁸ I Kapitel 4 bliver det undersøgt, om landsognene er forskellige med hensyn til en række andre forhold.

vælger først de variabler, som analysen skal bygge på, og det bliver her 15 af de demografiske oplysninger, der fremgår af Tabel 4 (s. 28) og Tabel 6 (s. 31). Opgaven er herefter som nævnt at inddеле landsognene i nogle forskellige grupper (her kaldet klynger), hvor det gælder, at sognene inden for hver gruppe er så ens som muligt med hensyn til de 15 demografiske oplysninger, samtidig med at forskellen mellem grupperne er så forskellig som muligt med hensyn til disse oplysninger.

For at kunne det skal man også fastlægge, hvad det vil sige, at sogne er hhv. ens eller forskellige, og dertil har man brug for et afstandsmål. Jeg har her valgt euklidisk afstand (opkaldt efter den græske matematiker Euklid, 330-275 før Kristus).¹⁹ For at sikre, at alle de 15 variabler (altså de valgte demografiske oplysninger) kommer til at indgå med samme vægt i analysen, er deres værdier standardiseret til at befinde sig i intervallet fra -1,0 til +1,0. Analysen starter herefter med, at den indbyrdes afstand mellem samtlige sogne bliver beregnet.²⁰ Fremgangsmåden er derpå, at de to sogne, der har den korteste euklidiske afstand til hinanden, samles til en klynge, som derefter betragtes som én ny enhed. Næste trin er, at de to sogne, som derefter har den korteste afstand, samles til en anden klynge²¹ osv. Denne proces kan i princippet foregå indtil samtlige 1.102 sogne er blevet samlet til én stor klynge. Da dette resultat er absolut uinteressant, bliver det afgørende at standse processen på et passende sted undervejs, så der stadig er en vis mængde klynger tilbage, og kriteriet for dette passende sted er, at der sker et spring i afstandsmålet, da dette er udtryk for, at den næste sammenføjning ville komme til at bestå af to grupper, som har en relativt stor euklidisk afstand til hinanden og derfor vil føre til en ny gruppe, som ikke er så homogen, og som derfor ikke bør dannes.²²

Styrken ved denne metode er dels, at den bygger på en indbyrdes sammenligning af alle 1.102 sogne, og dels, at den følger rent matematiske kri-

¹⁹ Om beregningen af dette afstandsmål se Rasmussen 2001B:191ff

²⁰ Dette er et ret stort antal: Det viser sig, at 1.102 kan indgå i analysen, fordi vi har samtlige relevante oplysninger fra disse sogne. Hvert af disse sogne har en specifik afstand til hver af de andre 1.101 sogne. Det giver samlet set $(N \times [N-1]) / 2 = 606.651$ parvise afstande.

²¹ Allerede fra det andet trin kan de to ”sogne”, der samles, bestå af dels et sogn og dels en enhed af flere sogne, der allerede er blevet samlet til en ny enhed, og som i denne sammenhæng fungerer som et sogn, der igen kan samles med andre sogne eller andre enheder af sogne.

²² Klyngedannelsen er i dette tilfælde standset efter 1.026 sammenføjninger, hvor afstandsmålet var 0,442. Dette resulterer i dannelsen af 76 klynger, hvoraf tre er store, mens de resterende 73 små klynger kan samles til en fjerde gruppe, der er mere broget end de tre andre.

terier for, hvordan sognene bliver grupperet i klynger, og hvornår processen bør standse.²³

Sidstnævnte er dog samtidig metodens svaghed, for når processen foregår efter rent matematiske kriterier, så er det *et åbent spørgsmål, hvad der egentlig er den indholdsmæssige forskel mellem de klynger, der dannes*. Opgaven er derfor i forlængelse af analysen at navngive de fremkomne grupper efter de profiler på de demografiske oplysninger, der måtte vise sig.

I det aktuelle tilfælde viser det sig, at denne navngivning ikke er mulig forstået på den måde, at grupperne ikke kan kaldes noget, som giver dem en klar identitet i forhold til hinanden.

Man kunne da tro, at arbejdet var spildt, men det er ikke tilfældet, for vi kan opfatte dette som en første sonderende fase forstået på den måde, at resultatet af den hierarkiske klyngeanalyse kan inspirere til et nyt forsøg ved hjælp af en anden form for klyngeanalyse, der kan være stærkere indholdsmæssigt styret:

Andet forsøg: Hypotesestyret dannelse af landsognetyper

Fra den hierarkiske klyngeanalyse har vi fået en idé om, hvor mange klynger det giver mening at danne, og hvilke gennemsnitsværdier på de demografiske oplysninger, som det kan være relevant at sigte efter. Dette skal nu udnyttes i en anden form for analyse, som jeg vil kalde for en ”klyngeanalyse med profilkerner”²⁴

Princippet er her, at man starter med at fastlægge de gennemsnitsværdier på variableerne (her: de demografiske oplysninger), som man *ønsker*, at de færdige klynger får, og pointen er, at disse værdier både skal være nogenlunde opnåelige og samtidig bør udtrykke en *meningsfuld* hypotese.

Når disse hypotetiske profiler for klyngerne er fastlagt, beregnes herefter den euklidiske afstand mellem hvert sogn og de hypotetiske profiler.²⁵ Og

²³ En pædagogisk introduktion til den hierarkiske klyngeanalyse findes i Deichel und Trampisch 1985, mens metodens matematik f.eks. er præsenteret i Bacher 2002:297ff.

²⁴ Den har ikke noget dansk navn, men hedder på engelsk ”K-Means-Cluster Analysis”, hvor K står for det antal klynger, man ønsker at danne.

²⁵ Allerede her ligger der en væsentlig forenkling, for i stedet for de 606.651 parvise afstande (jf. note 20), er der nu blot tale om $3 \times 1.102 = 3.306$ afstande, idet jeg går efter at danne tre klynger.

hvert sogn knyttes herefter til den hypotetiske klyngeprofil, som den ligger nærmest ved.²⁶

Når dette er sket, kan man herefter beregne de klyngeprofiler, som *rent faktisk* er gældende forstået på den måde, at disse udtrykker de faktiske gennemsnitsværdier på de demografiske oplysninger, som de sogne, der er blevet knyttet til den pågældende klynge, rent faktisk har.

Jeg har valgt at sigte mod tre klynger, hvoraf den *midterste* ligger så tæt op ad den profil, som samtlige landsogne har, når de betragtes under ét, jf. Tabel 4. På den ene side af denne sigter jeg herefter mod en klynge af sogne, som jeg kalder for præget af *mange synlige (demografiske) ressourcer*,²⁷ fordi de har mange børnefamilier, lav arbejdsløshed, en stor arbejdsstyrke og deraf følgende få pensionister, mange med videregående uddannelser og som følge af disse forhold få husstandsindkomster i den laveste kategori. På den anden side af midten sigter jeg mod en klynge, som jeg kalder for præget af *færre synlige (demografiske) ressourcer*, fordi de ligger modsat på de nævnte demografiske oplysninger.²⁸ Hermed er det også antydnet, at denne klyngeanalyse kun bygger på de seks her nævnte demografiske oplysninger. Den følgende tabel viser både den hypotetiske og den faktiske profil for de tre klynger, samt hvordan disse to afviger fra hinanden:

²⁶ I forlængelse af den aktuelle analyse har jeg udeladt 24 sogne, fordi deres euklidiske afstand til den nærmeste klyngeprofil var så stor, at jeg skønner, at disse sogne ikke med rimelighed kan repræsentere den pågældende klynge.

²⁷ Selvom den rene matematik også har stor betydning for denne klyngeanalyse, så er den naturligvis grundlæggende bestemt af, hvad jeg forstår ved ressourcestærke personer. Denne forståelse er dog ikke nødvendigvis et udtryk for min personlige mening, da jeg tager udgangspunkt i de værdier, der dominerer den offentlige politiske debat. Den tilsiger, at det især er *de funktionsdygtige på arbejdsmarkedet* og dem, der som forældre påtager sig opgaver med at opfostre børn til *det fremtidige arbejdsmarked*, der anses for en ressource. For at lægge lidt luft til denne værdiladning og antyde, at der findes andre former for ressourcer (f.eks. ældre menneskers livsklogskab, historiske indsigt og frivillige arbejde for civilsamfundet), taler jeg om *synlige* ressourcer for at lade det være underforstået, at ressource svage i forhold til arbejdsmarkedet sagtens kan have en række mere usynlige ressourcer.

²⁸ I forbindelse med navngivningen skal det pointeres, at vi *ikke* har vore oplysninger på individniveau, men kun opsummeret for hvert sogn. Derfor kan vi ikke vide, om det er de samme personer, der lever i børnefamilie, er veluddannede og har en høj husstandsindkomst. Navngivningen bygger derfor på en sandsynlighedsbetragtning og skal derfor tages med forbehold. Og som notation er valgt bogstavet 'D' som en påmindelse om, at grupperne er dannet ud fra demografiske oplysninger.

Tabel 7: Kerneprofiler for tre klynger af landsogne

Demografiske oplysninger, 2014	Klynger af landsogne		
	D1: Mange synlige (demografiske) ressourcer	D2: Et mellem- niveau af synli- ge ressourcer	D3: Færre synlige (demografiske) ressourcer
<i>Hypotetisk profil:</i>			
Arbejdsløse	3,0 %	3,0 %	6,0 %
Arbejdsstyrke	70,0 %	63,0 %	50,0 %
Børn 0-15 år	22,0 %	19,0 %	13,0 %
Ældre 65+ år	14,0 %	19,0 %	32,0 %
Lav husstandsindkomst ²⁾	9,0 %	14,0 %	19,0 %
Videregående uddannelser	22,0 %	18,0 %	14,0 %
<i>Faktisk profil:</i>			
Arbejdsløse	3,0 %	2,9 %	8,6 %
Arbejdsstyrke	69,0 %	60,4 %	49,1 %
Børn 0-15 år	20,8 %	18,4 %	12,6 %
Ældre 65+ år	14,6 %	19,7 %	32,8 %
Lav husstandsindkomst ²⁾	10,0 %	15,6 %	21,8 %
Videregående uddannelser	20,5 %	16,0 %	19,2 %
<i>Forskel: Faktisk - hypotetisk:</i>			
Arbejdsløse	0,0	-0,1	2,6
Arbejdsstyrke	-1,0	-2,6	-0,9
Børn 0-15 år	-1,2	-0,6	-0,4
Ældre 65+ år	0,6	0,7	0,8
Lav husstandsindkomst ²⁾	1,0	1,6	2,8
Videregående uddannelser	-1,5	-2,0	5,2
N = Antal ³⁾	N = 578	N = 399	N = 125

Note 1: Da klyngeanalysen kun kan arbejde med uvægtede data (dvs. at alle sogne indgår med samme vægt i gennemsnitsberegningen, nemlig med 1,0, uanset hvor store de er), og da jeg her har de 24 outliner-sogne med, som omtales i note 3 til denne tabel, vil de her viste faktiske gennemsnit afvige fra dem, vi senere skal se nedenfor i Tabel 8 og Figur 3.

Note 2: Denne er for 2014 defineret som en husstandsindkomst på under 188.056 kr., jf. Danmarks Statistik, "Kirkestatistikens" tabel KMSTA43.

Note 3: Da tabellen viser tallene direkte fra analysen, indeholder den også de 24 sogne, som jeg efterfølgende har udeladt, fordi deres euklidiske afstand til den nærmeste klyngeprofil er så stor, at jeg skønner, at disse sogne ikke med rimelighed kan repræsentere den pågældende klynge. Summen af N-værdierne giver derfor 1.102 og ikke det reducerede tal på 1.078, som fremgår nedenfor af Tabel 8 og Figur 3.

Vi ser, at de faktisk opnåede profiler ligger forbavsende tæt på de hypotetiske. De største afvigelser har jeg markeret med fed, og det er da især afvigelserne for D3, der er værd at bemærke. Vi ser her, at to af disse gør, at klyngen i endnu højere grad lever op til sit navn end de hypotetiske (arbejdsløshedsprocenten er faktisk højere; det samme gælder andelen i den laveste indkomstgruppe), hvorimod den tredje peger væk fra sit begreb, da der er markant flere med videregående uddannelser end forudsat.

På baggrund af Tabel 7 vil jeg konkludere, at det med ”klyngeanalysen med profilkerne” er lykkedes at danne tre grupper af landsogne, som både adskiller sig fra hinanden på en indholdsmæssigt set betydningsfuld måde. Vi skal nu se på, om de også adskiller sig fra hinanden på en statistisk signifikant måde. Derfor gennemføres en statistisk test, af de 21 oplysninger fra Tabel 4 og Tabel 6:²⁹

Tabel 8: Demografisk profil for klynger af landsogne

Demografiske oplysninger	Alle landsogne	Gennemsnitstyper af landsogne		
		D1: Mange synlige ressourcer	D2: Et mellem- niveau af ressourcer	D3: Færre synlige ressourcer
# Børn 0-15 år (2014) ⁴⁾ (***)	19	21	19	13
Børn 0-15 år (ændring 2004-14) (***)	-14	-11	-14	-22
Unge 20-34 år (2014) (***)	12	13	13	9
# Ældre 65+ år (2014) (***)	19	15	20	31
Ældre 65+ år (ændring 2004-14) (**)	30	35	29	47
Flyttefrekvens (2014) (**)	10	9,2	9,8	10,0
Flyttefrekvens (ændring 2004-14) (-)	-5,7	-4,2	-0,1	-4,3
Enlige (2014)	33	29	36	43
med børn (-)	5	5	5	4
uden børn (***)	28	24	31	39
# Arbejdsstyrke (2014) (***)	63	68	60	50
# Arbejdsløse (2014) (-)	3	2,6	2,8	2,6
Arbejdsløse (ændring 2004-14) (***)	-42	-30	-41	-59
# Videregående uddannelser (2014) (***)	18	20	16	18
Udlændinge (-)	5	5	5	5
Dagbefolkning (***)	55	50	56	71

²⁹ Umiddelbart genfinder vi de to tabellers 22 oplysninger i Tabel 8, men strengt taget tæller overkategorien ’Enlige (2014)’ ikke som en selvstændig kategori, da den blot er summen af de to underpunkter: med og uden børn.

Kapitel 2 Demografiske landsognetyper

Demografiske oplysninger	Alle landsogne	Gennemsnitstyper af landsogne		
		D1: Mange synlige ressourcer	D2: Et mellem- niveau af ressourcer	D3: Færre synlige ressourcer
Husstandenes medianindkomst (2014) (***)	463.768	523.400	421.534	345.131
Medianindkomst (ændring 2004-14) (***)	19,1	21	18	17
# Lav husstandsindkomst ³⁾ (2014) (***)	14	10	16	22
Husstande i laveste indkomstgruppe (ændring 2004-14) ³⁾ (-)	1,4	-2,0	-0,4	3,5
Husstandens størrelse (***)	2,3	2,5	2,3	1,9
Befolkningens tilvækst, 2004-2014 (***)	-4,8	-2,0	-6,8	-10,6
Antal landsogne i alt	1.174			
N = Antal sogne i analysen ²⁾	N = 1.102			
N = Antal sogne i klyngerne ²⁾	N = 1.078	N = 567	N = 396	N = 115
Procentvis fordeling på klyngerne	N = 1.078	52	37	11

Note 1: Alle tallene i tabellen bortset fra 'Husstandenes medianindkomst', 'Husstandens størrelse' og 'N =' er *procenttal*. I hver række er klyngernes mindste og største værdi markeret med fed bortset fra de tilfælde, hvor forskellen mellem klyngerne ikke er statistisk signifikant.

Note 2: Da klyngeanalysen kun kan inddrage sogne, hvor vi har oplysninger om samtlige variabler, der skal indgå i analysen, og da "Kirkestatistikens" tabeller på grund af ændringer i sognestrukturen i perioden fra 2004 til 2014 (med deraf følgende nye grænser og koder for visse sogne) ikke har oplysninger om sognekoder for alle sognene for begge de to år, så måtte 72 sogne udgå af analysen. Dertil kommer, at 24 af sognene lå så langt væk fra klyngens gennemsnitsprofil, at de ikke med rimelighed burde repræsentere den pågældende klynge. Det betyder, at summen af N-værdier i kolonnerne under gennemsnitstyper samlet set ikke giver 1.174, men 1.078.

Note 3: Denne er for 2004 defineret som en husstandsindkomst på under 150.528 kr. og for 2014 som en husstandsindkomst på under 188.056 kr., jf. Danmarks Statistik, "Kirkestatistikens" tabel KMSTA43.

Note 4: Som det fremgår af Tabel 7, bygger "Klyngeanalysen med profilkerner" på de seks variabler, der er markeret med #. En nærmere redegørelse for metoden findes i Brosius und Brosius 1995:893-906.

Note 5: Da sognene har en meget forskellig størrelse, er de i forbindelse med gennemsnitsberegningerne vægtet efter antallet af indbyggere.

Note 6: Efter klyngeanalysen er der gennemført en multivariat variansanalyse til at afklare, om klyngerne har en signifikant forskellig profil på de demografiske oplysninger. Analysen tager først stilling til, om klyngerne bør opfattes som forskellige, når der tages højde for alle de 21 oplysninger fra tabellen under ét. Teststørrelsen for dette er Wilks Lambda, som er 0,16 ($p < 0,001$).

Den meget lave p-værdi betyder, at de tre klynger er stærkt signifikant forskellige, hvilket ikke er overraskende, da klyngeanalysens formål jo netop var at inddele sognene i grupper, der internt bliver så homogene som muligt, sam-

tidig med at forskellen mellem grupperne bliver så forskellig som muligt. En nærmere redegørelse for signifikantests i almindelighed findes i Kreiner 1999:239-270, og til en argumentation for at testen med Wilks Lambda bør gå forud for de enkelte tests (her: af de 21 oplysninger) se Bray and Maxwell 1984:10ff. og Borz 1999:426 og 568.

Om selve størrelsen på Wilks Lambda (som her er 0,16) vil jeg kort sige, at den er et udtryk for forholdet mellem (a) den uforklarede varians og (b) den samlede varians [dvs. (a) / (b), jf. Bortz 1999:574f.]. Denne størrelse kan ligge mellem 0,0 og 1,0, for hvis al varians bliver forklaret med modellen, bliver dette forhold 0 (da (a) så er 0), og hvis intet af variansen bliver forklaret, bliver værdien 1 (da den uforklarede varians da er lig med den totale varians). Heraf ses også, at jo lavere Wilks Lambda er, des bedre er modellen, fordi den da forklarer meget. I det aktuelle tilfælde kan man konstatere, at Wilks Lambda er meget lav, hvorfor den gennemførte analyse forklarer rigtig meget af den samlede variation. For rigtigt at forstå dette er det klogt at gøre sig klart, at når man inden for statistik taler om, at en variansanalyse kan forklare en variation (her: den variation, der er mellem alle sognene med hensyn til alle de 21 demografiske oplysninger i tabellen), så betyder det, at en del af denne samlede varians kan føres tilbage til de grupper (her: de tre typer D1, D2 og D3), der indgår i modellen. Det kan også udtrykkes på den måde, at forskellen mellem gruppernes gennemsnit så at sige ”opsuger” en del af den samlede varians.

Efter at have konstateret, at de tre klynger er stærkt signifikant forskellige, når de 21 oplysninger fra tabellen betragtes under ét, giver det mening at teste, i hvilken grad denne forskellighed gælder for hver enkelt af de 21 demografiske oplysninger. Resultatet af de 21 enkelte tests er vist med et symbol, hvor (+) og (*) betyder svagt signifikant, mens (**) og (***) står for en stærkt signifikant forskel. Symbolet (-) forekommer også og betyder, at forskellen mellem klyngerne er så lille, at den bør tilskrives tilfældigheder. Symbolernes nærmere betydning fremgår af bilaget om Statistiske tests på side 232f.

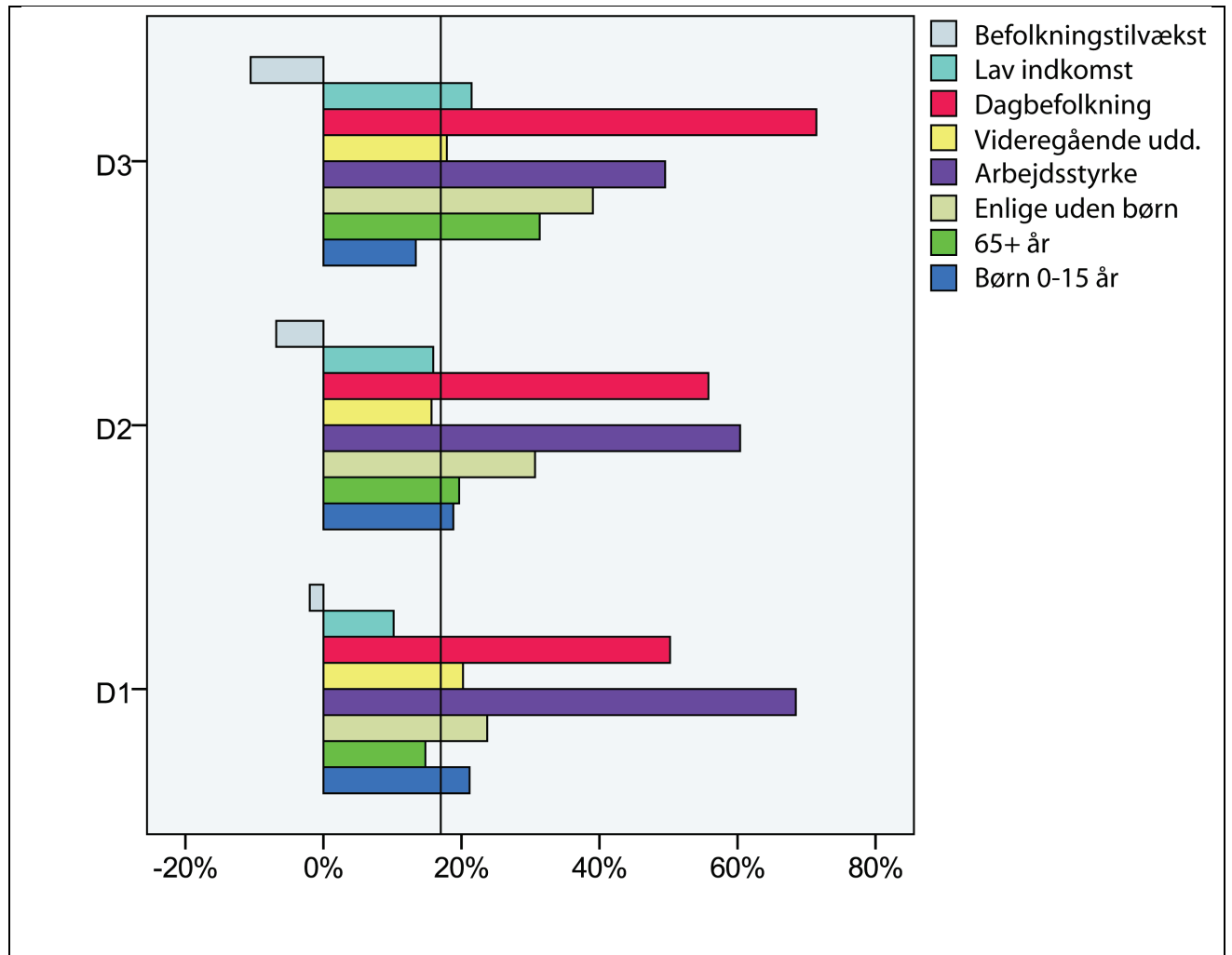
Som det fremgår af tabellens note 6, er det lykkedes at foretage en klyngeanalyse, som medfører, at de tre grupper er stærkt signifikant forskellige fra hinanden med hensyn til 16 af de 21 demografiske oplysninger, og med hensyn til samtlige 21, når disse betragtes samlet under ét. Da det endvidere er lykkedes at danne klynger, der ligger ganske tæt på de hypotetiske kerneprofiler fra Tabel 7 (s. 37), som var bestemt ud fra et klart indholdsmæssigt kriterium, kan vi sige, at klyngeanalysen er lykkedes, da dens formål jo var at inddele landsognene i nogle meningsgivende hovedgrupper, hvorom det gælder, at sognene inden for hver gruppe er så ens som muligt, samtidig med at forskellen mellem grupperne er så forskellig som muligt, jf. side 34. Det er også værd at bemærke, at klyngerne langt fra er lige store. Som det fremgår af tabellens nederste række, udgør D1 godt halvdelen af alle landsognene, D2 knap 40%, mens D3 kun udgør 11%. På den baggrund vil jeg drage denne første vigtige konklusion:

Med hensyn til demografisk profil adskiller landsognene sig stort set ikke fra de øvrige sogne (jf. Tabel 4), men inden for gruppen af landsogne kan vi danne tre grupper af sogne, som er stærkt signifikant forskellige med hensyn til 16 af de 21 demografiske oplysninger, der fremgik af Tabel 8.

Og disse tre grupper er endvidere både hypotetisk og som faktisk resultat kendetegnet ved den indholdsmæssige forskel, der fremgår af deres navne:

- D1, der udgør 52% af sognene, er præget af *mange synlige ressourcer* i den forstand, at indikatorerne på ressourcer i forhold til arbejdsmarked, uddannelse, husstandsindkomst og status som børnefamilie står stærkt.
- D2, der udgør 37% af sognene, er en *midtergruppe*, hvis profil ligger meget tæt op ad den, der gælder for samtlige landsogne som helhed.
- D3, der udgør 11% af sognene, er præget af *færre synlige ressourcer*, fordi de på fem af de seks variabler fra Tabel 7 lå i den modsatte ende af D1. Den eneste – men *vigtige* – undtagelse var, at D3 også har en betydelig andel med videregående uddannelse. Og da uddannelse normalt er en meget vigtig ressource, må vi retfærdigvis sige, at denne undtagelse konflikter med betegnelsen for D3!

Da oplysningerne i Tabel 8 kan være vanskelige at overskue, vil jeg med den næste figur vise de forskelle mellem grupperne, som jeg lagde særlig vægt på i forbindelse med formuleringen af de hypotetiske profiler i Tabel 7 med den tilføjelse, at oplysningerne om befolkningstilvæksten siden 2004 og om dagbefolkningens relative størrelse (som siger noget om, hvor mange der til daglig pendler ind og ud af sognet for at arbejde) også er taget med:

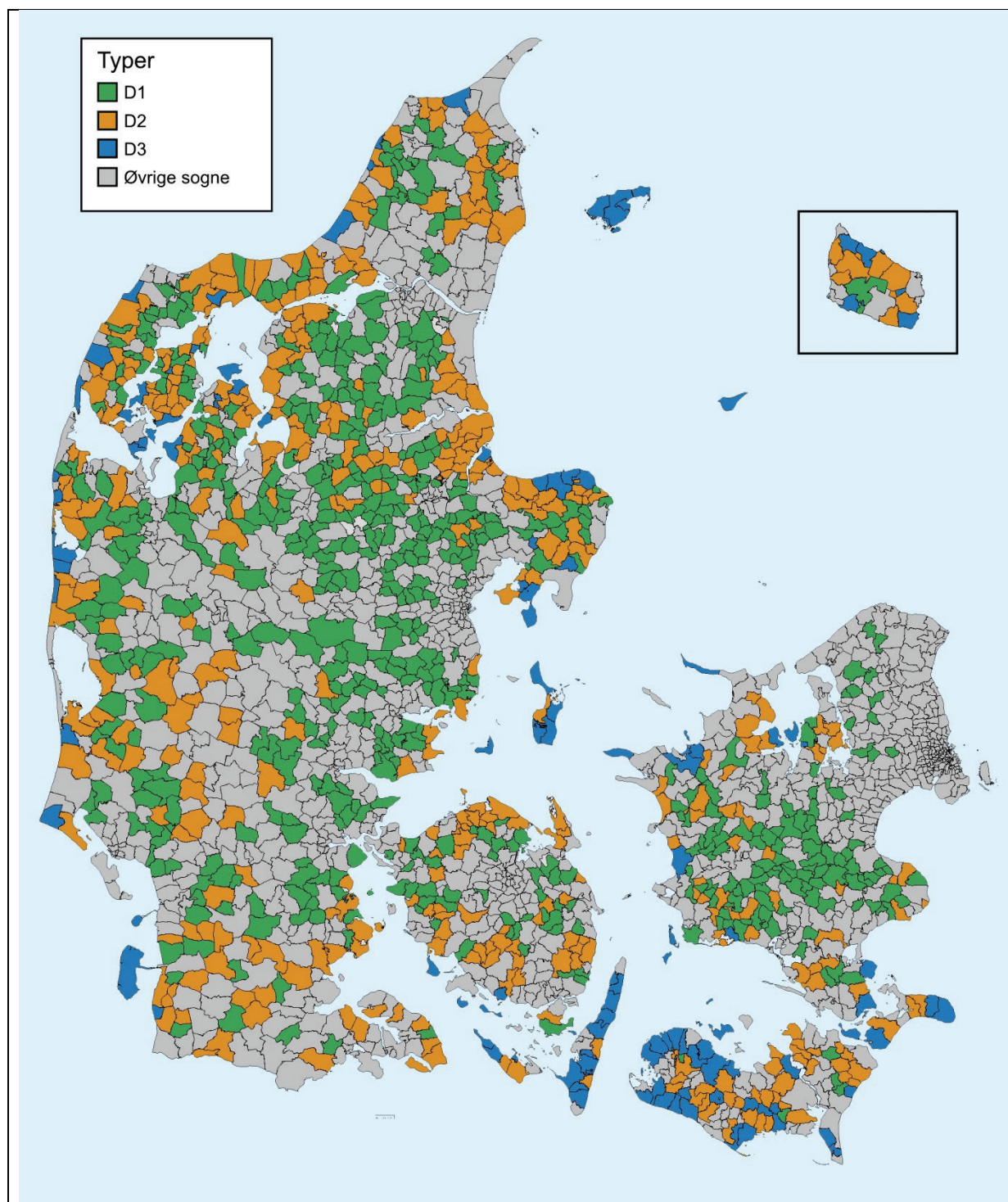

Figur 3: Profiler for de demografiske landsognetyper

Figuren viser det påfaldende smukke mønster, at rangordenen mellem de tre klynger er helt entydig på syv af de otte oplysninger, da denne orden bevæger sig fra D1 via D2 til D3 eller omvendt; – eneste undtagelse er 'videregående uddannelser', hvor det er midtergruppen D2, der ligger lavest.

De demografiske landsognetypers geografi

Da klyngerne alene er blevet dannet ud fra, hvor matematisk tæt et givent landsogn er på hver af de tre på forhånd fastlagte kerneprofiler fra Tabel 7 (s. 37), bliver det interessant at se, hvordan D1, D2 og D3 er placeret på et kort over Danmark:

Figur 4: Tre demografisk bestemte klynger af landsogne

Note: De 24 landsogne, som ikke fik fastholdt deres klyngetilknytning, fordi deres euklidiske afstand til klyngen blev for stor (jf. note 26 på side 36), er her placeret under øvrige sogne.

Det er fristende at læse en udkants- og ø-problematik ind i kortet til trods for, at sognenes klyngetilhørsforhold alene er bestemt af de seks demografiske oplysninger, som fremgik af klyngernes kerneprofil i Tabel 7.³⁰ I første omgang vil jeg dog nøjes med at konstatere, at kortet giver det klare indtryk, at fordelingen af landsogne på de tre klynger varierer betydeligt fra stift til stift.

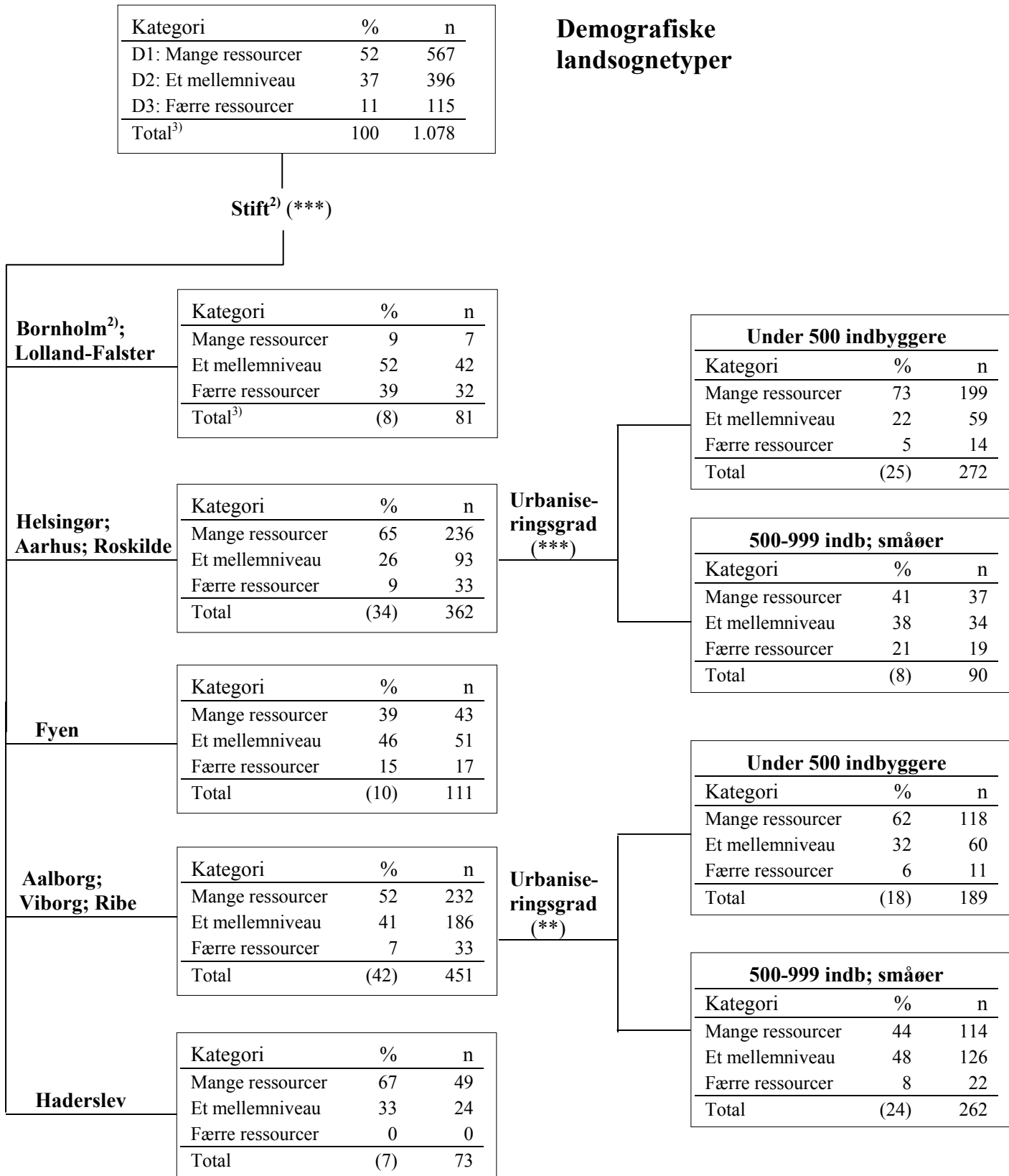
For at præcisere dette indtryk vil jeg nu forsøge give en yderligere præcisering af de tre demografiske landsognetypers geografi. Det vil jeg gøre ved at inddrage følgende geografiske oplysninger om sognene:

- a. Urbaniseringsgraden, hvor udgangspunktet er inddelingen fra Tabel 1 på side 21. Da vi her kun interesserer os for landsognene, er det kun de tre laveste urbaniseringsgrader, der er relevante. Dertil kommer, at jeg nu vil udskille de ikke-landfaste³¹ småøer som en særlig kategori.
- b. Stiftstilknytningen, som siger noget om regionale forskelle i levevis og kirkeliv.
- c. Om der findes en skole i sognet, jf. Tabel 2 på side 24.
- d. Om der findes en togstation i sognet, jf. ligeledes Tabel 2.
- e. Antal indbyggere i sognet, der er inddelt i fire grupper: 40-300; 301-500; 501-850 og 851+ indbyggere.

Grunden til, at jeg vælger netop disse fem oplysninger til den følgende analyse er, at de findes for alle landets sogne og derfor gør det muligt at foretage en analyse, der gælder for alle de 1.078 landsogne, der blev klassificeret som D1, D2 eller D3 i afsnittet om de demografiske landsognetyper. På baggrund af disse oplysninger har jeg foretaget en såkaldt CHAID-analyse, der giver dette resultat:

³⁰ Da det er påfaldende, at stort set alle D3-sogne befinder sig ved landets kyster, hvor der ligger mange sommerhuse, er det værd at huske, at det kun er de fastboende indbyggere i sognene, der indgår i den statistik, som klyngeanalysen bygger på.

³¹ Eneste undtagelse er Rømø, som trods sin landfasthed også er klassificeret i denne kategori. Da denne udskillelse ikke var indeholdt i filen fra Danmarks Statistik, oktober 2014, har den måttet finde sted manuelt.

Figur 5: Svar-træs-analyse¹⁾ af de demografiske landsognetyper

- Note 1: Analysen har sit navn efter, at dens resultat normalt vises i en træ-lignende struktur, der læses oppefra og ned mod rodnettet. For at få plads til træet på én side har jeg dog måttet lægge det ned og ”krølle det lidt sammen”. Analysen er baseret på en CHAID-metodik, der er indgående beskrevet i Brosius 1997.
- Note 2: Da Københavns Stift kun indeholder landsogne på Bornholm, kaldes dette stift i figuren for ’Bornholm’.
- Note 3: Det er kun i den øverste kasse, der indeholder alle 1.078 landsogne, at procenttallet for ’Total’ giver 100. I de øvrige kasser er dette tal sat i parentes for at signalere, at denne procent udtrykker, hvor stor en del den pågældende kasses sogne udgør af alle landsognene. For Bornholm og Lolland-Falster ser vi, at de 81 sogne udgør 8% af alle 1.078 sogne. Dette ændrer dog ikke ved, at summen af de angivne procenter (her: 9 + 52 + 39) giver 100%.

Svartræet ’læses’ fra venstre mod højre, og da sådanne ikke er almindeligt kendte, gennemgår jeg resultatet ret detaljeret:

Øverst til venstre har vi kassen med alle 1.078 landsogne, der indgår i analysen (jf. $n=1.078$).³² Vi genfinder her fordelingen på de tre klynger, hvor D1 udgør 52%, D2 37% og D3 11%.

Spørgsmålet er herefter – og det er det, analysen går ud på – om det er muligt at opdele sognene i geografiske undergrupper, der har en markant forskellig fordeling af typerne D1, D2 og D3, og i den forbindelse bliver det undersøgt, hvilke af de fem geografiske oplysninger (jf. pkt. a-e på side 44), der kan skabe den største forskel.

Det viser sig at være ’stiftet’, hvorfor den oprindelige kasse med de 1.078 landsogne herefter bliver underinddelt i fem forskellige grupper af stifter. Det er i den forbindelse også en væsentlig pointe, at der kun dannes fem grupper, selvom vi har ti stifter. I forbindelse med delingen efter stift bliver det nemlig også undersøgt, om der er stifter, der er så ens (mht. fordelingen på D1, D2 og D3), at de bør betragtes som én gruppe, der på dette stiftsniveau er homogen.³³ Dette viser sig at være tilfældet, idet kun to stif-

³² Dette tal er de sogne, der indgik i ”klyngeanalysen med profilerne” bortset fra de 24, som måtte udgå, jf. note 2 til Tabel 8 på side 38.

³³ Når man således eksperimenterer med at kombinere stifterne på forskellige måder, så fungerer den almindelige signifikanstest ikke, fordi sandsynligheden for at finde statistisk signifikante forskelle, som reelt skyldes tilfældigheder, vokser med antallet af forsøg (testene bygger nemlig på sandsynlighedsteori, som indebærer en accept af, at der kan forekomme forskelle, som blot er udtryk for tilfældigheder). Hvert forsøg indebærer altså en risiko for at finde forskelle, der reelt er uden betydning, og disse risici ’hober sig op’ i takt med antallet af forsøg, hvorfor der må stilles stadig strengere krav for at den samlede p-værdi holder sig under de grænser, som på forhånd er fastsat, jf. bilaget om Statistiske tests på side 232f. Som metode til at styre denne ophobning af risici har

ter (Fyen og Haderslev) danner sin egen gruppe. Allerede nu kan vi derfor konkludere, at f.eks. Helsingør, Roskilde og Aarhus stifter har nogenlunde den samme fordeling på D1, D2 og D3.³⁴ At de fem grupper netop er en opdeling af den øverste kasse ser vi af, at summen af n-værdierne for de fem grupper netop giver de oprindelige 1.078.

Spørgsmålet er derefter, om hver af de fem nye stiftsgrupper kan opdeles yderligere ved hjælp af de øvrige geografiske oplysninger (jf. pkt. a-e på side 44). Analysens metode indebærer, at en eventuel videre opdeling af de fem grupper *ikke* behøver at finde sted ved hjælp af den *samme* af de geografiske oplysninger.

Som vi kan se, giver det mening at foretage en yderligere opdeling af to af stiftsgrupperne, nemlig 'Helsingør, Roskilde og Aarhus' og 'Aalborg, Viborg og Ribe'. Og selvom det som nævnt ikke er et krav, så viser det sig, at det er den samme oplysning, disse grupper nu bliver opdelt efter, nemlig urbaniseringsgraden. Det betyder, at disse to stiftsgrupper samlet set bliver til fire grupper, og tendensen i denne sidstnævnte opdeling er i begge tilfælde den samme, nemlig at der for gruppen med den laveste urbaniseringsgrad er markant flere sogne med 'mange synlige ressourcer'.³⁵ Det tyder på, at det generelt kræver forholdsvis mange demografiske ressourcer at bo i de mest tyndt befolkede områder, hvor der er langt til offentlig transport og diverse institutioner, men på den anden side må disse sogne også være kendetegnet ved attraktive forhold, som kan tiltrække ressourcestærke mennesker.

Da resultatet af de sidstnævnte opdelinger efter urbaniseringsgrad som nævnt er dannelsen af fire grupper, og da tre af stiftsgrupperne ikke blev opdelt yderligere, så er analysens samlede resultat dannelsen af følgende syv grupper:

1. Bornholm og Lolland-Faster, der udgør 8% af alle landsognene
2. Byer med under 500 indbyggere i Helsingør, Roskilde og Aarhus
3. Byer med 500+ indbyggere samt småøer i Helsingør, Roskilde og Aarhus

jeg her valgt Bonferroni-korrektion. Denne er indgående beskrevet i Brosius 1997:166-177.

³⁴ Symbolet (***) ved 'stift' fortæller, at der er tale om en stærkt signifikant forskel mellem de fem stiftsgrupper, jf. bilaget om Statistiske tests på side 232f.

³⁵ Småøerne, som i de fleste tilfælde også har en lav urbaniseringsgrad, er her en undtagelse, da disse er blevet knyttet til højere urbaniseringsgrader, dvs. til grupper, hvor sogne med 'mange synlige ressourcer' er underrepræsenterede i forhold til fordelingen på landsplan, jf. den øverste kasse i

Figur 5.

4. Fyen
5. Byer med under 200 indbyggere i Aalborg, Viborg og Ribe
6. Byer med 200+ indbyggere samt småøer i Aalborg, Viborg og Ribe
7. Haderslev

Det er også vigtigt at bemærke, at de syv grupper langt fra er lige store. Eksempelvis ser vi, at gruppe 1, 3, 4 og 7 er de mindste, da hver af disse udgør 7%-10% af alle landsognene (det ses i hver enkelt kasse af procenttallet i parentes under 'Total' i kolonnen '%', jf. note 3 til

Figur 5), mens gruppe 2 og 6 er de største med hver ca. en fjerdedel af alle landsognene.

Afslutningsvis kan det være relevant at udpege *de to grupper, som er mest forskellige*, og det viser sig at være gruppe 1 og 2: Af alle syv grupper finder vi på Bornholm og Lolland-Faster den *laveste andel* af sogne med 'mange synlige ressourcer', den *højeste andel* med 'et mellemniveau', og den *højeste andel* med 'færre synlige ressourcer'. Heroverfor står gruppe 2 med den *højeste andel* af sogne med 'mange synlige ressourcer', den *laveste andel* med 'et mellemniveau' og den *næstlaveste andel* med 'færre synlige ressourcer' (kun undergået af Haderslev).³⁶ Af tallene kan vi endvidere beregne, at chancen for at finde et D1-sogn er otte gange så stor i gruppe 2, som den er i gruppe 1.³⁷

Som vi så, blev oplysningerne om sognets størrelse, og om der findes en skole eller en togstation i sognet, ikke anvendt i svar-træs-analysen. Heraf kan man dog ikke slutte, at disse forhold er uden betydning, men blot at de ikke kunne konkurrere med stiftstilknytningen og urbaniseringsgraden i de situationer, hvor grenene delte sig. Dette er et tegn på det, som både er analysens styrke og svaghed: Dens styrke er, at svar-træet giver et meget klart billede, fordi det udtrykker en entydig og skarp opdeling af sognene på enkelte kategorier, jf. note 36, men dette er også dens svaghed: Ved hver deling kan træet kun vise én udvalgt variabels betydning og lader dermed alle andre forsvinde, med mindre enkelte af dem dukker op ved en senere deling, hvilket medfører en tilsløring af disse øvrige variabels betydning.

³⁶ Nogle læsere har måske bemærket, at klyngeanalyserne og Svar-træs-analysen er to forskellige måder at segmentere sognene på. Den mest synlige forskel mellem dem er, at mens en klyngeanalyse danner grupper med *et forskelligt blandingsforhold* mellem de involverede variabler (her: de demografiske oplysninger, der indgår med hver sin profil i hhv. D1, D2 og D3), så fører svar-træet til *en skarp opdeling* mellem de involverede variabels kategorier. Som eksempel kan nævnes den ene gren, der fører ned til gruppe 3. Den indeholder *alle* landsogne fra Helsingør, Roskilde og Aarhus stifter, som samtidig har det til fælles, at den største by i sognet har mere end 499 indbyggere.

³⁷ $73 / 9 = 8,1$.

I min søgning efter en så klar beskrivelse af D1, D2 og D3 som muligt, vil jeg derfor nu foretage en korrespondanceanalyse, hvis styrke er, at den kan danne én samlet figur, der giver et overblik over sammenhængen mellem mange forskellige oplysninger på en måde, der samtidig er ret detaljeret. ”Tricket” er, at den viser, hvordan de enkelte svarmuligheder ligger i forhold til hinanden forstået på den måde, at hvis det f.eks. er sådan, at det er de samme sogne, som både har en skole til og med 9. klasse og en togstation, så vil punkterne for disse to ting ligge i nærheden af hinanden. Prisen for dette overblik er dog, at det samlede resultat ikke er særligt præcist, og det betyder, at denne analyse især er velegnet til at inspirere til formulering af hypoteser, som derefter må understøttes på anden måde.

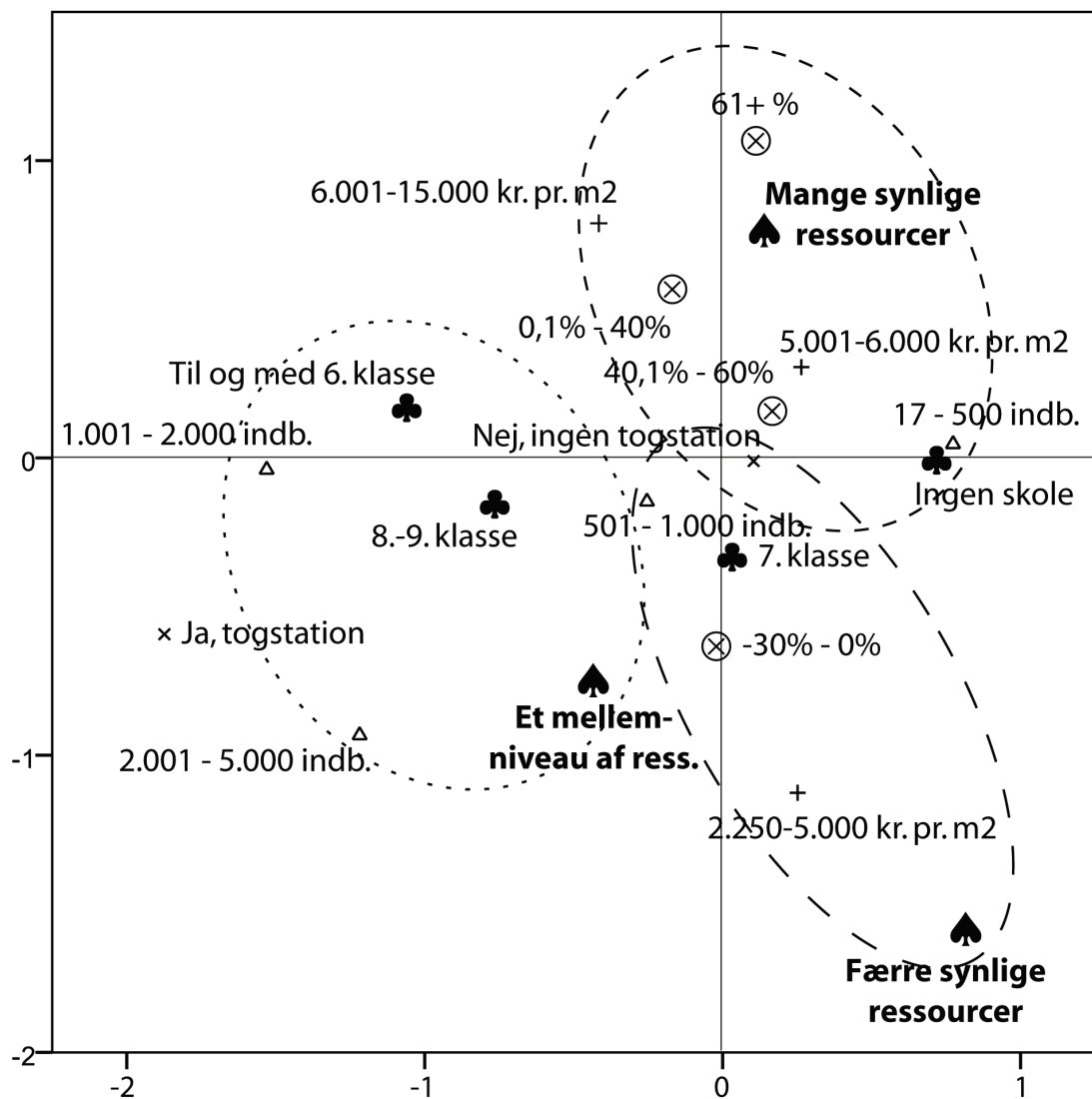
Til brug for analysen vil jeg nu inddrage de ubrugte tre geografiske oplysninger fra side 44 plus to, der vedrører priserne på parcel- og rækkehuse i området, hvorfor følgende nu er i spil til korrespondanceanalysen:

- Sognets demografiske type som enten D1, D2 eller D3
- Sognets størrelse
- Om der findes en skole i sognet
- Om der findes en togstation i sognet
- Den gennemsnitlige m^2 -pris på de faktisk solgte parcel- og rækkehuse i 1. kvartal af 2004³⁸
- Den procentvise stigning i den gennemsnitlige m^2 -pris på de faktisk solgte parcel- og rækkehuse fra 2004 til 2014

Analysen giver følgende resultat:

³⁸ Kilde: Realkreditrådets boligmarkedsstatistik, <http://www.realkreditraadet.dk/Statistikker/Boligmarkedsstatistik/Data.aspx> [hentet 10.11.14].

Disse priser er desværre noget upræcise som følge af, at kilden ikke indeholder oplysningerne om boligpriserne på sogneniveau, men på postnummerniveau. Da det endvidere er sådan, at et postnummer indeholder flere sogne (bortset fra dele af hovedstadsområdet, som ikke er med i denne analyse), så har de sogne, der ligger i det samme postnummer, fået tilskrevet den samme boligpris. Da boligpriserne endvidere varierer inden for det samme sogn, er der således tale om følgende udjævnende bevægelse: Udgangspunktet er en variation af boligpriser inden for sognet og dermed også inden for de sogne, der har samme postnummer. Disse priser bliver derefter aggregeret som en gennemsnitspris for det givne postnummer, og det er denne pris, der derefter bliver tilskrevet alle sognene inden for det pågældende postnummer.

Variabeloversigt og -signatur:

- ♠ = De demografiske landsognetyper D1, D2 og D3
- +
- ⊗ = Den procentvise stigning i den gennemsnitlige m²-pris på de faktisk solgte parcel- og rækkehuse i 1. kvartal af 2004
- ♣ = Det højeste klassetrin for skolen/-erne i sognet
- x = Er der en togstation i sognet?
- Δ = Antal indbyggere i sognet

Figur 6: Korrespondanceanalyse af de demografiske landsognetyper

Korrespondanceanalysen giver et så fascinerende enkelt overblik over en mangfoldighed af variabler, at Lennart Rosenlund har kaldt den for data-analysens ”magiske øje”.³⁹ Men bag det enkle billede gemmer der sig en af de matematisk set mest avancerede statistiske metoder,⁴⁰ og da der samtidig er tale om en *reduktion* af en multidimensionel struktur til to dimensioner – det er faktisk selve pointen ved metoden – så skal man være varsom med at ’læse’ figuren alt for håndfast.

Det generelle princip er som nævnt ovenfor, at hvert punkt repræsenterer en bestemt svarkategori, og at punkter kommer til at ligge tæt ved hinanden, hvis det (i hovedsagen) er de samme sogne, som er kendetegnet ved de pågældende svarkategorier. Der er dog en risiko for fejllæsning, hvis man sammenligner afstandene mellem punkterne *direkte* og uden at tage højde for deres *placering i forhold til akserne*. Man vil da f.eks. forledes til at tro, at steder, hvor der ingen togstation er, i særlig grad forekommer på steder, hvor m²-prisen på boliger er vokset med 40,1%-60%. Dette er dog ikke tilfældet. Det vigtige er her, at begge punkter ligger tæt ved 0,0 (dvs. der hvor x- og y-aksen skærer hinanden). Princippet er nemlig det, at jo tættere et punkt er på aksernes skæringspunkt (som jo ligger meget tæt ved ’Nej, ingen togstation’), des mere *almindelig* er denne kategori blandt sognene: Stort set alle landsogne har *ikke* en togstation (det gælder for 95% af dem, jf. Tabel 2 på side 24). Og jo længere væk et punkt befinder sig fra 0,0, des mere *usædvanlig* er kategorien for *den pågældende variabel*: Det er f.eks. mere almindeligt, at der ingen skole er, end at der er en skole med op til og med 6. klasse.⁴¹

Det giver endvidere god mening at starte ’læsningen’ med at betragte de punkter, der hører til den samme variabel, og her er de tre punkter for de demografiske landsognetyper naturligvis de centrale, fordi det er disse typer, jeg ønsker at belyse ved hjælp af de øvrige punkter.

Det kan også være en idé at tegne eller forestille sig forbindelseslinjer mellem de punkter, der hører sammen. Vi ser da f.eks., at de tre punkter for gennemsnitlig m²-pris (markeret med +) ligger lodret og bevæger sig fra ’2.250-5.000 kr. pr. m²’ nederst og gennem stigende priser op til ’6.001-15.000 kr. pr. m²’ øverst. Det betyder, at den lodrette akse i høj grad udtrykker denne forskel i huspriserne for 1. kvartal 2004. På samme måde ser

³⁹ Jf. Lennart Rosenlund, 1995:55ff.

⁴⁰ En god dansk introduktion til metoden findes i Marianne Høyen, 2004

⁴¹ Denne tænkning fungerer dog kun direkte, når man betragter punkter, der hører til samme variabel, som f.eks. de fire punkter vedrørende skole. Man kan derfor ikke slutte, at ’Færre synlige ressourcer’ (D3) er lige så sjældent forekommende som ’Ja, togstation’.

vi, at den vandrette akse i høj grad udtrykker en forskel mellem små sogne til højre, hvor punktet '17-500 indb.' ligger, og store sogne til venstre, hvor de to punkter for sogne med over 1.000 indbyggere ligger.

Jeg har indsat tre cirkler med det formål at vise, hvilke punkter det giver god mening af knytte sammen med hvert af de tre hovedpunkter for hhv. D1, D2 og D3. Cirklerne er som det eneste i figuren udtryk for min fortolkning, og vi ser, at landsognetypen med 'mange synlige ressourcer' på de demografiske oplysninger samtidig er dem, hvor huspriserne er højest i 2004, og hvor de endda er steget mest siden da, og at det også er de mindste sogne, hvor der ingen skole er. Modsvarende ser vi, at landsognetypen med 'færre synlige ressourcer' på de demografiske oplysninger samtidig er dem, hvor huspriserne er lavest i 2004, og hvor de endda er faldet mest siden da. Mellem disse finder vi typen af landsogne med 'et mellemniveau' af demografiske ressourcer. Disse ligger også i midten i forhold til huspriserne, men det er også her, vi i særlig grad finder de store sogne.

Umiddelbart kan man indvende, at jeg også kunne have placeret cirklerne på en anden måde, men den anførte placering er dog den mest oplagte, når man tager i betragtning, at hver cirkel gerne skulle indeholde mindst ét punkt fra hver variabel, da dette giver det klareste udtryk for, hvad der kendetegner den givne landsognetype på alle variabler, og at cirklerne helst skal have så lidt overlapning med hinanden som muligt, da det giver den mest præcise karakteristik af den enkelte type.

Da det samlede resultat af figuren på ingen måde er overraskende, vil jeg pointere, at den vigtigste værdi ved korrespondanceanalysen i denne sammenhæng er, at den – udover at give en form for overblik – understreger, at de tre landsognetyper er konsistente og meningsfyldte, og at de netop ved at være fremkaldt af matematiske operationer⁴² må siges at være reelt til stede i datasættet. De er altså matematiske konstruktioner, som samtidig giver mening i sociologisk forstand. Dette vil jeg udfolde lidt som en konklusion på dette afsnit.

Første delresultat om gennemsnits- og idealtyper

Metode

Dette projekts formål er som nævnt på side 13, "at skabe en forståelse for, *hvordan* vilkårene for at være kirke på landet kan være *forskellige* for derigennem at kunne inspirere folkekirkens aktører til at formulere strategier

⁴² Det vigtigste ikke-matematiske led i processen er, at jeg som bekendt tilføjede klyngeanalysen et tolkende bidrag ved at formulere de demografiske kerneprofiler, som vi så øverst i Tabel 7 på side 37.

til at udvikle kirkelivet og fastholde kirkens position i landområderne.” I forlængelse heraf blev formålets dobbelthed pointeret som bestående af dels en analytisk del, som handler om at *forstå*, ”hvordan vilkårene for at være kirke på landet kan være forskellige”, og dels en kirkepolitisk del, som handler om at ”inspirere folkekirkens aktører til at formulere strategier”.

I denne bog holder jeg mig som nævnt på side 13 til den analytiske del af formålet, og for at få greb om dette vil jeg benytte mig af en bestemt forståelse af sociologien, der især bygger på en kombination af de to klassiske sociologer Ferdinand Tönnies (1855-1936) og Max Weber (1864-1920).

Udgangspunktet for det analytiske formål er, at vi forudsætter

- a. at der *er* forskellige vilkår for kirkerne på landet og
- b. at disse forskelligheder kan *forstås*.

Spørgsmålet er derfor, hvad man skal foretage sig for at nå frem til en sådan forståelse? Eller formuleret mere alment: Hvad skal man foretage sig for overhovedet at nå frem til forståelse af et socialt fænomen (som her er vilkårene for at være kirke på landet)? Webers svar er, at man skal udforme idealtyper om det pågældende sociale fænomen. Heri ligger et metodisk program og for at forstå dette, må vi først gøre os klart, hvad Weber forstår ved forståelse:

Det forklarer han i ”Sociologiske grundbegreber” fra 1919-1920. Han hævder her, at det logisk rationelle er det, der i almindelighed er lettest at nå til en entydig forståelse af:

Det, som er mest rationelt forståeligt, som altså i denne sammenhæng *mest umiddelbart og entydigt lader sig begribe intellektuelt som forbundet med mening*, er frem for alt de meningssammenhænge, der har et indbyrdes forhold som matematiske og logiske udsagn. Vi forstår helt *entydigt*, hvad det meningsmæssigt betyder, når en person i et ræsonnement eller i en argumentation anvender sætningen $2 \times 2 = 4$ eller den pythagoræiske læresætning ...⁴³

Vil man opnå en *entydig* forståelse af et socialt fænomen, bør man derfor stræbe efter at præsentere det som logisk konsistent. Den metodiske konsekvens heraf er overført til vores sammenhæng, at det gælder om at udforme et sæt af idealtyper, der indeholder en rendyrket version af nogle få hovedtyper af landsogne, som hver for sig har rationelt konsistente egenskaber, og som samtidig er karakteriseret ved, at de enkelte typer er så forskellige fra hinanden som muligt.

Hvis det lykkes, så kan disse idealtyper derefter bruges som pejlemærker til en forståelig beskrivelse af den brogede mangfoldighed af vilkår, som reelt findes for kirken på landet. Hermed menes, at et givent konkret sogn

⁴³ Weber 2003C Bind 2:193, mine kursiveringer.

herefter kan sættes i forhold til de fundne idealtyper af landsogne, hvorved det vil vise sig, at det enten er den ene eller den anden type eller en bestemt blanding af disse.

Spørgsmålet er herefter, *hvordan* man kan finde frem til de ønskede idealtyper? Og her er det bemærkelsesværdigt, at *Weber ikke anviser nogen præcis metode til dette*,⁴⁴ men peger på, at der er tale om nogle konstruktioner, som forskeren gør sig ved at bruge sin rationelle tænkning. Det handler simpelthen om at foretage en abstraktion, hvor man skærer de flimrende og inkonsistente sider ved det empiriske materiale væk:

Det betyder først og fremmest at skabe – lad os bare sige – *fantasibilleder* ved at se bort fra en eller flere af de bestanddele af »virkeligheden«, der i realiteten faktisk har været ...⁴⁵

Som eksempel på et sådant flimrende element kan nævnes, at den gruppe af landsogne (D3), som jeg har kaldt sogne med 'færre synlige (demografiske) ressourcer' faktisk havde en større andel af indbyggerne med længerevarende uddannelser end dem med 'et mellemniveau' (D2). Når vi bevæger os fra det empiriske niveau (den statistiske beskrivelse) til idealtypeniveauet bliver dette element skåret væk for at opnå en konsistent type, som er lettere at forstå og dermed fastholde som pejlemærke. De *faktiske* D3-sogne med mange veluddannede indbyggere vil herefter blive opfattet som en *afvigelse* fra den rene type om ressourcervrige sogne. Hermed er det samtidig sagt, at idealtyperne ikke nødvendigvis forekommer i ren form i den empiriske virkelighed, men er rationelt forenklede billeder, der kan tjene som pejlemærker, som de empiriske fænomener (her: vore faktiske D3-sogne) herefter kan måles i forhold til.

Weber blev tidligt kritiseret for, at hans *vej* frem til at formulere indholdet i de enkelte idealtyper var subjektiv og svært gennemskuelig.⁴⁶ Han måtte da også – som vi så i note 45 – medgive, at der var tale om fantasibilleder. Problemet er imidlertid, at dette næppe er nok for en sociologi, der ønsker at formulere sande analyser af virkeligheden.

Det er derfor nødvendigt at udvikle Webers metodologi på dette punkt med henblik på at anviser nogle tydelige forbindelseslinjer mellem idealty-

⁴⁴ Den østrigske sociolog Heinz Steinert (1942-2011) advarer direkte imod "... at påberåbe sig en særlig metode om idealtyper, som ikke findes ..." (Steinert 2010:272).

⁴⁵ Weber 1985A:275, min kursivering.

⁴⁶ Jf. Gerhardt 2001:274. Ifølge Heinz Steinert er Webers metode endvidere så løs i fugerne, at han nogle steder tyer til citatmanipulation for at få empiri og teori til at passe sammen. Dette skulle f.eks. gælde ved udformningen af idealtypen om den protestantiske etik som grundlag for kapitalismen, hvor dagsbogsudtalelser fra Webers kronvidne, Benjamin Franklin, bliver fordrejet, jf. den meget tekstnære gennemgang i Steinert 2010:64-68.

perne og den virkelighed, der kan registreres med dokumenterbare (og dermed kontrollerbare og kritiserbare) metoder.

Jeg har udviklet mit eget løsningsforslag og anvendt det i mine statistiske analyser af data fra spørgeskemaer vedr. menighedsrådsarbejdet⁴⁷ og præstearbejdet.⁴⁸ Kernepunktet er at anvende en klyngeanalyse til at skabe det, jeg kalder gennemsnitstyper. Der er nemlig en umiddelbar korrespondance mellem idealtypenes formål og klyngeanalysens. Som vi så på side 53, skal idealtyperne rendyrke nogle få hovedtyper, som hver for sig har rationelt konsistente egenskaber, og som samtidig er karakteriseret ved, at de enkelte typer er så forskellige fra hinanden som muligt. Den formulering ligger ganske tæt op ad det, der var formålet med klyngeanalysen, jf. side 34, hvor det hed, at "[o]pgaven er ... at inddele landsognene i nogle forskellige grupper (her kaldet klynger), hvor det gælder, at sognene inden for hver gruppe er så ens som muligt med hensyn til de 15 demografiske oplysninger, samtidig med at forskellen mellem grupperne er så forskellig som muligt med hensyn til disse oplysninger."⁴⁹

På den måde er det muligt at udforme en række gennemsnitstyper, som er de empirisk fundne grupper, hvis profil på de udvalgte spørgsmål kan beskrives i forhold til hinanden ved at sætte *gruppernes gennemsnitssvar* op i forhold til hinanden, sådan som det f.eks. skete i Tabel 8 på side 38 og i Figur 3 på side 42. I en kommentar i *Præsteforeningens Blad* har jeg sammenfattet min metode på denne måde:

Den ideelle arbejdsform for sociologer er ... at udvikle præcise metoder, som giver klare bud på sammenhængen mellem teori og empiri, og den røde tråd i mine bøger siden 2005 er da også at forfølge ét bestemt metodisk spor: At vise, at der findes en vej fra empiriske data til idealtyper i Webers forstand. Det er derfor en afgørende pointe, at mine idealtyper ikke bare er nogle, jeg har konstrueret med sociologisk fantasi og med sans for, at de bliver rationelt konsistente. De skal også så langt som muligt fremkomme af metoder, der er kontrollerbare, og her finder jeg ingen bedre end de matematiske. Derfor lader jeg statistiske gennemsnitstyper gå forud for de egentlige idealtyper.⁵⁰

Man kan herefter spørge, hvad dette har med Tönnies at gøre, og hvorfor jeg i starten af dette metodeafsnit skrev, at der var tale om en forståelse af sociologien, der bygger på en kombination af Tönnies og Weber? Sagen er den, at Tönnies ca. 20 år før Weber også formulerede noget, der minder om

⁴⁷ Jf. Rasmussen 2012.

⁴⁸ Jf. Rasmussen 2009.

⁴⁹ Hvis det er nødvendigt at bygge typerne op over flere variabler, end klyngeanalysen kan håndtere, kan man lade en faktoranalyse gå forud for denne, jf. Rasmussen 2014:66-68, 74-76 og 153.

⁵⁰ Rasmussen 2012B:754f.

idealtyper. Det skete i 1887, hvor han formulerede sine nøglebegreber *Gemeinschaft* og *Gesellschaft*⁵¹ med den intention dermed at formulere de to grundformer for menneskelige fællesskaber, som angiveligt er universelt gældende. Han valgte senere at kalde dem for normaltyper, og så vidt han nåede at forstå Webers begreb om idealtyper, mente Tönnies, at der var tale om det samme, men erkendte, at det var Webers begreb, der havde vundet hævd.⁵² Dette mener jeg imidlertid ikke er tilfældet, og det skyldes, at de to sociologer stod i hver sin videnskabsteoretiske tradition, som bl.a. betød, at Tönnies var langt mere positivt stemt overfor naturvidenskabelig metode og statistiske analyser end Weber. Tönnies gennemførte selv en del empiriske undersøgelser og mente, at statistiske analyser af kvantitative data var udtryk for den mest modne form for databehandling.⁵³ Den naturvidenskabelige metode

... er for Tönnies forbillede og repræsentant for den objektive videnskab ... Det er kendetegnende for den strenge rationelle videnskabelige tænkning, at man ”for at nå frem til sikre induktioner må foretage en udvikling fra kvalitative sammenligninger til kvantitative, at man altså må bevæge sig over til måling og tælling.” ... (Tallene er, Bellebaum) overalt det nyttigste hjælpemiddel for erkendelsen.⁵⁴

Man fornemmer her en betydelig fascination overfor det naturvidenskabelige videnskabsideal, der senere blev kendt som positivisme. Så langt er der dog ingen grund til at gå, for efter den voldsomme positivismestrid i 1960'erne er der efterhånden udviklet en almindelig konsensus om, at det

⁵¹ Jeg har præsenteret begreberne i Rasmussen 2014:40-70.

⁵² Jf. Tönnies 1931:VI.

⁵³ Dette ville Weber ikke kunne tilslutte sig. Som nykantianer var han især inspireret af Heinrich Rickert (1863-1936), og fælles for dem var, at de afviste naturvidenskabelige metoder inden for kulturvidenskaberne, herunder sociologi. Begrundelsen var, at mens naturvidenskaberne beskæftigede sig med generelle lovmæssigheder, så kunne f.eks. sociologien kun beskæftige sig med det, der kun forekommer en gang (som f.eks. opkomsten af den protestantiske etik og dens betydning for kapitalismens fremkomst). Det er i vores sammenhæng interessant, at Heinz Steinert kobler dette direkte sammen med Rickerts og Webers – til dels historisk betingede – manglende sans for den sandsynlighedstænkning, der ligger til grund for statistiske metoder: ”Rickert og efter ham Weber ... gik ud fra, at man kun kan konstatere sammenhænge og forløbs ”kausalitet” (dvs. årsags-virkningskæder, SMR) i forhold til historiske enkelttilfælde. Kun det enkelte, det unikke er ”virkeligt”. Hvad der ligger ud over det, er abstrakt, tankekonstruktioner, ”uvirkeligt”. Allerede dette, at man må danne ”typer” for at beskrive det enkelte, indrømmede de kun modvilligt. *At tænke i sandsynligheder*, som er en selvfølgelighed for os i dag inden for videnskaben, og som også dominerer store dele af hverdagslivet, var fremmed for dem.” (Steinert 2011:191-192, mine kursiveringer).

⁵⁴ Bellebaum 1966:48f., hvor han citerer fra Tönnies: „Die Statistik als Wissenschaft“.

optimale er at kombinere de bløde kvalitative metoder med de hårde kvantitative.⁵⁵

Det er min vurdering, at Webers *styrke* er hans klare bestemmelse af, hvad der er idealtypernes funktion, og at han var i stand til at udvikle ret virkelighedsnære idealtyper, hvoraf nogle – f.eks. om den protestantiske etik og om bureaukratiet – har fået stor folkelig gennemslagskraft, mens hans *svaghed* var den manglende sans for kvantitative metoder samt som nævnt hans manglende metodiske klarhed. Weber havde også et meget pragmatisk forhold til sine idealtyper, som for ham blot var foreløbige udkast, som hele tiden måtte revideres. En konsekvent weberiansk sociologi vil netop pointere, at sociologien er nødt til at reformulere alle sine begreber om de sociale forhold igen og igen, hver gang den undersøger et nyt felt. Weber spidsformulerer dette ved at hævde, at sociologien er dømt til evig ungdom:

... der [findes] videnskaber, hvis lod det er at være evigt unge. Det er alle de historiske fag: alle de, som stadig får tilført nye problemstillinger gennem kulturens evigt fremadskridende forløb. For deres vedkommende ligger det i selve deres opgaves natur, at *alle idealtypiske konstruktioner er forgængelige*, men samtidig, at der uundgåeligt vil skulle konstrueres nye idealtyper.⁵⁶

Heroverfor vil Tönnies – med sin sympati for brugen af naturvidenskabelige metoder i sociologien jf. note 54 – betone, at sociologien kan nå frem til resultater af objektiv og blivende betydning. Eksempelvis opfattede han sine begreber om *Gemeinschaft* og *Gesellschaft* som grundbegreber, der med et moderne udtryk begrebsliggjorde 'det sociale livs DNA'.

På baggrund af denne metodiske forståelse af forholdet mellem empiri og teori vil jeg nu sammenfatte mine delresultater om de demografiske landsognetyper som hhv. gennemsnits- og idealtyper.

Gennemsnitstyper af demografiske landsogne

På baggrund af klynge-, svar-træs- og korrespondanceanalyserne på side 37 til 50 vil jeg konkludere, at det er muligt at fremkalde tre typer af landsogne, hvis statistiske kendetegn kan sammenfattes på denne måde:

⁵⁵ Jf. Riis 2001.

⁵⁶ Weber 2003A, Bind 1:119, min kursivering. Weber er derfor i god overensstemmelse med den tænkning, der i dag betegnes som social konstruktivisme.

Tabel 9: Statistiske kendetegn ved gennemsnitstyper¹⁾ af demografiske landsogne

	Demografiske landsognetyper		
	D1	D2	D3
	Mange synlige ressourcer	Et mellemniveau af ressourcer	Færre synlige ressourcer
<i>Demografisk profil²⁾</i>			
Børn 0-15 år	21%	19%	13%
Ældre 65+ år	15%	20%	31%
Enlige uden børn	24%	31%	39%
Arbejdsstyrke	68%	60%	50%
Videregående uddannelser	20%	16%	18%
Dagbefolkning	50%	56%	71%
Befolkningens tilvækst, 2004-2014	-2,0%	-6,8%	-10,6%
<i>Indkomstforhold</i>			
Lav husstandsindkomst	10%	16%	22%
Typisk m ² -pris for parcel- og rækkehuse 2004	6.000-15.000 kr.	5.001-6.000 kr.	2.250-5.000 kr.
<i>Geografisk profil</i>			
Typens typiske regionale placering/stift ¹⁾	Helsingør, Roskilde, Aarhus	Aalborg, Viborg, Ribe, Fyen	Lolland-Falster, Bornholm
Urbaniseringsgrad	Under 200 indb.	Over 199 indb.	Under 200 indb.
Sognestørrelse	Under 500 indb.	Over 500 indb.	Under 500 indb.
Er der en skole i sognet?	Nej	Ja	Nej
Er der en togstation i sognet?	Kan forekomme	Kan forekomme	Nej
N = Antal sogne i klyngerne	N = 567	N = 396	N = 115
Procentvis fordeling på klyngerne	52%	37%	11%

Note 1: Da man ikke kan beregne en gennemsnitsværdi for en kategorial variabel som f.eks. stiftstilknytningen, er det her modalværdien (dvs. den værdi eller kategori, hvor typen hyppigst forekommer), der er anført.

Note 2: De anførte procenter er for 2014. En mere detaljeret profil fremgår af Tabel 8.

Opgaven er herefter at foretage springet fra disse empirisk dokumenterbare gennemsnitstyper af landsogne til, hvad der kan være deres idealtypiske udtryk.

Idealtyper af landsogne (I)

Som det fremgik af metodeafsnittet, kan idealtyperne formuleres mere frit end gennemsnitstyperne, som er strengt og direkte bundet til de faktiske data. Denne frihed vil jeg nu anvende for at nå frem til mere konsistente typer, der samtidig kan have et bredere indhold end gennemsnitstyperne.

Der er således tale om et kvalitativt spring, og som en trædesten til dette vil jeg i første omgang fortsat holde mig strengt til data, men forsøge at **skærpe** profilen for de demografiske landsognetyper. Det vil jeg gøre ved at udvælge en mindre del af landsognene, som ”overlever” tre filtreringer.

For det første fjerner jeg de 37 sogne, som befinder sig på de ikke landfaste småøer. Begrundelsen er, som det blev nævnt i projektafgrænsningen på side 17, at dette projekt handler om de almindelige landsogne og derfor ser bort fra de særlige problematikker, der er knyttet til småøerne.

For det andet fjerner jeg de 28 sogne i D3 (landsognene med færre synlige ressourcer), hvor mere end 20% af befolkningen har en videregående uddannelse. Begrundelsen for dette er, at jeg som nævnt på side 54 opfatter denne relative høje andel som ’inkonsistent flimmer’ på D3, som i øvrigt er kendetegnet ved – som betegnelsen siger – at have færre synlige demografiske ressourcer end både D1 og D2.

For det tredje vil jeg nu udnytte, at oplysningen om landsogdenes (hovedsageligt negative) befolkningstilvækst fra 2004 til 2014 *ikke* var med, da de tre demografiske landsognetyper blev bestemt med klyngeanalysen, der jo byggede på profilkernerne fra Tabel 7 (jf. side 37), hvor denne oplysning netop *ikke* indgik. Den var udeladt, fordi den til forskel fra oplysningerne i Tabel 7 ikke er en egenskab ved individerne i sognet, men kan opfattes som *en indikator for den samlede udvikling i sognet*. Den er så at sige et samlet udtryk for, hvor attraktivt det er at bo i sognet i perioden 2004-14, fordi den er påvirket af (og derfor afspejler) så forskellige ting som erhvervsmuligheder, institutionsdækning, transportnet, fritids- og kulturtilbud samt naturens herlighedsværdi.

Vi så i Figur 3 på side 42, at de tre klynger faktisk havde en forskellig grad af – i alle tilfælde negativ – befolkningstilvækst, selvom oplysningen ikke var med til at definere de tre typer. Jeg vil nu inddrage befolkningstilvæksten som en *selvstændig gruppedannende* faktor ved først at inddele de landsogne, der har ”overlevet” de to første filtre, i tre grupper efter deres grad af befolkningstilvækst og derefter sætte disse tre grupper i forhold til de tre gennemsnitsklynger af landsogne (D1, D2 og D3), som opstod i forbindelse med Tabel 7. Resultatet heraf fremgår af den næste tabel:

**Tabel 10: Befolkningens procentvise tilvækst fra 2004-2014
fordelt på tre klynger af landsogne**

Den procentvise tilvækst i antallet af indbyggere i sognet	Demografiske landsognetyper			Total ¹⁾
	D1	D2	D3	
	Mange synlige ressourcer	Et mellem- niveau af ressourcer	Færre synlige ressourcer	
-70,0% - -5,0%	238	248	53	539
-4,9% - 0,0%	137	87	9	233
0,1% - 53,2%	191	58	4	253
Total	566	393	66	1.025

Note 1: Tabellen indeholder ikke alle 1.102 landsogne fra klyngeanalysen i Tabel 7 på side 37, da følgende udgår i forhold til denne: 37 sogne på småøerne, 28 sogne i D3, hvor mere end 20% af befolkningen har en videregående uddannelse samt 12 sogne, som jeg udelod, fordi deres euklidiske afstand til den nærmeste klyngeprofil var så stor, at jeg skønnede, at disse sogne ikke med rimelighed kunne repræsentere den pågældende klynge (jf. note 3 til Tabel 7). Oprindeligt var der 24 af disse outliners, men 12 af disse blev allerede udeladt af de to førstnævnte grunde.

Note 2: Tabellen viser det absolutte antal af sogne inden for hver demografisk type, der har haft en given befolkningstilvækst i perioden fra 2004-2014. Eksempelvis ser vi, at 191 af D1-sognene har haft en positiv befolkningstilvækst (jf. kolonnen yderst til venstre, der viser intervallet 0,1% - 53,2%). Dvs. at $(191 / 566 =)$ 34% af alle D1-sognene havde positiv en befolkningstilvækst, og at $(191 / 253 =)$ 75% af alle sognene med positiv befolkningstilvækst var D1-sogne.

Da tabellen indeholder ni grupper, bliver spørgsmålet, hvilke af dem jeg bør fastholde som *landsognetyper med en skærpet profil*? Hvis jeg var fortsat på det datanære 'gennemsnitstypeniveau', ville jeg være tvunget til at udvælge de *største* af grupperne inden for hver kolonne (jf. bemærkningerne om modalværdien i note 1 til Tabel 9 på side 58), men nu er jeg på 'idealtypeniveau', hvor jeg bør vælge de mest konsistente og kontrastskabende grupper, og det er dem, der er placeret i tabellens diagonal fra nederst til venstre og op mod højre, som er markeret med fed. De indeholder 331 sogne og udgør ca. 1/3 af alle tabellens landsogne (jf. totalen på 1.025).⁵⁷

⁵⁷ Man kunne også sige 29% af alle landets landsogne, som er de 1.174 landsogne, der fremgår af Tabel 1 på side 21, minus de 37, der ligger på småøerne.

Prisen for at nå frem til landsognetyperne med en skærpet profil (der skal bruges som grundlag for at formulere idealtyperne) er altså, at jeg må se bort fra godt 2/3 af landsognene. Dette er dog ikke noget problem, da jeg her blot følger den metodiske strategi, som jeg argumenterede for i bogen *Den relevante folkekirke*,⁵⁸ og som indebærer, at de landsogne, som ikke danner afsæt for idealtyperne, *principielt* må opfattes som *blandingsformer* af disse. I det foreliggende tilfælde ser vi, at det i al overvejende grad er det tredje filter – kravet om, at D1 kun må indeholde sogne med en *positiv* befolkningstilvækst – der er årsag til, at mange landsogne bliver siet fra med overgangen til idealtyperne, jf. Tabel 10, som viser, at 375 sogne fjernes på den konto.

Den næste tabel viser, hvordan profilen for de tre udvalgte grupper fra diagonalen i Tabel 10 ser ud:

Tabel 11: Demografisk profil for særligt udvalgte landsogne

Demografiske oplysninger, 2014	Landsogne med skærpet profil ²⁾		
	DS1:	DS2:	DS3:
Børn 0-15 år (***) ³⁾	22	20	14
Ældre 65+ år (***)	15	19	30
Enlige uden børn (***)	23	30	39
Arbejdsstyrke (***)	69	61	49
Videregående uddannelser (***)	22	15	14
Dagbefolkning (*)	49	56	63
Husstande i laveste indkomstgruppe ⁴⁾ (***)	10	16	23
Befolkningens tilvækst, 2004-2014 (***)	6	-3	-18

Note 1: Tallene for de første syv oplysninger i tabellen angiver procentdelen af befolkningen, mens den nederste angiver befolkningens procentvise stigning beregnet over hele perioden fra 2004 til 2014.

Note 2: Oprindeligt betegnede jeg de tre klynger af landsogne som D1, D2 og D3. For at markere, at der er tale en ny variant af disse klynger, kalder jeg dem nu for DS for at signalere, at der gerne skulle være tale om klynger med en skærpet profil.

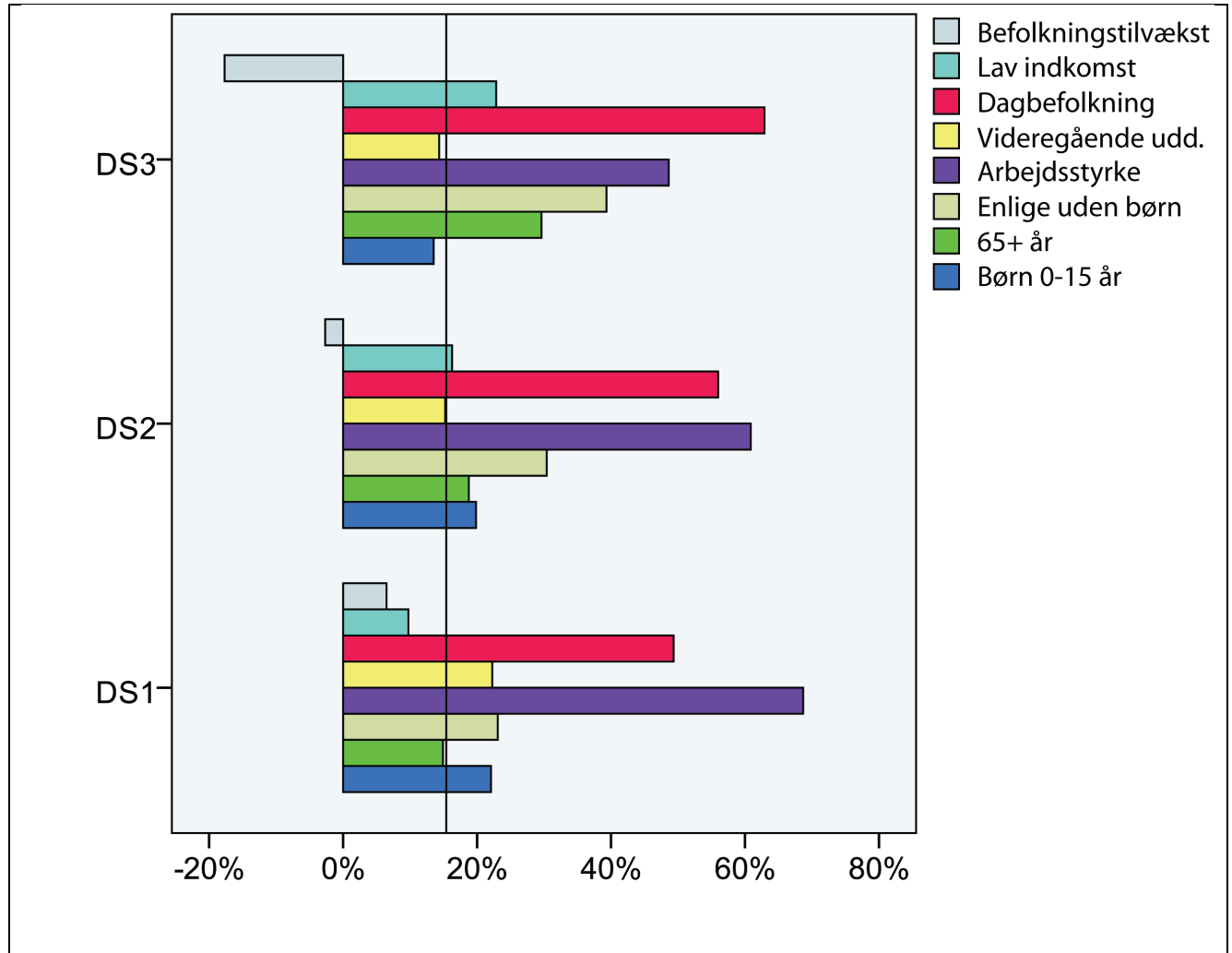
Note 3: Ligesom ved tidligere tabeller er resultatet af de otte tests vist med et symbol, hvor (+) og (*) betyder svagt signifikant, mens (**) og (***) står for en stærkt signifikant forskel. Symbolernes nærmere betydning fremgår af bilaget om Statistiske tests på side 232f.

Note 4: Denne er for 2014 defineret som en husstandsindkomst på under 188.056 kr., jf. Danmarks Statistik, "Kirkestatistik" tabel KMSTA43.

⁵⁸ Jf. Rasmussen 2014:29-32.

Note 5: Da sognene har en meget forskellig størrelse, er de i forbindelse med gennemsnitsberegningerne vægtet efter antallet af indbyggere.

Den følgende figur viser tallene fra Tabel 11 på en mere overskuelig måde:

Figur 7: Skærpede profiler for de demografiske landsognetyper

Sammenlignet med Figur 3 på side 42 ser vi, at forskellen mellem de tre gruppers befolkningstilvækst – som ønsket – et blevet markant forøget: Dels ligger DS3 klart lavere end den tilsvarende D3 (den er faldet -11% til -18%) og dels er DS1 nu blevet positiv, da der er tale om en stigning fra -2% til +7%), mens midtergruppen er stort set uændret (fra -2,0% til -2,7%).

Det er endvidere værd at bemærke, at rangordenen mellem de tre klynger nu er helt entydig for samtlige otte oplysninger, da denne orden bevæger sig fra DS1 via DS2 til DS3 eller omvendt.

På baggrund af denne figur samt de foregående analyser af D1, D2 og D3 (ikke mindst Figur 4-6 og Tabel 9) vil jeg foreslå at operere med følgende *tre idealtyper* af demografiske landsogne – Yderlandet, Vækstlandet og Gennemsnitslandet:

Yderlandet finder vi især på Lolland-Falster, Bornholm og ved den jyske vestkyst.⁵⁹ Her ligger de mest pressede af Danmarks landsogne, og de er kendetegnet ved, at befolkningen i høj grad lever deres liv i sognet. Det hænger bl.a. sammen med, at der er mange folk på overførselsindkomster, herunder arbejdsløse og især pensionister. Disse sogne er ikke attraktive for børnefamilier, da der ikke er nogen skole, og de er heller ikke attraktive for pendlere, fordi der hverken er togstation eller andre gode forbindelser til de større byer med mange jobmuligheder. Disse forhold betyder alt i alt, at mange af indbyggerne har lave indkomster.

De begrænsede jobmuligheder og den svage infrastruktur medfører endvidere, at der ikke er nogen særlig interesse for at bosætte sig i disse sogne, hvorfor befolkningens størrelse i *Yderlandet* er skrumpet med op mod 20% fra 2004 til 2014. Dette afspejler sig i huspriserne, som både er lave og endda også faldende selv fra dette lave niveau.

Modpolen hertil kalder jeg for *Vækstlandet*, fordi der er tale om de landsogne, som på den ene side ligger midt i Danmark (typisk på Sjælland og Østjylland). De har gode jobmuligheder og er forholdsvis tæt på de større byer samt har gode tog- og vejforbindelser til storbyerne med deres mange kulturtilbud. På den anden side ligger de i den landlige udkant af denne midte, hvor der er direkte adgang til naturens mange herlighedsværdier. Denne kombination er attraktiv for ressourcestærke børnefamilier, hvoraf en stor del har videregående uddannelser og gerne pendler til gode jobs med høje indkomster.

Disse attraktive forhold betyder, at sognene i *Vækstlandet* har undgået den almindelige fraflytning, som præger landsognene, for mens landsognene som helhed har oplevet en tilbagegang i indbyggertallet siden 2004 på ca. 5%, så er der for sognene i *Vækstlandet* tale om en egentlig befolkningsvækst på gennemsnitligt 7% i samme periode. Huspriserne er derfor de højeste blandt landsognene og har endda været markant stigende siden 2004.

Gennemsnitslandet er i dobbelt forstand placeret imellem de to ovennævnte typer: Geografisk ligger de i mellemzonen med deres tyngdepunkt på Fyn

⁵⁹ Småøerne, som vi her ser bort fra, ville også høre til dette yderland.

og i Midtjylland, men også med hensyn til demografi, befolkningstilvækst og huspriser ligger disse sogne mellem de to andre. Det eneste punkt, hvor *Gennemsnitslandet* skiller sig ud med hensyn til oplysningerne i Tabel 9 på side 58, der beskriver gennemsnitstyperne, er, at *Gennemsnitslandets* sogne generelt er større og mere urbaniserede og derfor også oftere har en skole i sognet.

Da idealtyperne er rendyrkede udtryk for de empirisk fundne gennemsnitstyper, er det ikke muligt at sige præcist, hvor udbredte de enkelte idealtyper er, men ud fra fordelingen på de empirisk fundne typer giver det mening at sige, at *Vækstlandet* er langt den største gruppe. Den indeholder skønsmæssigt fire gange så mange som *Yderlandet*⁶⁰ og dobbelt så mange som *Gennemsnitslandet*.⁶¹ Hvis alle landsogne tilhørte en af de tre idealtyper, ville *Yderlandet* således udgøre 14%, *Gennemsnitslandet* 28% og *Vækstlandet* 58%. Nu er det imidlertid kun ca. en tredjedel af Danmarks landsogne, der umiddelbart kan knyttes til en af idealtyperne, mens den resterende del kan opfattes som blandingsformer, der ligger i større eller kortere afstand fra disse idealtyper.

Som afslutning på denne bestemmelse af de demografiske landsognetyper vil jeg begrunde det umiddelbart forvirrende, der kan ligge i, at jeg med idealtyperne indfører nye begreber i forlængelse af den navngivning af klyngerne D1, D2 og D3, som fandt sted allerede på side 36. Begrundelsen for dette er ikke alene, at det hermed er muligt at skelne mellem grupperne som hhv. gennemsnits- og idealtyper (som gennemsnitstype hedder D1 f.eks. 'Mange synlige ressourcer', mens den som idealtipe hedder 'Vækstlandet'). Hertil kommer som det væsentligste, at da idealtyperne er formuleret på et højere abstraktionsniveau (her: med større afstand til de demografiske data, der lå til grund for klyngeanalysen), så kan jeg tillade sig at bygge videre på disse i takt med, at jeg inddrager nye data, som er hentet fra andre sammenhænge end de demografiske, og da jeg vil benytte mig af dette, er der her blot tale om en første formulering af idealtyperne.

Udvalgte resultater fra Kapitel 2

- Det er ikke sådan, at alle landsogne har haft en befolkningsmæssig tilbagegang siden 2004. Cirka 25% af landsognene har haft en positiv befolkningstilvækst siden da, knap 25% har haft noget nær stagnation i be-

⁶⁰ Der er 4,9 gange så mange D1-sogne som D3-sogne og 3,6 gange så mange DS1-sogne som DS3-sogne.

⁶¹ Der er 1,4 gange så mange D1-sogne som D2-sogne og 2,2 gange så mange DS1-sogne som DS2-sogne.

folkningstallet i denne periode (en tilbagegang på under 5%), mens godt halvdelen af alle landsognene har haft en betydelig tilbagegang i antallet af indbyggere side 2004.

- På baggrund af oplysninger om befolkningens demografiske sammensætning i hvert enkelt sogn er det muligt at inddele Danmarks landsogne i tre hovedgrupper: [1] sogne med mange synlige demografiske ressourcer (52%), [2] sogne med et mellemniveau af synlige demografiske ressourcer (37%) og [3] sogne med få synlige demografiske ressourcer (11%). Selvom gruppeinddelingen alene bygger på seks demografiske oplysninger, viser der sig et mønster i, hvordan de tre grupper af sogne er geografisk fordelt. Eksempelvis fremgår det, at stort set alle sogne med få synlige ressourcer ligger helt ud til havet og derfor også har et sommerhusområde i eller nær ved sognet.
- I forlængelse af denne demografiske inddeling af landsognene introducerer jeg begrebet om idealtyper og præsenterer et første udkast til en sådan typologi over landsognene.

Kapitel 3

Deltagermæssig tilslutning i de demografiske landsognetyper

Det centrale punkt i dette kapitel er at skabe et brugbart mål for deltagermæssig tilslutning i de enkelte sogne og derefter foretage en undersøgelse af, hvad der kendetegner landsogne med hhv. en lav og en høj grad af deltagermæssig succes.

Til det formål vil jeg inddrage de tællinger af kirkegængere og deltagere til øvrige kirkelige aktiviteter, som siden 2013 har fundet sted i Viborg, Lolland-Falsters og Fyens stifter.⁶² Andre stifter har også igangsat sådanne tællinger, men de er desværre ikke gennemført over en så lang periode, at vi har kunnet få brugbare tal fra disse. Det gælder Aalborg stift, som har talt siden den 20. april 2014, Haderslev Stift, som startede den første søndag i advent 2014, og Roskilde Stift, som startede den 1. januar 2015.

Da der således bliver tale om et *statistisk* mål for deltagermæssig tilslutning, vil jeg indledningsvis foregribe to oplagte kritiske indvendinger mod dette forehavende.

Den første er, at brugen af kvantitative opgørelser af kirkens succes er et udtryk for, at projektet om kirken på landet skulle være underlagt ledelsesfilosofien ”New Public Management”, der især i 00’erne blev anvendt i den offentlige sektor med henblik på at opnå en topstyret effektivisering af driften af de angiveligt dyre institutioner. Det er derfor vigtigt at gøre sig klart, at selve skabelsen af kvantitative målinger og opgørelser ikke nødvendigvis er et udtryk for, at man ønsker en topstyret organisation; det svarer til at sige, at fordi en brødkniv kan bruges til at slå ihjel med, så er denne kniv i sig selv et mordvåben. *Det springende punkt er altså ikke det kvantitative succesmål i sig selv, men hvordan man bruger det.*

Den anden oplagte indvending kunne være, at det slet ikke er muligt at måle, om folkekirken har succes eller ej, fordi ”evangeliets frie løb i folket” på ingen måde kan registreres. Det skal derfor understreges, at ***det her foreslåede statistiske succesmål, der bygger på antallet af deltagere i kirkelige aktiviteter, naturligvis ikke kan måle, om den evangeliske forkyndelse er en succes eller ej.*** Kritikere af et sådant mål har naturligvis ret så

⁶² Intentionen i de tre stifter var at gennemføre totaltællinger forstået på den måde, at man satsede på, at alle stiftets sogne deltog. Dette er i betydelig grad lykkedes, da de opnåede svarprocenter blev hhv. 99,0% for Lolland-Falster, 96,0% for Viborg og 95,3% for Fyen.

langt, at *forkyndelsens succes, som er kirkens egentlige formål, ikke umiddelbart kan måles.*

Af denne umulighed kan man dog ikke umiddelbart slutte, at det skulle være komplet ligegyldigt, om der går mange eller få til gudstjeneste, da det jo er en første forudsætning for at møde forkyndelsen, at man overhovedet møder op. Om det, man så deltager i, er genuin evangelisk kristendom eller ej, er herefter naturligvis også en vigtig sag, som denne undersøgelse imidlertid ikke beskæftiger sig med. Mit synspunkt er altså, at selvom f.eks. en gudstjeneste er en multidimensional hændelse – med tilsvarende mange facetter vedrørende denne tjenestes succes – så udelukker det ikke, at man trækker den kvantitative side af sagen frem til nærmere analyse. Denne opfattelse vil jeg konkretisere ved at pege på, at gudstjenesten mindst indeholder følgende ni dimensioner med hver sine normer for kvalitet:

1. Kirkerummet i sin helhed med kunst, indretning, temperatur
2. Den anvendte liturgi
3. Musikkens kvalitet, herunder genre, instrument og udførelse
4. Forsangens kvalitet
5. Præstens udførelse af sin del af liturgien
6. Menighedens udførelse af sin del af liturgien
7. Prædikenens teologiske soliditet
8. Prædikenens pædagogiske kvalitet, herunder dens retorik og forståelighed
9. Antal deltagere, hvor mange alt andet lige (!) er bedre end få, og hvor 'alt andet lige' eksempelvis kan betyde, at det større antal mennesker i kirkerummet ikke medfører ekstra forstyrrelser af koncentration og fordybelse hos den enkelte deltager

Selvom der er tale om relativt selvstændige dimensioner, så kan de naturligvis også påvirke hinanden på en positiv eller negativ vis. Som eksempel på en positiv synergieffekt kan nævnes, at kirkesangeren synger bedre, når organisten spiller uden fejl. Og under dimension 9 er der antydning af en mulig negativ interaktion mellem mange deltagere og dimension 6. Som et andet eksempel kan nævnes den såkaldte tivolisering af gudstjenesten, som handler om, at man giver køb på kvaliteter ved dimension 2, 3 og 7 for at gøre tjenesten mere folkelig med henblik på at øge antallet af deltagere.

Problematikken om de mange facetter ved kvalitet, som talen om folkekirkens succes må indeholde, rækker naturligvis langt videre end dimensionerne ved den enkelte aktivitet. Det har jeg skrevet lidt mere om i bogen *Den relevante folkekirke*, hvor jeg opererer med seks overordnede succes-kriterier, hvoraf succesmål, der bygger på antal kirkegængere, alene har mulighed for at være en indikator for to af dem. En uddybning af dette må

dog vente til de statistiske mål for deltagermæssig tilslutning er nærmere beskrevet. Derfor vender jeg kort tilbage til problematikken omkring note 83 nedenfor på side 91.

Deltagere til gudstjenester, kirkelige handlinger og sogneaktiviteter

Vi skal nu se nærmere på de tællinger af kirkegængere og deltagere i øvrige kirkelige arrangementer, som er blevet gennemført i den anden bølge af tællinger, der har fundet sted siden 2013 i Viborg, Lolland-Falsters og Fyens stifter.⁶³

Opgaven er her ikke at gennemføre omfattende analyser af dette materiale, men at bruge de indsamlede data til at præsentere nogle få nøgletal om de kirkelige aktiviteter.

Dette er dog ikke så ligetil, for en nærmere betragtning af de indsamlede data fra de forskellige stifter viser, at de har en forskellig detaljeringsgrad og omfatter forskellige tidsrum. Jeg vil derfor i første omgang koncentrere mig om tællingerne i Viborg og Lolland-Falsters stifter, da man begge steder har fulgt standarden fra kirkekalenderen⁶⁴ og derfor har samme struktur på data. Jeg vil dog bruge mest plads på at præsentere data fra Viborg Stift, da dette er det eneste af de nævnte stifter, som på nuværende tidspunkt både har en ældre tælling, der omfatter et helt år (nemlig året 2001-02), og en aktuel tælling, der ligeledes omfatter et helt år.

Antal aktiviteter i Viborg og Lolland-Falsters stifter

Den følgende tabel giver et overblik over de aktiviteter, der er blevet opgjort i den seneste tælling fra Viborg Stift:

⁶³ Den første bølge fandt sted i årene 2000-03, hvor der i både Roskilde, Viborg og Ålborg stift blev talt kirkegængere i hele stiftet gennem et helt år. Om disse se Rasmussen 2001A, Rasmussen og Rubow 2003 og Munksgaard 2003.

⁶⁴ Om denne se Rasmussen 2014:219ff. og Jensen 2014:208ff.

**Tabel 12: Kirkelige aktiviteter i Viborg Stift
fra 1. april 2013 til 30. april 2014¹⁾**

Aktivitet	(A) Alle aktiviteter		(B) Gudstjenester inkl. konfirma- tion o.l. på kirkeårets dage	(C) Kirkeårets dage bortset fra juleaften og konfirmationer o.l.
Højmesse	1842	6,2%	1.840	1.836
Gudstjeneste	11.160	37,7%	9.748	9.320
Børne- og familiegudstjeneste	467	1,6%	182	175
Spaghettigudstjeneste	188	0,6%	3	3
Ungdomsgudstjeneste	65	0,2%	14	14
Fyraftens- og aftengudstjeneste	234	0,8%	14	14
Friluftsgudstjeneste	87	0,3%	60	60
Stille- og meditationsgudstjeneste	57	0,2%	15	15
Musikgudstjeneste	169	0,6%	100	100
Plejhjems- og institutionsgudstjeneste	1.041	3,5%	21	1
Kirkelige handlinger (overgangsritualer)	4.636	15,7%	365	
Foredrag/studiekreds	962	3,3%		
Kor og anden sang	2.366	8,0%		
Koncert	468	1,6%		
Diakoni	408	1,4%		
Møde	1.115	3,8%		
Andet	4.319	14,6%		
Total	29.584	100,0%	12.362	11.538
Statistisk succesmål ²⁾	Inklusivt		Eksklusivt	

Note 1: Det er bemærkelsesværdigt, at Viborg-tællingen i det materiale, jeg har fået stillet til rådighed, strækker sig over 13 måneder i stedet for ét år, og det komplicerer en række af analyserne. I note 3 til Figur 8 har jeg gjort nærmere rede for den formodede grund dertil, som har at gøre med, at en tælling gennem ét år fra 1. april 2013 ville medføre, at påsken ikke kom med, da denne i 2013 faldt i marts, mens påsken i 2014 faldt i april.

Note 2: Nedenfor på side 82 vil jeg arbejde videre med to statistiske succesmål for det kirkelige liv, som begge beregnes på sogneniveau, og som jeg her kort vil omtale i relation til Tabel 12:

Det første er et inklusivt succesmål forstået på den måde, at det bygger på en beregning, der *inkluderer samtlige 29.584 aktiviteter*, som er blevet registreret i stiftet i perioden. Dette mål er defineret som *den gennemsnitlige deltagerfrekvens for alle registrerede aktiviteter pr. indbygger i sognet pr. år*.

Det andet er et eksklusivt succesmål forstået på den måde, at det *udelukker de aktiviteter, der er blevet fjernet fra kolonne A til C*. Dette mål er defineret som *den gennemsnitlige kirkegangsprocent på kirkeårets almindelige*

dage forstået som dage, der indgår i kirkeårets søn- og helligdage, men bortset fra gudstjenester juleaften og gudstjenester med konfirmation. Begge succesmål bliver nærmere beskrevet og begrundet på side 82ff.

Af tabellen ser man, at der i stiftet i alt er registreret 29.584 aktiviteter, og af kolonnen med 'Alle aktiviteter' i procent fremgår det f.eks., at 6,2% af alle aktiviteterne er højmesser.

Den tilsvarende tabel for Lolland-Falsters Stift ser sådan ud:

**Tabel 13: Kirkelige aktiviteter i Lolland-Falsters Stift
fra 1. april 2013 til 30. august 2014¹⁾**

Aktivitet	(A) Alle aktiviteter		(B) Gudstjenester inkl. konfirma- tion o.l. på kirkeårets dage	(C) Kirkeårets dage bortset fra juleaften og konfirmationer o.l.
Højmesse	1.129	14,3%	1126	1125
Gudstjeneste	3.948	49,9%	3777	3669
Børne- og familiegudstjeneste	109	1,4%	68	66
Spaghettigudstjeneste	40	0,5%	1	1
Ungdomsgudstjeneste	18	0,2%	1	1
Fyraftens- og aftengudstjeneste	63	0,8%	14	14
Friluftsgudstjeneste	54	0,7%	53	53
Stille- og meditationsgudstjeneste	13	0,2%	4	4
Musikgudstjeneste	92	1,2%	48	48
Plejhjems- og institutionsgudstjeneste	141	1,8%	1	1
Kirkelige handlinger (overgangsritualer)	965	12,2%	168	
Foredrag/studiekreds	93	1,2%		
Kor og anden sang	228	2,9%		
Koncert	135	1,7%		
Diakoni	50	0,6%		
Møde	176	2,2%		
Andet	662	8,4%		
Total	7.916	100,0%	5.261	4.982
Statistisk succesmål ²⁾	Inklusivt		Eksklusivt	

Note 1: Da tællingen fra Lolland-Falsters Stift er fortløbende, har jeg valgt her at vise fordelingen af antal tjenester for alle de 17 måneder, jeg har fået stillet til rådighed.

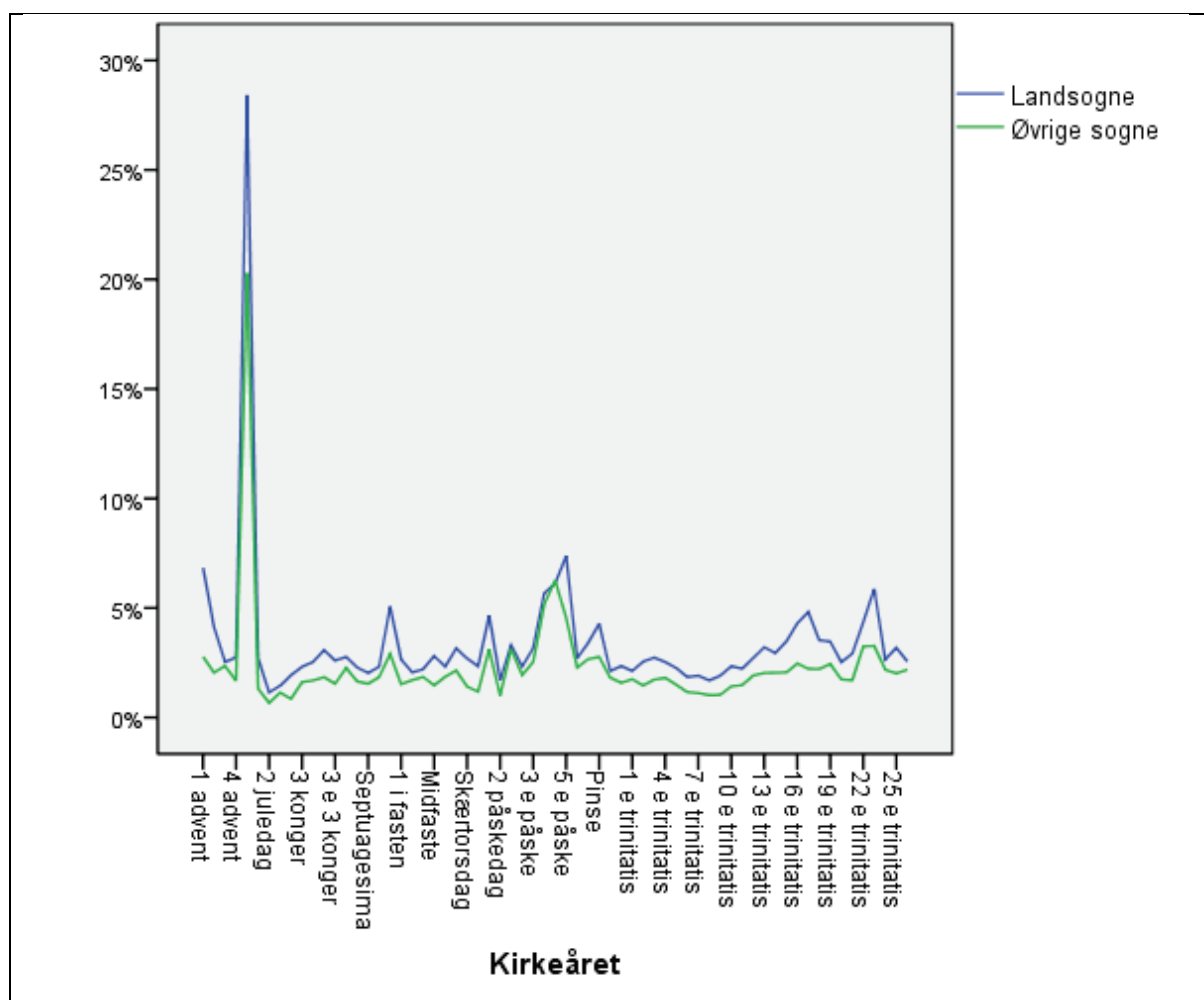
Note 2: Se note 2 til Tabel 12.

Det vigtigste formål med de to tabeller er at give et indledende indtryk af, hvor mange tjenester inden for hver aktivitetskategori, som de to datasæt

indeholder. Vil man sammenligne de to tabeller, giver det mest mening at betragte procentfordelingerne for alle aktiviteter. Heraf ses, at den væsentligste forskel mellem de to stifter er, at mængden af sogneaktiviteter (fra og med 'foredrag/studiekreds') fylder relativt mere i opgørelsen fra Viborg, hvor disse tilsammen udgør 33% af de registrerede aktiviteter mod kun 17% i Lolland-Falster. Man skal dog være forsigtigt med at konkludere noget direkte af denne forskel, da jeg har fået oplyst, at registreringspraksisen med hensyn til netop sogneaktiviteterne varierer en del fra sogn til sogn forstået på den måde, at det ikke er alle sogne, der indtil videre registrerer alle aktiviteterne i den elektroniske kirkekalender.

Kirkegang i løbet af kirkeåret 2013-2014 i Viborg Stift

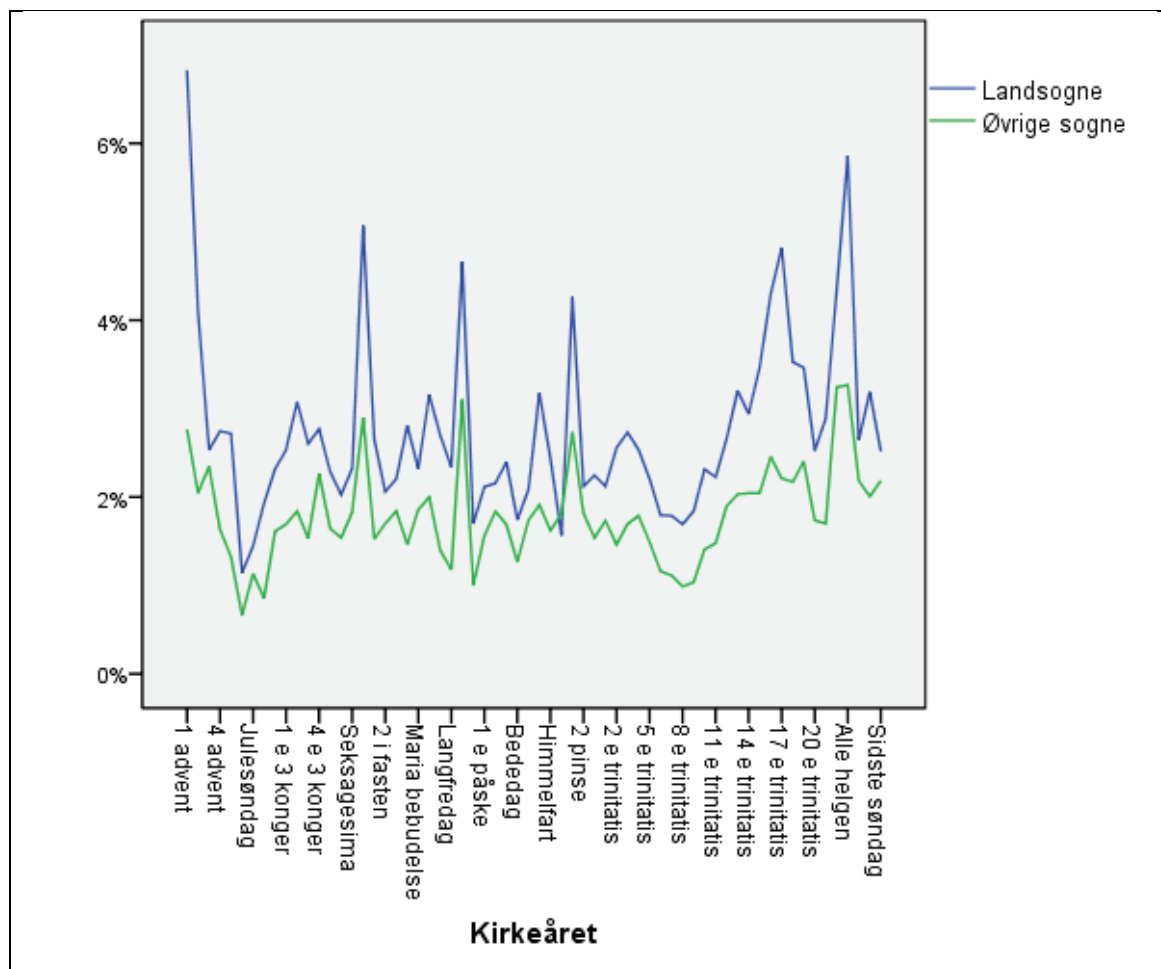
Kirkegangsprocenterne på alle kirkeårets dage i landsognene og de øvrige sogne havde følgende forløb:

Figur 8: Kirkegangsprocenten på kirkeårets dage for hhv. landsogne og øvrige sogne i Viborg Stift

- Note 1: Procentberegningen bygger på de aktiviteter, der er registreret i kolonne (B) i Tabel 12 og er baseret på antallet af indbyggere i hhv. landsogne og øvrige sogne.
- Note 2: En eksakt Mann-Whitney-U-test resulterer i $p < 0,001$. Det betyder, at der er en stærkt signifikant forskel på kirkegangsprocenterne for de to grupper af sogne, som er beregnet til 3,4% for landsognene og 2,3% for de øvrige sogne. Da det er meget sjældent, at man ser de absolut præcise versioner af statistiske tests anvendt, vil jeg her nævne, at den eksakte version af testen her er valgt, fordi kirkeåret kun indeholder dage, og det betyder, at selvom det oprindelige datasæt indeholdt i tusindvis af registrerede gudstjenester, så er disse her aggregeret til de 65 dage i kirkeåret, som kirkeåret indeholdt. Derfor bygger den statistiske test reelt på et datasæt, der blot indeholder 65 cases (her: kirkeårets dage) for hhv. landsogne og øvrige sogne. De situationer, hvor de eksakte tests bør anvendes, er nærmere beskrevet i Mehta og Patel 1995, kapitel 2.
- Note 3: Det giver en betydelig komplicering af datasættet, at tællingen i Viborg Stift ikke har fulgt kirkeåret, men strækker sig fra den 1. april 2013 til den 30. april 2014. Umiddelbart kan det undre, at man lader tællingen vare 13 måneder, men ser man nærmere efter, er forklaringen formodentlig, at hvis man kun talte præcist ét år frem til og med den 31. marts 2014, så ville man ikke få påsken med, da denne lå tidligt i 2013 (i marts) og sent i 2014 (i april). Dette kunne løses ved først at medtage data fra 1. maj 2013 og frem til 30. april 2014, der jo indeholder påsken. Det ville derimod indebære, at store bededag, der er en af konfirmationsdagene, så ikke kom med. Jeg har derfor valgt at medtage alle 13 måneder, hvilket har den konsekvens, at 2. påskedag og 1. søndag efter påske kommer med to gange. Det er her løst ved at dividere den samlede sum af deltagere på disse to dage i kirkeåret med to.
- En anden konsekvens af det skæve optællingsår er, at en umiddelbar visning hverken ville følge kalender- eller kirkeåret. Jeg har dog her valgt at standardisere tidsserien, så den viser et forløb over kirkeåret, bl.a. fordi data dermed umiddelbart kan vises i sammenligning med andre stifters, som har placeret deres tællinger med andre starttidspunkter. Konsekvensen af denne standardisering er, at de konkrete datoer, der ligger til grund for figuren, starter med 2. påskedag 2013 og slutter med 1. søndag efter påske 2014.

Den følgende figur viser *næsten* de samme tal, men der er dog den vigtige forskel, at juleaften samt dagene med konfirmationer er fjernet fra opgørelsen. Formålet med dette er at undersøge kirkegangsprocenten for de *almindelige* dage i kirkeåret, hvor kirken altså ikke indgår som et led i familiernes jule- og konfirmationsfester:

Figur 9: Kirkegangsprocenten på kirkeårets almindelige dage for hhv. landsogne og øvrige sogne i Viborg Stift

Note 1: Procentberegningen bygger på de aktiviteter, der er registreret i kolonne (C) i Tabel 12, og er baseret på antallet af indbyggere i hhv. landsogne og øvrige sogne.

Note 2: En eksakt Mann-Whitney-U-test resulterer i $p < 0,001$. Det betyder, at der er en stærkt signifikant forskel på kirkegangsprocenterne for de to grupper af sogne, som er beregnet til 2,8% for landsognene og 1,8% for de øvrige sogne.

De seks toppunkter i figuren, som er særligt tydelige for landsognene, er første søndag i advent (6,8%), fastelavn (5,1%), påskedag (4,7%), pinse (4,3%), 17. søndag efter trinitatis (4,8%)⁶⁵ og Alle helgen (5,9%).

Begge figurer viser en stærkt signifikant forskel mellem landsognene og de øvrige sogne, jf. de tilhørende noter. Nærmere bestemt er kirkegangsprocenten på kirkeårets almindelige dage 1,56 gange så stor i landsogne-

⁶⁵ At netop denne dag ligger højt skyldes formodentlig, at man mange steder holder høstgudstjeneste den dag.

ne, som den er i de øvrige sogne, når procenten beregnes ved at sætte antallet af deltagere i forhold til indbyggertallet. Dette ændres ikke nævneværdigt, hvis man i stedet sætter antallet af deltagere i forhold til antallet af folkekirkemedlemmer. Den beregning fører nemlig til, at kirkegangsprocenten i landsognene er 1,48 gange så stor som i de øvrige sogne, nemlig hhv. 3,1% og 2,1%.

Problematik om antal gudstjenester og kirkegang

Land- og øvrige sogne

Som Figur 8 og Figur 9 viste, falder sammenligningen af kirkegangen i løbet af kirkeåret for landsognene og de øvrige sogne ud til de førstnævntes fordel. Der er dog et MEN, som også er værd at tage med i betragtningen: De tidligere analyser af kirkegangen i Roskilde og Viborg stifter i 2000-02 viser samstemmende, at den højere kirkegangsprocent på landet, som kunne konstateres i begge undersøgelser, hænger sammen med, at man i landsognene holder væsentligt flere gudstjenester pr. 1.000 indbyggere, end tilfældet er i de større byer. I Viborg Stift holdt man i landsognene 3,6 gange så mange gudstjenester på søn- og helligdagene, som man gjorde i de øvrige sogne.⁶⁶ Tilsvarende hedder det i rapporten fra Roskilde Stift:

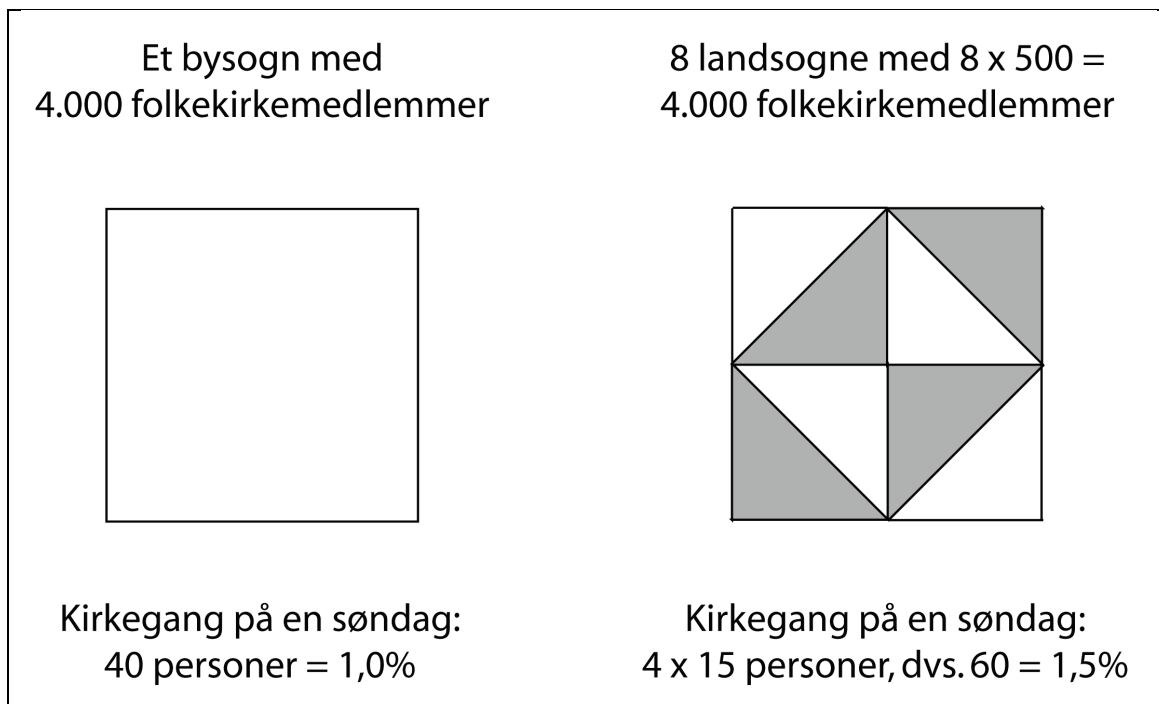
Undersøgelsen af antal deltagere i gudstjenesterne i land- og bysognene leder frem til en umiddelbart paradoks konklusion: På den ene side er kirkegangen målt i procent størst i landsognene, men på den anden side er der i absolutte tal færre til gudstjeneste i disse sogne. Dette afspejler en væsentlig strukturel forskel på land- og bysogne, nemlig at i forhold til indbyggertallet er der langt flere kirker på landet end i byerne. Det betyder bl.a., at i forhold til indbyggertallet holdes der langt flere gudstjenester på landet end i byerne. Dette er velkendt. Det nye er, at vi med denne undersøgelse kan præcisere denne forskel. I landsognene betragtet som helhed holdes der 54 søn- og helligdagsgudstjenester om året pr. 1.000 indbyggere, mens der i bysognene kun holdes 13. Forklaringen på at der kommer færre til gudstjenesterne på landet end i byerne – samtidig med at kirkegangsprocenten er størst på landet – er, at der holdes 4 gange så mange søn- og helligdagsgudstjenester pr. 1.000 indbyggere på landet, som der gør i byerne.⁶⁷

Det er værd at hæfte sig ved, at forholdet stort set er det *samme* i de to stifter, nemlig at der holdes *fire gange* så mange gudstjenester på landet pr. 1.000 indbyggere. Selvom kirkelivet i stifterne på mange måder er forskelligt, er dette forhold altså ens, hvilket tyder på, at det afspejler et strukturelt forhold mellem land og by, som er hævet over regionale forskelle, og som sandsynligvis også er gældende i dag. Sammenholdt med oplysningerne om

⁶⁶ Jf. Rasmussen og Rubow 2003:14.

⁶⁷ Steen Marquard Rasmussen 2001A:29.

kirkegangen leder dette frem til en problematik, som ud fra de foreliggende tal kan illustreres på denne måde:

Figur 10: Model over kirkegangen en given søndag i et bysogn sammenlignet med otte landsogne

Note: Firkanten med landsogne er opdelt i otte sogne, hvor jeg antager, at de er organiseret som fire to-sogns-pastorater, hvor der på skift holdes gudstjeneste hver anden søndag i hver af dem. De fire sogne, der er markeret med grå, er dem, hvor der den pågældende søndag ikke holdes gudstjeneste.

Som vi ser, er kirkegangsprocenten netop 1,5 gange så stor på landet som i byen svarende til mønstret i Figur 8 og Figur 9, men prisen for dette er, at der bliver holdt fire gange så mange gudstjenester på landet som i byen, selvom der i begge tilfælde bor det samme antal folkekirkemedlemmer i området, nemlig 4.000.

Dette kunne måske friste nogle til en simpel rationaliseringsbetragtning, der f.eks. kunne gå ud på at reducere udbuddet af gudstjenester på landet, således at man også dér kun holdt én gudstjeneste for de 4.000 medlemmer, der bor i alle otte sogne. Det er dog ikke givet, at en sådan fjernelse af $\frac{3}{4}$ af gudstjenesterne kunne ske uden en markant nedgang i kirkegangen, da man i sognet så ville opleve, at det kun var hver 8. søndag, at der var gudstjeneste i ens lokale kirke. Hvis den samlede kirkegang derved faldt fra de viste ($4 \times 15 =$) 60 til f.eks. 36, så ville kirkegangsprocenten med ét slag blive

lavere på landet end i byen: Mens byen fortsat havde en kirkegang på 1,0%, ville den på landet være faldet fra 1,5% til 0,9%.

Det er imidlertid også tænkeligt, at en vis reduktion i antallet af gudstjenester i det enkelte landsogn kan stimulere til en øget kirkegang til de gudstjenester, som så – lidt sjældnere – bliver holdt. Da en sådan ændrings betydning for kirkegangen endnu ikke er blevet undersøgt, er man her overladt til formodninger og beretninger om enkelte tilfælde. En sognepræst på Lolland fortalte mig eksempelvis, at en reduktion i antallet af gudstjenester i et givent sogn havde haft en sådan stimulerende effekt. Logikken skulle være, at hvis der kun holdes én gudstjeneste pr. måned i sognet, så bliver denne lettere opfattet som en særlig begivenhed, som det er vigtigt at slutte op om, fordi der er en hel måned til, at man næste gang får muligheden for at deltage i en gudstjeneste i ens eget sogn. Et supplerende argument er, at hvis kirkegangen i det givne sogn bliver koncentreret på færre gudstjenester og dette forventes at medføre flere deltagere, kan det trække yderligere personer til, som finder det mere attraktivt at deltage i en gudstjeneste med flere deltagere. Omvendt kan man argumentere for, at det kan blive vanskeligere at få indplaceret en dåbshandling i sognekirken, når antallet af dage med gudstjeneste bliver reduceret. Dette forhold kan dog også føre til en forhøjet kirkegangsprocent på de begrænsede gudstjenester, der holdes i det pågældende sogn forstået på den måde, at en større andel af disse vil være gudstjenester med dåb og dermed en del gæster udefra.

Landsogne med få og mange gudstjenester

Selvom ændringer i gudstjenestehyppigheden i bestemte sogne som nævnt ikke er undersøgt systematisk, er spørgsmålet, om de foreliggende tællinger af kirkegængere kan kaste lys over denne problematik?

Det vil jeg forsøge ved at inddele landsognene i to grupper efter, hvor mange af kirkeårets dage, der bliver holdt gudstjeneste i sognet. Hvis juleaften tælles med, består kirkeåret normalt af 65 dage, men jeg vælger her at se bort fra juleaften og gudstjenester med konfirmation, da jeg er interesseret i at belyse forholdene på kirkeårets almindelige dage forstået som dage, hvor kirken ikke indgår som et led i særlige familiefester, hvor der kommer mange udensogns gæster til gudstjenesterne. Tilbage bliver 64 dage i kirkeåret, og jeg vælger da at samle de sogne i en særlig gruppe, som har gudstjeneste på mindre end 1/3 af kirkeårets dage, og undersøge om denne gruppe – som præsten fra Lolland med sin fortælling lagde op til – rent faktisk har en højere kirkegangsprocent til disse sjældnere gudstjenester end de andre landsogne.

Tabel 14: Den gennemsnitlige kirkegangsprocent på kirkeårets almindelige dage i landsognene i Viborg Stift

Antal dage med gudstjenester i løbet af kirkeåret	Antal indbyggere i sognet			Alle landsogne i stifter [**]
	17 – 500 [-]	501 – 1.000 [+]	1.001 – 2.000 [-]	
Under 22	8,3%	6,6%	3,4%	7,4%
22 – 64	7,1%	4,4%	3,7%	5,0%
N = Antal sogne	N = 55	N = 81	N = 44	N = 180

Note 1: Kirkegangsprocenten er beregnet på baggrund af antal indbyggere i sognet, og gudstjenesterne juleaften og med konfirmation indgår ikke i beregningen.

Note 2: Sognene er vægtet efter antallet af indbyggere i sognet.

Note 3: Resultaterne af de ensidige Mann-Whitney-U-tests (i estimeret eksakte versioner, jf. omtalen på side 233) er vist med symboler (jf. Tabel 74 på side 232), og viser, at der kan påvises en stærkt signifikant forskel mellem de to grupper med et forskelligt antal dage med gudstjenester, når landsognene i Viborg Stift betragtes under ét, og en svagt signifikant forskel for sognene med 501-1.000 indbyggere. Den ensidige test er valgt, fordi jeg er interesseret i at undersøge, om kirkegangsprocenten er *højere* i sognene med gudstjenester på under 22 af kirkeårets dage; – testen er derfor med andre ord retningsbestemt.

Note 4: Kirkegangsprocenten i denne tabel er generelt så meget højere end for landsognene i Figur 9, at man umiddelbart må undre sig. Denne forskel er dog begrundet i, at procenterne beregnes på to forskellige måder: i Figur 9 opfattes alle landsognene som et stort område, hvor antallet af kirkegængere sættes i forhold til det samlede antal indbyggere i området. I denne tabel beregnes kirkegangsprocenterne sognevis. Det vil umiddelbart kunne skævvride den gennemsnitlige kirkegangsprocent, da små og større sogne så normalt tæller lige meget med den konsekvens, at de små sogne – som lettere opnår en høj kirkegangsprocent (jf. note 85 på side 93) – kan løfte det samlede gennemsnit op. Denne forvriddning har jeg dog modvirket ved at vægte sognene efter indbyggertal, inden gennemsnittet beregnes. At procenterne stadig er højere end i Figur 9 skyldes derfor, at den sognevis beregnede kirkegangsprocent kun foretages i de situationer, hvor der har fundet en gudstjeneste sted i sognet eller med andre ord: Den beregningsmetode, der ligger til grund for Figur 9, betyder, at alle landsogne bidrager med indbyggertal på alle dagene, selv om der ikke er gudstjeneste i alle sognene på alle dagene. Denne beregning anser jeg for at give det mest retvisende billede, da den afspejler den faktiske situation i pastoraterne, hvor folk i det ene sogn, hvor der en given søndag ikke er gudstjeneste, kan tage til gudstjeneste i et andet sogn i pastoratet, hvis de ønsker at gå i kirke den pågældende dag (situationen kompliceres dog af, at dette rene billede kun gælder for de pastorater, der udelukkende består af landsogne; for de blandede pastorater er situationen mere kompliceret, hvorfor jeg bliver nødt til at antage, at trafikken frem og tilbage mellem land- og bysognet i pastoratet er lige stor, således at bevægelsen af kirkegængere fra det ene til det andet sogn ophæver hinanden).

Selv om beregningen til denne tabel som nævnt ikke er optimal, når kirkegangsniveau i landsognene skal belyses generelt, er den ganske god til formålet her, som er at vise, om kirkegangsprocenterne niveau er anderledes ved de *enkelte* gudstjenester, der faktisk finder sted, i de sogne, der kun holder gudstjenester på få dage i løbet af kirkeåret sammenlignet med de andre landsogne.

Vi ser en tendens til, at kirkegangsprocenten er højest i de sogne, der kun har gudstjenester på få af kirkeårets dage. Dette gælder for alle stiftets landsogne betragtet under ét, og når man kontrollerer for sognets indbyggertal, gælder dette også for sognene med 501-1.000 indbyggere, mens der ikke kan påvises en statistisk forskel for de mindste og største sogne, jf. symbolet [-] for disse to kolonner. Selvom der således er statistisk påviselige tegn på, at kirkegangsprocenten er højest i de sogne, der har gudstjenester på under 22 af kirkeårets almindelige dage og dermed understøtter logikken fra den lollandske sognepræst, må konklusionen blive lidt mere forsigtig, da kontrollen for sognestørrelsen ikke entydigt og signifikant støtter denne logik. Den forsigtige konklusion bliver derfor, at kirkegangsprocenten i det mindste *ikke* er lavere i sognene med under 22 gudstjenestedage i løbet af kirkeåret sammenlignet med dem, der har flere.

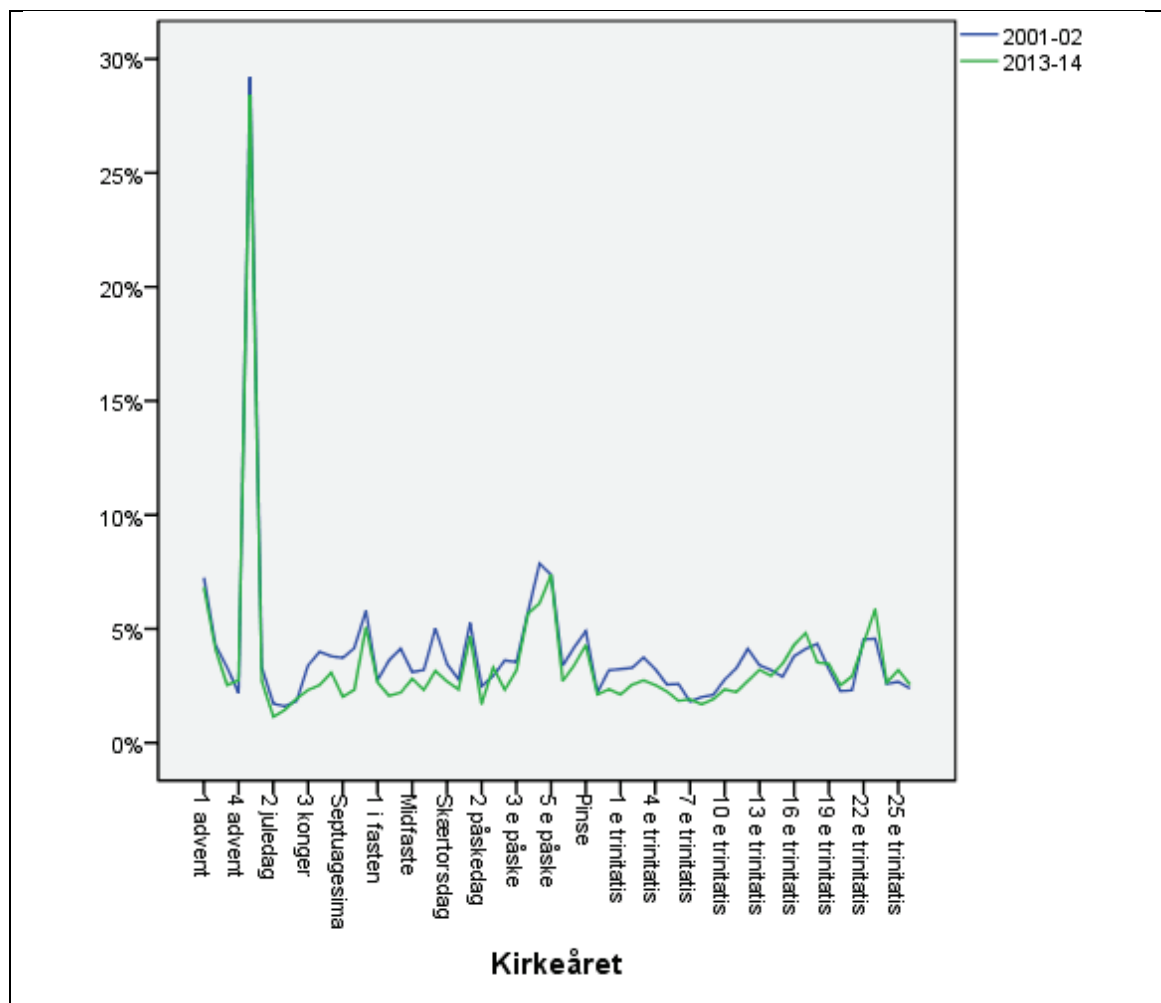
Da der her er tale om kirkegangsprocenten *pr. dag* med gudstjeneste, vil det dog også gælde, at selvom kirkegangsprocenten *pr. dag* er *lavere* i sogne med gudstjenester på mange af kirkeårets dage, så bliver det samlede antal af kirkegængere i løbet af hele året i de fleste tilfælde *højere* i disse sogne sammenlignet med dem, der kun har gudstjenester på få dage.

Kirkegang i Viborg Stift for kirkeårene 2001-02 og 2013-14

For første gang i Danmark er det nu muligt at belyse udviklingen i kirkegangen for et helt stift over en længere periode, nemlig for de 12 år, der er gået fra den første til den anden samlede tælling af kirkegængere i Viborg Stift. Og da vi her har fokus på landsognene set i forhold til de andre sogne, vil jeg vise kirkegangsprocenterne på kirkeårets dage for *landsognene* for hvert af de to år. Og ”heldigvis”, men ikke tilfældigt, har jeg anvendt den samme definition af landsogne i den 12 år gamle undersøgelse, som bruges i den aktuelle undersøgelse (jf. side 20):

Landsogne er defineret som sogne i landdistrikter eller sogne, hvis største by har under 1.000 indbyggere. Disse udgør 64% af sognene i materialet (fra 2001-02, mens landsognene udgør 66% af Viborg Stifts sogne i 2014, SMR).⁶⁸

⁶⁸ Rasmussen og Rubow 2003:7.

Figur 11: Kirkegangsprocenten i landsognene på kirkeårets dage i Viborg Stift, 2001-02 og 2013-14

- Note 1: Landsogne er defineret som de sogne, hvis største by har under 1.000 indbyggere.
- Note 2: En eksakt Mann-Whitney-U-test for landsognene resulterer i $p = 0,007$. Den tilsvarende test for de øvrige sogne resulterer i $p = 0,09$. Begge tests viser altså en signifikant forskel på kirkegangen de to år, og retningen er i begge tilfælde den samme, nemlig at kirkegangsprocenten målt i forhold til indbyggertallet er faldet fra kirkeåret 2001-02 til kirkeåret 2013-14.
- Note 3: De dage i kirkeåret, som ikke optræder i begge optællingsperioder, udgår af figuren og Mann-Whitney-U-testen. Tilbage bliver 62 dage i kirkeåret, som er fælles for de to perioder.

For landsognene var den gennemsnitlige kirkegangsprocent 3,5% i kirkeåret 2013-14 mod 4,0% i kirkeåret 2001-02, og som vi kan se af figurens note 2 er dette fald statistisk signifikant.⁶⁹

⁶⁹ I de øvrige sogne var der tale om et fald fra 2,5% til 2,3%.

Det er i den forbindelse væsentligt at hæfte sig ved, at kirkegangsprocenten her er beregnet i forhold til sognenes indbyggertal og ikke i forhold til antallet af folkekirkemedlemmer, som i perioden også er faldet: I 2001 var 92,0% i stiftet medlemmer af folkekirken, mens dette var tilfældet for 87,8% i 2013.⁷⁰

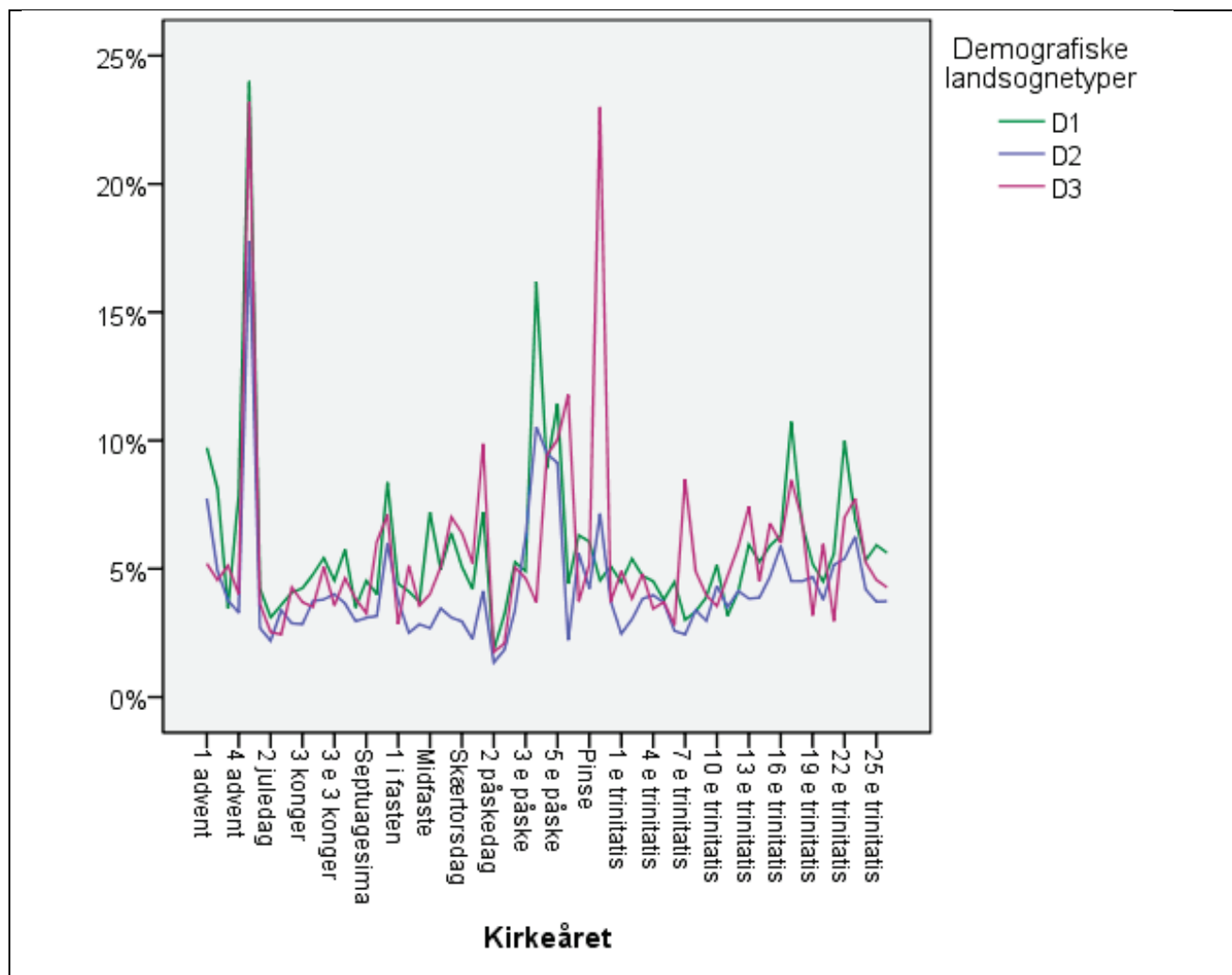
Det kan umiddelbart forekomme naturligt, at kirkegangsprocenten beregnet ud fra befolkningstallet falder i takt med, at medlemsandelen falder, men det er alligevel bemærkelsesværdigt, for det registrerede fald i kirkegangsprocenten indebærer da, at det *ikke* specielt er dem, der aldrig gik i kirke, som har meldt sig ud, mens de fastere kirkegængere er blevet tilbage. Var dette tilfældet kunne man – i yderste konsekvens – forestille sig, at kirkegangen slet ikke var faldet til trods for, at helt passive medlemmer havde meldt sig ud i perioden.⁷¹

Kirkegang i løbet af kirkeåret i de demografiske landsognetyper

Den næste figur viser, hvordan kirkegangen varierer i løbet af kirkeåret i Viborg Stift for de tre demografiske landsognetyper, vi fandt frem til på side 35ff.:

⁷⁰ Jf. <http://www.km.dk/kirke/kirkestatistik/folkekirkens-medlemstal/> [hentet 25.09.14].

⁷¹ Denne sidstnævnte mulighed ville indebære et stigende kirkegangsprocent, hvis den blev beregnet i forhold til antallet af folkekirkemedlemmer.

Figur 12: Kirkegangsprocenten på kirkeårets dage opgjort for hver af de tre demografiske landsognetyper i Viborg Stift, 2013-14

Note 1: De demografiske landsognetyper blev bestemt via ”klyngeanalysen med profilkerner” på side 35ff. Antallet af registrerede gudstjenester i løbet af kirkeåret er for D1 = 3.072, for K 2 = 2.068 og for K 3 = 409.

Note 2: En estimeret eksakt Kruskal-Wallis-test resulterer i $p < 0,001$. Det betyder, at kirkegangsprocenterne for hver af de tre sognetyper er stærkt signifikant forskellige.

Som det fremgår af figurens note 2, er kirkegangsprocenterne markant forskellige for hver af de tre typer af sogne på den måde, at *det er D3 (sogne med færre synlige ressourcer), der ligger højest, herefter følger D1 (sogne med mange synlige ressourcer), mens D2 (med et mellemniveau af ressourcer) har den laveste kirkegang*. Det er i den forbindelse påfaldende, at kirkegangen er særdeles høj anden pinsedag for D3. Det kan formodentlig skyldes, at man mange steder holder friluftsgudstjenester for et større om-

råde netop den dag, og at man da muligvis i særlig grad henlægger disse til D3-sogne.

Statistiske succesmål for det kirkelige liv

Som det fremgik af note 2 til Tabel 12 har jeg påtænkt i første omgang at udforme *to statistiske succesmål* for det kirkelige liv, som begge beregnes på sogneniveau, et eksklusivt og et inklusivt succesmål:

1) *Et eksklusivt succesmål*, der er defineret som den gennemsnitlige kirkegangsprocent på kirkeårets almindelige dage forstået som alle de dage, der indgår i kirkeårets søn- og helligdage, men bortset fra gudstjenester juleaften og gudstjenester med konfirmation.

Kirkegangsprocenten er her beregnet som det samlede antal kirkegængere på den pågældende *dag* sat i forhold til antallet af *folkekirkemedlemmer* i sognet.⁷² Begrundelse for dette eksklusive mål er, at jeg ønsker at måle deltagelsen i det *almindelige* gudstjenesteliv forstået som de klassiske gudstjenester, hvor de ekstraordinære deltagere til jul og konfirmationer ikke er talt med.

Det er dog ikke alle sogne, der har gudstjenester på samtlige almindelige dage i kirkeåret. Antallet af almindelige dage i kirkeåret, som beregningen bygger på i de enkelte sogne, varierer i Viborg Stift 2013-14 mellem 8 og 64, og det gennemsnitlige antal almindelige dage i kirkeåret er 34. Heri ligger et problem, for sat på spidsen vil et sogn kunne score meget højt på det eksklusive succesmål, hvis man kun holder gudstjenester på nogle få særligt vigtige helligdage i løbet af kirkeåret. F.eks. vil et lille sogn, der kun

⁷² På grund af den danske tradition for et tæt forhold mellem befolkningen og folkekirken (så sent som i 1983 var 92% stadig medlemmer af folkekirken), så er der også tradition for at måle kirkegangen som procent af indbyggertallet. Når jeg trods dette har valgt at beregne deltagerantallet til kirkens aktiviteter som procent af antallet af folkekirkemedlemmer, så er den primære grund, at jeg ønsker at fremtidssikre det aktuelle projekt: Vigtigst er det, at det kunne være relevant på et senere tidspunkt at undersøge de 46% af landets sogne, som ikke er landsogne (jf. Tabel 1 på side 21). Dette perspektiv er endvidere direkte indeholdt i beskrivelsen af projektet om "kirken på landet", hvor det hedder, at "... der undervejs i processen vil finde en metodeudvikling sted, som efterfølgende kan anvendes i forhold til at analysere kirkens vilkår i andre dele af landet, herunder i forstæder, provinsbyer og de store byer." (Indledning ovenfor på side 14). Og da det for disse områder forekommer mig mest rimeligt at måle den deltagermæssige succes i forhold til antallet af folkekirkemedlemmer, så foretages beregningerne her for landsognene på denne måde for at sikre en fælles standard og dermed sammenlignelighed med et sådant muligt fremtidigt projekt. Som et yderligere argument for denne beregningsmåde vil jeg nævne, at netop fordi landsognene generelt er ret små, vil det have en særlig stor misvisende effekt på succesmålet de steder, hvor der ligger en stærk frimenighed eller et asylcenter i sognet, hvis det var indbyggertallet, der lå til grund.

holder gudstjenester på 8 af årets helligdage, kunne opnå en meget høj gennemsnitlig kirkegangsprocent på 'kirkeårets almindelige dage' (som det eksklusive succesmål jo handler om), selvom denne store succes reelt blot bygger på 8 gudstjenester. Da jeg opfatter det som misvisende at kategorisere dette sogn som præget af stor deltagermæssig tilslutning, vil jeg i stedet placere det i en særlig kategori over sogne med meget få gudstjenester. Spørgsmålet er herefter, hvor grænsen bør gå for at tilhøre denne kategori, og jeg vælger at sætte den ved en tredjedel af kirkeårets dage. Det betyder, at *sogne, der har gudstjenester på færre end 22 af kirkeårets dage, bliver kategoriseret som 'sogne med få gudstjenester'*.⁷³ Det viser sig, at 14% af landsognene i Viborg Stift tilhører denne kategori.

På baggrund af Figur 9 kan vi konkludere, at *landsognene ligger signifikant højere end de øvrige sogne med hensyn til det eksklusive succesmål*.

Hvis dette forekommer overraskende, så skyldes det, at man lader sig forføre af de store tals fascination; – at der i absolutte tal er flere deltagere

⁷³ Et yderligere argument for at operere med denne kategori er følgende problematik: På den ene side er sognet en meget stærk analyseenhed, fordi vi har så mange af dem og har så mange oplysninger om hver af dem; – tænk blot på befolkningsstatistikken (i den såkaldte "Kirkestatistik", som alle menighedsråd og andre kirkelige myndigheder har adgang til via Den Digitale Arbejdsplads) og på tællingerne af kirkegængere, der også opgøres på sogneniveau. På den anden side er sognet som analyseenhed ikke uproblematisk, hvilket det eksklusive succesmål er et godt eksempel på: Her opgøres antallet af kirkegængere på kirkeårets almindelige dage og omsættes herefter til en kirkegangsprocent for den pågældende dag i det pågældende sogn ved at blive sat i forhold til antallet af folkekirkemedlemmer i sognet.

Men hvad nu *hvis* et pastorat med to lige små sogne bliver så integreret, at folkekirkemedlemmerne på ingen måde foretrækker deres sognekirke frem for den anden kirke i pastoratet, og *hvis* gudstjenesterne går på skift, så der kun er gudstjeneste hver anden søn- og helligdag i hvert sogn?

Hvis sognene derudover leverer lige mange kirkegængere, vil det betyde, at hvert sogn kun har gudstjenester på halvdelen af kirkeårets dage, men at antallet af kirkegængere bliver dobbelt så stort, fordi halvdelen af dem kommer fra det andet sogn i pastoratet. Problemet er da, at kirkegangsprocenten i dette tilfælde kunstigt bliver fordoblet, da den samlede mængde af kirkegængere den pågældende dag kun bliver sat i forhold til antallet af folkekirkemedlemmer i det ene sogn.

I hvilket omfang denne fejlkilde er til stede i vort materiale, kan vi ikke vide; vi kan blot vide, at den i større eller mindre grad er til stede og vil vokse i takt med, at flersognspastorater *i realiteten* vokser sammen til en kirkelig enhed. Det er endvidere sandsynligt, at denne fejlkilde er størst i forbindelse med små sogne med relativt mange dage i kirkeåret, hvor der *ikke* er gudstjeneste i egen kirke. Denne problematik er derfor et yderligere argument for *ikke* at tilskrive de sogne et succesmål, som har gudstjenester på færre end 22 af kirkeårets dage.

til gudstjenesterne i byen, end der er på landet, og at bykirkernes gudstjenester derfor kan *opleves* som mere succesfulde til trods for, at de har et ringere tag i befolkningen.

2) *Et inklusivt succesmål* forstået på den måde, at det bygger på en beregning, der *inkluderer samtlige aktiviteter*, som er blevet registreret i sognet på alle kalenderårets dage i den periode, tællingen varede.⁷⁴ Dette mål er defineret som *den gennemsnitlige deltagerfrekvens for alle registrerede aktiviteter pr. folkekirkemedlem i sognet pr. år*. Hermed er naturligvis ikke sagt, at det enkelte folkekirkemedlem i sognet rent faktisk har været til en aktivitet i kirkeligt regi det antal gange på et år, som dette mål tilsiger. Formålet med at sætte det samlede deltagerantal i forhold til antallet af folkekirkemedlemmer er blot at skabe et mål, der kan sammenligne antallet af deltagere på tværs af sogne med forskellig størrelse. Og standardiseringen til netop ét år er valgt for at gøre dette mål sammenligneligt på tværs af stifterne, som ikke har haft den samme optællingsperiode. Eksempelvis strakte tælleperioden i Viborg Stift sig over 13 måneder, hvorfor den beregnede deltagerfrekvens for hele optællingsperioden fra dette stift er blevet reduceret med faktoren $12/13 = 0,92$.

Som det ses, er det førstnævnte eksklusive succesmål identisk med de talrækker, der blev vist på Figur 9, hvorfor vi (på baggrund af denne figurs note 2) kan konkludere, at når landsognene betragtes som én samlet størrelse, der sammenlignes med de øvrige sogne som en anden samlet størrelse, så ligger landsognene signifikant højere end de øvrige sogne på det eksklusive succesmål.

Med henblik på de senere analyser (f.eks. på side 92ff.) er det herefter praktisk at kombinere de to succesmål, og da det eksklusive succesmål indgår i dette, så vil det også her gælde, at landsogne med gudstjenester på færre end 22 af kirkeårets dage ikke får tilskrevet en score på det kombinerede succesmål, men bliver kategoriseret som 'sogne med få gudstjenester'.

For de resterende landsogne foretager jeg en kombination af det eksklusive og det inklusive succesmål, således at jeg når frem til *et enkelt sammenfattende mål for deltagermæssig tilslutning*. Kombinationen vil foregå på denne måde:

1. De enkelte sognes score på hver af de to statistiske succesmål omformes til rangordenstal. Det betyder, at det sogn, der har den laveste

⁷⁴ Også her gælder det naturligvis, at det ikke er alle landsogne, der har aktiviteter på alle kalenderårets dage; – det er der faktisk ingen, der har. Antallet af kalenderdage, som beregningen bygger på, varierer i Viborg Stift 2013-14 mellem 10 og 300, og det gennemsnitlige antal kalenderdage med aktiviteter er 62. Dette forholdsvis lave tal skyldes formodentlig, at der er relativt mange landsogne i stiftet.

score på det første succesmål tilskrives værdien 1; det sogn, der har den næstlaveste score, tilskrives værdien 2 osv. Den samme fremgangsmåde finder herefter sted med hensyn til det andet succesmål.

2. Herefter beregnes hvert sogns gennemsnitlige rangordensværdi for de to succesmål. Hvis et sogns rangordenstal f.eks. er hhv. 75 og 84, opnår det en score på det sammenfattede mål på 79,5. Dette mål er altså et udtryk for det pågældende sogns rangordensplads, når der tages højde for begge de oprindelige succesmål på en måde, hvor de to mål indgår med lige stor vægt.

Da deltagelsen i gudstjenester på kirkeårets almindelige dage (det eksklusive succesmål) er en delmængde af deltagelsen i samtlige aktiviteter (det inklusive succesmål), kan man sige, at det kombinerede succesmål tillægger deltagelsen i gudstjenester på kirkeårets almindelige dage en dobbelt så stor vægt som deltagelsen i de forskellige øvrige aktiviteter, uden dog at se bort fra de øvrige aktiviteter, da disse indgår med den halve vægt.

Dette valg kan naturligvis diskuteres. Man kunne f.eks. have valgt at se helt bort fra de øvrige aktiviteter, eller man kunne modsat have valgt at foretage et "renere snit" ved at sige, at deltagelsen på kirkeårets almindelige dage, der indgår i det eksklusive succesmål, blev fjernet, inden det inklusive succesmål (som derved ophørte med at være absolut inklusivt) blev beregnet. Det ville sikre, at ingen deltagelse kom til at tælle to gange, men det ville også indebære, at alle kirkelige aktiviteter blev sideordnet; – at altså en deltagelse som konfirmationsgæst eller som tilhører til et foredrag ville indgå med samme vægt, som en deltagelse i det, der stadig regnes for kirkens centrum, nemlig gudstjenesten på en søn- eller helligdag. Når jeg i stedet som et kompromis vælger at lade sidstnævnte deltagelse indgå i begge succesmål, så er det udtryk for den prioritering, at lige netop deltagelse i en gudstjeneste på en almindelig søn- eller helligdag bør tilskrives en dobbelt vægt i forhold til de øvrige aktiviteter.

Det her præsenterede kombinerede succesmål vil blive beregnet for Viborg og Lolland-Falsters stift. Da Fyens Stift som tidligere nævnt ikke har givet os ligeså detaljerede oplysninger som dem fra Viborg og Lolland-Falster, vil gruppeinddelingen for Fyens Stift foregå på en lidt anden måde: Fra Fyens Stift har vi kun aggregerede data til rådighed. Det vil sige, at vi ikke har adgang til oplysninger om dato og deltagerantal for de enkelte gudstjenester m.v., men kun om det samlede antal gudstjenester m.v. og den samlede sum af deltagere til disse for perioden fra 1. maj 2013 til og med 30. april 2014.

Herudfra er det muligt at beregne det gennemsnitlige antal deltagere og den gennemsnitlige deltagelsesprocent til hhv. gudstjenesterne på søn- og helligdage, hverdagsgudstjenesterne og de kirkelige handlinger.

På den baggrund har jeg beregnet de tre statistiske succesmål for det kirkelige liv på Fyn på følgende måde:

- 1) *Det eksklusive succesmål* er simpelthen lig med den gennemsnitlige kirkegangsprocent til gudstjenesterne på søn- og helligdage. Det betyder, at det ikke har været muligt at fjerne juleaften og konfirmationerne, inden dette mål blev beregnet, hvorfor det ikke er helt så eksklusivt som for Viborg og Lolland-Falsters stifter.
- 2) *Det inklusive succesmål* er lig med den gennemsnitlige kirkegangsprocent til samtlige gudstjenester, dvs. gudstjenesterne på søn- og helligdage samt på hverdage, og til samtlige kirkelige handlinger. Det betyder, at det ikke har været muligt at inddrage kirkekoncerter og diverse sognearrangementer, hvorfor det ikke er helt så inklusivt som for Viborg og Lolland-Falsters stifter.
- 3) *Det kombinerede succesmål* beregnes ved først at omregne de to netop nævnte succesmål til rangordenstal (jf. omtalen på side 84) og derefter beregne det enkelte sogns gennemsnit af disse rangordenstal.

Inden succesmålene er klar, er det dog nødvendigt at fjerne nogle bestemte sogne. For det eksklusive og det kombinerede succesmål er sognene på de ikke landfaste småøer samt de sogne, som kun har gudstjenester på færre end 22 af kirkeårets dage, fjernet.⁷⁵

Ud fra såvel en metodisk som en resultatmæssig betragtning er det naturligvis problematisk, at opgørelserne for Fyens Stift adskiller sig fra de to andre. Jeg drager derfor den metodiske konsekvens, at de analyser af de deltagermæssige succesmål, der involverer flere stifter betragtet under ét, kun gennemføres med tal fra Viborg og Lolland-Falsters stifter.

Inden beregningerne af de tre deltagermæssige succesmål (det eksklusive, det inklusive og det kombinerede) kan finde sted, er der dog en væsentlig problematik, som må løses. *I deres umiddelbare form er ingen af de tre succesmål egnede til at fungere på tværs af stifterne, da der er markante regionalt bestemte forskelle på den kirkelige deltagelse i de forskellige stifter.* Dette blev dokumenteret med de tre tællinger af kirkegængere, der blev

⁷⁵ Det sidstnævnte kan dog ikke foregå på en helt så præcis måde, som det skete for Viborg og Lolland-Falster stifter, da vi for Fyens Stift kun har en samlet opgørelse af antal gudstjenester på søn- og helligdage og derfor ikke kan opgøre, på hvilke dage disse ligger. Dette er dog formodentlig blot en lille fejkilde, da det er rimeligt at antage, at de sogne, der kun har gudstjenester på færre end 22 søn- og helligdage ikke samtidig er sogne, der har flere gudstjenester på disse dage – bortset fra netop juleaften og i forbindelse med konfirmationer.

gennemført for hhv. Roskilde, Viborg og Aalborg stifter i perioden 2000-2003. Af disse fremgik det bl.a., at *kirkegangen i Viborg Stift procentuelt var ca. dobbelt så stor som i Roskilde*.⁷⁶ Hvis man derfor lod deltagermæsseprocenten være et direkte udtryk for den deltagermæssige succes, så ville det indebære, at sognene i Viborg Stift på forhånd blev placeret i den høje ende, allerede fordi der i dette stift er *tradition* for en højere kirkegang end i f.eks. Roskilde. Og det ville medføre, at en efterfølgende analyse af forskellen mellem sognene, der scorer hhv. lavt og højt på den deltagermæssige succes, ikke ville afspejle forskelle mellem forskellige typer af sogne, men de underliggende regionale forskelle, som allerede er kendte, og som ikke er i fokus i projektet om kirken på landet. *For at finde de særlige forskelle mellem sogne, der scorer lavt og højt med hensyn til den deltagermæssige succes, og som ikke har noget med regionale forskelle at gøre, er det med andre ord nødvendigt at analysere sognenes succes på en måde, der kontrollerer for –dvs. neutraliserer– de regionale forskelle.*

Spørgsmålet er imidlertid, hvordan det er muligt? Mit løsningsforslag er at *omkode hvert af de tre succesmål* (det eksklusive, det inklusive og det kombinerede) *til såkaldte Z-værdier og vel at mærke gøre dette selvstændigt for hvert stift*. Det betyder, at hvert succesmål for hvert stift bliver omkodet, således at det følger en standardnormalfordeling. Denne er defineret ved, at dens gennemsnitsværdi er 0, og dens standardafvigelse er 1.⁷⁷ Og for også på dette punkt at fremtidssikre projektet (jf. note 72 på side 82) bliver denne omkodning foretaget tre gange for hvert succesmål: Først således at den alene omfatter *landsognene* i stiftet, da det er deres situation, vi særligt interesserer os for i dette projekt; dernæst finder omkodningen sted for *de øvrige sogne* i stiftet, som det kan komme på tale at undersøge ved en senere lejlighed og til sidst for *alle sognene* i stiftet for det tilfælde, at man ved en senere lejlighed vil analysere alle sogne i alle stifter, der har

⁷⁶ I Roskilde Stift var den gennemsnitlige kirkegangsprocent på kirkeårets dage 1,5% (jf. Rasmussen 2001A:15), mens den i Viborg Stift var 2,9% (jf. Rubow 2003:13).

⁷⁷ Rent teknisk foregår standardiseringen af det eksklusive succesmål ved, (a) at hvert sogns gennemsnitlige kirkegangsprocent på kirkeårets almindelige dage bliver *fratrullet* stiftets samlede gennemsnit for denne værdi, hvorved stiftets samlede gennemsnit bliver lig med 0; og (b) at hvert sogns gennemsnitlige kirkegangsprocent på kirkeårets almindelige dage herefter bliver *divideret* med standardafvigelsen bag stiftets gennemsnit på disse værdier, hvorved stiftets standardafvigelse bliver lig med 1. Det tilsvarende sker for det inklusive succesmål. Om standardnormalfordelingens egenskaber i øvrigt se Kreiner 1999:97-107 og Lønborg 1993:49-62.

talt kirkegængere, på én gang.⁷⁸ Da vi aktuelt fokuserer på landsognene, vil det være den førstnævnte omkodning, jeg umiddelbart arbejder videre med.

Hermed opnår jeg, at landsogdenes stiftsvis gennemsnitlige succes bliver rykket hen til det samme punkt på talskalaen (nemlig til nulpunktet⁷⁹), og at deres samlede spredning omkring dette gennemsnit også bliver den samme.⁸⁰

Løsningen på problemet med de regionale forskelle mellem stifterne er med andre ord at samle landsognene (bortset fra dem på de ikke landfaste småøer og for det eksklusive og det kombinerede succesmål også dem, der har gudstjenester på færre end 22 af kirkeårets søn- og helligdage) stiftsvis og derefter omkode disse sognes scorer på de tre deltagermæssige succesmål sådan, at hvert succesmål følger en standardnormalfordeling. Som nævnt har det den fordel, at de regionale forskelle mellem stifterne bliver neutraliseret, men derudover har fremgangsmåden den fordel, at det også bliver ligegyldigt, at forholdet mellem land- og øvrige sogne (der jo har en forskellig kirkegangsprocent, jf. Figur 8 på side 71) varierer fra stift til stift: Da omdannelsen til Z-værdier fandt sted på tre måder for hvert succesmål (nemlig som a: en standardnormalfordeling, der kun omfattede landsognene, b: en der kun omfattede de øvrige sogne og c: en fordeling, der omfattede alle sogne), så kan vi f.eks. vælge kun at analysere fordelingen for landsognene, der jo er skabt helt uafhængig af antallet af øvrige sogne.

For visse analyser kan det være en fordel at inddele sognene i nogle hovedgrupper for på en enkel måde at afklare, om der er forskelle på dem, der ligger lavt og højt med hensyn til deltagermæssig tilslutning. I første omgang vil jeg inddele *landsognene* i tre grupper efter grad af deltagermæssig

⁷⁸ Denne tredeling (for hvert succesmål) er nødvendig, fordi kirkegangen er forskellig på land og i by. Det betyder, at hvis Z-fordelingen gælder for alle sogne i stiftet, så vil gennemsnitsværdien for landsognene på denne Z-fordeling ikke være 0 og dermed ikke sammenlignelig med de andre stifter, hvor forholdet mellem land- og øvrige sogne jo er anderledes.

⁷⁹ Da omkodningen i alle tilfælde medfører, at gennemsnitsværdien for den involverede gruppe af sogne bliver 0,0, så indebærer det, at sogne, hvis deltagermæssige succes ligger under stiftets gennemsnit for den pågældende gruppe af sogne, bliver registreret med en negativ Z-værdi.

⁸⁰ Og da sognene på de ikke landfaste småøer ikke indgår i dette projekt (jf. side 17), så udelades disse, *inden* Z-værdierne beregnes. Hvis de først blev fjernet efterfølgende, så ville de resterende landsognes gennemsnitsværdi på de Z-kodede succeskriterier ikke længere være 0,0.

tilslutning på en måde, som sikrer, at grupperne bliver *lige* store.⁸¹ De tre grupper kan beskrives på denne måde:

- a. Lav grad af deltagermæssig tilslutning, som er den tredjedel *landsognene*, der scorer *lavest* på det givne succesmål.
- b. Middel, som er den tredjedel, der ligger *i midten* på det givne succesmål.
- c. Høj grad, som er den tredjedel, der scorer *højest* på det givne succesmål.

Dertil kommer følgende to grupper:

- d. Sogne, der havde gudstjenester på færre end 22 af kirkeårets søn- og helligdage.
- e. Sogne på de ikke landfaste småøer.

De fem grupper af landsogne er fordelt på denne måde i de enkelte stifter:

Tabel 15: Grad af deltagermæssig tilslutning¹⁾ i landsognene samt i restgrupperne med få gudstjenester i løbet af kirkeåret eller i sogne på de ikke landfaste småøer

Grupper vedr. deltagermæssig tilslutning	Stifter (***)			Total
	Lolland- Falster	Fyen	Viborg	
Absolutte tal				
Småøer	3	10	2	15
Få gudstjenester	28	11	24	63
Lav grad af succes	31	31	33	95
Middel grad af succes	10	33	53	96
Høj grad af succes		33	62	95
Alle landsogne i stiftet	72	118	174	364
Procent af stiftets sogne				
Småøer	4%	8%	1%	4%
Få gudstjenester	39%	9%	14%	17%
Lav grad af succes	43%	26%	19%	26%
Middel grad af succes	14%	28%	30%	26%
Høj grad af succes		28%	36%	26%
Alle landsogne i stiftet	100%	100%	100%	100%

Note 1: Tabellen bygger på det kombinerede succesmål.

⁸¹ Da inddelingen finder sted på basis af Z-værdierne behøver jeg ikke at foretage inddelingen selvstændigt for hvert stift, men kan gøre det på en gang for alle landsogne under ét.

Selvom fokus i dette projekt er folkekirkerne på landet, kan det – som vi allerede har set det på f.eks. Figur 8 (s. 71) – være nyttigt at sammenligne kirkerne på landet med de øvrige kirker. Derfor vil jeg nu sammenligne disse to grupper af sogne med hensyn til de deltagermæssige succesmål inden for hvert stift:

Tabel 16: Gennemsnitlig Z-værdi på de deltagermæssige succesmål

Stift og succesmål	Landsogne	Øvrige sogne	Resultat af test ¹⁾	N = sogne i analysen ²⁾
Lolland-Falster				
Det eksklusive	0,12	-0,92	[***]	63
Det inklusive	0,12	-0,51	[+]	103
Det kombinerede	-0,59	-1,37	[**]	63
Fyen				
Det eksklusive	0,16	-0,75	[***]	202
Det inklusive	-0,01	-0,56	[***]	221
Det kombinerede	0,41	-1,08	[***]	202
Viborg				
Det eksklusive	-0,02	-0,61	[***]	235
Det inklusive	0,01	-0,24	[+]	265
Det kombinerede	0,37	-0,41	[***]	235

Note 1: Der er foretaget en Mann-Whitney-U-test, og da nogle af de grupper, der sammenlignes, indeholder ret få sogne, er testen gennemført i dens eksakte (eller estimeret eksakte) version, jf. note 2 til Figur 8 på side 71 og omtalen af denne form på side 233.

Note 2: Da sognene har en meget forskellig størrelse, er de i forbindelse med gennemsnitsberegningerne vægtet efter antallet af indbyggere. For at vise hvor mange sogne de enkelte beregninger og tests reelt bygger på, angives her det *uvægtede* antal af sogne.

Da tabellen viser de standardiserede Z-værdier (jf. omtalen på side 87), kan man ikke afkode, hvilken gennemsnitlig kirkegangsprocent på årets almindelige dage (det eksklusive succesmål), eller hvilken gennemsnitlig deltagelse pr. folkekirkemedlem pr. år (det inklusive succesmål), som de anførte Z-værdier er udtryk for.⁸² Det vigtige er derfor at hæfte sig ved, at landsognene med hensyn til alle tre succesmål inden for alle tre stifter ligger over

⁸² En vis form for afkodning er dog mulig ved hjælp af oversigten over Z-værdier i Tabel 75 på side 234. Når vi i Tabel 16 f.eks. kan se, at bysognene i Viborg Stift i gennemsnit har en score på -0,61 på det eksklusive succesmål, så betyder det ifølge Tabel 75, at knap 75% af stiftets sogne ligger over denne værdi.

de øvrige sogne. *Det betyder, at landsognene i alle tilfælde har en større deltagermæssig tilslutning end de øvrige, når succesen bliver målt på den her anviste måde.*

Det er naturligvis en nærliggende indvending mod opgørelsen, at det her præsenterede mål for deltagermæssig tilslutning ikke er fyldestgørende for, hvad der kan opfattes som kirkelig succes. Derfor vil jeg i denne sammenhæng pointere, at jeg *ikke* opfatter de her foreslåede mål som dækkende endsige som de eneste mulige, når det drejer sig om at vurdere, hvor succesfuld en given sognekirke – eller folkekirken som helhed, for den sags skyld – er. Dette kan jeg bedst tydeliggøre ved at henvise til min bog *Den relevante folkekirke*, hvor jeg argumenterer for, at man i det mindste må operere med følgende seks succeskriterier, og at heller ikke disse gør krav på at være udtømmende:

- A. At folkekirken er til stede i alle geografiske områder
- B. At folkekirken er til stede i alle betydelige subkulturer
- C. At menigheden lever og vokser kvantitativt, dvs. at der kommer flere deltagere til arrangementerne
- D. At menigheden lever og vokser kvalitativt, dvs. at den enkelte får en dybere forankring i kristendommen
- E. At de kirkelige aktiviteter drives med færrest mulige omkostninger
- F. At folkekirken kan fastholde sin funktion som bidragsyder til sammenhængskraften i samfundet.⁸³

Som det ses – og bliver endnu tydeligere ud fra argumentationen i *Den relevante folkekirke* – kan tællingerne af de kirkelige aktiviteter samt deltagerne i disse kun handle om kriterierne A og C. Jeg må endda tilføje, at som de statistiske succeskriterier er udformet til dette projekt om kirken på landet, så bliver disse muligheder endda ikke udnyttet fuldt ud, og det skyldes, at projektet ikke har fokus på at præsentere præcise analyser af de foreliggende tællinger af kirkegængere siden 2013, men bevidst satser på blot at præsentere nogle mere rummelige – men dog solidt underbyggede – kategorier som f.eks. sogne, der generelt har mange eller få deltagere. Sådanne brede kategorier skal alene bruges til at indkredse, hvad der er de karakteristiske forskelle mellem de to grupper.⁸⁴

⁸³ Rasmussen 2014:215.

⁸⁴ Som supplement til dette vil jeg lige nævne, at de foreliggende tællinger *kunne* give en ret præcis opgørelse af pkt. A, da de gør det muligt præcist at beregne antallet af gennemførte kirkelige aktiviteter i de enkelte sogne. Ligeledes kunne tællingerne belyse den del af pkt. C, der handler om menighedens kvantitative størrelse i optællingsperioden, hvorimod spørgsmålet om, hvorvidt antallet af deltagere er vokset eller faldet, vil forudsætte, at man kan trække på tællinger fra flere år, og dette er pt. kun muligt for Viborg Stift, jf. Figur 11 på side 79.

Deltagermæssig tilslutning i de demografiske landsognetyper

I dette afsnit vil jeg forsøge at finde sammenhænge mellem sognenes grad af deltagermæssig tilslutning og deres demografiske type, således som den blev udviklet i Kapitel 2, som byggede på oplysninger om befolkningens sammensætning med hensyn til alder, indkomst, uddannelse m.m. fra den såkaldte ”kirkestatistik”. Spørgsmålet er med andre ord, om der er en statistisk påviselig sammenhæng mellem sognenes demografiske profil og deres grad af deltagermæssig tilslutning. Udgangspunktet er de tre demografiske landsognetyper, og den følgende tabel giver et indledende overblik over, hvordan disse tre typer er fordelt efter deltagermæssig tilslutning på det kombinerede succesmål, idet opgørelsen finder sted selvstændigt for hvert stift:

Tabel 17: De demografiske landsognetyper fordelt efter deltagermæssig tilslutning

Demografiske landsognetyper	Få gudstjenester	Det kombinerede succesmål		
		Laveste 3. del	Midterste 3. del	Højeste 3. del
Lolland-Falster [**]				
Mange synlige ressourcer	40%	60%	0%	0%
Et mellemniveau af ress.	43%	54%	3%	0%
Færre synlige ressourcer	35%	31%	35%	0%
Fyen [-]				
Mange synlige ressourcer	7%	37%	24%	32%
Et mellemniveau af ress.	10%	27%	31%	31%
Færre synlige ressourcer	9%	27%	27%	36%
Viborg [*]				
Mange synlige ressourcer	23%	16%	26%	35%
Et mellemniveau af ress.	7%	29%	38%	27%
Færre synlige ressourcer	0%	0%	44%	56%

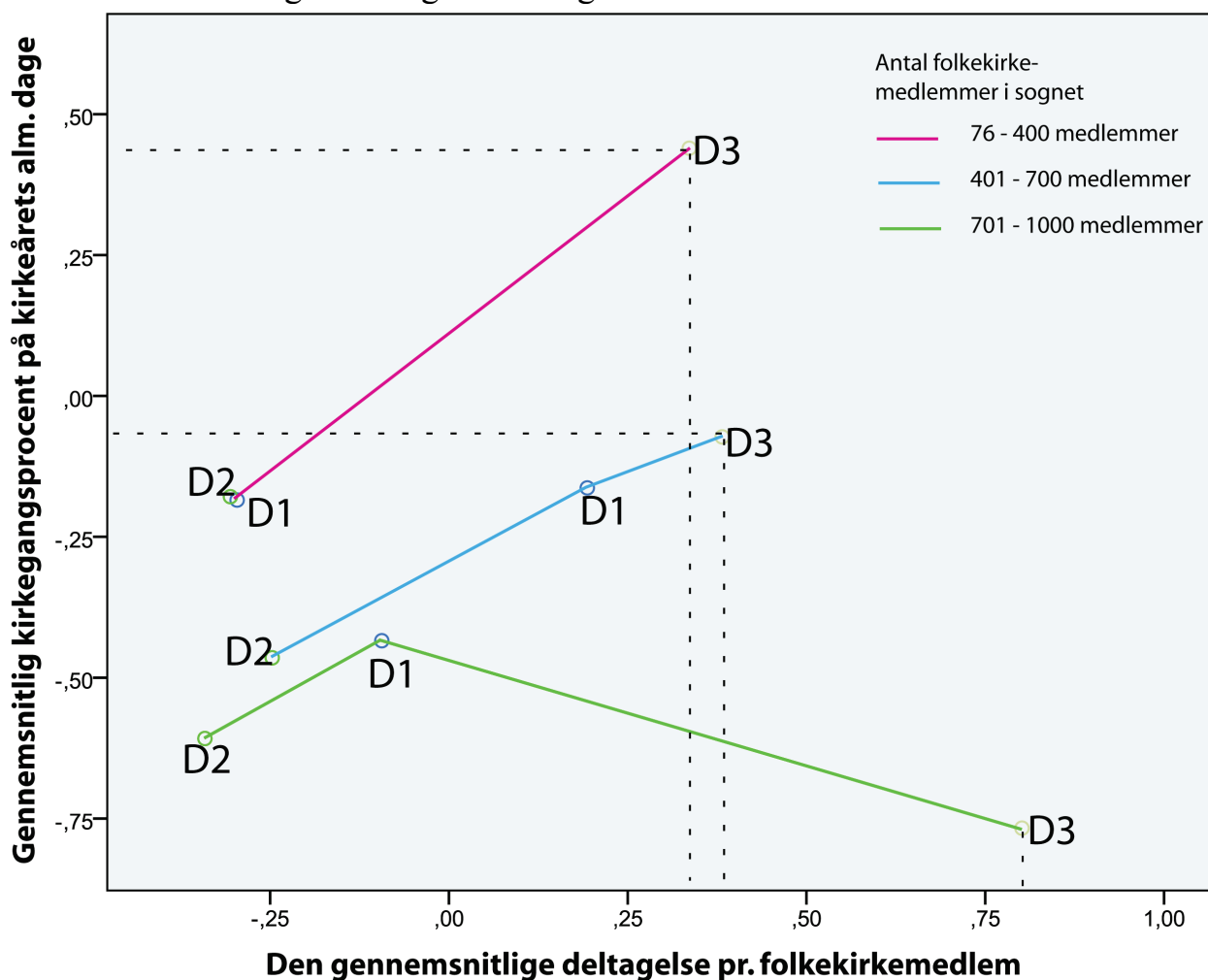
Note: Der er foretaget en estimeret eksakt χ^2 -test for hvert stift, hvor resultatet er vist med et symbol, hvis betydning fremgår af bilaget på side 232f.

Tabellen viser, at der er signifikante forskelle på, hvordan de demografiske landsognetyper er fordelt på det kombinerede succesmål i både Lolland-Falsters og Viborg stifter, og i begge tilfælde er tendensen, at det er landsognene med færrest synlige ressourcer, der generelt ligger højest. I Fyens Stift kan der ikke påvises nogen forskel mellem de tre typer, men hvorvidt det har at gøre med, at succesmålet her er beregnet på en mindre præcis måde, eller om det skyldes, at forholdene reelt er anderledes i dette stift, kan ikke afgøres.

Jeg vil herefter foretage en lidt mere detaljeret analyse, idet jeg nu går bag om det kombinerede succesmål og undersøger, om de tre demografiske typer scorer forskelligt på hhv. det eksklusive og det inklusive succesmål?

Da de to succesmål som nævnt ikke kunne beregnes helt efter forskriften for Fyens Stift, må jeg desværre nøjes med at foretage analysen for Viborg og Lolland-Falsters stifter, da man kun på denne måde kan være sikker på, at det netop er disse to succesmål, der bliver undersøgt.

Analysen er gennemført på en måde, der også tager højde for sognestørrelsen, fordi der er grund til at tro, at denne størrelse (målt som antallet af folkekirkemedlemmer i sognet) også har betydning for sognenes scorer på målene for deltagermæssig tilslutning.⁸⁵

Figur 13: De demografiske landsognetypers gennemsnitsscorer på det in-

⁸⁵ Det er f.eks. normalt lettere at samle 5 personer til gudstjeneste i et sogn med 100 folkekirkemedlemmer, end det er at samle 500 til gudstjeneste i et sogn med 10.000 medlemmer, selvom kirkegangsprocenten i givet fald bliver den samme i de to tilfælde, nemlig 5%.

klusive og det eksklusive succesmål – med fokus på de demografiske landsognetyper

- Note 1: For at sikre, at scorerne på de to succeskriterier er sammenlignelige på tværs af de traditionelle stiftsforskelle, er sognenes scorer omregnet til Z-værdier, jf. omtalen heraf på side 87. Det indebærer, at man ikke kan afkode, hvilken gennemsnitlig kirkegangsprocent på årets almindelige dage (det eksklusive succesmål), eller hvilken gennemsnitlig deltagelse pr. folkekirkemedlem pr. år (det inklusive succesmål), som de anførte Z-værdier er udtryk for. En vis form for afkodning er dog mulig ved hjælp af oversigten over Z-værdier i Tabel 75 på side 234. Når vi i figuren f.eks. kan se, at D3-typen i de største sogne i gennemsnit har en score på 0,80 på det inklusive succesmål (vandret akse), så betyder det i følge Tabel 75, at denne type ligger så højt, at den er i stand til – i gennemsnit – at løfte hele typen i de største sogne op i den øverste fjerdedel af samtlige landsogne.
- Note 2: Figuren viser de modelberegneede gennemsnit, der er fremkommet af en multivariat variansanalyse, hvor Wilks Lambda er 0,69 for betydningen af sognestørrelsen, 0,89 for betydningen af de demografiske typer og 0,84 for betydningen af interaktionsleddet mellem de to⁸⁶ (i alle tre tilfælde er $p < 0,001$). Om denne teststørrelse se note 6 til Tabel 8 på side 38. Nøgletal for analysen fremgår af Tabel 76 i bilaget på side 235.
- Note 3: Analysen omfatter alle landsogne i Viborg og Lolland-Falsters stifter, som har gennemført en tælling af kirkegængere m.v. i 2013-14, som ikke ligger på (ikke landfaste) småøer, som indgik i klyngeanalysen med profilkerner, som havde gudstjenester på mere end 21 af kirkeårets dage, og som havde et folkekirkemedlemstal på mellem 76 og 1.000. Dette svarer til 15% af alle landsogne i Danmark.

Selvom dette for en umiddelbar betragtning ikke er mange, er det dog sådan, at det væsentligste bortfald skyldes, at der indtil videre kun i to af landets stifter har været kirketællinger, som har været brugbare i denne sammenhæng. Resultatet kan derfor anses for repræsentativt for de landsogne i disse to stifter, som opfylder betingelserne for at være med.

Med hensyn til sognestørrelsen er undergrænsen på 76 folkekirkemedlemmer valgt, fordi det viser sig, at to af de fem helt små sogne scorer ekstremt højt på succeskriterierne (dette kan let forekomme, fordi antallet af kirkegængere her sættes i forhold til et meget lille antal folkekirkemedlemmer, nemlig 30 og 36). Overgrænsen på 1.000 er valgt, fordi der stort set ikke er nogen D3-sogne, der har mere end dette antal. For at sikre, at scorerne på de to succeskriterier er sammenlignelige på tværs af de traditionelle stiftsforskelle, er sognenes scorer omregnet til Z-værdier, jf. omtalen heraf på side 87.

⁸⁶ Dette indebærer, at betydningen af sognets størrelse er forskellig for hver demografisk landsognetype og omvendt.

Figuren viser de ni punkter, der opstår, når hver af de tre landsognetyper optræder inden for hver af de tre sognestørrelser (jf. de tre farvede linjer i figuren). Og da hvert af de ni punkter er relateret til begge akser, har de tre demografiske typer tilsammen 18 værdier på akserne. Det vil med andre ord sige, at hver demografisk type (D1, D2 og D3) er bestemt ved seks værdier, nemlig to for hver sognestørrelse. Og da fokus er på forskellene mellem disse typer, er det værd indledningsvis at konstatere, at denne inddeling i typer – til forskel fra sognestørrelsen – har signifikant betydning for *begge* succesmål, jf. Tabel 76 i bilaget på side 235.⁸⁷

Hvis vi betragter de seks gennemsnitlige succesmål for D3, så ser vi, at denne type ligger højest på stort set dem alle. *For fem af de seks værdier gælder det nemlig, at D3 (klyngen med 'færre synlige demografiske ressourcer') scorer højest* (jf. de stiplede linjer). Den eneste undtagelse er den gennemsnitlige kirkegangsprocent på kirkeårets almindelige dage i de største D3-sogne.

Modsvarende gælder det, af D2 (med 'et mellemniveau af ressourcer') ligger lavest i fem af de seks tilfælde, hvor den eneste undtagelse er det gennemsnitlige antal deltagelser i en kirkelig aktivitet i løbet af et år i de største sogne.¹ I to af de fem tilfælde deler D2 dog denne laveste placering med D1; det gælder for begge succesmål i de mindste sogne.

Det samlede indtryk er derfor, at *det er typen med de 'færre synlige demografiske ressourcer' (D3), der har størst deltagermæssig succes, at det er typen i den demografiske midte (D2), der har den laveste succes, mens typen med 'mange synlige demografiske ressourcer' (D1) ligger i midten, når der tages højde for, at sognestørrelsen også har betydning for den deltagermæssige succes.*

Disse forskelle kan *til dels* forklares med den forskellige alderssammensætning i de tre typer: Vi ved, at ældre mennesker går oftere i kirke end yngre, og det er netop D3-sognene, der har den største andel af ældre. Hvis vi endvidere antager, at voksne går oftere i kirke end børn, så er de relativt mange børn i D1-sognene med til at trække kirkegangsprocenten ned i disse sogne. Disse forhold kan dog ikke forklare, at D2-sognene generelt ligger lavest, da de jo har en større andel af ældre mennesker end D1-sognene.

Udvalgte resultater fra Kapitel 3

- Kirkegangen på kirkeårets dage er procentvis markant højere i landsognene end i de øvrige sogne. Eksempelvis er kirkegangsprocenten for

⁸⁷ Vi ser i denne tabel, at p-værdien for forskellene på den lodrette akse er 0,012 mens den er under 0,001 for forskellene på den vandrette akse.

landsognene i Viborg stift 1,6 gange højere end for de øvrige sogne i stiftet i kirkeåret 2013-14.

- Denne højere kirkegangsprocent er dog ikke gratis forstået på den måde, at man holder cirka fire gange så mange gudstjenester per 1.000 indbyggere på kirkeårets dage i landsognene sammenlignet med de øvrige sogne.
- For landsognene gælder det, at kirkegangsprocenten per gudstjeneste er højere i de sogne, hvor der kun finder gudstjenester sted under 22 gange i løbet af kirkeåret. Den samlede mængde af kirkegængere i løbet af hele kirkeåret er dog naturligvis større i disse sogne, hvor der holdes mange gudstjenester i løbet af året.
- Når kirkegangen opgøres i procent af antallet af folkekirkemedlemmer for de tre demografisk bestemte typer af landsogne (D1, D2 og D3), så viser det sig, at kirkegangsprocenten er højest i D3 (dvs. sognene med få synlige demografiske ressourcer).

Andel del: Landkirke og lokalsamfund

Formålet med anden del er at belyse, hvordan kirken på landet indgår i lokalsamfundet, idet sidstnævnte bliver anskuet på to måder: Den ene er at se *lokalsamfundet som den række af foreninger og institutioner*, som findes i sognet og pastoratet, og som kirken må formodes at samarbejde med i større eller mindre grad. Den anden er at se *lokalsamfundet som de individer*, der bor i området, og som kirken har en større eller mindre kontakt med. De centrale spørgsmål er derfor:

- Hvilke foreninger og institutioner findes der i lokalområdet, og kan man tale om, at der er et mønster for, hvilke af disse kirken samarbejder med?
- Er der nogen forbindelse mellem forekomsten af og samarbejdet med disse foreninger og institutioner på den ene side, og de deltagermæssige successmål fra Kapitel 3 på den anden side?
- Hvad er kendetegnende for den del af lokalbefolkningen, som kirken i særlig grad har kontakt med, og hvordan skiller den sig ud fra lokalbefolkningen som helhed?

Besvarelsen er struktureret på den måde, at jeg i *Kapitel 4 fokuserer på lokalsamfundets foreninger og institutioner*, hvor det centrale bliver at få overblik over, hvordan det kulturgeografiske landskab, som foreningerne og institutionerne danner, ser ud, og om der er et mønster i, hvilke af disse kirken samarbejder med. På den måde skal kapitlet udbygge forståelsen af de landsognetyper, som blev beskrevet i første del.

Udbygningen finder sted på to måder: For det første bliver *pastoratet som analyseenhed* introduceret og i den forbindelse skelner jeg mellem to typer af pastorater, nemlig dels de rene landpastorater (dvs. pastorater, som udelukkende består af landsogne) og de blandede pastorater (som indeholder mindst ét landsogn og mindst ét sogn, der ikke er et landsogn). Spørgsmålet er herefter, om disse to typer adskiller sig fra hinanden med hensyn til foreninger og institutioner. Herefter vender jeg tilbage til *sognet som analyseenhed*, hvor den anden udbygning af de demografiske landsognetyper finder sted på den måde, at jeg uddyber beskrivelsen af D1, D2 og D3 ved at sætte disse tre typer i forhold til de to slags pastorater og ved at gøre brug af en række supplerende oplysninger, som vi har indhentet fra særlige informanter. Resultatet af disse analyser er, at det giver god mening at nuancere typeinddelingen af landsognene yderligere med det resultat, at jeg når frem til samlet set at operere med seks forskellige typer af landsogne.

Herefter retter jeg i Kapitel 5 blikket mod de *individer*, som kirken er i tættere kontakt med. Dette sker på grundlag af syv deltagerundersøgelser,⁸⁸ som vi har gennemført i syv udvalgte sogne. Disse giver et enestående materiale til at belyse, hvad der kendetegner dem, der i det daglige deltager i de aktiviteter, som kirken på landet arrangerer. Dette materiale bliver analyseret med henblik på at belyse tre spørgsmål:

- Adskiller de, der rent faktisk deltager i kirkens aktiviteter, sig fra sognets indbyggere som helhed med hensyn til de demografiske oplysninger, som blev præsenteret i Tabel 8 i Kapitel 2 på side 38?
- Adskiller de faktiske deltagere sig fra befolkningen som helhed i landsognene med hensyn til kulturel orientering? Dvs. er der grund til at tro, at kirken på landet i særlig grad tiltrækker bestemte subkulturer, mens den forekommer mere irrelevant for andre subkulturer? Og er det sådan, at bestemte arrangementer i særlig grad tiltrækker nogle kulturelle miljøer og er uinteressante for andre miljøer?

Resultatet er, deltagerne i de kirkelige aktiviteter i de syv landsogne adskiller sig markant fra indbyggerne i disse sogne på stort set alle af de undersøgte demografiske parametre. Blandt deltagerne er der generelt en overvægt af kvinder, ældre og dermed pensionister samt personer med længerevarende uddannelse, hvorimod enlige med børn er markant underrepræsenteret.

For at undersøge subkulturernes betydning bliver deltagerne og befolkningen som helhed inddelt i fem grupper med hver sin kulturelle orientering. Det viser sig, at især de jordbundne er klart overrepræsenteret blandt deltagerne i de kirkelige aktiviteter, mens der er en undervægt af utraditionelle feinschmeckere og de pragmatisk eksperimenterende.

Den absolut vigtigste og mest samlende kirkelig aktivitet er den almindelige gudstjeneste på søn- og helligdage. Deltagelsen i de øvrige aktiviteter er i betydelig grad afhængig af, at den givne aktivitet er baseret på eller korresponderer med de kulturelle koder, som respondenterne selv står inde for. Eksempelvis er de finkulturelle overrepræsenteret i studiekredse, mens de utraditionelle feinschmeckere er overrepræsenteret ved særgudstjenester.

Det samlede billede er, at de kirkelige aktiviteter i særlig grad appellerer til de finkulturelle og de jordbundne. Det har bl.a. den konsekvens, at det er disse to grupper blandt indbyggerne under 30 år, som kirken har en særlig god kontakt med.

⁸⁸ Hermed menes det samme, som jeg i Rasmussen 2014 kalder for brugerundersøgelser. I denne bog anvendes begrebet deltager frem for bruger for at understrege, at de fremmødte normalt ser sig selv som nogle, der tager del fremfor blot at forbruge nogle tilbud.

Kapitel 4

Geografisk og kulturel udbygning af typerne

Dette kapitel har to formål. Det ene er at udbygge beskrivelsen af de demografiske *landsognetyper* ved at inddrage de supplerende oplysninger, som vi har indhentet ved hjælp af et spørgeskema til nogle særlige informanter. Det andet er at foretage nogle analyser på pastoratsniveau med henblik på at inddrage *landpastoraterne* i nogle bestemte typer. I begge tilfælde er hensigten at undersøge, hvordan geografisk betingede forskelle har betydning for kirkelivet.

Til forskel fra de tidligere kapitler, hvor vi har holdt os til sogneniveauet, vil jeg altså i det følgende – i hvert sit underafsnit – operere med *først pastoratet og derefter sognet som analyseenhed*. Dette skifte til også at inddrage pastoratsniveauet er *ønskeligt*, fordi der i de senere år er sket et betydeligt samarbejde på tværs af sognegrænser, hvilket på landet bl.a. har at gøre med, at hele 92% af sognene deler præst med et eller flere andre sogne (jf. Tabel 1 på side 21). Dertil kommer, at ønsket om de to forskellige analyseniveauer også er *muligt* i dette kapitel, fordi det bygger på et datasæt, som indeholder begge niveauer. Dette er væsentligt og langt fra nogen selvfølge. F.eks. kunne det være nærliggende at tænke, at også de foregående analyser af de demografiske forhold burde inddrage opgørelser på pastoratsniveau. Selvom dette sagligt set er rigtigt i og med, at pastoratet netop på landet er en vigtig men anderledes kirkelig enhed end sognet, så tillader de eksisterende data om befolkningerne fra ”kirkestatistikken” ikke sådanne analyser, da opgørelserne slet ikke findes for pastoraterne.

Da geografi kan være mange ting, skal det præciseres, at de vigtigste parametre vil være sognets og pastoratets urbaniseringsgrad samt kulturgeografiske forhold som det stedlige foreningsliv og tilstedeværelsen af offentlige institutioner som børnehaver, biblioteker, plejehjem m.v., der både kan opgøres på sogne- og pastoratsniveau.

Da pastoratets urbaniseringsgrad er et nyt begreb, vil jeg indledningsvis nævne, at det – analogt med bestemmelsen af sognets urbaniseringsgrad, jf. note 12 på side 21 – bliver *defineret som den største by, der rækker ind i pastoratet*, og den er beregnet på baggrund af den kørsel fra Danmarks Statistik, som blev nævnt som kilde til Tabel 1 på side 21. På det grundlag er landpastoraterne herefter blevet inddelt i to grupper:

A: ***De rene landpastorater***, som er kendetegnet ved, at alle sogne i pastoratet falder ind under vores definition af et landsogn. Det

indebærer, at den største by i pastoratet har under 1.000 indbyggere.

B: ***De blandede pastorater***, som er kendetegnet ved, at mindst ét af pastoratets sogne ikke er et landsogn, fordi dets største by har 1.000 indbyggere eller flere.

Allerede ved projekts start stod det klart, at det ikke var muligt at skaffe alle de ønskede oplysninger alene ved hjælp af de eksisterende registerdata, som er benyttet i de foregående kapitler.⁸⁹ Derfor blev det besluttet at supplere disse med et spørgeskema til folk med et særligt lokalkendskab til landets landsogne og -pastorater.

Som særlige informanter valgte vi i projektets styregruppe de præster, der har til opgave at betjene et eller flere af Danmarks landsogne, fordi de formodes generelt at have et mere detaljeret kendskab til sognet, herunder samarbejde med institutioner, som præsten ofte er bindeled til, end de valgte menighedsrådsmedlemmer og den stedlige provst. Det drejer sig om 573 præster, der tilsammen betjener samtlige landets landsogne.

Da vi ved, at langt de fleste landsogne har fælles præst med andre sogne, så kunne det hurtigt blive et stort arbejde, hvis hver enkelt præst skulle udfylde et spørgeskema for hvert enkelt af de landsogne, han eller hun betjente. Derfor besluttede vi, at den enkelte præst kun skulle udfylde et enkelt skema. Det indebar, at vi tilfældigt valgte et enkelt af præstens landsogne ud, og at det kun var dette eller pastoratet som helhed, vi ønskede oplysninger om.⁹⁰ Det betød, at de 573 udvalgte præster ikke skulle give os oplysninger om alle 1.174 landsogne, men kun om 573. Hermed er det samtidig sagt, at vi kun satsede på at få oplysninger om et enkelt sogn i hvert af de pastorater, der indeholder et landsogn.

Denne pragmatiske løsning indebærer, at vi på den ene side ikke gik efter en totaltælling, men blot efter en stikprøve, der omfattede 49% af landets landsogne, men det betød på den anden side også, at vi kunne stille spørgsmål til forhold i *pastoratet* og være sikre på, at vi kun fik ét svar fra

⁸⁹ Dvs. specialkørslen fra Danmarks Statistik, jf. note 1 til Tabel 1, "kirkestatistikken" og stifternes tællinger af kirkegængere, der også er opgjort på sogneniveau.

⁹⁰ I følgebrevet af den 23. oktober 2014 til de særlige informanter i forbindelse med dataindsamlingen blev det udtrykt på denne måde: "Det viser sig, at over 90% af alle landsogne indgår i flersognspastorater. Det er derfor det almindelige, at landpræsten betjener flere sogne, og derfor er følgende vigtigt at huske under besvarelsen af vore spørgsmål: Vores undersøgelse foregår på sogneniveau (dvs. med det enkelte sogn som analyseenhed). Derfor skal spørgeskemaet besvares med udgangspunkt i det sogn, der fremgår af titlen på dette brev, dvs. det sogn, der har sognekoden XXXX. Dvs. at hver gang, der i spørgeskemaet tales om 'sognet', så skal svaret gives med udgangspunkt i det pågældende sogns perspektiv."

hvert pastorat. Med dette datasæt kunne vi med andre ord undtagelsesvis også foretage analyser, der har *pastoratet som analyseenhed*, og da dette i mange sammenhænge er en vigtig kirkelig enhed, vil vi som nævnt udnytte denne mulighed til i en vis grad at flytte fokus fra sogn til pastorat, hvorfor dette kapitel er opdelt i to hovedafsnit, der har hhv. pastoratet og sognet som analyseenhed.

Inden vi ser nærmere på disse afsnit, er det dog nødvendigt at se nærmere på den opnåede svarprocent med henblik på at afklare, om de indsamlede data kan siges at være *repræsentative* for Danmarks landsogne og -pastorater.

Bortfaldsanalyse

Som nævnt bad vi 573 præster om at give os supplerende oplysninger om et af de sogne, som vedkommende arbejder i eller om forhold i pastoratet som helhed, men vi fik kun svar fra 342, hvorfor vi har opnået en svarprocent på 60.

Umiddelbart skulle man mene, at der alene bør ligge en fagstatistisk betragtning til grund for vurderingen af, om en svarprocent af den størrelsesorden er tilfredsstillende eller ej. Jeg har dog observeret, at man især siden internettets udbredelse og hvermands adgang til et regneark i stigende grad forholder sig pragmatisk til spørgsmålet og ræsonnerer som så: ”Da det vrimler med – også useriøse – meningsmålinger og rundspørger, som massemedierne er så glade for, er det efterhånden blevet svært at opnå høje svarprocenter, fordi betydelige dele af befolkningen er blevet lidt trætte af de mange henvendelser. Derfor må vi stille os tilfredse, hvis vi kan opnå en svarprocent, som er bare nogenlunde lige så god som konkurrenternes.”

Dertil kommer, at når forskere endelig har fået bevilget penge til en stor undersøgelse og har kørt det store apparat i stilling, så er det en meget hård beslutning – som jeg endnu aldrig har set eksempler på! – at konstatere, at de indsamlede data må kasseres med henvisning til en for lav svarprocent. Man kan derfor læse mange rapporter over stikprøveundersøgelser, hvor man har været godt tilfreds med en svarprocent eller endog nogle, der er væsentligt lavere, også inden for det kirkelige område.⁹¹

⁹¹ Som eksempel kan nævnes en undersøgelse af danske unges forhold til tro og kirke af sociolog Thomas Willer og ph.d. i teologi Søren Østergaard. Uden nærmere diskussion skriver de, at ”vi modtog alt i alt ca. 260 spørgeskemaer, hvilket giver en svarprocent på 40, hvilket må anses for rimeligt.” (Willer og Østergaard 2004:176). På det grundlag beregner de herefter procentvise svarfordelinger opgjort med én decimal.

Sådanne forståelige grunde ændrer dog ikke ved, at en rent pragmatisk tilgang desværre er uholdbar, da *spørgsmålet om repræsentativitet udelukkende er en fagstatistisk problematik*, der må behandles som sådan.

Jeg fastholder derfor den opfattelse blandt forskere, at svarprocenten i forbindelse med repræsentative undersøgelser ud fra en statistisk betragtning normalt bør være mindst 70%.⁹² Selvom mange ville være tilfredse med en svarprocent på 60, fastholder jeg altså af fagstatistiske grunde, at den er så lav, at det er nødvendigt med en forholdsvis indgående bortfaldsanalyse.

Formålet med en sådan er at afklare, om der er systematiske skævheder i de indsamlede data som følge af, at de, der *ikke* har svaret, formodentlig ville have givet nogle andre svar end dem, der *har* svaret. Dette kan man dybest set aldrig få afklaret, men vi kan få en viden om, hvorvidt det er *sandsynligt*, at der er en sådan forskel, som jo betyder, at dem, der har svaret, ikke er repræsentative for dem, der ikke har svaret. Det sker ved at sammenligne de to grupper med hensyn til en række oplysninger, som vi har til rådighed om begge grupper, og da undersøge, om grupperne er signifikant forskellige på disse oplysninger. Det bedste vil da være, at de statistiske tests i alle tilfælde resulterer i høje p-værdier, jf. Tabel 74 i bilaget på side 232. Og da jeg som nævnt vil udnytte, at datasættet til dette kapitel gør det muligt både at have sognet og pastoratet som analyseenhed, vil jeg også foretage bortfaldsanalysen på disse to niveauer.

Bortfaldsanalyse på sogneniveau

Vi starter med at se på urbaniseringsgraden for de to grupper:

Tabel 18: Urbaniseringsgraden for de sogne der har svaret, hhv. ikke svaret, på spørgeskema med supplerende oplysninger

Sognets urbaniseringsgrad (-)	Er der givet supplerende oplysninger om landsognet?		Total
	Ja	Nej	
Byer under 200 indbyggere	33%	36%	34%
Byer med 200-499 indbyggere	39%	34%	37%
Byer med 500-999 indbyggere	28%	30%	29%
Total	100%	100%	100%

⁹² Se hertil f.eks. Linde 1990, s. 11ff. og Haraldsen, 1999, s. 22. Bryman sætter dog et noget lavere niveau, idet han opfatter en svarprocent på 60 som acceptabel, jf. Bryman 2008, s. 219.

Kolonnen 'Total' yderst til højre viser fordelingen på de sogne, der blev *udtrukket* til – via præsten – at give supplerende oplysninger om sognet eller pastoratet.

Det vigtigste at hæfte sig ved i tabellen er symbolet (-) efter 'Sognets urbaniseringsgrad'. Det betyder nemlig, at der *ikke* er nogen signifikant forskel på de sogne, hvorfra vi fik svar på vores spørgeskema, og de sogne, hvorfra vi ikke fik svar. Dette tyder – alt andet lige – på, at nettostikprøven med de indkomne svar kan anses for repræsentativ for alle sognene.

Da det er muligt at lave yderligere sammenligninger, bør vi naturligvis ikke stille os tilfreds med dette, men kritisk undersøge, om dette også holder for andre variabler, hvoraf vi nu skal se på sognestørrelsen og de demografiske landsognetyper, som blev fundet i Kapitel 2:

Tabel 19: Antal folkekirkemedlemmer for de sogne der har svaret, hhv. ikke svaret, på spørgeskema med supplerende oplysninger

Antal folkekirke- medlemmer (-)	Er der givet supplerende oplysninger om landsognet?		Total
	Ja	Nej	
16-250	13%	17%	15%
251-500	27%	30%	28%
501-1.000	41%	37%	39%
1.001-2.000	18%	15%	17%
2.001-5.000	0%	1%	1%
Total	99%	100%	100%

Tabel 20: Fordeling efter demografiske landsognetyper for de sogne der har svaret, hhv. ikke svaret, på spørgeskema med supplerende oplysninger

Demografiske landsognetyper (-)	Er der givet supplerende oplysninger om landsognet?		Total
	Ja	Nej	
D1	56%	53%	55%
D2	37%	40%	38%
D3	7%	7%	7%
Total	100%	100%	100%

I begge tilfælde finder vi, at der ikke er nogen statistisk påviselig forskel på de to grupper af sogne, så på sogneniveau kan vi konkludere, at det bortfald af svar, der er forbundet med vores svarprocent på 60, ikke tyder på, at der er systematiske skævheder i materialet. Det er derfor ikke bekymrende at

analysere materialet på sogneniveau, som om det er repræsentativt for alle landsogne i Danmark.⁹³

Bortfaldsanalyse på pastoratsniveau

Som nævnt på side 101 har vi indhentet supplerende oplysninger om landsognene på en sådan måde, at det blev sikret, at vi kun fik svar om ét sogn i hvert pastorat. Det har den fordel, at vi også kunne stille spørgsmål om forhold i *pastoratet* og være sikre på, at vi kun fik ét svar fra hvert pastorat, hvilket giver mulighed for at operere med pastoratet som analyseenhed i forhold til de spørgsmål, der omhandler pastoratet som helhed. For at få et indtryk af datasættets kvalitet på dette niveau, vil jeg nu foretage en bortfaldsanalyse på pastoratsniveau. I den forbindelse skal man være opmærksom på, at populationen (altså den størrelse, som vi ønsker at udtale os om med stikprøven) på dette niveau er *alle de pastorer i landet, hvorom det gælder, at de indeholder mindst ét landsogn*; det er denne mængde, der optræder som 'Total' i dette afsnits tabeller.

Tabel 21: Urbaniseringsgraden for de pastorer der har svaret, hhv. ikke svaret på spørgeskema med supplerende oplysninger

Pastoratets urbaniseringsgrad (-)	Er der givet supplerende oplysninger om pastoratet?		Total
	Ja	Nej	
Byer under 200 indbyggere	7%	5%	6%
Byer med 200-499 indbyggere	24%	19%	22%
Byer med 500-999 indbyggere	30%	23%	27%
Byer med 1.000-1.999 indbyggere	14%	19%	16%
Byer med 2.000-4.999 indbyggere	14%	19%	16%
Byer med 5.000-9.999 indbyggere	3%	6%	4%
Byer med 10.000-19.999 indbyg.	4%	4%	4%
Byer med 20.000-29.999 indbyg.	1%	1%	1%
Byer med 30.000-39.999 indbyg.	1%	1%	1%
Byer med 40.000-49.999 indbyg.	0%	0%	0%
Byer med 50.000-99.999 indbyg.	2%	1%	1%
Byer 100.000+ indbyggere bortset fra hovedstaden	1%	1%	1%
Hovedstadsområdet	0%	0%	0%
Total	101%	99%	99%

⁹³ De opnåede p-værdier for de tre tests er hhv. 0,61 (Tabel 18), 0,42 (Tabel 19) og 0,79 (Tabel 20), hvilket i alle tilfælde er langt over den kritiske grænse på 0,10, jf. Tabel 74 i bilaget på side 232.

Note: Tabellen indeholder kun pastorater, hvor mindst et af sognene er et landsogn.

Udover at indgå i bortfaldsanalysen er tabellen i sig selv interessant, da den viser, at selvom landsognene er defineret ved, at den største by i sognet har under 1.000 indbyggere, så kan pastoratet som helhed sagtens have en højere urbaniseringsgrad, da ikke alle pastorater udelukkende består af landsogne. Eksempelvis ser vi af totalen til højre, at 8% af pastoraterne med landsogne indeholder dele af en by med 10.000 indbyggere eller mere.

Som bortfaldsanalyse viser tabellen, at vores faktiske nettostikprøve⁹⁴ ikke skiller sig påviseligt ud fra dem, der ikke svarede, men hvad nu hvis vi samler de mange urbaniseringsgrader til de to hovedgrupper fra side 99?

Tabel 22: Urbaniseringsgraden for de pastorater der har svaret, hhv. ikke svaret, på spørgeskema med supplerende oplysninger

Pastoratets urbaniseringsgrad (**)	Er der givet supplerende oplysninger om pastoratet?		Total
	Ja	Nej	
Pastoratet består kun af landsogne	61%	48%	56%
Pastoratet består både af land- og bysogne	39%	52%	44%
Total	100%	100%	100%

Vi finder nu en signifikant forskel, som betyder, at de rene landpastorater er overrepræsenteret med en faktor ($61/56=$) 1,09 i vores materiale.⁹⁵

Tabel 23: Det højeste klassetrin for skolerne i de pastorater der har svaret, hhv. ikke svaret, på spørgeskema med supplerende oplysninger

Det højeste klassetrin for skolerne i pastoratet (-)	Er der givet supplerende oplysninger om pastoratet?		Total
	Ja	Nej	
Der er ingen skole i pastoratet	14%	16%	15%
6. klasse eller mindre klassetrin	18%	16%	17%
7. klassetrin	2%	4%	3%
8. eller 9. klassetrin	65%	64%	65%
Total	100%	100%	100%

⁹⁴ Denne ses som kolonnen med 'Ja'.

⁹⁵ Hvis faktoren var 1,00 ville det betyde, at de rene landpastorater hverken var over- eller underrepræsenteret.

Tabel 24: Forekomsten af togstation i de pastorater der har svaret, hhv. ikke svaret, på spørgeskema med supplerende oplysninger

Er der en togstation i pastoratet? (-)	Er der givet supplerende oplysninger om pastoratet?		Total
	Ja	Nej	
Nej	83%	78%	81%
Ja	17%	22%	19%
Total	100%	100%	100%

Det samlede indtryk fra bortfaldsanalyserne er, at vores faktiske nettostikprøve ser ud til at være uden nævneværdige systematiske skævheder og dermed fejlkilder, selvom den opnåede svarprocent kun blev 60. Syv af de otte analyser viser nemlig, at de sogne eller pastorater, vi har fået svar fra, *ikke* adskiller sig signifikant fra dem, som vi ikke har fået svar fra.

Dertil kommer to yderligere forhold, som giver grund til at tro, at de indsamlede supplerende oplysninger om landsognene og -pastoraterne kan give et troværdigt billede af forholdene:

For det første *er der ikke tale om en holdningsundersøgelse*, da vi jo ikke spørger til præsternes personlige meninger, men til faktuelle forhold i sognet eller pastoratet. Normalt ville man sige, at et datasæt med en problematisk lav svarprocent ikke kan føre til resultater, der er repræsentative for hele populationen – her: alle landsogne i Danmark – da dem, der har undladt at svare, formodes at mene noget andet end dem, der har svaret. Denne fejlkilde er ikke direkte på spil i vores tilfælde, da den forholdsvis lave svarprocent blot afspejler præstens afvisning af at deltage i undersøgelsen, enten på grund af modvilje eller fordi vedkommende er så ny i embedet, at denne ikke føler sig vidende nok om de lokale forhold til at svare. Begge disse årsager står imidlertid i et *udvendigt og tilfældigt* forhold til det, sagen drejer sig om, nemlig faktiske forhold i sognet eller pastoratet, da det jo næppe er sådan, at nyansatte eller præster med modvilje mod vores spørgeskemaundersøgelse er ansat i en bestemt type af sogne, hvor der er særlige geografiske eller kulturelle forhold. Det er derfor sandsynligt, at den forholdsvis lave svarprocent, som vi har opnået, er et mindre problem for vores undersøgelse, end hvis den havde handlet om præstens personlige holdning til f.eks. det kirkelige liv.

For det andet *er der primært tale om en strukturanalyse*, hvilket her betyder, at vi særligt interesserer os for det indbyrdes forhold mellem en lang række forskellige oplysninger (variabler). Og netop i den situation argumenterer professor i sociologi og tidligere leder af *Center for opinionsundersøgelser, metoder og analyser* Andreas Diekmann for, at man kan ac-

ceptere lavere svarprocenter end ved undersøgelser, hvis formål f.eks. er at finde andelen af en befolkning, der mener noget bestemt:

Manglende besvarelser er frem for alt et problem ved estimering af gennemsnit og andele ... Socialvidenskabernes hovedinteresse er imidlertid at undersøge sammenhænge mellem variabler (korrelationer, multivariate statistiske analyser osv.). Sammenhænge bliver dog i mindre grad forvrænget af manglende svar end randfordelinger (dvs. svarfordelingen for alle respondenter, som f.eks. at 22% vil stemme på liste A, SMR). Estimeringen af korrelationer er som regel mere robust i forhold til systematiske fejl i stikprøven, end estimeringen af gennemsnit og andele.⁹⁶

Pastoratet som analyseenhed

Formålet med dette afsnit er som nævnt på side 99 at foretage nogle analyser på pastoratsniveau med henblik på at undersøge, hvordan geografisk betingede forskelle har betydning for kirkelivet.

Afsnittet vil – som det eneste i rapporten – have pastoratet som analyseenhed. Og som nævnt på side 99 bliver disse inddelt i to grupper, nemlig de rene landpastorater (A) og de blandede pastorater (B),⁹⁷ hvor det er vigtigt at gøre sig klart, at den sidstnævnte gruppe per definition *indeholder* sogne, som *ikke* er landsogne, og som kan være sogne med en ganske høj urbaniseringsgrad. Som eksempel kan nævnes landsognet Kasted (hvis største og eneste by har under 200 indbyggere), der indgår i pastorat med Tilst, der som en del af Aarhus by har en urbaniseringsgrad på over 100.000 indbyggere. Det indebærer, at en sammenligning af de rene landpastorater med de blandede pastorater langt hen ad vejen er en sammenligning af forhold på landet og i byen⁹⁸ – naturligvis med den præcisering, at de rene *bypastorater* dog ikke er med i denne sammenligning.

Den følgende tabel giver et indtryk af relationen mellem *pastoratets* urbaniseringsgrad og de demografiske *landsognetyper*, som blev fundet i Kapitel 2:

⁹⁶ Diekmann 2006:364. I den forbindelse er det værd at bemærke, at Willer og Østergaards undersøgelse, som blev nævnt i note 91 på side 101, især interesserede sig for det, Diekmann nævner som det mest problematiske.

⁹⁷ At analysen finder sted som en sammenligning af gruppe A og B betyder samtidig, at den lille (men signifikante) overrepræsentation af gruppe A i materialet (jf. Tabel 22) er absolut uden betydning, da de to grupper her opgøres hver for sig.

⁹⁸ Af Tabel 21 kan det beregnes, at den største by i 70% af de blandede pastorater har mellem 1.000 og 4.999 indbyggere, så denne gruppe B består hovedsageligt af mindre byer.

**Tabel 25: Forekomsten af tre landsognetyper
i forhold til pastoratets urbaniseringsgrad**

Demografiske landsognetyper (***)	Sognets <i>pastorat</i> består af ... ¹⁾		Alle landsogne
	kun land- sogne (A)	både land- og øvrige sogne (B)	
D1: Mange synlige ressourcer	46%	66%	52%
D2: Et mellemniveau af ress.	41%	28%	37%
D3: Færre synlige ressourcer	13%	6%	11%
Total	100%	100%	100%

Note 1: Pastoratets urbaniseringsgrad er (jf. definitionerne på side 99) inddelt i grupperne:

A: De rene landpastorater

B: De blandede pastorater

Vi ser, at de blandede pastorater i overvejende grad består af D1-sogne, mens de rene landpastorater i højere grad har en jævn fordeling af de tre typer, og da der samlet set er ret få D3-sogne, er det påfaldende, at stort set alle disse⁹⁹ befinder sig i rene landpastorater.

Bortset fra vores opdeling af pastoraterne efter urbaniseringsgrad i grupperne A og B opfatter vi i denne sammenhæng de vigtigste kendetegn ved lokalsamfundet som forekomsten af diverse foreninger og offentlige institutioner.

Foreninger og institutioner, som findes

I spørgeskemaet til de særlige informanter blev de bedt om at oplyse, hvorvidt 19 kategorier af foreninger var aktive, hvorvidt 11 forskellige slags institutioner fandtes i sognet eller i pastoratet, og hvorvidt den lokale folkekirke samarbejdede med hver af disse.

Da vi i dette afsnit er på pastoratsniveau, skal vi nu først se på, hvor udbredt det er, at hver af de 19 foreningskategorier er aktive i pastoratet:

⁹⁹ Nærmere bestemt er det 81% af disse, mens det er 76% af D2-sognene, der befinder sig i de rene landpastorater; det tilsvarende tal for D1-sognene er 59%, jf. Tabel 31 på side 134.

Tabel 26: Procentdelen af landpastorater hvori foreningerne er aktive

Forening	Pastoratet består af ... ¹⁾		Total
	kun land-sogne (A)	både land- og øvrige sogne (B)	
Borgerforening (-)	88	86	87
Idræt (-)	83	85	83
Pensionist (-)	59	65	61
Spejdere/FDF (+)	56	65	60
Korsang (+)	52	62	56
Lokalhistorie (-)	53	55	54
Jagt (-)	48	45	47
Gårdbutik (-)	42	42	42
Amatørteater (-)	35	34	35
Foredrag (-)	29	37	32
Familie & Samfund (**)	19	32	24
Gods (+)	27	18	23
Folkedans (***)	16	32	23
Kunst (*)	14	24	18
Flygtninge (***)	10	27	17
Museum (-)	16	14	15
Naturfredning (-)	11	15	12
Loge (***)	3	14	7
Selvhjælp/sorg (*)	4	11	7
Antal pastorater [N = 100%]	N = 203	N = 130	N = 333

Note 1: Denne gruppeinddeling svarer til definitionerne på side 99, dvs.:

A: De rene landpastorater

B: De blandede pastorater

Note 2: Tabellen er sorteret i faldende orden efter kolonnen 'Total'.

Note 3: De foreninger, der forekommer i under 20% af pastoraterne, er kursiveret for at markere, at de ikke indgår i den efterfølgende MDS-analyse, som bliver omtalt nedenfor.

Note 4: Der er foretaget en multivariat variansanalyse, hvor teststørrelsen Wilks Lambda = 0,85 ($p < 0,001$). Det betyder, at forekomsten af foreninger betragtet under ét er stærkt signifikant forskellige i de rene landpastorater og i de blandede pastorater. Hvilke foreninger, der i særlig grad bidrager til denne forskel, fremgår af testresultaterne for de enkelte foreninger.

Variationsanalysen viser, at selvom de to grupper af pastorater er stærkt signifikant forskellige med hensyn til forekomsten af foreninger, når alle 19 betragtes under ét (jf. Wilks Lambda i tabellens note 4), så er det langt fra alle foreninger, der bidrager til denne forskellighed. Nærmere bestemt er der ikke nogen påviselig forskel på udbredelsen af 10 af foreningerne i de to grupper af pastorater (jf. symbolerne for hver af de enkelte foreninger i tabellen), og tre af dem viser kun en meget svag signifikant forskel (jf. symbolet (+)). Det er således især 'Familie & Samfund', 'Folkedans', 'Flygtninge' og 'Loge', der skaber den samlet set markante forskel.

Af kolonnen med total ser vi, at seks af foreningerne forekommer i over halvdelen af samtlige landpastorater, og at yderligere fire forekommer i mere end en fjerdedel af dem.

Den tilsvarende tabel for institutionerne ser sådan ud:

Tabel 27: Procentdelen af landpastorater hvori institutionerne findes

Institution	Pastoratet består af ...		Total
	kun land-sogne (A)	både land- og øvrige sogne (B)	
Dagpleje (-)	78	82	80
Vuggestue/børnehave (-)	76	76	76
Skole (-)	71	70	71
Fritidshjem/ungdomsklub (**)	40	55	46
Plejhjem (***)	31	54	40
Lokalråd ³⁾ (-)	31	38	34
Biblioteksbus (-)	28	23	26
Bibliotek/kulturhus (***)	11	37	21
Musikskole (*)	17	27	21
Kommunalt ældreråd (***)	6	23	13
Kommunalt værested (***)	6	18	11
Antal pastorater [N = 100%]	N = 203	N = 130	N = 333

Note 1: Note 1, 2 og 3 til Tabel 26 gælder også her.

Note 2: Den multivariate variansanalyse resulterer her i Wilks Lambda = 0,84 ($p < 0,001$).

Note 3: 'Lokalråd' er desværre ikke et entydigt begreb, da der nogle steder er tale om en paraplyorganisation af foreninger, mens det andre steder er en organisation inden for rammerne af den kommunale organisation. Den sidstnævnte mulighed lægger op til at opfatte lokalrådene som institutioner, og det er som sådan begrebet anvendes i denne rapport, jf. denne definition i *Den Store Danske Encyklopædi*: "[L]okalråd, lokal, offentlig forvaltningsenhed under det kommunale niveau. Siden 1994 har det i Danmark været

muligt for kommunalbestyrelser at nedsætte lokaludvalg med selvstændig beslutningskompetence for et geografisk afgrænset område af kommunen.” (http://www.denstoredanske.dk/Samfund,_jura_og_politik/Samfund/Danmarks_lokalforvaltning/lokalr%C3%A5d) [hentet 13.04.15]. Den manglende entydighed betyder dog, at det ikke er givet, at det er denne betydning, der er gældende i alle de undersøgte områder.

Også her ser vi, at forskellen mellem de to grupper af pastorater er markant forskellig, men at det kun er forekomsten for seks af de 11 institutioner, der skaber denne forskellighed.

Da Tabel 26 og Tabel 27 samlet set giver oplysninger om 30 foreninger og institutioner hver for sig, kan tabellerne ikke fortælle os noget om *strukturen i, hvordan* foreningerne og institutionerne forekommer. Hermed mener jeg, om det f.eks. er sådan, at *hvis* der er et bibliotek, så er der *sandsynligvis også* en musikskole, men *sandsynligvis ikke* en folkedansereforening? Heller ikke de statistiske tests kan afklare dette, for også i de tilfælde, hvor de enkelte foreninger og institutioner optræder lige hyppigt i de to grupper af pastorater, kan det sagtens tænkes, at det strukturelle mønster i, *hvordan* de forekommer, er forskelligt i de to grupper.

For at afklare denne problematik, er der behov for en analyse, der kan håndtere oplysningerne om – principielt – alle 30 foreninger og institutioner *på én gang*, og som kan gøre det på en måde, så resultatet bliver til at *overskue*.¹⁰⁰

Til at løse den opgave har jeg valgt en metode, der kaldes for multidimensional skalering (MDS). Da jeg i dette kapitel vil bruge den en del gange, da den indtil videre er meget sjældent brugt inden for religionssociologien,¹⁰¹ og da den umiddelbart kan virke noget fremmedartet, vil jeg gøre en del ud af at præsentere metoden her, hvor det er første gang i bogen, at den anvendes:

¹⁰⁰ Det sidstnævnte er selvsagt vigtigt, for allerede den multivariate variansanalyse, som er gennemført for hver af tabellerne, kan godt håndtere alle 30 foreninger og institutioner på én gang, men dens resultat er blot en samlet teststørrelse (Wilks Lambda) samt en række individuelle testresultater, som i tabellerne er vist med symbolerne fra Tabel 74 på side 232, hvilket jo ikke fortæller os noget om strukturen, men blot om udbredelsen af foreninger og institutioner er signifikant forskellig i de to grupper af pastorater.

¹⁰¹ Jeg har tidligere brugt den til en analyse af salmevers (i Rasmussen 2001B) og af minikonfirmandundervisningen (i Rasmussen, Christensen, Götke og Nicolajsen 2011). Inden for det tysksprogede område er den lidt hyppigere brugt. Som eksempel kan der henvises til S. Huber ”Nonmetrische Multidimensionale Skalierung (NMDS) als Meßmodell für subjektive Sichtweise der Religiosität” i: Nestler (Hg.) 2000: *Religionspsychologie heute* (s. 361-377) Frankfurt am Main: Lang.

Formålet med en MDS-analyse er at afbilde afstande mellem punkter på en måde, som gør, at strukturen i disse træder så tydeligt frem som muligt. Et velkendt eksempel er en tabel over de parvise afstande i km. mellem byer, som med MDS kan omdannes til et landkort.

Som navnet antyder, er udgangspunktet en multidimensional sky af punkter, og ser vi bort fra det pædagogisk pæne eksempel med byerne på et landkort, så er det værd at gøre sig klart, at der med N punkter som udgangspunkt vil være $N-1$ dimensioner. Det kan man indse ved at tænke på, at der skal to punkter, A og B , til at danne én dimension, nemlig linjen fra A til B . Ved tre punkter får man to dimensioner; det kan eksempelvis være en trekant, der kan tegnes på et papir med dimensionerne vandret og lodret. Tilføjer man herefter et fjerde punkt, som ikke ligger på papiret, men er placeret i rummet over dette, så kan man danne en tresidet pyramide i rummet, som jo er kendetegnet ved tre dimensioner. Selvom vores fysiske forestillingsevne herefter ikke længere kan være med, så kan dette ræsonnement matematisk set fortsættes i det uendelige, således af f.eks. 30 punkter kan afbildes perfekt (dvs. uden at fejlvisse en eneste af de $(30 * (30-1) / 2 =)$ 435 parvise afstande mellem de 30 punkter) i et matematisk rum med 29 dimensioner.

En sådan mangedimensional løsning er imidlertid uinteressant, eller med Ingwer Borgs ord – den er triviell:

[Det] er straks klart, at en repræsentation af 14 objekter i et 13-dimensionalt rum naturligvis ville være triviell, da en perfekt løsning for tilfældige data – altså også for fuldstændig ”struktureløse” eller tilfældige – altid vil eksistere med en så høj dimensionalitet. Dette kan man let gøre sig klart for tre punkter A , B og C på et areal (jf. min omtale af trekanten ovenfor, SMR). ...

En triviell løsning af denne art er videnskabeligt set naturligvis fuldstændig uinteressant, da den hverken opfylder MDS-analysens funktion som metode til datareduktion, eller gør det muligt at falsificere en foreliggende hypotese om strukturelle forhold. Af disse grunde forsøger man grundlæggende at løse MDS-analysens problemstilling i et rum, der har så få dimensioner som muligt.¹⁰²

Pointen er altså, at *metoden til at fremkalde strukturen i de parvise afstande mellem punkterne er at reducere antallet af dimensioner til så få som muligt samtidig med, at der går så lidt information om disse afstande tabt som muligt ved denne reduktion*. Og dette forehavende er langt fra trivielt, for *dette er kun muligt, hvis der rent faktisk er en struktur tilstede i de parvise afstande mellem punkterne*, som der f.eks. perfekt er i afstandene mellem byerne.¹⁰³

¹⁰² Borg 1981:95-99.

¹⁰³ Dette ved vi med sikkerhed, fordi eksemplet med byerne og landkortet jo bygger på en form for cirkelslutning: Udgangspunktet er, at byerne rent faktisk findes i et stort set

Vi skal nu se nærmere på, hvordan det kulturgeografiske landskab bestående af foreninger og institutioner ser ud, og da der er grund til at antage, at strukturen i dette landskab er forskelligt for de rene landpastorater og de blandede pastorater, bliver MDS-analysen foretaget selvstændigt for hver af disse.

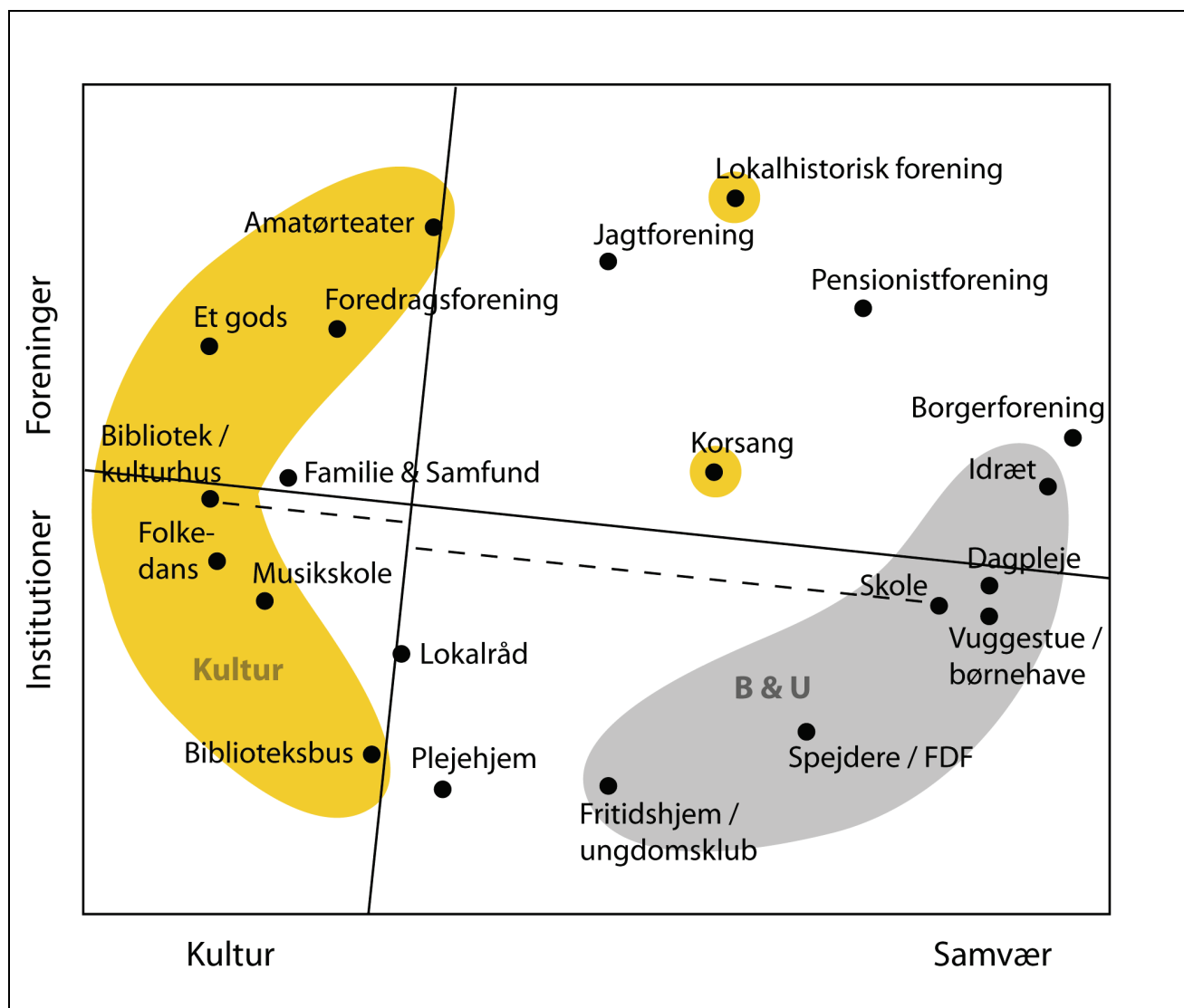
Inden det første resultat præsenteres, skal det lige nævnes, at jeg for overskuelighedens skyld har valgt ikke at tage alle 30 foreninger og institutioner med. I første omgang har jeg valgt at udelade dem, der forekommer ret sjældent i pastoraterne. Grænsen for at komme med har jeg sat ved 20%, hvorfor de seks foreninger, som forekommer i færre end 20% af alle pastoraterne er udeladt, ligesom de to institutioner, der ligger under 20% af alle i Tabel 27 er udeladt.¹⁰⁴

Herefter har jeg gennemført en første MDS, hvor det imidlertid viste sig, at 'Gårdbutik' fra Tabel 26 blev så dårligt gengivet, at dette ene punkt forringede kvaliteten at den samlede visning så meget,¹⁰⁵ at jeg også har valgt at udelade dette punkt. Tilbage bliver 21 foreninger og institutioner, og strukturen i deres 210 parvise afstande ser sådan ud:

todimensionalt rum (idet vi ser bort fra bakker og bjerge), hvorefter vi måler de parvise afstande og slutter med at rekonstruere placeringen på kortets todimensionale areal i et passende målestoksforhold.

¹⁰⁴ Disse er kursiveret i kolonnen 'Total' i Tabel 26 og Tabel 27.

¹⁰⁵ Kvaliteten måles med en såkaldt stress-værdi, der bliver omtalt i note 1 til Figur 14.

Figur 14: MDS-kort over forekomsten af foreninger og institutioner i de rene landpastorater – I: Dimensionsstruktur

Note 1: Modellens stress-værdi ved 2 dimensioner er 0,197. Denne værdi er et mål for, hvor godt det er lykkedes MDS-analysen at afbilde de faktiske afstande mellem de 21 punkter på en figur med blot to dimensioner, og ved en perfekt afbildning er værdien 0,00. Vurderet ud fra de traditionelle tommelfingerregler (jf. Borg 1981:102) er den foreliggende værdi ret høj, men som Borg, Groenen og Mair gør opmærksom på, er der mange forhold, der spiller ind på stress-værdiens størrelse (jf. Borg, Groenen og Mair 2010:21-22). Eksempelvis vil værdien altid (alt andet lige) vokse med antallet af punkter, ligesom en "uambitiøs" eller mere løs håndtering af afstandene, der alene forholder sig til deres rangorden, giver en lavere (og altså bedre) stress-værdi end den her valgte metriske metode, der sigter mod også at gengive afstandenes faktiske indbyrdes størrelsesforhold korrekt. En indgående diskussion af vurderingen af stress-værdier findes i Borg 1981:182-197.

Da der findes forskellige måder at beregne stress-værdien på (jf. Borg, Groenen og Mair 2010:23), skal det nævnes, at jeg her og i alle følgende MDS-analyser i denne bog anvender Kruskals stress, som er den mest gængse. Og da det ofte øger forståelsen for, hvad en parameter handler om, hvis man kan gennemskue, hvordan den bliver beregnet, vil jeg her nævne, at man i Backhaus, Erichson, Plinke og Weiber 2003:627 finder en konkret gennemregnet stress-værdi på baggrund af 4 punkter (dvs. 6 parvise afstande).

Note 2: Som afstandsmål er valgt euklidisk distance, som også blev anvendt i forbindelse med den hierarkiske klyngeanalyse, jf. side 34.¹⁰⁶ Princippet for beregningen af denne afstand er vist med et eksempel i Rasmussen 2001B:191-193. Da det er euklidisk afstand, der er anvendt (og kun derfor!), er det tilladt at rotere akserne, jf. Hartmann und Welskopf 1980:185 og Kühn 1976:59 f. og 66.

Udgangspunktet for en læsning af MDS-kortet er, at *hvis* en forening/institution findes i pastoratet, så findes de *nært* liggende foreninger/institutioner med stor sandsynlighed også¹⁰⁷ – og modsvarende: *Hvis* en forening/institution *ikke* findes i sognet, så findes de *nært* liggende foreninger heller ikke. Dette betyder også, at hvis to foreninger ligger meget langt fra hinanden på kortet, så er tendensen, at de meget sjældent optræder samtidig i det samme pastorat; – hvis den ene er der, er den anden der sandsynligvis ikke.

Endvidere er det sådan, at strukturen i punkterne kan analyseres på flere forskellige måder, hvoraf vi her skal se på to. For at gøre dette overskueligt vises den samme MDS-analyse med to forskellige figurer, der følgelig viser den samme fordeling af punkterne, men med fokus på hver af disse analysemåder. Den første er vist med Figur 14, som lægger op til en *dimensions-tolkning*.¹⁰⁸ Til det formål har jeg indsat to akser, som jeg dog har drejet en smule (jf. figurens note 2), da det tydeliggør denne struktur for punkterne:

Under den (næsten) vandrette akse finder vi alle institutionerne, mens vi finder alle foreninger over denne akse, bortset fra folkedansere og spejdere eller FDF, der ligger under. Det betyder, at den lodrette dimension viser en tendens til, at institutionerne har det med at optræde i bestemte pastorater i

¹⁰⁶ Der er dog den vigtige forskel, at mens klyngeanalysen forholder sig til afstande mellem cases, som i eksemplet på side 34 er sognene (altså afstande mellem rækkerne i datasættet), så forholder MDS sig til afstande mellem variabler (altså afstande mellem kolonnerne i datasættet).

¹⁰⁷ Hvis to foreninger netop findes i nøjagtig de samme pastorater, vil deres punkter ligge præcis oven i hinanden.

¹⁰⁸ Denne er velkendt fra folkeskolen, hvor man lærer at tegne et koordinatsystem med en X- og en Y-akse, hvorefter man kan indsætte punkter i det rum, som disse danner.

den forstand, at hvis der er et par institutioner, så er det også sandsynligt, at der er endnu flere.

Den vandrette dimension viser en tendens til, at foreninger og institutioner, hvis primære formål er at formidle kultur, befinder sig i venstre side, mens man til højre finder en række punkter, som jeg har valgt at klassificere som 'Samvær' til trods for, at en række af disse institutioner ikke alene er ramme om samvær (det er de også), men primært er oprettet til andre formål; – skolen til at danne og uddanne børn, dagpleje, vuggestue og børnehaver til at passe børnene, mens forældrene er på arbejde, og plejehjemmet til at pleje ældre svagelige mennesker. Denne struktur gælder dog ikke helt konsekvent, da det også er rimeligt at opfatte 'korsang' og de lokalhistoriske foreninger som kulturformidling.

Det mest bemærkelsesværdige er dog, at punkterne vedrørende børn og unge ligger i ét samlet område (markeret med gråt), mens langt de fleste kulturpunkter er samlet i et sammenhængende gult felt. Det viser, at punkterne i hvert af disse hovedområder er tilbøjelige til at understøtte hinanden og tiltrække hinanden.

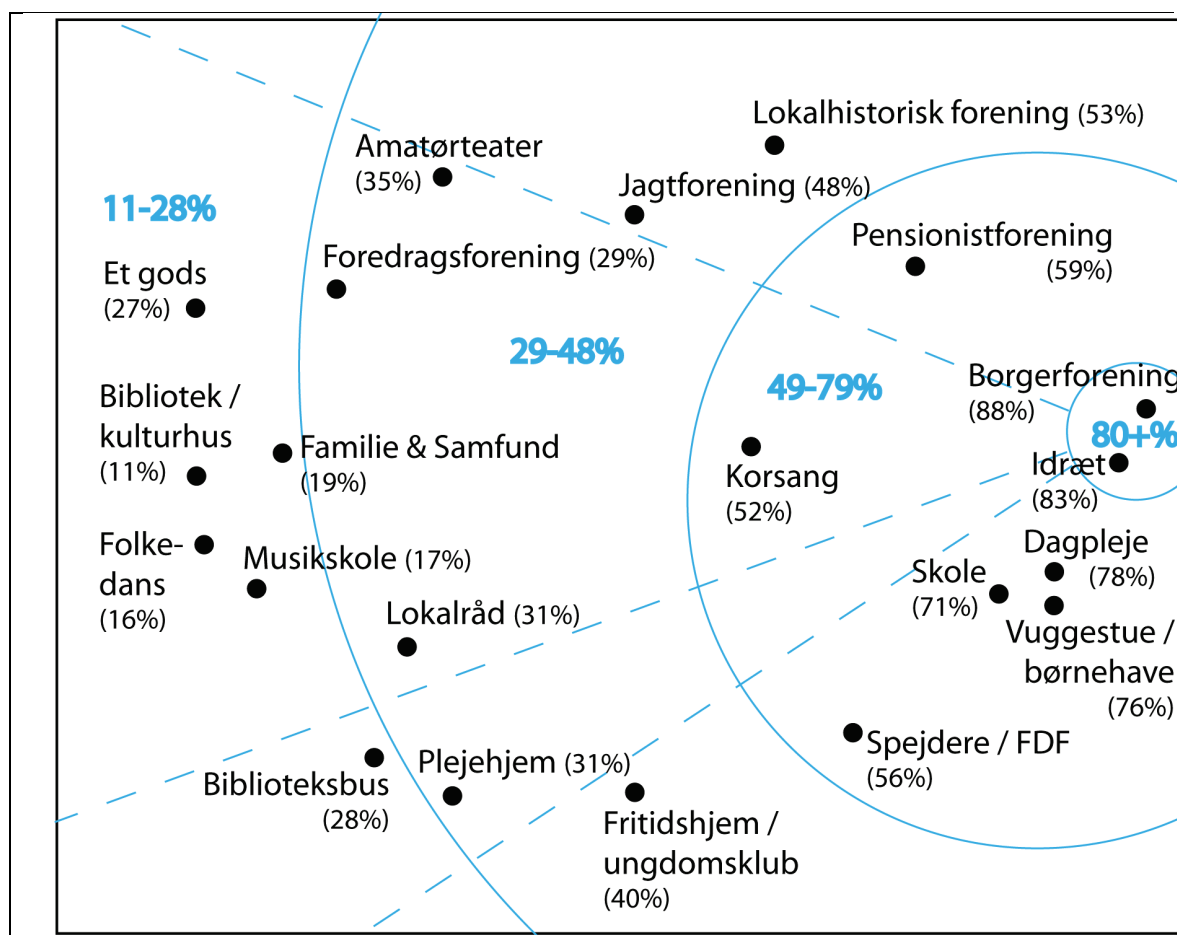
For børn-og-unge-punkterne er sammenhængen den indlysende, at hvis der er en skole, tiltrækker det børnefamilier, hvorfor der også bliver behov for dagpleje, vuggestue og børnehaver, og når børnene bliver lidt ældre, kommer der også spejdere/FDF samt fritidshjem/ungdomsklub til. For kulturpunkterne er sammenhængen formodentlig den, at den ene institution eller aktivitet kan inspirere til og stimulere de andre.

Det kan kræve lidt tilvænning at operere med todimensionale afstande. For en umiddelbar betragtning er der således langt mellem 'skole' og 'bibliotek/kulturhus', men afstanden er alene begrundet i den (næsten) vandrette akse. Det opdager man lettest ved at projicere punkterne hen på den lodrette akse,¹⁰⁹ der skelner mellem institutioner og foreninger. Man ser da, at punkterne 'skole' og 'bibliotek/kulturhus' ligger meget tæt på hinanden. Det betyder, at hvis forekomsten alene var bestemt af bevægelsen fra foreninger (øverst) til institutioner (nederst), så ville 'skole' og 'bibliotek/kulturhus' praktisk taget forekomme i de samme sogne. Dette er dog ikke tilfældet, fordi forekomsten også er bestemt af den vandrette akse, som er en bevægelse fra 'kultur' (til venstre) til 'samvær', herunder børn og unge området (til højre). Kortet viser, at 'skole' og 'bibliotek/kulturhus' *ikke altid* forekommer i præcis de samme sogne, og at denne forskellighed –

¹⁰⁹ Hermed menes, at punkterne føres vinkelret hen på den (næsten) lodrette akse: Hvis man placerer en vinkelret trekant således, at den ene side følger den lodrette akse, mens den anden side af den rette vinkel udgår fra den lodrette akse og skærer punktet (f.eks. 'skole'), så er punktets projektion netop der, hvor den vinkelrette side udgår fra den lodrette akse, jf. de stiplede linjer.

ifølge den grundstruktur, som MDS-analysen har fremkaldt – alene skyldes den forskel, som den vandrette akse udtrykker. Eller sagt med andre ord: Hvis udbredelsen alene var struktureret efter ét princip, og det var den lodrette akse, så kunne man nøjes med at projicere alle punkterne hen på denne og sige, at nogle sogne dækkede et udsnit af den nederste del og indeholdt institutionerne på denne del, mens andre dækkede en anden del. Så enkelt er det dog ikke, hvorfor der også er brug for den vandrette akse.

Den mest oplagte svaghed ved MDS-kortet er, at det ikke fortæller noget om, hvor udbredte de enkelte foreninger og institutioner er i gruppen af landpastorater, som kortet jo handler om. Det udtrykker blot logikkerne ”hvis det ene punkt findes i et pastorat, så findes det andet sandsynligvis også” og ”hvis det ene punkt ikke findes, så findes det andet næppe heller”. For at overvinde den svaghed har jeg indsat procenttallene fra kolonnen for de rene landpastorater fra Tabel 26 og Tabel 27 (dvs. gruppe A) i den næste figur, som samtidig introducerer en såkaldt radex-analyse af kortet:

Figur 15: MDS-kort over forekomsten af foreninger og institutioner i de rene landpastorater – II: Radex-struktur

Note: Udgangspunktet for denne figur er identisk med Figur 14, da eneste forskel er, at punkterne nu er vist med en radex-struktur, jf. Borg 1981:132-164 og Borg und Staufenbiel 2007:171ff.

Radex-strukturen, som er nævnt i figurens note, er vist som blå cirkler og stiplede linjer. Populært sagt minder denne struktur om længde- og breddegraderne på en globus, hvor man i Figur 15 kan forestille sig, at man stiller sig i den mindste cirkel mellem 'Borgerforening' og 'Idræt' og opfatter dette som den geografiske nordpol. Herfra kigger man ned over jordkuglen, hvor breddegraderne svarer til de indtegnede cirkler, der bliver større og større, jo tættere de kommer på ækvator. Længdegraderne svarer da til de stiplede linjer, der jo alle udgår fra nordpolen og bevæger sig i retning af sydpolen.¹¹⁰

Centrum (nordpolen) er valgt ved punkterne 'Borgerforening' og 'Idræt', fordi det er dem, der forekommer hyppigst i de rene landpastorater; – begge findes i over 80% af disse.

Det interessante er, at denne hyppighed aftager konsekvent og systematisk i takt med, at cirklerne bliver større. Længst ude i periferien finder vi de institutioner og foreninger, som også er de mest perifere målt på deres forekomst, nemlig folkedanserforening og bibliotek eller kulturhus, som kun findes i hhv. 16% og 11% af landpastoraterne.

Hvis vi i stedet følger længdegraderne, møder vi en række indholdsmæssigt forskellige sektioner under vejs. Hvis vi f.eks. forestiller os at "stå" på nordpolen på punktet 'Idræt' og vende ryggen til punktet 'Borgerforening' og kigge fra venstre mod højre, så møder vi først et spor, der handler om børn og unge. Herefter følger et spor med plejehjem og biblioteksbus, som trods deres åbenlyse forskellighed har det til fælles, at det er serviceinstitutioner for borgere, der holder sig i lokalområdet, måske fordi de ikke er særligt mobile. Efter dette følger en bred bane, der indeholder alle de kulturpunkter, vi så på det gule felt i Figur 14, og yderst til højre finder vi en række forskellige foreninger, der specielt henvender sig til voksne – nok specielt ældre – borgere.

Man er dog ikke nødt til at "gøre nordpolen til verdens centrum". Hvis man eksempelvis er kirkelig ledelse for en kirke på et gods, kan man "stille sig på gods-punktet" og betragte kortet derudfra. Der vil i givet fald være langt til daginstitutionerne for børn, mens amatørteatret ligger ret tæt på.

¹¹⁰ Radex-strukturen kan også minde om et cykelhjul, hvor de stiplede linjer udgår fra centret med 'Borgerforening' og 'Idræt' på samme måde som egerne på cykelhjulet forbinder navet (= centrum) med fælgen; – forskellen er dog, at cykelhjulet ikke har nogle cirkler/ringe mellem navet og fælgen.

En samlet konklusion på strukturen kunne være, at den måde, foreningerne og institutionerne optræder på i landets rene landpastorater, ikke er tilfældig, men følger et struktureret mønster: Udgangspunktet er *i de fleste tilfælde* en borger- og en idrætsforening (der findes i over 80% af disse pastorater). Herudfra bliver der så lagt på (jf. de koncentriske cirkler) på den måde, at det første ekstra lag normalt er en pensionistforening, korsang og institutioner for børn samt spejdere. Herefter følger en række yderligere lag, men også disse tillægslag har en struktur forstået på den måde, at det ikke er tilfældigt, hvilke institutioner og foreninger, der kommer til. Udbygningen er nemlig retningsbestemt (jf. de stiplede linjer) i den forstand, at de enkelte pastorater er tilbøjelige til at have foreninger og institutioner, der understøtter hinanden. Denne struktur ses af stregerne, der udgår fra centret med 'Borgerforening' og 'Idræt'.

Mest tydelig er "børn & unge-retningen", der som tidligere nævnt måske starter med en skole, som tiltrækker børnefamilier osv. Hvor disse institutioner findes, forekommer ofte også den næste retning, som er støtte til borgere, der ikke er særligt mobile (biblioteksbus) og måske endda er plejekrævende (plejehjem).

Herefter følger en bred vifte af kulturelle tilbud. Mest nærliggende er korsang, men et sjældnere mere udbygget kulturliv kan spænde fra musikskole til amatørteater (som dog sjældent optræder samtidig) med et bibliotek/kulturhus som midtpunkt for de landpastorater, der har mange kulturelle tilbud. Den sidste retning befinder sig længst til højre, og indeholder som nævnt forskellige foreninger, der formodentlig henvender sig specielt til ældre borgere. På den måde bliver bevægelsen rundt fra venstre mod højre (set fra 'nordpolen'!) også en bevægelse fra fokus på børn og unge, via de voksne til de ældre; – plejehjemmet er dog en klar undtagelse fra denne ellers pæne logik, hvilket kunne tyde på, at plejehjemmene ofte ligger der, hvor børnefamilierne også slår sig ned.

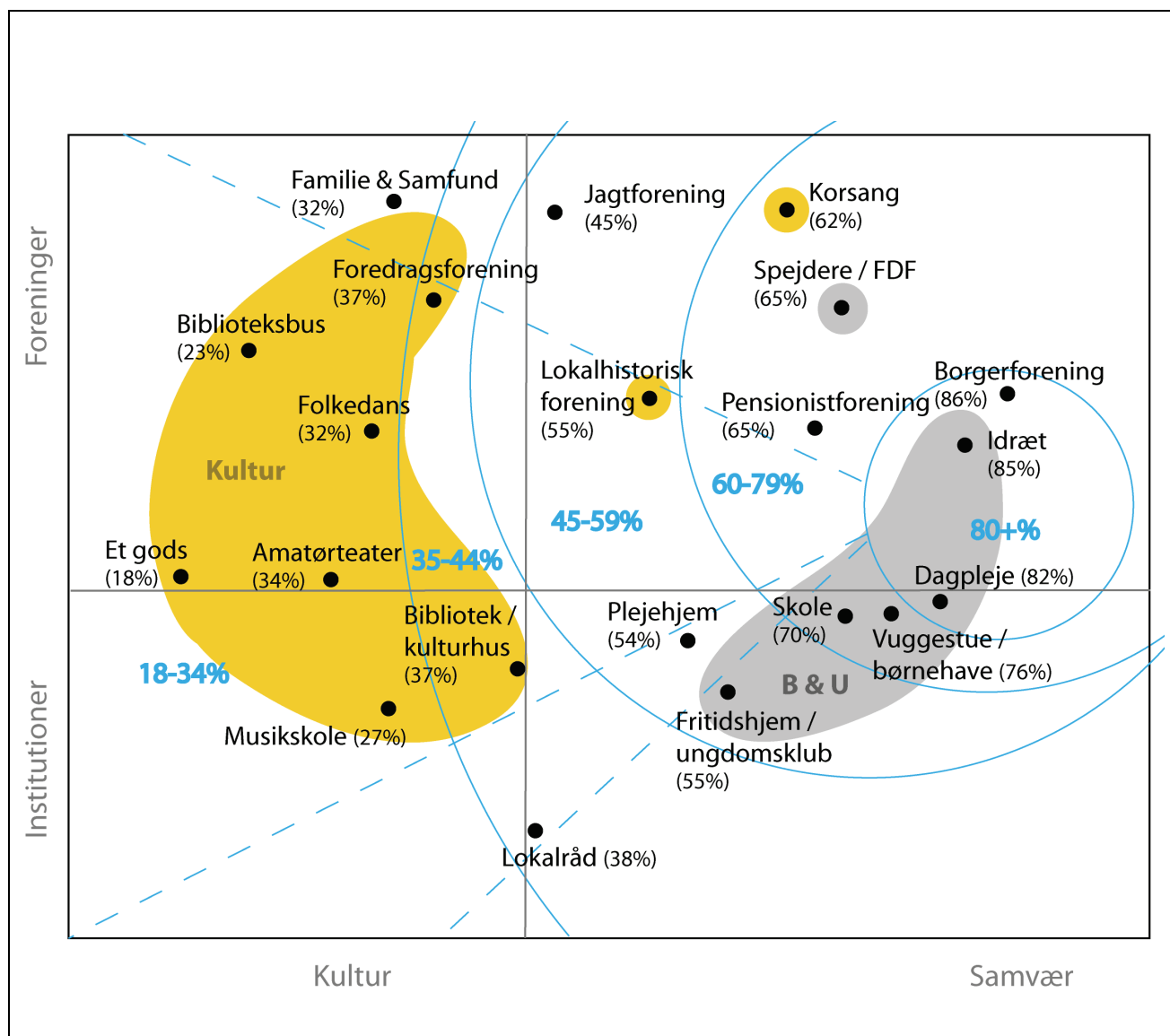
Det spændende spørgsmål er herefter, om strukturen i det kulturgeografiske landskab er anderledes i de pastorater, der er en blanding af land- og øvrige sogne?

For at belyse det vil jeg nu foretage en MDS-analyse af de pastorater, der udgør gruppe B i Tabel 26 og Tabel 27. Der er dog et nedslående metodisk problem forbundet med at besvare spørgsmålet, da det desværre endnu ikke er lykkedes for matematikerne at udvikle en metode, der gør det muligt at teste, om to MDS-kort er signifikant forskellige fra hinanden.¹¹¹ Man er

¹¹¹ Jf. Kühn 1976:93. Selvom denne kilde er af ældre dato, er der ingen grund til at tro, at denne mangel skulle være blevet udbedret. I givet fald ville en sådan test være indarbejdet i SPSS, og der ville være tale om en sådan sensation, at Ingwer Borg, der har ar-

derfor henvist til en tolkning af ligheder og forskelle mellem de to figurer med henblik på at vurdere, hvorvidt de kan og bør tillægges et forskelligt betydningsindhold.

Med denne begrænsning kan vi nu se på resultatet for de blandede pastorer, og da såvel dimensions- som radex-tolkningen er kendt fra de to foregående figurer, bliver de begge vist på en og samme figur:¹¹²

Figur 16: MDS-kort over forekomsten af foreninger og institutioner i de blandede pastorater

bejdet indgående med MDS i de seneste 35 år, ville have omtalt det i sin seneste bog fra 2010 – og ingen af delene er sket.

¹¹² Jeg har dog valgt en grafisk nedtoning af dimensionstolkningen til lysegrå, da denne forekommer mig at være mindre interessant end radex-tolkningen.

Note: Modellens stress-værdi ved 2 dimensioner er 0,210.

Jeg vil først pege på *lighederne* mellem de to slags pastorater, dvs. mellem Figur 16 og Figur 14. Vi kan da konstatere, at den dimensionale struktur er den samme på de to figurer, for også på Figur 16 er det sådan, at den vandrette akse hovedsageligt bevæger sig fra de specifikt kulturelle aktiviteter til venstre og over mod den brede kategori 'Samvær' til højre; og det er i den forbindelse de samme kulturpunkter, der ikke er integreret i det sammenhængende gule felt. Og ligesom ved Figur 14 finder vi institutionerne under den vandrette akse og foreningerne over denne; dog med den undtagelse, at biblioteksbusserne (der jo er en kommunal institution) befinder sig i området for foreningerne. Også radex-strukturen fra Figur 15 er grundlæggende den samme i de blandede pastorater: Hvis 'nordpolen' placeres ved de punkter, der forekommer hyppigst, så bliver det også her omkring borger- og idrætsforeningerne med den tilføjelse, at dagplejen også er kommet ind i indercirklen, fordi også den forekommer i mere end 80% af de blandede pastorater. Det er dog fortsat muligt at tegne nogenlunde koncentriske cirkler (svarende til klodens breddegrader), der systematisk og konsekvent angiver, hvordan foreningerne og institutionerne optræder med en faldende hyppighed. Dog har jeg ændret på de procentsatser, som gælder for områderne mellem cirklerne som en konsekvens af, at stort set alle foreninger og institutioner optræder med en større hyppighed i de blandede pastorater. Hvis vi ser bort fra forskelle på $\pm 2\%$ (hvortil hører, at borger- og jagtforeninger, amatørteater og skoler ligger lavere i de blandede pastorater), så er det kun forekomsten af godser og biblioteksbusser, der ligger lavere i de blandede pastorater. Dette er dog kun logisk i og med, at godser ligger på landet, og at man ikke har brug for biblioteksbusser i de områder, hvor der er et bibliotek eller et kulturhus, og dette er i langt højere grad tilfældet i de blandede pastorater. Den anden del af radex-tolkningen, der er markeret med de stiplede linjer, er også bevaret intakt og med samme indholdsforløb, som blev beskrevet i forbindelse med Figur 15; dog ser vi her en endnu tydeligere tendens til, at det store midterste "lagkagestykke" handler om kultur, da dette nu udelukkende består af kulturpunkter og indeholder alle disse bortset fra korsang.

Der er imidlertid også andre forskelle mellem de to grupper af pastorater: Børn-og-unge-området er stort set intakt, men der er dog den ændring, at spejdere eller FDF ikke længere er integreret deri, men udskilt til et område, der befinder sig nær ved korsang. Samtidig er korsang flyttet væk fra dens nogenlunde centrale placering på Figur 14 til et mere perifert område. Det kunne tyde på, at både spejder og korsang ikke indgår med samme selvfølgelighed i børn-og-unge-tilbuddene i de blandede pastorater, men er

mere nicheprægede. Vi ser også, at biblioteket eller kulturhuset er rykket ind på en noget mere central plads i Figur 16. Dette skyldes ikke alene, at der er langt flere biblioteker eller kulturhuse i de blandede pastorater (for hyppigheden er jo ikke større end jagtforeningen), men også at netop disse institutioner kan være løftestang for mange andre aktiviteter. Det modsatte er sket for 'Familie og Samfund (husmoderforening)' og lokalråd, der nu indtager en noget mere perifer placering. Som det sidste vil jeg nævne, at det gule areal med de kulturelle aktiviteter på den ene side er fuldstændig intakt med de samme syv punkter, mens det på den anden side er blevet større, fordi punkterne ligger mere spredt. Det kunne tyde på, at selvom disse aktiviteter også understøtter hinanden i de blandede pastorater, så forekommer de enkelte aktiviteter i højere grad uafhængigt af hinanden, fordi de i højere grad kan bære sig selv.

Foreninger og institutioner, man samarbejder med

Som nævnt på side 108 blev de særlige informanter også bedt om at oplyse, om den lokale folkekirke samarbejdede med hver af de 19 kategorier af foreninger og de 11 forskellige slags institutioner. Og da vi fortsat er på pastoratsniveau, skal vi nu først se på, hvor udbredt det er at samarbejde med hver af de 19 foreningskategorier:

Tabel 28: Procentdelen af landpastorater hvor den lokale folkekirke samarbejder med de enkelte foreninger

Forening	Pastoratet består af ... ¹⁾		Total	Rangorden	
	kun land-sogne (A)	både land- og øvrige sogne (B)		Udbredelse ⁶⁾	Ændring ⁷⁾
Borgerforening (-)	74	72	73	1	0
Spejdere/FDF (-)	52	58	55	4	2
Korsang (-)	47	54	50	5	2
Pensionist (+)	42	52	46	3	-1
Idræt (-)	39	40	39	2	-3
Lokalhistorie (-)	32	34	32	6	0
Foredrag (-)	23	27	24	10	3
Familie & Samfund (**)	11	23	16	11	3
Jagt (-)	11	15	13	7	-2
Amatørteater (-)	10	11	10	9	-1
Kunst (***)	5	15	9	14	3
Gods (-)	10	8	9	12	0

Forening	Pastoratet består af ... ¹⁾		Total	Rangorden	
	kun land-sogne (A)	både land- og øvrige sogne (B)		Udbredelse ⁶⁾	Ændring ⁷⁾
Flygtninge (**)	4	14	8	15	2
Gårdbutik (-)	9	7	8	8	-6
Museum (-)	8	8	8	16	1
Folkedans (*)	3	9	5	13	-3
Selvhjælp/sorg (-)	4	7	5	19	2
Naturfredning (-)	3	5	4	17	-1
Loge (*)	2	6	4	18	-1
Antal pastorater [N = 100%]	N = 203	N = 130	N = 333	-	

Note 1: Denne gruppeinddeling svarer til definitionerne på side 99 på denne måde:

A: *De rene landpastorater*, som er kendetegnet ved, at alle sogne i pastoratet falder ind under vores definition af et landsogn. Det indebærer, at den største by i pastoratet har under 1.000 indbyggere.

B: *De blandede pastorater*, som er kendetegnet ved, at mindst ét af pastoratets sogne ikke er en landsogn, fordi dets største by har 1.000 indbyggere eller flere.

Note 2: Tabellen er sorteret i faldende orden efter kolonnen 'Total'.

Note 3: De foreninger, der forekommer i under 10% af pastoraterne er kursiveret for at markere, at de ikke indgår i den efterfølgende MDS-analyse, som bliver omtalt nedenfor.

Note 4: I forhold til at bruge pastoratet som analyseenhed var der desværre en unøjagtighed i spørgeskemaet, som havde følgende tre svarmuligheder til spørgsmålet, om sognekirken samarbejder med den pågældende forening:

☐ Ja

☐ Nej, men en anden kirke gør

☐ Nej, det gør ingen af kirkerne

Problemet er, at den anden svarmulighed ikke er entydig, og for at præcisere dette bør det nævnes, at det *foregående* spørgsmål med svarmuligheder har følgende ordlyd:

Er foreningen aktiv i lokalområdet?

☐ Ja, i sognet

☐ Ja, i pastoratet

☐ Ja, i et nabopastorat

☐ Nej

Denne sammenhæng betyder, at svarmuligheden 'Nej, men en anden kirke gør' til det førstnævnte spørgsmål enten kan betyde, at et sogn i pastoratet samarbejder med den pågældende forening, eller at et sogn i et nabopastorat gør det.

Denne tvetydighed har jeg forsøgt at minimere ved at sige, at kun hvis den pågældende forening er aktiv i sognet eller i pastoratet, så tolkes svarmuligheden 'Nej, men en anden kirke gør' således, at der er tale om et samarbejde med den pågældende forening i det pågældende pastorat. Det betyder med andre ord, at hvis man til spørgsmålet, om foreningen er aktiv i lokalområdet, har svaret 'Ja, i et nabopastorat', så tolkes svaret 'Nej, men en anden kirke gør', som om dette samarbejde ikke finder sted i pastoratet, men i et nabopastorat.

- Note 5: Der er foretaget en multivariat variansanalyse, hvor teststørrelsen Wilks Lambda = 0,89 ($p = 0,009$). Det betyder, at samarbejdet med foreninger betragtet under ét er stærkt signifikant forskellige i de rene landpastorater og i de blandede pastorater. Hvilke foreninger, der i særlig grad bidrager til denne forskel, fremgår af testresultaterne for de enkelte foreninger.
- Note 6: Denne rangorden er hentet fra kolonnen 'Total' i Tabel 26.
- Note 7: Denne kolonne viser rangordenstallet på udbredelsen fra Tabel 26 minus rangordenstallet for, hvor hyppigt et pastorat samarbejder med den pågældende forening fra Tabel 28. Hvis tallet er positivt betyder det, at samarbejdet med den pågældende forening er mere udbredt end foreningens tilstedeværelse i pastoraterne ville tilsige, mens et negativt tal betyder, at samarbejdet finder sted i mindre grad, end man måtte forvente alene ud fra dens udbredelse.

Den statistiske test viser, at selvom de to grupper af pastorater samlet set er stærkt signifikant forskellige, så er det nogle ganske få foreninger, der gør udslaget: For 13 af de 19 foreninger er der ingen påviselig forskel på de to grupper, og for yderligere tre er forskellen kun svagt signifikant. De markante forskelle finder vi med hensyn til 'Familie & Samfund', 'Kunst' og 'Flygtninge'.

Hvis vi sammenligner tabellens testresultater med de tilsvarende for Tabel 26 over, hvorvidt foreningerne er aktive i pastoratet, så opdager vi, at det er nogenlunde de samme foreninger, der udløser signifikante forskelle, om end styrken varierer en smule. Undtagelserne fra denne regel er 'Pensionist', 'Gods' og selvhjælps- eller sorggrupper. Eksempelvis er pensionistforeningerne lige udbredte i begge grupper af pastorater, mens samarbejdet med disse er størst i de blandede pastorater.

Den generelle tendens er naturligvis ikke overraskende, da det jo er en forudsætning for en samarbejdsrelation, at den pågældende forening findes. Der er dog ikke tale om en mekanisk sammenhæng, idet rangordningen af de foreninger, man samarbejder med, ikke er identisk med rangordningen af deres udbredelse, jf. de to kolonner yderst til højre, hvor vi f.eks. ser, at mens idrætsforeningerne er de næst hyppigst forekommende, så er de blot

de femte hyppigste, man samarbejder med;¹¹³ og omvendt med hensyn til spejderne, som forekommer fjerde hyppigst, men er på anden pladsen, når det gælder samarbejde. Af den yderste kolonne til højre ser man også, at det især er foredrags- og kunstforeninger samt 'Familie & Samfund', der ligger markant højere som samarbejdspartnere sammenlignet med deres forekomst.

Tabellens kolonne med 'Total' er naturligvis også vigtig, da den viser de procenttal, der ligger til grund for rangordningen. Vi ser her, at folkekirken har samarbejde med seks af foreningerne i mere end 25% af alle pastorerne.

Den tilsvarende tabel for institutionerne ser sådan ud:

Tabel 29: Procentdelen af landpastorater hvor den lokale folkekirke samarbejder med de enkelte institutioner

Institution	Pastoratet består af ...		Total	Rangorden	
	kun land-sogne (A)	både land- og øvrige sogne (B)		Udbredelse ³⁾	Ændring ⁴⁾
Vuggestue/børnehave (-)	69	67	68	2	1
Skole (-)	69	68	68	3	1
Dagpleje (-)	70	65	68	1	-2
Plejhjem (***)	29	49	37	5	1
Lokalråd (-)	24	24	24	6	1
Fritidshjem/ungdomsklub (**)	14	28	19	4	-2
Musikskole (*)	10	18	13	9	2
Bibliotek/kulturhus (***)	5	22	11	8	0
Kommunalt værested (*)	3	10	6	11	2
Kommunalt ældreråd (*)	2	8	5	10	0
Biblioteksbus (-)	2	2	2	7	-4
Antal pastorater [N = 100%]	N = 203	N = 130	N = 333	-	-

Note 1: Note 1-4 til Tabel 28 gælder også her.

Note 2: Den multivariate variansanalyse resulterer her i Wilks Lambda = 0,85 (p < 0,001).

¹¹³ Forskellen på rangordenspladsen for udbredelse og samarbejde er altså -3, hvilket betyder, at idrætsforeningerne er faldet tre pladser ned, når vi bevæger os fra, om foreningerne findes, til om man samarbejder med dem. En tilsvarende nedgang finder man for 'Folkedans'.

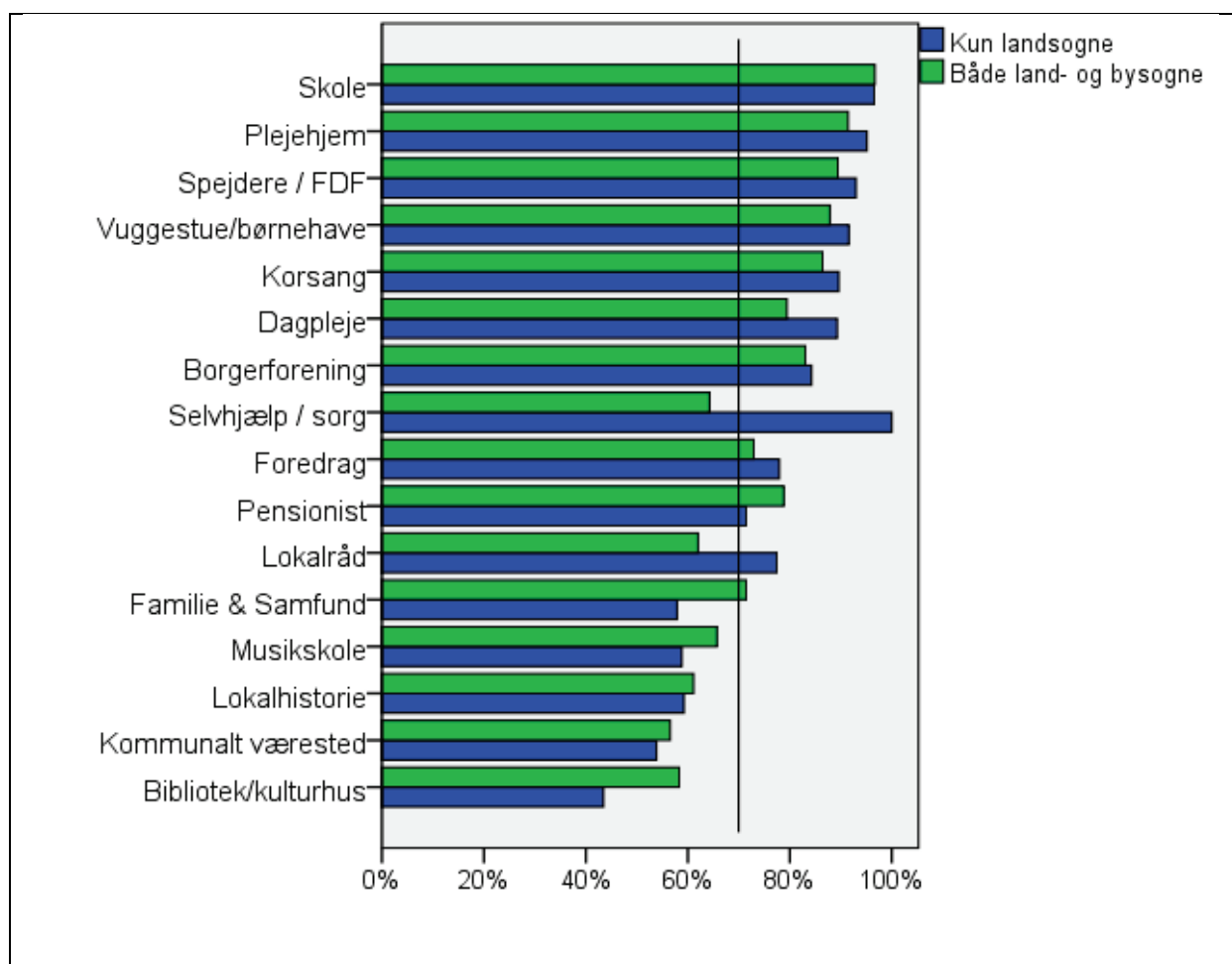
Note 3: Denne rangorden er hentet fra kolonnen 'Total' i Tabel 27.

Note 4: Denne kolonne viser rangordenstallet for udbredelsen fra Tabel 27 minus rangordenstallet for, hvor hyppigt et pastorat samarbejder med den pågældende institution fra Tabel 29, jf. note 7 til Tabel 28.

Hvis vi sammenligner tabellens testresultater med de tilsvarende for Tabel 27 over, hvorvidt institutionerne findes, så opdager vi, at det er *nøjagtig de samme* institutioner, der udløser signifikante forskelle, om end styrken varierer en smule. Der er her tale om det samme logiske mønster, som vi så ved Tabel 28, nemlig at det helt banalt er en forudsætning for en samarbejdsrelation, at den pågældende institution findes. Tabellen viser dog også, at der er interessante afvigelser fra denne trivialitet, da der heller ikke her er tale om en mekanisk sammenhæng. Det ses af, at *rangordningen* af de institutioner, man samarbejder med, *er lidt anderledes* end rangordningen af deres udbredelse. Eksempelvis er 'Fritidshjem/ungdomsklub' den 4. mest udbredte, men blot den 6. hyppigste af dem, man samarbejder med. Noget tilsvarende gælder dagpleje og biblioteksbus. Modsvarende ser vi, at det især er musikskolerne og de kommunale væresteder, der ligger markant højere som samarbejdspartnere sammenlignet med deres forekomst.

For at give et mere præcist billede af de forhold, der her er omtalt med udgangspunkt i rangordenstallene, har jeg beregnet, hvad man kunne kalde en *samarbejdskvote* for hver forening og institution.¹¹⁴ De højeste af disse fremgår af denne figur:

¹¹⁴ Kvoten beregnes ved at dividere andelen af sogne, der samarbejder med en given forening eller institution, med andelen af sogne, hvor den pågældende forening eller institution forekommer.

Figur 17: Samarbejdskvoter for foreningerne og institutionerne i rene landpastorater og blandede pastorater

Note 1: Samarbejdskvoten udtrykker forholdet mellem en given forening eller institutions udbredelse og hyppigheden af kirkens samarbejde med denne. Eksempelvis forekommer 'dagpleje' i 78% af de rene landpastorater, mens kirken samarbejder med en dagpleje i 70% af disse pastorater. Samarbejdskvoten bliver da $70 / 78 = 0,90$ og udtrykker, at kirken i disse pastorater samarbejder med dagplejen i 90% af de steder, hvor dette er muligt.

Note 2: Figuren er sorteret i faldende orden efter de samarbejdskvoter, der er beregnet for begge pastoratsgrupper betragtet under ét. Samarbejdskvoterne for alle foreninger og institutioner fremgår af Tabel 77 i bilaget på side 236.

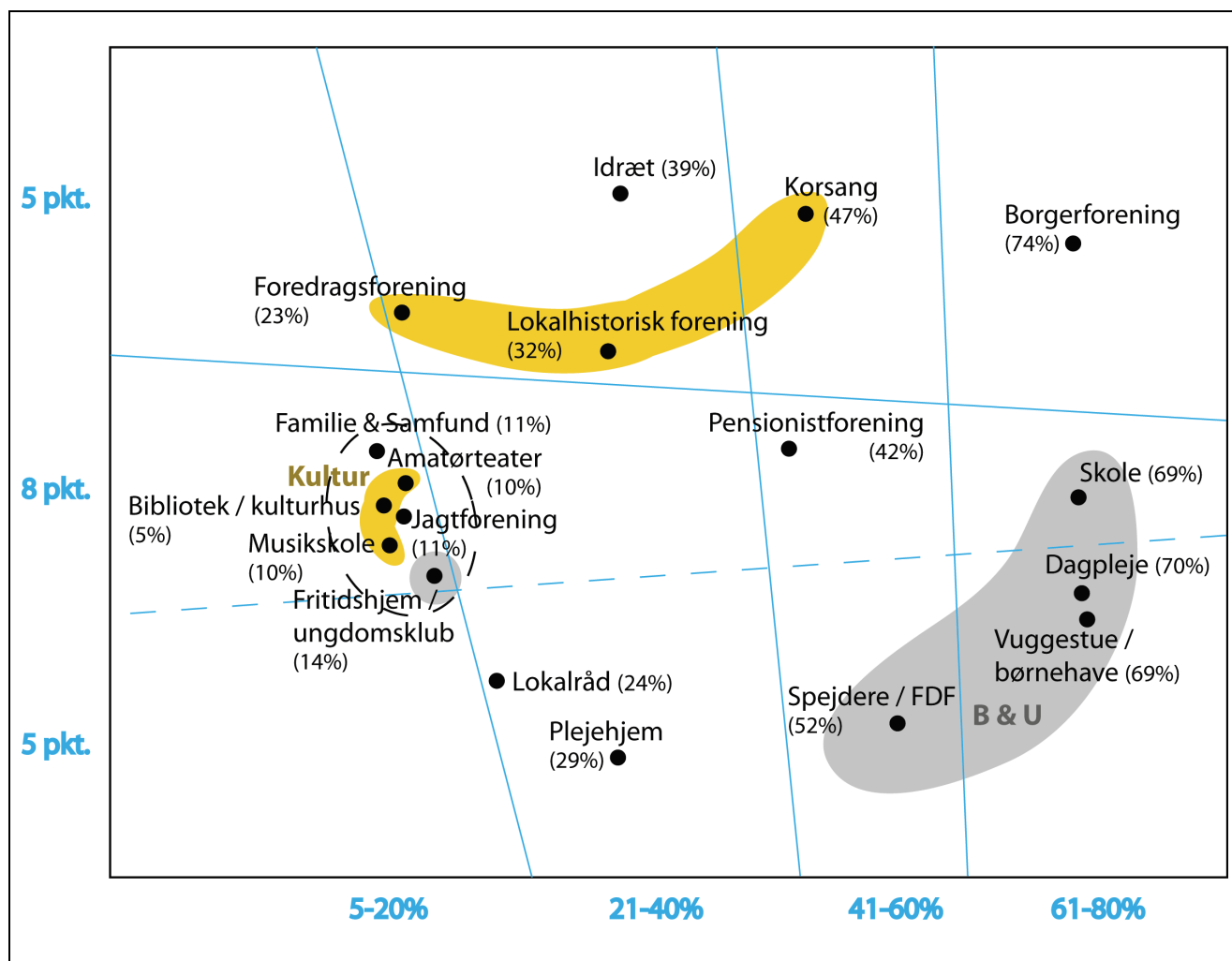
Figuren viser, at skolen har topprioritet, da kirken i hele 97% af de steder, hvor der ligger en skole, samarbejder med denne. Lavest i figuren ligger 'bibliotek/kulturhus' med 54%. Under dette niveau ligger 14 foreninger og institutioner, som ikke er vist i figuren.

Som det fremgår af note 4 til Tabel 28, fortæller opgørelserne i denne og Tabel 29 samt Figur 17 *intet* om omfanget eller kvaliteten af samarbejdet; de fortæller blot, om der er en eller anden form for samarbejde eller ej. Det

er netop grunden til, at vores projekt om kirken på landet også indeholder en lokal undersøgelse, hvor Marie Hedegaard Thomsen interviewer foreninger i udvalgte sogne om deres eventuelle samarbejde med kirken i sognet, pastoratet eller måske i et større område omkring en by.¹¹⁵

Da Tabel 28 og Tabel 29 giver oplysninger om 30 foreninger og institutioner hver for sig, kan tabellerne ikke fortælle os noget om *strukturen i*, hvem folkekirken samarbejder med. Derfor vil jeg ligesom i forbindelse med Tabel 26 og Tabel 27 foretage en MDS-analyse med det formål at få denne struktur til at træde frem. Og ligesom i forbindelse med MDS-analyserne af udbredelsen indfører jeg en bagatelgrænse for, hvornår en forening eller institution er berettiget til at være med i analysen. Denne fremgår af note 3 til Tabel 28 og note 1 til Tabel 29, hvor det hed, at foreninger og institutioner, som der samarbejdes med i under 10% af pastora-terne, ikke indgår i MDS-analyserne.

¹¹⁵ Om denne undersøgelse se tillægget på side 243ff.

Figur 18: MDS-kort over kirkens samarbejde med foreninger og institutioner i de rene landpastorater

Note: Modellens stress-værdi ved 2 dimensioner er 0,169. De blå streger udtrykker, at punkterne her er vist med en axial-struktur, jf. Borg und Staufenbiel 2007:172f.

Figuren viser, at samarbejdsrelationerne er struktureret af to tendenser. Den ene ses af figurens *lodrette* dimension (dvs. forskellen mellem øverst og nederst i figuren), hvor der – på samme måde som ved figurerne over forekomsten af foreningerne og institutionerne – er en tendens til, at institutionerne ligger nederst og foreninger over. Dette udtrykker en tendens til, at kirken hovedsageligt samarbejder med enten institutioner eller foreninger.

Dertil kommer en forskel på den *vandrette* dimension, som handler om, hvor udbredt det er at samarbejde med bestemte foreninger eller institutioner. Denne vandrette dimension er tydeliggjort med de tre næsten lodrette linjer, der inddeler den vandrette akse i fire afsnit, som er kendetegnet ved,

at feltet til højre (61-80%) indeholder de punkter, som kirken hyppigst samarbejder med, hvorefter hyppigheden falder hen mod venstre, hvor vi finder feltet med de punkter, som kirken mest sjældent samarbejder med (5-20%). Det er i den forbindelse bemærkelsesværdigt, at denne struktur er konsekvent forstået på den måde, at ingen punkter falder uden for dette mønster.

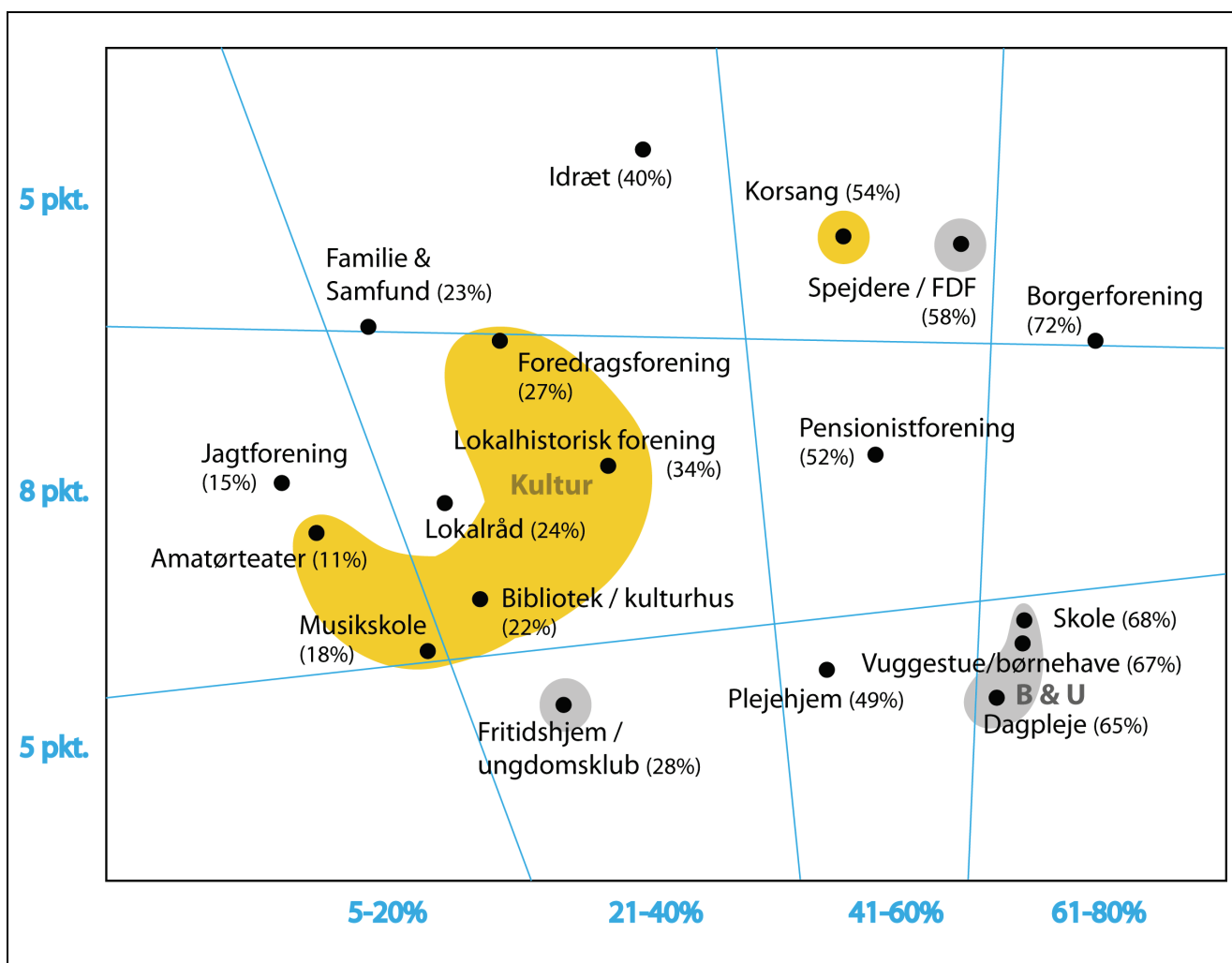
Vi ser også, at kulturfeltet har ændret karakter i forhold til Figur 14. Dels er det blevet mindre, fordi punkterne 'Gods', Biblioteksbus' og 'Folkedans' ikke er med i figuren over samarbejde, da disse falder under den generelle bagatelgrænse på 10%. Dertil kommer, at de seks kulturpunkter er blevet delt i to områder, hvoraf det ene er meget lille. Dette, der bl.a. indeholder 'musikskole', indgår i en tæt klynge med seks punkter (jf. den stiplede ellipse), og denne tæthed er et udtryk for, at det er de samme få pastorater, der samarbejder både med 'bibliotek/kulturhus', 'musikskole', 'amatørteater' osv. Det skyldes efter al sandsynlighed, at flere af disse punkter kun meget sjældent findes i de rene landpastorater, og når de endelig findes, trækker de andre aktiviteter med sig, så det bliver nærliggende at samarbejde også med disse.

De to vandrette linjer (hvoraf den ene er stiplet) er indsat for at tydeliggøre en hypotese om, at samarbejdsrelationerne i de rene landpastorater kan følge forskellige "strategiske spor", som dog måske mere afspejler nødvendigheder end frit valgbare alternativer. I ren form ser vi umiddelbart tre spor, nemlig

- A: (øverst) at pastoratet hverken har en skole eller nogen af de andre institutioner og derfor hovedsageligt samarbejder med en borgerforening. Hvis man derudover "lægger på" af samarbejdsrelationer, tegner der sig et kulturelt spor, hvor det mest sandsynligt bliver 'korsang', der bliver føjet til og derefter evt. også en lokalhistorisk forening og en foredragsforening. Nogle pastorater går dog i en lidt anden retning og samarbejder med idrætsforeningen.
- B: (i midten) at pastoratet både har en skole og et bibliotek eller kulturhus, og derfor som det første og vigtigste samarbejder med skolen, men derudover i mange tilfælde også vælger at samarbejde med de mange kulturpunkter og foreninger, der er samlet i den stiplede ellipse.
- C: (nederst) at pastoratet ikke har en skole, men dog en dagpleje, vuggestue eller børnehave, og derfor lægger vægt på disse institutioner. Hvis der også er et plejehjem, bliver dette også en central samarbejdspartner. Den nederste linje er stiplet for at udtrykke den fjerde mulighed, at samarbejdsmulighederne – igen med skolen som det centrale – både bevæger sig i retning af alle børn-og-unge-punkterne samt plejehjemmet og i retning af den kulturelle klynge. Det er i den forbindelse bemærkelsesværdigt, at ét af

de fem børn-og-unge-punkter falder uden for den grå B&U-klynge. Det drejer sig om 'fritidshjem/ungdomsklub', som ligger helt uden for denne klynge. Dette udfald skyldes ikke så meget, at 'fritidshjem/ungdomsklub' sjældent forekommer i de rene landpastorater (det er tilfældet i 40% af disse jf. Tabel 80 på side 239), men at det ikke forekommer oplagt at samarbejde med netop disse).

Den næste figur viser samarbejds mønstret i de blandede pastorater:

Figur 19: MDS-kort over kirkens samarbejde med foreninger og institutioner i de blandede pastorater

Note: Modellens stress-værdi ved 2 dimensioner er 0,184, og ligesom ved Figur 18 har jeg valgt med blå streger at vise en axial-struktur (jf. Borg und Staufenbiel 2007:172f.) for punkterne.

Grundstrukturen forstået som betydningen af den lodrette og den vandrette akse er identisk med den, vi så for de rene landpastorater i Figur 18. Jeg vil derfor her blot trække de vigtigste forskelle frem. Den ene er, at 'spejde-

re/FDF' er flyttet helt væk fra den samlede børn-og-unge-klynge, som nu kun består af tre institutioner. Dette viser, at samarbejdet med spejdere eller FDF i de blandede pastorater foregår ret løsrevet fra samarbejdet med skole, vuggestue, børnehave eller dagpleje. Der er ikke tale om en nedprioritering af kontakten til spejderne,¹¹⁶ men blot om at man mere differentieret vælger mellem disse og de øvrige børn-og-unge-institutioner – bortset fra skolen, som stort set altid bliver valgt, hvis den findes i pastoratet.

Denne tendens til et mere differentieret valg af samarbejdspartnere i de blandede pastorater er endnu tydeligere for de seks gule kultur-punkter, der i Figur 19 ligger spredt over et større område end i Figur 18.

Selvom det kan være vanskeligt at sammenfatte strukturen i Figur 19, vil jeg forsøge mig med den konklusion, at der tegner sig tre strategiske spor for samarbejdet, hvoraf det første (de nederste fire felter) lægger vægt på hverdagsinstitutionerne for børn og unge og for plejekrævende ældre; det andet (de midterste fire felter) fokuserer på kulturlivet, mens det tredje (de øverste fire felter) er orienteret mod et blandet foreningsliv.¹¹⁷ Og i alle tre tilfælde er der en rangorden i, hvilke institutioner eller foreninger det er mest udbredt at samarbejde med.

Andet delresultat om gennemsnits- og idealtyper

I dette afsnit vil jeg nyformulere *antallet* af idealtyper ved at kombinere de tre demografiske gennemsnitstyper af *sogne* (D1, D2 og D3) fra Kapitel 2 med den inddeling af landsogdenes *pastorater* i to urbaniseringsgrader, der blev defineret på side 99. Disse to oplysninger blev første gang kombineret i Tabel 25 på side 108, som jeg her vil gentage, men nu således at procenterne bliver beregnet på en anden måde:

¹¹⁶ Det er tværtimod sådan, at man oftere samarbejder med dem end deres forekomst tilsiger, jf. at det af Tabel 28 fremgik, at spejdernes rangordenstal for samarbejde ligger to trin over deres rangordenstal for forekomst.

¹¹⁷ Valget mellem de to førstnævnte spor (børn og unge samt plejehjem eller kultur) kan til dels være betinget af den polaritet i forekomsten af de to nævnte områder, jf. den vandrette akse i Figur 16 på side 120.

**Tabel 30: Forekomsten af tre landsognetyper
i forhold til pastoratets urbaniseringsgrad**

Demografiske landsognetyper (***)	Sognets <i>pastorat</i> består af ...		Alle landsogne
	kun land- sogne (A)	både land- og øvrige sogne (B)	
D1: Mange synlige ressourcer	31%	21%	52%
D2: Et mellemniveau af ress.	28%	9%	37%
D3: Færre synlige ressourcer	9%	2%	11%
Total	67%	33%	100%

Note 1: Pastoratets urbaniseringsgrad er (jf. definitionerne på side 99) inddelt i grupperne:

A: De rene landpastorater

B: De blandede pastorater

Note 2: Til forskel fra Tabel 25 er procenterne nu ikke beregnet kolonnevis, men over hele tabellen. Det betyder, at 100% nu er alle landsognene, hvorfor det kun er totalen for kolonnen yderst til højre, der giver 100%. Dermed opnår jeg, at procenttallene for de enkelte celler i tabellens ”indmad” udtrykker, hvor mange procent af landsognene som helhed, der befinder sig i den pågældende celle. Eksempelvis ser vi, at de D3-sogne, som befinder sig i et pastorat, som udelukkende består af landsogne, udgør 9% af samtlige landsogne.

Tabellens ”indmad” består af seks celler, hvoraf jeg har markeret de fire med fed. Dette signalerer en bevægelse fra gennemsnits- til idealtyper forstået på den måde, at så længe man befinder sig på gennemsnitstype-niveauet, så er man forpligtet på de faktiske data, hvor tabellen her viser seks slags landsogne svarende til tabellens ”indmad”. Men som det fremgik af afsnittet om idealtyper på side 59ff., så bliver idealtyperne skabt ved hjælp af en abstraktion, der har til formål at fastholde essensen og se bort fra mindre væsentlige detaljer. Dette benytter jeg til at udvælge fire af de seks celler. Valget af tre af disse er umiddelbart forståeligt, da der er tale om de tre celler, der indeholder flest sogne (nemlig 31%, 28% og 21%), mens begrundelsen af at vælge D3 i de rene landpastorater (med 9%) fremfor D2 i de blandede pastorater (med ligeledes 9%) kræver en nærmere forklaring. Den vil jeg give med udgangspunkt i endnu en gang at vise ovenstående tabel, men nu således at procenterne bliver beregnet på en tredje måde:

**Tabel 31: Forekomsten af tre landsognetyper
i forhold til pastoratets urbaniseringsgrad**

Demografiske landsognetyper (***)	Sognets <i>pastorat</i> består af ...		Alle landsogne
	kun land- sogne (A)	både land- og øvrige sogne (B)	
D1: Mange synlige ressourcer	59%	41%	100%
D2: Et mellemniveau af ress.	76%	24%	100%
D3: Færre synlige ressourcer	81%	19%	100%
Total	67%	33%	100%

Note 1: Pastoratets urbaniseringsgrad er (jf. definitionerne på side 99) inddelt i grupperne:

A: De rene landpastorater

B: De blandede pastorater

Note 2: Til forskel fra Tabel 25 er procenterne nu ikke beregnet kolonne- men rækkevis, således at man kan se, hvordan en given demografisk landsognetype er fordelt på hhv. rene landpastorater og blandede.

Tabellen viser, at mens D1 er forholdsvist ligeligt fordelt mellem (A) og (B), så befinder både D2 og D3 sig i langt overvejende grad i gruppen med rene landpastorater. Og da typedannelsen tager udgangspunkt i D1, D2 og D3 som væsentlige, signifikant forskellige grupper, så er det vigtigere at få D3 med, der hvor de er flest, fremfor at få D2 med to gange, hvoraf den i de blandede pastorater relativt sjældent forekommer. Ved at bygge på de fire markerede celler opnår jeg altså dels, at både D1, D2 og D3 er repræsenteret og dels, at der tages højde for, at D1 ikke alt overvejende er knyttet til enten pastorat A eller B. Med overgangen fra de tre oprindelige typer (D1, D2 og D3) bliver det nødvendigt med nogle nye betegnelser, som teknisk set er følgende:

- BD1 = Sogne fra de *bl*andede *pastorater* med mange synlige demografiske ressourcer (D1)
- LD1 = Sogne fra de rene *l*andpastorater med mange synlige demografiske ressourcer (D1)
- LD2 = Sogne fra de rene *l*andpastorater med et mellemniveau af synlige demografiske ressourcer (D2)
- LD3 = Sogne fra de rene *l*andpastorater med færre synlige demografiske ressourcer (D3)

Indtil videre kan vi altså blot sige, at de analyser af forekomsten og samarbejdet med foreninger og institutioner, der fandt sted for de rene landpastorater, både gælder for LD1, LD2 og LD3, mens de analyser, der fandt sted for de blandede pastorater, i hovedsagen glæder for BD1. Nedenfor på side 139ff. vil det så vise sig, hvordan de supplerende oplysninger på sogneniveau kan udbygge beskrivelsen af de fire typer.

Problematik om pastoratsinddeling

Jeg vil afslutte dette afsnit, hvor pastoratet er analyseenhed, med at pege på en problematik vedrørende pastoratsinddelingerne, der bygger på opgørelsen af antallet af samarbejdsrelationerne og antallet af forskellige kirkelige aktiviteter¹¹⁸ på såvel sogne- som pastoratsniveau. Nøgletallene ses af denne tabel:

Tabel 32: Det gennemsnitlige antal samarbejdsrelationer og antal forskellige kirkelige aktiviteter i landsognene

		Sognets pastorat består af ...		Alle landsogne
		kun landsogne	både land- og øvrige sogne	
Antal samarbejdsrelationer ¹⁾	i sognet [-] ²⁾	7,9	8,0	7,9
	i pastoratet [+]	8,9	9,9	9,3
Antal forskellige kirkelige aktiviteter	i sognet [*]	6,5	4,7	5,8
	i pastoratet [*]	10,1	10,4	10,2

Note 1: Antal foreninger og institutioner, som kirken samarbejder med.

Note 2: For hver af tabellens fire rækker er der foretaget en estimeret eksakt Mann-Whitney-U-test for at afklare, om gennemsnitsværdierne for landsognene i de to slags pastorater er signifikant forskellige. Da jeg antager, at en signifikant forskel har en bestemt retning (at sognets samarbejdsrelationer er færre i de blandede pastorater, mens pastoratets samarbejdsrelationer er flere i disse, og at sognet har færre forskellige aktiviteter i de blandede pastorater, mens pastoratet har flere i disse), er der foretaget en såkaldt ensidig test, hvis resultat er vist med et af symbolerne fra Tabel 74 i bilaget på side 232.

Tabellens nederste del viser et dilemma, som er gældende for BD1-typen af sogne, og som handler om spændingen mellem sognekirke og regionalkir-

¹¹⁸ Jeg vender uddybende tilbage til de kirkelige aktiviteter på side 166ff.

ke:¹¹⁹ Hvis man ”vælger”¹²⁰ at gøre et landsogn til en del af et blandet pastorat, så vil der være en tendens til, at udbuddet af forskellige kirkelige aktiviteter i sognet bliver mindre, mens til gengæld mængden af forskellige aktiviteter i pastoratet bliver større set i forhold til den situation, hvor sognet indgår i et pastorat, der udelukkende består af landsogne.

Sognet som analyseenhed

At sognet i dette afsnit er analyseenhed betyder, at jeg nu vil se nærmere på de supplerende oplysninger fra de særlige informanter, der giver information om de enkelt *sogne*.

Alle landsogne, et indledende overblik

Jeg fortsætter i første omgang sporet fra pastoratsanalyserne vedrørende foreninger og institutioner, men nu som oplysning om, hvorvidt disse findes i *sognet*, og om kirken i *sognet* samarbejder med disse.

Principielt kunne jeg nu gentage alle analyserne på sogneniveau, som i det foregående er foretaget på provstiniveau. Det vil jeg dog undlade, da jeg formoder, at de mest markante forskelle findes på pastoratsniveau mellem de rene landpastorater og de blandede. Med hensyn til foreningerne og institutionerne og kirkens samarbejde med disse har jeg dog også lavet nøgletabellerne med sognet som analyseenhed og placeret dem i bilaget på side 237ff.

Jeg vil derfor i stedet se nærmere på, om bl.a. antallet af foreninger og institutioner samt samarbejdet med disse har nogen nævneværdig betydning for antallet af forskellige kirkelige aktiviteter, for kirkens placering i det lokale kulturliv og for de to statistiske mål for deltagermæssig tilslutning. Det vil ske med udgangspunkt i bivariate (dvs. de parvise) korrelationskoefficienter, og som det fremgår af note 3 til Tabel 33, er det nærmere bestemt de partielle korrelationskoefficienter, der er vist.

¹¹⁹ Den spænding har jeg nærmere beskrevet i Rasmusen 2012B, 2013 og 2014:196ff.

¹²⁰ Det er op til biskoppen, efter nærmere regler, der bl.a. involverer høring af menighedsrådene, at fastsætte pastoratsgrænserne, men det er ikke givet, at der i alle tilfælde er frit valg mellem de to her skitserede muligheder. Eksempelvis findes der områder af landet, hvor muligheden for at knytte et landsogn sammen med et bysogn ikke eksisterer, fordi der ikke findes nogen by over den størrelse, som vores definition af landsogne bygger på.

Tabel 33: Partielle³⁾ korrelationskoefficienter¹⁾ for oplysninger om sognet

Oplysninger om sognet	9 Kirkens placering i kulturlivet	10 Antal forskellige kirkelige aktiviteter	11 Eksklusiv succes	12 Inklusiv succes
1 Antal foreninger		(***) 0,50	(-) 0,02	(-) -0,01
2 Antal institutioner		(**) 0,44	(-) -0,07	(+) -0,25
3 Antal foreninger, man samarbejder med	(-) 0,04	(**) 0,38	(-) -0,01	(-) -0,07
4 Andelen af foreninger, man samarbejder med ⁴⁾		(*) -0,31		
5 Antal institutioner, man samarbejder med	(-) -0,13	(*) 0,28	(-) 0,10	(-) -0,10
6 Andelen af institutioner, man samarbejder med ⁴⁾			(+) 0,25	
7 Antal folkekirke-medlemmer				
8 Befolknings-tilvæksten siden 2004				(*) -0,30
9 Kirkens placering i det lokale kulturliv	X	(-) 0,02	(+) 0,29	(+) 0,22
10 Antallet af forskellige kirkelige aktiviteter	X	X	(-) 0,04	(-) 0,04
11 Det eksklusive deltager-mæssige succesmål	X	X	X	(***) 0,81
12 Det inklusive deltager-mæssige succesmål	X	X	X	X

Note 1: En korrelationskoefficient er et mål for samvariationen mellem to variabler, og den forstås lettes, hvis man gør sig betydningen af følgende tre mulige værdier klart:

+1,00 er den *højest* mulige værdi. Den opstår, hvis det i alle tilfælde gælder, at en vækst på den ene variabel modsvares af en vækst på den anden. Hvis korrelationen mellem pkt. 3 og 10 f.eks. er 1,00, så betyder det, at hvis et sogn samarbejder med *flere* foreninger end et andet sogn, så gælder det *uden undtagelse*, at det førstnævnte sogn også har *flere* forskellige kirkelige aktiviteter end det andet. Sammenhængen er med andre ord helt *entydig og positiv*: Når den ene variabels værdi *stiger* fra et sogn til et andet, så *stiger* den andens også.

-1,00 er den *lavest* mulige værdi. Den opstår, hvis det i alle tilfælde gælder, at en vækst på den ene variabel modsvares af et fald på den anden. Hvis korrelationen mellem pkt. 3 og 10 f.eks. er -1,00, så betyder det, at hvis et sogn samarbejder med *flere* foreninger end et andet sogn, så gælder det *uden undtagelse*, at det førstnævnte sogn også har *færre* forskellige kirkelige aktiviteter end det andet. Sammenhængen er

med andre ord helt entydig og *negativ*: Når den ene variabels værdi *stiger* fra et sogn til et andet, så *falder* den andens også.

0,00 er den neutrale værdi, som opstår, hvis der slet ikke er nogen påviselig sammenhæng mellem værdierne på de to variabler. Man siger da, at forholdet mellem de to er *tilfældigt*.

Note 2: For hver af de parvise korrelationskoefficienter er det blevet testet, om den er signifikant forskellig fra 0,00. Resultatet er vist med et symbol, hvis betydning fremgår af Tabel 74 i bilaget på side 232. Tabellen viser kun de kvotienter, som er signifikant forskellig fra 0,00 bortset fra nogle ganske få tilfælde, hvor netop ikke-sammenhængen er interessant (denne note er ikke særskilt markeret i tabellen, da den gælder for alle celler).

Note 3: I første omgang beregnede jeg de direkte korrelationskoefficienter og blev derved klar over, at de gav et misvisende resultat, fordi det viste sig, at sognets størrelse (målt som antal indbyggere i sognet) griber ind i mange af sammenhængene og dermed skaber et misvisende billede. F.eks. viste det sig, at antallet af institutioner i sognet havde en stærkt negativ indvirkning på kirkegangsprocenten (både det eks- og det inklusive succesmål). Dette er dog til dels en skinsammenhæng forstået på den måde, at kirkegangsprocenten generelt er lavere i de store sogne (jf. Figur 13 på side 93), og at det samtidig er de store sogne, der har flest institutioner, uden at den lavere kirkegangsprocent nødvendigvis kan tilskrives de mange institutioner. For at overvinde det problem har jeg beregnet korrelationskoefficienterne på en måde, der tager højde for den forskellige sognestørrelse ved at neutralisere effekten af denne. Det sker med de partielle korrelationskoefficienter, der inddrager sognestørrelsen som kontrolvariabel. I eksemplet fra før sker det teknisk set ved at se bort fra den del af variationen, som 'antal institutioner i sognet' og kirkegangsprocenten har fælles med sognestørrelsen og derefter beregne korrelationen mellem 'antal institutioner i sognet' og kirkegangsprocenten. Denne selvstændige korrelation mellem de to sidstnævnte kaldes partiel korrelation og kan defineres som "... den lineære sammenhæng mellem to variabler, hvorfra den lineære indflydelse fra en tredje variabel er blevet elimineret." (Bortz 1999:432). Et pædagogisk forklaret eksempel, der også viser en gennemregnet partiel korrelationskoefficient findes, i Bortz 1999:429-433.

Note 4: Denne andel beregnes ved at dividere antallet af foreninger, man samarbejder med, med antallet af foreninger i sognet – og på tilsvarende vis for institutionerne.

Vi kan først konstatere, at antallet af folkekirkemedlemmer ikke har nogen betydning for de fire variabler, der er i fokus her, nemlig pkt. 9-12.¹²¹ Dette er ikke overraskende, da de viste korrelationskoefficienter er beregnet på en

¹²¹ Det ser vi ved, at cellerne udfor rækken med pkt. 7 er tomme svarende til, at de partielle korrelationskoefficienter ikke er signifikant forskellige fra 0,00 (jf. tabellens note 1 og 2).

måde, der har taget højde for (og dermed set bort fra) betydningen af antallet af indbyggere i sognet, jf. tabellens note 3.

Mere interessant er det, at *antallet af foreninger og institutioner, som kirken samarbejder med, ikke har nogen betydning for graden af deltagermæssig tilslutning,*¹²² *men derimod har en betydelig positiv effekt på, hvor mange forskellige kirkelige aktiviteter, der bliver udbudt i sognet.*¹²³ Det er også bemærkelsesværdigt, at antallet af forskellige aktiviteter heller ikke har nogen påviselig betydning for de to mål for deltagermæssig tilslutning. Dette er umiddelbart påfaldende, ikke mindst for det inklusive succesmål, der jo bygger på antal deltagere til samtlige arrangementer i løbet af året. Forklaringen på dette kan være, at pkt. 10 ikke udtrykker antallet af kirkelige aktiviteter, men antallet af *forskellige slags* aktiviteter. Et sogn kan derfor godt ligge lavt på pkt. 10 samtidig med, at det afholder mange aktiviteter, hvis blot disse er af samme slags. Eksempelvis kan otte dage med kirkehøjskole tiltrække mange deltagere, selvom der kun er tale om én slags arrangement.

Spørgsmålet om, hvor stærkt eller svagt man vurderer, at den lokale sognekirke er placeret i det lokale kulturliv, er interessant af to grunde. På den ene side ser man, at antallet af foreninger og institutioner, som kirken samarbejder med, ikke har nogen betydning for den vurderede placering. På den anden side er det sådan, at *en stærk placering har en signifikant og positiv betydning for både det eksklusive og det inklusive succesmål. Faktisk er det netop en stærk placering af kirken i det lokale kulturliv, der synes at være den sikreste og stærkeste af de undersøgte faktorer, hvis man ønsker af ligge højt på de to succesmål.*

De fire landsognetyper

Jeg vil nu og i resten af kapitlet tage fat på det formål, som blev nævnt på side 99, nemlig at udbygge beskrivelsen af de demografiske landsognetyper. Da disse typer i forbindelse med Tabel 30 blev præciseret til fire, bliver der i første omgang tale om en sammenligning af typerne BD1, LD1, LD2 og LD3 fra denne tabel. Det skal dog senere vise sig (i forlængelse af Figur 21 på side 144), at denne opdeling kalder på en yderligere nuancering, således at *det endelige antal bliver seks typer*, men derom mere i det konkluderende afsnit om idealtyperne på side 217ff.

¹²² Det ses ved, at kvotienterne under kolonnerne med pkt. 11 og 12 og ud fra rækkerne med pkt. 3 og 5, ikke er signifikant forskellige fra 0,00 (jf. symbolet (-)).

¹²³ Det ses ved, at de partielle korrelationskoefficienter er hhv. 0,38 og 0,28 og er markeret med hhv. (**) og (*).

Indtil da holder vi os til de fire typer, som befinder sig i de fire celler, der er fremhævet i Tabel 30 for at udbygge beskrivelsen af disse sogne ved at inddrage nogle af de supplerende oplysninger, som vi har indhentet med spørgeskemaet til de særlige informanter, og som ligger til grund for dette kapitel.

Jeg vil først se nærmere på medianværdierne for hver landsognetype for de ni vigtigste af de 12 oplysninger fra Tabel 33:

Tabel 34: Udvalgte mediantal¹⁾ for fire landsogntyper

Oplysninger om sognet ²⁾	Demografiske landsogntyper				Total ³⁾
	BD1	LD1	LD2	LD3	
1 Antal foreninger [**]	4	4	6	5	4
2 Antal institutioner [***]	1	2	4	2	2
3 Antal foreninger, man samarbejder med [-]	4	4	4	5	4
5 Antal institutioner, man samarbejder med [-]	3	3	4	3	3
7 Antal folkekirke-medlemmer [***]	434	629	823	684	612
8 Befolkningstilvæksten siden 2004 [***]	-1,7	-2,1	-5,8	-12,4	-4,7
10 Antallet af forskellige kirkelige aktiviteter [*]	4	6	8	3	5
11 Det eksklusive delta-germæssige succesmål [*]	-0,12	-0,43	-0,52	0,31	-0,38
12 Det inklusive deltager-mæssige succesmål [-]	-0,07	-0,15	-0,33	0,27	-0,20
N = Antal sogne ⁴⁾	N = 83	N = 93	N = 90	N = 18	N = 333

Note 1: Medianen er den midterste værdi, hvilket betyder, at der er lige så mange sogne, der ligger over denne værdi, som der er sogne, der ligger under. Til forskel fra gennemsnittet er medianen derfor upåvirket af ekstremværdier, der kan løfte det samlede gennemsnit op. Det afgørende for medianen er *antallet* af værdier over og under, men ikke værdierne af disse værdier.

Note 2: Oplysningerne og nummereringen er den samme som i Tabel 33 bortset fra, at nr. 4, 6 og 9 her er udeladt.

Note 3: For denne og alle følgende tabeller i dette kapitel om de fire landsogntyper (og fra side 151 samt i bilagstabellerne fra side 237 de seks landsogntyper) gælder det, at kolonnen 'Total' ikke alene indeholder summen af de fire (eller seks) grupper i tabellen, men summen af alle landsogne i datasættet. Det betyder, at kolonnen 'Total' indeholder oplysninger, der er repræsentative for alle landsogne i Danmark, da vores stikprøve med rimelighed kan anses for repræsentativ, jf. afsnittet med bortfaldsanalyserne på side 101ff. (en

sammenligning af størrelsesforholdet mellem de fire landsognetyper i tabellen med det tilsvarende forhold mellem dem i Tabel 30 på side 133 vil vise, af de to forhold ikke er identiske; det skyldes, at Tabel 30 bygger på et mere omfattende datasæt end den stikprøve, jeg arbejder med i dette afsnit).

Note 4: Datasættet med de supplerende oplysninger er ret lille, hvilket bliver særligt tydeligt, når det bliver underinddelt i de fire typer, og det har tre konsekvenser: For det *første* er det ikke fagligt forsvarligt at foretage de såkaldt asymptotiske tests, som almindelige statistikprogrammer råder over. Derfor gennemføres eksakte eller estimeret eksakte versioner af testene, jf. omtalen af disse i bilaget på side 233. For det *andet* skal der ved små datasæt større procentvise forskelle mellem grupperne til for at opnå statistisk signifikante forskelle end tilfældet er for store datasæt. Og for det *tredje* er det normalt ikke muligt at gennemføre multivariate analyser (dvs. analyser, der på én gang inddrager flere forskellige variabler, således som vi f.eks. så det i Figur 13 på side 93), da det hurtigt fører til mange ekstremt små grupper. Eneste undtagelse er korrespondanceanalysen, som vil blive brugt på side 169ff.

Note 5: For at afgøre, om de fire landsognetyper er signifikant forskellige på de enkelte variabler (oplysninger), er der foretaget en estimeret eksakt Kruskal-Wallis-test for hver af disse, og dennes resultat er vist med et symbol, hvis betydning fremgår af Tabel 74 i bilaget på side 232. Kruskal-Wallis-testen er den eneste, der har en (estimeret) eksakt version til at sammenligne flere grupper med hensyn til en kontinuerlig variabel (altså én, hvor man ikke sammenligner gruppernes svar på nogle få svarmuligheder, men hvor svarene kan have mange forskellige værdier, som f.eks. antallet af folkekirkemedlemmer i sognene). Dette kan Kruskal-Wallis-testen imidlertid kun gøre ved først at omdanne alle svarene (f.eks. alle sognenes antal af folkekirkemedlemmer) til rangordenstal. Heraf følger, at det er fordelingen af rangordenstallene og ikke tallene selv, der bliver testet. Og det medfører, at det er mest korrekt at vise gruppernes medianværdier frem for deres gennemsnit, da medianen – som den midterste værdi, jf. tabellens note 1 – findes på baggrund af tallenes rangorden.

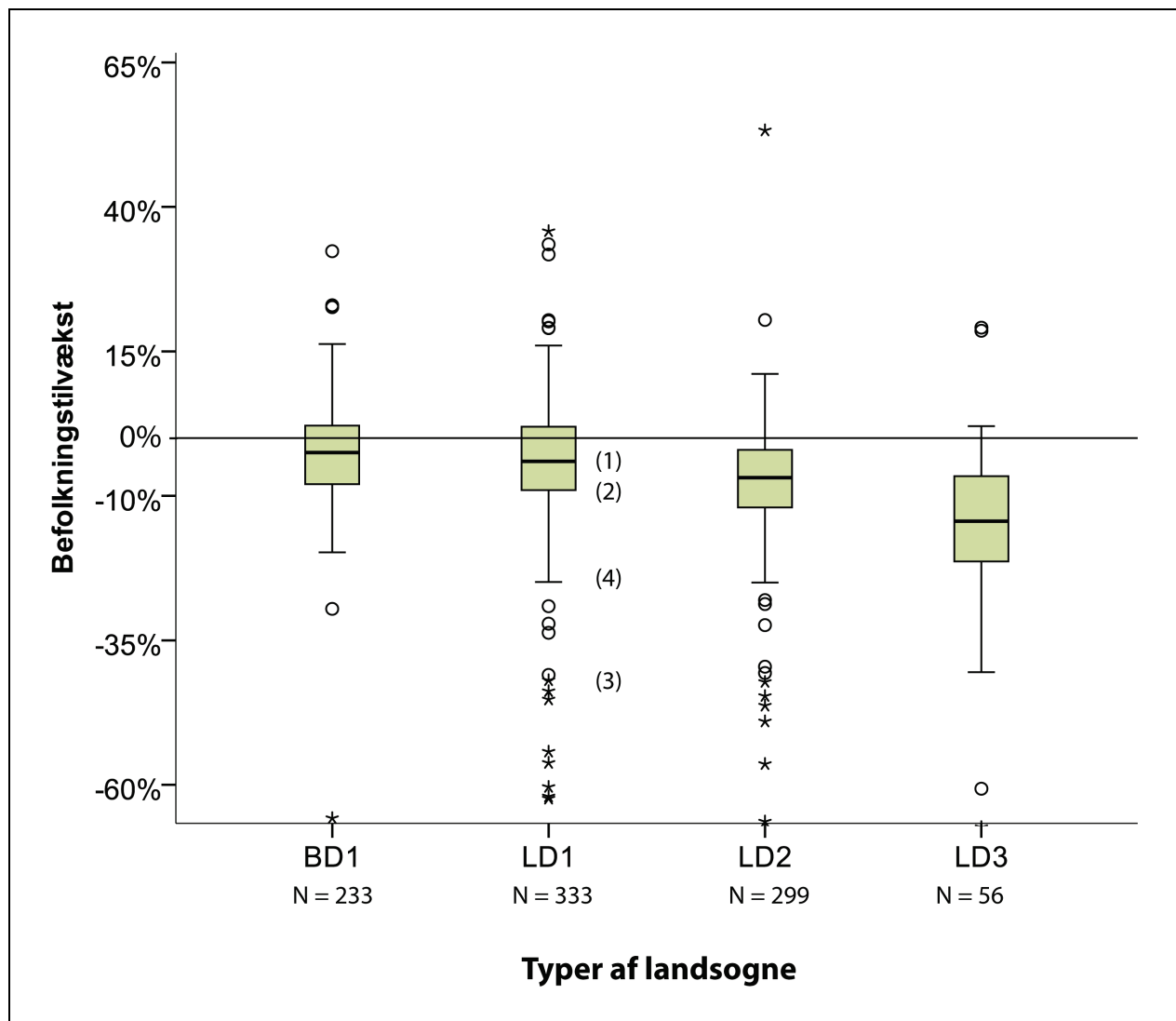
Tabellen viser, at LD2 skiller sig ud fra de øvrige på flere punkter: Det er de største sogne (her målt på antal folkekirkemedlemmer), og de har både flest foreninger og institutioner. Det er endvidere LD2, der har det største antal forskellige kirkelige aktiviteter og den laveste kirkegang.¹²⁴

Befolkningstilvæksten er en god indikator for, hvor stor interessen er for at bo i sognene, og vi ser, at denne i alle fire tilfælde er negativ, men at der også er stor variation. *Befolkningstilbagegangen er klart mindst i BD1*, som er 'landsognene med flest synlige demografiske ressourcer', som indgår i et

¹²⁴ Hvis man ønsker detaljerede oplysninger om, i hvilken grad de forskellige foreninger og institutioner findes, og i hvilken grad sognekirken samarbejder med disse i hver af de fire landsognetyper, så kan dette aflæses i bilagstabellerne på side 237ff.

pastorat, hvori der også er ikke-landsogne. I den anden ende finder vi LD3, hvor befolkningstilbagegangen er 7,3 gange så stor som i BD1.

Da befolkningstilvæksten siden 2004 giver direkte information om sognets evne til at fastholde indbyggerne og eventuelt tiltrække nye, vil jeg se lidt nærmere på tallene ved at vise spredningen i tilvæksten inden for hver af de fire grupper:

Figur 20: *Befolkningstilvæksten 2004-14 i de fire typer af landsogne*

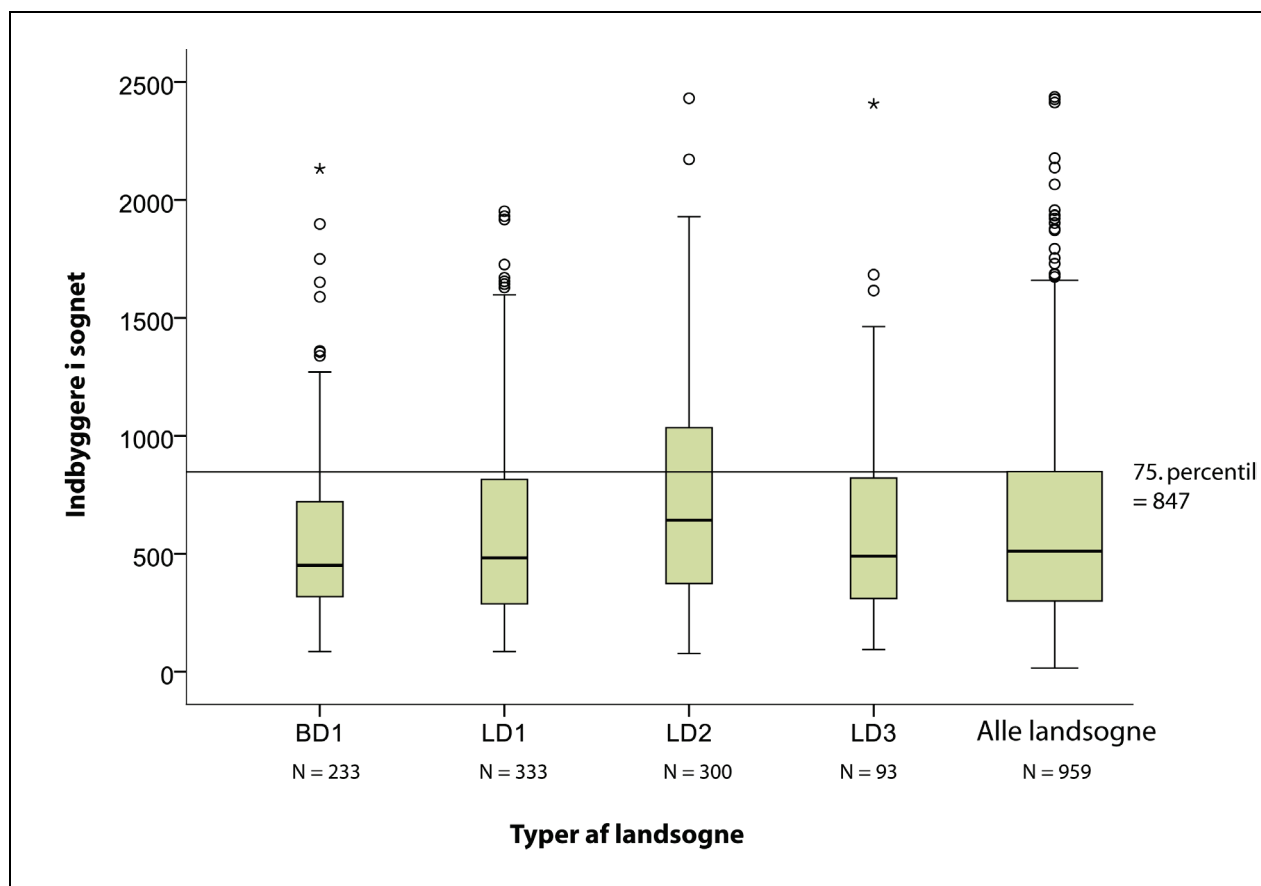
Note 1: Som det ses af N = 'værdi' for de fire grupper, har det været muligt at beregne befolkningstilvæksten for et datasæt, der er langt større end det, vi fik fra de særlige informanter, jf. note 3 til Tabel 34. Figuren bygger nemlig på "kirkestatistikens" tabel KMSTA8.

Note 2: Figuren viser et såkaldt boksplot, og jeg har indsat nogle tal i området for LD1 for nærmere at kunne forklare, hvordan den læses (jf. Brosius und Brosius 1995:656f.):

- (1) Den fede vandrette linje i boksen viser *medianen*, som er den midterste værdi for befolkningstilvæksten for de sogne, der hører til LD1, jf. note 1 til Tabel 34.
- (2) Boksens underkant angiver den 25. percentil, som er den værdi, hvorom det gælder, at 25% af sognene ligger *under* denne. Tilsvarende angiver boksens overkant den 75. percentil, hvorom det gælder, at 25% af sognene ligger *over* denne. Det betyder med andre ord, at halvdelen af sognene i LD1 ligger inde i boksen.
- (3) Uden for boksen og pindene ligger de sogne, der har en ekstremværdi for befolkningstilvæksten. Disse er markeret med to forskellige symboler. * er de mest markante ekstremværdier, som er defineret ved, at deres afstand fra boksens under- (eller over-) kant er større end 3 gange boksens højde. O viser de sogne, hvis afstand fra under- (eller over-) kanten er mellem 1,5 og 3 gange boksens højde.
- (4) De vandrette streger over og under boksen angiver den største og mindste værdi, som ikke er en ekstremværdi.

Vi ser, at der både i BD1 og LD1 findes sogne med en positiv befolknings-tilvækst siden 2004, og at det også er disse to grupper, der generelt ligger højest.

Den tilsvarende figur for antallet af indbyggere i sognet ser således ud, idet jeg yderst til højre har indføjet et boksplot for alle landsogne i Danmark:

Figur 21: Antal indbyggere i sognet i 2014 i de fire typer af landsogne

Det mest påfaldende er, at LD2 skiller sig ud ved at have klart større sogne end de øvrige. Medianen for LD2 er signifikant højere end de øvrige, og 37% af de 300 sogne i LD2 ligger højere end den 75. percentil for alle Danmarks landsogne, som er på 847 indbyggere i sognet.¹²⁵ Da vi ved, at sognestørrelsen i sig selv har væsentlig betydning for en række forhold af kirkelig betydning, vil jeg indarbejde denne iagttagelse i min tredje og sidste bestemmelse af landsognenes typologi.

Fra fire til seks landsognetyper

Jeg vil nu for sidste gang beskæftige mig med det antal af landsognetyper, som jeg vil lægge mig fast på som passende, når opgaven er at finde et antal, der både er overskueligt og samlet set i stand til at udtrykke den kvalitative variationsbredde, som gælder for de danske landsogne. Jeg startede (på side 38ff.) med at formulere de *tre* demografiske landsognetyper (som D1,

¹²⁵ Det vil altså sige, at når alle landsogne betragtes under ét, så har 25% af disse mere end 847 indbyggere, mens dette som nævnt gælder for 37% af sognene i LD2.

D2 og D3). Da jeg efterfølgende inddrog pastoratets urbaniseringsgrad, blev disse i forbindelse med Tabel 30 (på side 132f.) udvidet til *fire*, som jeg her visuelt vil vise ved at gentage tabellen, men denne gang med begreber i stedet for procenter:

**Tabel 35: De tre demografiske landsognetyper
i forhold til pastoratets urbaniseringsgrad**

Demografiske landsognetyper	Sognets pastorat består af ...	
	kun land- sogne (A)	både land- og øvrige sogne (B)
D1: Mange synlige ressourcer	LD1	BD1
D2: Et mellemniveau af ress.	LD2	
D3: Færre synlige ressourcer	LD3	

Jeg vil nu foretage en sidste nuancering ved at udvide denne todimensionale¹²⁶ opstilling med to yderligere dimensioner. Den ene er *sognestørrelsen*, som bl.a. har selvstændig signifikant betydning for de deltagermæssige successmål (jf. Figur 13 på side 93) og for antallet af foreninger og institutioner, mens den anden er *befolkningstilvæksten*, der kan opfattes som en indikator på, hvor attraktivt det i almindelighed er at bo i sognet. Jeg vil med andre ord basere mit endelige forslag til typologi over de danske landsogne på følgende dimensioner:

¹²⁶ De to dimensioner i Tabel 35 er 1) de demografisk bestemte typer og 2) urbaniseringsgraden for det pastorat, sognet indgår i.

Tabel 36: Landsognetypernes fire dimensioner

Dimension	Definition	Kategorier	Begrundelse
1. Befolkningens demografi	Klyngeanalyse med profilkerne (jf. s. 37ff.)	• D1 • D2 • D3	De viser sig, at de 3 kategorier indeholder sogne, der er signifikant forskellige mht. både demografi og deltagermæssig tilslutning (jf. s.93)
2. Befolkningens vækst	Den procentvise stigning i sognets indbyggertal fra 2004 til 2014	• Negativ vækst • Positiv eller nul-vækst	Jeg anser tilvæksten som en god indikator for, hvor attraktivt det i almindelighed er at bo i sognet
3. Sognets størrelse	Størrelsen måles med antallet af indbyggere	• Et stort sogn ligger over den 75. percentil • Alle andre kaldes små	Det viser sig, at sognets størrelse har en vis indflydelse på antallet af foreninger og institutioner samt på graden af deltagermæssig tilslutning (jf. s. 93)
4. Urbaniseringsgraden for sognets pastorat (P)	Graden bestemmes af størrelsen på den største by i pastoratet	• (P) består kun af landsogne • (P) består også af (mindst) et øvrigt sogn	Det viser sig, at forekomsten af foreninger og institutioner samt samarbejdet med disse er markant forskelligt i de to slags pastorater (jf. s. 109ff.)

Som vi så, indeholder Tabel 30 (og Tabel 35) dimensionerne 1 og 4, og udvides den med 2 og 3, kommer den til at se sådan ud:

Tabel 37: Danmarks landsogne inddelt efter demografisk type, pastoratets urbaniseringsgrad, sognets størrelse og befolkningstilvæksten fra 2004 til 2014

Demografisk landsognetype		Sognets pastorat består af ...			
		kun landsogne		både land- og øvrige sogne	
		Antal indbyggere i sognet		Antal indbyggere i sognet	
		39-847	Over 847	39-847	Over 847
D1: Mange synlige ressourcer	Befolkningstilvækst	[LD1]		[BD1]	
	Negativ	17%	3%	12%	2%
	Positiv eller nul	7%	4%	5%	3%
D2: Et mellem-niveau af synlige ressourcer	Befolkningstilvækst	[LD2]			
	Negativ	15%	8%	6%	1%
	Positiv eller nul	2%	2%	0%	1%
D3: Få synlige ressourcer	Befolkningstilvækst	[LD3]			
	Negativ	6%	1%	2%	0%
	Positiv eller nul	0%	1%	0%	0%

Som det ses, medfører de fire dimensioner, at landets landsogne bliver inddelt i 24 grupper. Da formålet med at udforme idealtyper er at skabe et overblik over den væsentlige mangfoldighed, er der behov for at reducere de 24 grupper, og i den forbindelse vil jeg anvende to kriterier. Det ene er, at de udvalgte grupper bør have en rimelig udbredelse, mens det andet er, at de udvalgte grupper samlet set repræsenterer en væsentlig kvalitativ bredde. Mit valg af grupper, der danner afsæt for mit forslag til idealtyper, ses af den næste tabel og har følgende begrundelse: Jeg bygger videre på de fire typer fra Tabel 30 (og Tabel 35); jeg indarbejder en skelnen mellem små og store sogne, men kun for LD2, da det især er denne, der indeholder store sogne (jf. Figur 21 på side 144); og jeg indarbejder en skelnen mellem negativ og positiv befolkningstilvækst, men kun for D1 med de mange ressourcer, da grupperne med positiv vækst yderligere vil profilere disse som stærke og attraktive, og for at begrænse det samlede antal af typer ser jeg bort fra sognene med negativ befolkningstilvækst i LD1, da disse forekommer mig at være de mindst prægnante af D1-sognene. Dette resulterer alt i alt i følgende seks typer:

Tabel 38: Empirisk grundlag for seks idealtyper af landsogne

Demografisk landsognetype		Sognets pastorat består af ...			
		kun landsogne		både land- og øvrige sogne	
		Antal indbyggere i sognet		Antal indbyggere i sognet	
		39-847	Over 847	39-847	Over 847
D1: Mange syn- lige ressourcer	Befolkningstilvækst				
	Negativ			[2:BD1_G]	14%
	Positiv eller nul	[3:LD1_V] 11%		[1:BD1_V] 8%	
D2: Et mellem- niveau af synli- ge ressourcer	Befolkningstilvækst				
	Negativ	[5:LD2_G]	[4:LD2_S]		
	Positiv eller nul	17%	10%		
D3: Få synlige ressourcer	Befolkningstilvækst				
	Negativ	[6:LD3]			
	Positiv eller nul	8%			

Note 1: Kodeordene for de seks typer er sammensat af bogstaver med følgende betydning:

B = blandet pastorat

D = demografisk bestemt type

G = gennemsnitlig inden for den D-type, den pågældende tilhører

S = store sogne

V = vækst i befolkningen

Note 2: Jeg foreslår, at de seks typer får følgende betegnelser:

1) BD1_V: Det bynære vækstland

2) BD1_G: Det bynære gennemsnitsland

3) LD1_V: Det pendlervenlige vækstland

4) LD2_S: Det store landsogn

5) LD2_G: Gennemsnitslandet

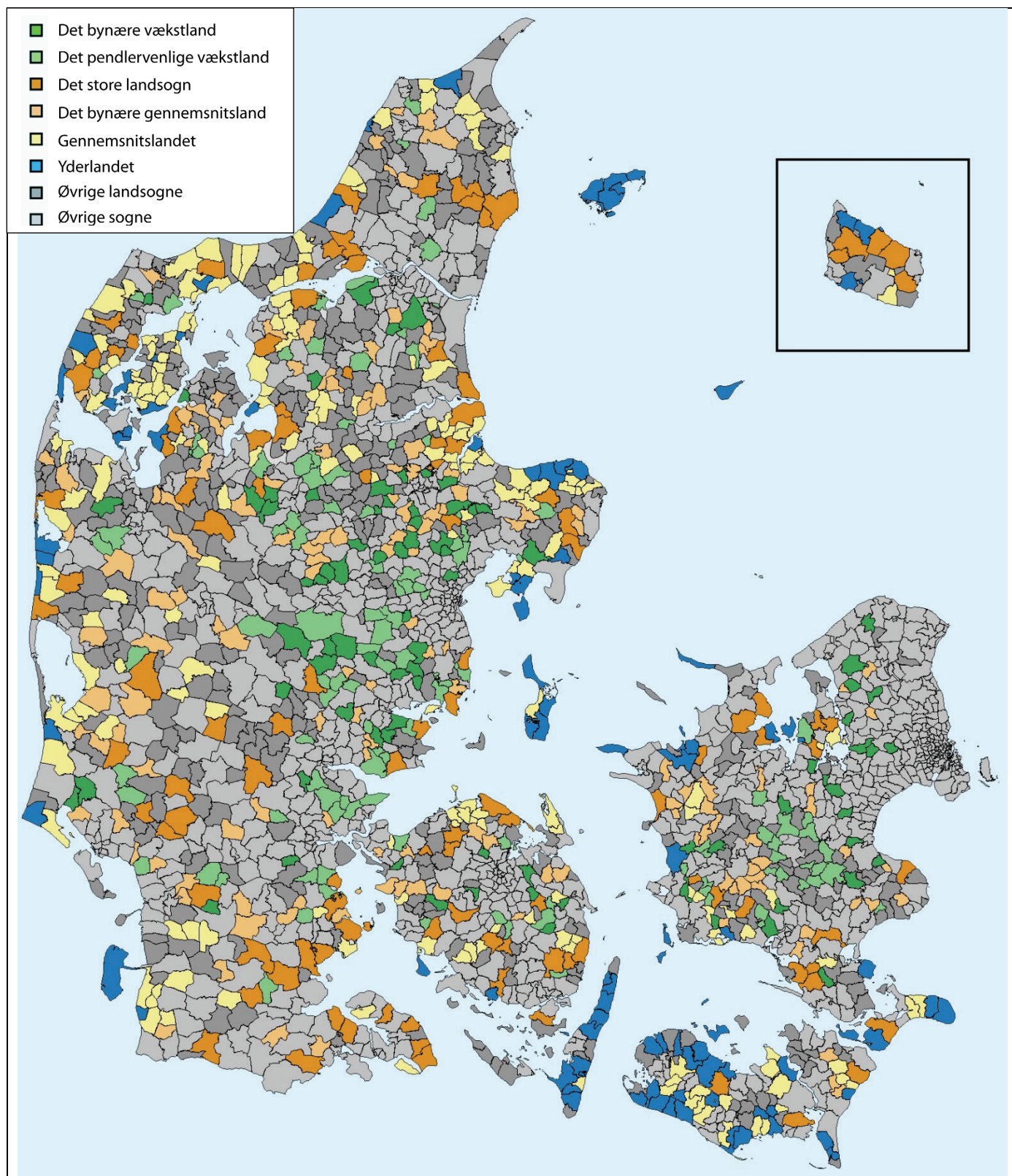
6) LD3: Yderlandet

Note 3: En lidt mere overskuelig illustration af de seks typer fremgår af Figur 24 i konklusionen på side 224.

Udover de indholdsmæssige begrundelser for, at de fire dimensioner er væsentlige (jf. Tabel 36 på side 146), er der to grunde, som taler for, at de kan danne et godt grundlag for en typeinddeling af landsognene. Den ene er, at de alle fire handler om objektive forhold, og den anden er, at de alle mere eller mindre direkte er tilgængelige fra eksisterende registre. Hvis man på et senere tidspunkt vil vurdere, om udbredelsen af typerne har ændret sig, kræver det derfor ikke en selvstændig dataindsamling med spørgeskema el-

ler lignende og deraf følgende statistisk usikkerhed. Pastoratets urbaniseringsgrad kræver en specialkørsel fra Danmarks Statistik og nogle efterfølgende beregninger, mens data til de tre øvrige kan hentes direkte fra den såkaldte ”kirkestatistik”, hvor det dog især er inddelingen i demografiske typer, som kræver nogle supplerende beregninger, men det er i alle tilfælde muligt at skaffe de nødvendige oplysninger om alle sogne i landet.

Det er også værd at bemærke, at *alle fire dimensioner handler om befolkningen*. De drejer sig om befolkningens størrelse i sognene, hvordan denne størrelse har udviklet sig over tid, hvordan befolkningen er grupperet i byer af forskellig størrelse, og hvordan den er fordelt på diverse demografiske oplysninger. Den følgende figur viser, hvordan de seks typer er placeret på et landkort.

Figur 22: Geografisk placering af seks idealtyper af landsogne

De her viste sogne ligger til grund for den afsluttende formulering af idealtyper, der finder sted i konklusionen på side 217ff. Hvad det gælder om her og i resten af Kapitel 4 er at præsentere det empiriske grundlag for den endelige udgave af idealtyperne på side 217ff. Indtil videre er det empiriske afsæt for disse følgende:

- Beskrivelsen af D1, D2 og D3 i Kapitel 2
- Analysen af de deltagermæssige succeskriterier i D1, D2 og D3 i Kapitel 3, jf. Figur 13 på side 93
- Analysen af foreningerne i hhv. de rene landpastorater og de blandede, jf. Figur 14 og efterfølgende figurer på side 114ff.
- Bilagstabeller for de seks typer, jf. side Tabel 78 og efterfølgende tabeller på side 237ff.

Dertil kommer en række forhold, som vi nu skal se nærmere på, og som det første vil jeg ”gentage” oplysningerne fra Tabel 34, men nu således, at oplysningerne bliver vist for de nye grupper:

Tabel 39: Udvalgte mediantal¹⁾ for seks typer af landsogne

Oplysninger om sognet ⁴⁾	Typer af landsogne ⁵⁾						Total ⁶⁾
	BD1_V	BD1_G	LD1_V	LD2_S	LD2_G	LD3	
1 Antal foreninger [***]	4	3	4	7	3	5	4
2 Antal institutioner [***]	2	1	2	5	2	2	2
3 Antal foreninger, man samarbejder med [-]	4	4	4	5	4	5	4
5 Antal institutioner, man samarbejder med [-]	3	3	4	4	4	3	3
7 Antal folkekirke-medlemmer [***]	531	390	674	1.074	473	684	612
8 Befolknings-tilvæksten siden 2004 [***]	3,3	-5,6	2,9	-5,5	-7,0	-12,4	-4,7
10 Antallet af forskellige kirkelige aktiviteter [***]	5	3	6	10	4	3	5
11 Det eksklusive deltagermæssige succesmål [*]	0,24	-0,18	-0,20	-0,68	-0,49	0,31	-0,38
12 Det inklusive deltagermæssige succesmål [-]	0,28	-0,27	-0,48	-0,38	-0,24	0,27	-0,20
N = Antal sogne ⁷⁾	N = 32	N = 51	N = 39	N = 50	N = 40	N = 18	N = 333

Note 1: Medianen er forklaret i note 1 til Tabel 34 på side 140.

- Note 2: Den eller de højeste værdier i en række er markeret med **fed**, mens den eller de laveste værdier er markeret med *fed+kursiv*.
- Note 3: Noterne 4-5 til Tabel 34, som vedrører signifikanstests af små grupper, gælder også her, jf. antallet af sogne i hver gruppe i tabellens nederste række med 'N='.
- Note 4: Oplysningerne og nummereringen er den samme som i Tabel 33 bortset fra, at nr. 4, 6 og 9 her er udeladt.
- Note 5: Forkortelserne har følgende betydning:
1) BD1_V: Det bynære vækstland
2) BD1_G: Det bynære gennemsnitsland
3) LD1_V: Det pendlervenlige vækstland
4) LD2_S: Det store landsogn
5) LD2_G: Gennemsnitslandet
6) LD3: Yderlandet
- Note 6: For denne og alle følgende tabeller i dette kapitel om de seks typer gælder det, at kolonnen 'Total' ikke alene indeholder summen af de seks grupper i tabellen, men summen af alle landsogne i datasættet. Det betyder, at kolonnen 'Total' indeholder oplysninger, der er repræsentative for alle landsogne i Danmark, da vores stikprøve med rimelighed kan anses for repræsentativ, jf. afsnittet med bortfaldsanalyserne på side 101ff.
- Note 7: En sammenligning af størrelsesforholdet mellem de seks typer i tabellen med det tilsvarende forhold mellem dem i Tabel 37 på side 147 vil vise, at de to forhold ikke er identiske; det skyldes, at Tabel 37 bygger på et mere omfattende datasæt end den stikprøve, jeg arbejder med i dette afsnit.

Tabellen viser, at der er en statistisk signifikant forskel mellem de seks typer af landsogne for så vidt angår seks af de 12 anførte oplysninger. Og disse forskelle er som de måtte forventes: I de store landsogne (LD2_S) er der naturligvis flest folkekirkemedlemmer, men de har også de fleste foreninger og institutioner, og det er også disse sogne, der har det største antal forskellige kirkelige aktiviteter. Og i overensstemmelse med Figur 13 på side 93 er det også disse store sogne, der ligger lavest på de to deltagermæssige succesmål. Modsvarende ser vi, at det er BD1_G-sognene, som jeg kalder 'Det bynære gennemsnitsland', der er de mindste, som har færrest foreninger og institutioner, og hvor der foregår færrest forskellige kirkelige aktiviteter. Med hensyn til succesmålene er det bemærkelsesværdigt at det ikke er disse små sogne, der ligger højest, men derimod 'Det bynære vækstland' (BD1_V) og 'Yderlandet' (LD3).

Herefter følger en gentagelse af Tabel 8 fra side 38, som indeholdt en lang række demografiske nøgletal, men denne gang ikke for de tre demografiske typer (D1, D2 og D3), men for de seks nye typer af landsogne.¹²⁷

Tabel 40: Demografisk profil for seks typer af landsogne

Demografiske oplysninger	Typer af landsogne						Total
	BD1_V	BD1_G	LD1_V	LD2_S	LD2_G	LD3	
Børn 0-15 år (2014) (***)	22	20	22	19	18	13	19
Børn 0-15 år (ændring 2004-14) (***)	-4	-16	-6	-13	-18	-22	-14
Unge 20-34 år (2014) (***)	13	13	13	12	13	8	12
Ældre 65+ år (2014) (***)	15	15	15	20	20	31	19
Ældre 65+ år (ændring 2004-14) (***)	33	41	31	27	32	49	30
Flyttefrekvens (2014) (***)	9,2	9,7	8,7	9,3	10,2	10,2	10
Flyttefrekvens (ændring 2004-14) (*)	-7,7	-0,8	-7,7	-3,0	2,6	-5,8	-5,7
Enlige (2014)	27	28	29	36	35	43	33
med børn (+)	5	5	5	5	5	4	5
uden børn (***)	22	23	24	31	30	39	28
Arbejdsstyrke (2014) (***)	69	68	68	60	60	49	63
Arbejdsløse (2014) (-)	2,4	2,7	2,6	2,8	2,8	2,7	3
Arbejdsløse (ændring 2004-14) (***)	-37	-30	-28	-43	-37	-59	-42
Videregående uddannelser (2014) (***)	23	19	22	16	15	18	18
Udlændinge (-)	5	5	5	5	5	5	5
Dagbefolkning (***)	51	50	48	57	54	71	55
Husstandenes medianindkomst (2014) (***)	549.517	518.619	532.470	418.879	420.937	347.391	463.768
Medianindkomst (ændring 2004-14) (***)	22	21	21	18	19	16	19,1
Lav husstandsindkomst (2014) (***)	9	10	10	16	16	21	14
Husstande i laveste indkomst-gruppe (ændring 2004-14) (-)	-5,1	-0,9	-1,4	-1,6	1,5	3,8	1,4
Husstandens størrelse (***)	2,6	2,5	2,5	2,3	2,3	2,0	2,3
N = Antal sogne	N = 85	N = 148	N = 115	N = 112	N = 188	N = 73	N = 741

Note 1: Som det ses af den nederste række, indgår der langt flere sogne i denne tabel, end tilfældet er for de øvrige tabeller i dette afsnit. Det skyldes, at denne tabels oplys-

¹²⁷Befolkningstilvæksten siden 2004 er dog udeladt, da den allerede er vist i Tabel 39.

ninger ikke er hentet fra spørgeskemaet til de særlige informanter, men er hentet fra de samme registre som tilfældet var for Tabel 8 på side 38. Noterne 1, 3, 5 og 6 til Tabel 8 gælder følgelig også for denne tabel. I forbindelse med den statistiske test er Wilks Lambda beregnet til 0,103 ($p < 0,001$), og testresultaterne for de enkelte oplysninger er vist med symbolerne fra Tabel 74 på side 232. En sammenligning af disse med de tilsvarende i Tabel 8 viser, at p-værdierne nu er blevet en smule lavere som udtryk for, at nogle af forskellene er blevet mere markante.

Note 2: Den eller de højeste værdier i en *række* er markeret med **fed**, mens den eller de laveste værdier er markeret med *fed+kursiv*.

Da tabellen læses på samme måde som Tabel 8 på side 38 og indeholder et væld af oplysninger, vil jeg undlade at kommentere alle dens enkelte dele. Jeg har dog markeret celler i de fleste rækker, der udtrykker væsentlige forskelle, jf. tabellens note 2. Det generelle billede er, at 'Det bynære vækstland' (BD1_V) og 'Yderlandet' (LD3) i mange af rækkerne udgør de markante modpoler, og at forskellene mellem disse er vokset siden 2004. Eksempelvis havde 'Det bynære vækstland' den største andel af børn i 2014 samtidig med, at det er disse sogne, der har haft det mindste fald i denne anden siden 2004, hvor det modsatte er tilfældet for 'Yderlandet'. På samme måde havde 'Det bynære vækstland' den mindste andel af husstande med lave indkomster i 2014 samtidig med, at det er disse sogne, der har haft den mindste stigning i denne andel siden 2004 – at stigningen er -5,1% betyder, at andelen med lave indkomster er *faldet med 5,1%*. Modsat ser vi, at 21% af husstandene i 'Yderlandet' har lave indkomster i 2014, og at denne andel er *steget med 3,8%* siden 2004.

Forholdet til foreningerne

I skemaet til de særlige informanter spurgte vi ikke alene til de allerede belyste forhold vedrørende, hvilke foreninger der fandtes i sognet eller pastoratet, og hvilke man samarbejdede med. De blev også bedt om at udpege en bestemt forening som den vigtigste eller som en af de vigtigste at samarbejde med, og for alle landsognene under ét ser opgørelsen sådan ud:

Tabel 41: Den eller en af de vigtigste foreninger at samarbejde med

Forening	Antal markeringer som vigtig
Spejdere / FDF	103
Borgerforening	92
Anden forening	27
Andet	23
Pensionistforening / Ældresagen	22
Idrætsforening	21
Sangforening	12
Husmoderforening	4
Kunstforening	3
Amatørteater / egnsspil	3
Et gods	2
Jagtforening	1
Folkedansere	1
Et museum	1
Sum	315

Derefter blev respondenterne bedt om at markere op til fire standardiserede begrundelser for, hvorfor den anførte forening var vigtig at samarbejde med.

Tabel 42: Grunde til at en bestemt forening er særligt vigtig at samarbejde med

Grunde til, at en bestemt forening er vigtigst eller en af de vigtige (sæt kryds ved alle de grunde, der gælder)	Typer af landsogne						Total
	BD1_V	BD1_G	LD1_V	LD2_S	LD2_G	LD3	
Der er flest fælles arrangementer i løbet af det seneste år [-]	47	71	56	68	55	44	58
Der er de <i>fleste</i> personlige kontakter [-]	44	57	49	54	48	67	54
Der er de <i>bedste</i> personlige kontakter [-]	41	37	38	52	28	56	37
Denne forening udviser den største forståelse for kirkenes særlige opgaver [-]	41	43	31	50	38	56	40

- Note 1: Alle tal i tabellen er procentandele, hvilket eksempelvis betyder, at 56% af informanterne fra sognene i LD3 har anført, at det er en grund til samarbejde med den anførte forening, at den ”udviser den største forståelse for kirken særlige opgaver”, og det er i den forbindelse underforstået, at de resterende 44% af informanterne fra sognene i LD3 *ikke* finder, at den nævnte grund er relevant.
- Note 2: Den eller de højeste værdier i en *række* er markeret med **fed**, mens den eller de laveste værdier er markeret med ***fed+kursiv***.
- Note 3: Noterne 4-5 til Tabel 34, som vedrører signifikanstests af små grupper, gælder også her.
- Note 4: Noterne 5-7 til Tabel 39, der bl.a. forklarer typebetegnelserne og præciserer, at kolonnen ’Total’ indeholder oplysninger, der er repræsentative for alle landsogne i Danmark, gælder også her.

Det generelle indtryk fra tabellen er, at det er informanterne fra Yderlandet, der har anført flest grunde, bortset fra at man netop dér ikke har flest fælles arrangementer med den pågældende forening. At kolonnen ’Total’ ses, at det ellers er sidstnævnte grund, der er den mest valgte. Det fremgår endvidere af testresultaterne, at ingen af de mulige grunde fører til statistisk signifikante forskelle mellem de seks landsognetyper.

Tabel 43: Kirkens største udbytte og udfordring ved at samarbejde med den pågældende forening

	Typer af landsogne						Total
	BD1_V	BD1_G	LD1_V	LD2_S	LD2_G	LD3	
Største udbytte [-]							
Det styrker kirkens image i lokalområdet	42	27	22	23	35	18	29
Det giver mulighed for at forkynde evangeliet for folk, som ikke kommer i kirken	27	11	25	32	24	29	23
Det bidrager til at styrke kirkegangen	8	20	17	11	12	12	15
Det styrker kirkens relationer til den pågældende forening	8	18	17	17	18	29	17
Andet	15	23	19	17	12	12	16
Total	100	100	100	100	100	100	100
Største udfordring [-]							
At kirken fristes til at nedtone det specifikt kristne budskab	24	7	21	8	10	15	13
At de tilbud, som kirken er (med-)arrangør af, bliver domineret af en rent kulturelt indhold	20	22	21	21	23	15	22
Praktiske problemer (f.eks. svært at få kontakt med foreningens nøglepersoner)	12	24	21	23	30	15	19
Andet	44	46	36	49	37	54	46
Total	100	100	100	100	100	100	100

Note 1: Alle tal i tabellen er procentandele, og til forskel fra Tabel 42, hvor man kunne anføre flere grunde, gælder det her, at respondenterne kun måtte vælge den vigtigste af svarmulighederne.

Note 2: Den eller de højeste værdier i en *kolonne* er markeret med **fed**, mens den eller de laveste værdier er markeret med **fed+kursiv**, idet jeg dog her ser bort fra kategorien 'andet'. Strengt taget er det problematisk at markere disse værdier, da de statistiske tests viser, at forskellen mellem de seks typer ikke er signifikant, jf. symbolet [-]. Jeg har dog valgt at gøre det alligevel, da der er et dobbelt formål med alle tabellerne i dette afsnit:

- (1) De skal belyse en række empiriske forhold vedrørende de seks typer, og her er det væsentligt at hæfte sig ved testresultatet, som for både den øverste og den nederste del af tabellen viser, at forskellene mellem typerne samlet set ikke er større end, at de bør tilskrives tilfældigheder.
- (2) Tabellerne skal derudover give inspiration til den sammenfatning af idealtyperne, som finder sted i bogens samlede konklusion på side 217. Og som vi så i note 45 på side 54, lægger Max Weber op til, at dette kan finde sted med betydelig frihed for forskeren til at konstruere de markante og konsistente typer, som han eller hun finder passende. Og det er netop som input til dette, at jeg markerer de største og laveste værdier i tabellerne, også selvom forskellene ikke i alle tilfælde er statistisk signifikante.

Note 3: Noterne 4-5 til Tabel 34, som vedrører signifikanstests af små grupper, gælder også her.

Note 4: Noterne 5-7 til Tabel 39, der bl.a. forklarer typebetegnelserne og præciserer, at kolonnen 'Total' indeholder oplysninger, der er repræsentative for alle landsogne i Danmark, gælder også her.

Som vi kan se af testsymbolerne [-], er der ikke nogen statistisk signifikant sammenhæng mellem de to variabler på den ene side (vedrørende udbytte og udfordringer) og de seks typer af sogne på den anden side. Trods dette vil jeg dog skele til forskellene mellem typerne, når jeg på side 217ff. vil konkludere vedrørende idealtyperne af landsogne, da udformningen af idealtyper foregår med en hvis frihed (jf. note 2 til Tabel 43). Her hvor jeg holder mig strengt til det empiriske, må jeg dog – ved ikke signifikante forskelle – se bort fra disse og alene se på fordelingen for alle landsognene i kolonnen 'Total'. Af denne ser vi, den vigtigste fordel ved samarbejdet med foreningerne er, at "det styrker kirkens image i lokalområdet" (29%), mens den næst vigtigste er, at det giver mulighed for at forkynde evangeliet for folk, som ikke kommer i kirken. Med hensyn til udfordringerne har hele 46% benyttet svarmuligheden andet, hvilket er udtryk for, at vore tre standardiserede svarmuligheder ikke har været gode nok.¹²⁸ Den hyppigst anvendte standard svarmulighed er, "at de tilbud, som kirken er (med-) arranger af, bliver domineret af en rent kulturelt indhold" (22%). For både udbytte og udfordringer gælder det altså, at det specifikt kristne er i spil som en vigtig faktor.

¹²⁸ Under 'andet' er de oftest anførte udfordringer følgende, at man udtrykkeligt skriver, at der *ingen* udfordringer er; adskillige nævner manglen på tid til samarbejdet som en udfordring. Enkelte nævner et lille befolkningsgrundlag og at "trods et hjerteligt forhold til medlemmerne kommer de med enkelte undtagelser sjældent eller aldrig i kirken eller til rent kirkelige arrangementer".

Tabel 44: Foreningernes brug af kirkens lokaler

Benytter foreningerne sig af kirkens lokaler? [-]	Typer af landsogne						Total
	BD1_V	BD1_G	LD1_V	LD2_S	LD2_G	LD3	
Nej, for kirken har ikke egnede lokaler	31	44	17	24	29	18	28
Nej, for kirken ønsker ikke at stille sine lokaler til rådighed	4	2	9	9	3	0	5
Nej, for foreningerne har ikke brug for at benytte kirkens lokaler	27	20	29	26	15	24	24
Ja, men de bruges kun sjældent af foreningerne	19	22	20	28	38	35	26
Ja, og de bruges ofte af foreningerne	19	11	26	13	15	24	16
Total	100	99	101	100	100	101	99

Note 1: Alle tal i tabellen er procentandele.

Note 2: Noterne 4-5 til Tabel 34, som vedrører signifikanstests af små grupper, gælder også her.

Note 3: Noterne 5-7 til Tabel 39, der bl.a. forklarer typebetegnelserne og præciserer, at kolonnen 'Total' indeholder oplysninger, der er repræsentative for alle landsogne i Danmark, gælder også her.

Vi hæfter os først med, at der ikke er nogen signifikant forskel mellem de seks landsognetyper. At kolonnen 'Total' ser vi at det kun er 28% af sognene, der ikke har egnede lokaler, og det er også kun meget få sogne (5%), der ikke ønsker at stille kirkens lokaler til rådighed. Den mest almindelige er dog, at foreningerne ikke eller kun sjældent bruger disse lokaler, da det kun er i 16% af sognene, at foreningerne bruger dem ofte.

Forholdet til institutionerne

De særlige informanter blev også bedt om at udpege en bestemt institution som den vigtigste eller som en af de vigtigste at samarbejde med, og for alle landsognene under ét ser opgørelsen sådan ud:

Tabel 45: Den eller en af de vigtigste institutioner at samarbejde med

Institution	Antal markeringer som vigtig
Skole	195
Vuggestue/børnehave	32
Plejehjem	30
Lokalråd	9
Dagpleje	7
Bibliotek / kulturhus	6
Kommunalt værested	3
Fritidshjem/ungdomsklub	2
Musikskole	1
Sum	285

Derefter blev respondenterne bedt om at markere op til fire standardiserede begrundelser for, hvorfor den anførte institution var vigtig at samarbejde med.

Tabel 46: Grunde til at en bestemt institution er særligt vigtig at samarbejde med

Grunde til, at en bestemt institution er vigtigst eller en af de vigtige (sæt kryds ved alle de grunde, der gælder)	Typer af landsogne						Total
	BD1_V	BD1_G	LD1_V	LD2_S	LD2_G	LD3	
Der er flest fælles arrangementer i løbet af det seneste år [-]	50	49	41	54	33	56	46
Der er de <i>fleste</i> personlige kontakter [-]	28	43	46	46	53	50	42
Der er de <i>bedste</i> personlige kontakter [-]	41	29	26	42	18	33	28
Denne institution udviser den største forståelse for kirkes særlige opgaver [+]	22	27	23	42	15	17	23

Note 1: Alle tal i tabellen er procentandele.

Note 2: Noterne 4-5 til Tabel 34, som vedrører signifikanstests af små grupper, gælder også her.

Note 3: Noterne 5-7 til Tabel 39, der bl.a. forklarer typebetegnelserne og præciserer, at kolonnen 'Total' indeholder oplysninger, der er repræsentative for alle landsogne i Danmark, gælder også her.

Man ser, at den hyppigst valgte grund til at den givne bestemte institution er en af de vigtigste er, at der er flest fælles arrangementer. Det fremgår endvidere at testresultaterne, at der på et enkelt punkt er statistisk signifikante forskelle mellem de seks landsognetyper, og det er med hensyn til at institutionen udviser den største forståelse for kirkens særlige opgaver, hvor 'De store landsogne' ligger højest og 'Gennemsnitslandet' ligger lavest.

Tabel 47: Kirkens største udbytte og udfordring ved at samarbejde med den pågældende institution

	Typer af landsogne						Total
	BD1_V	BD1_G	LD1_V	LD2_S	LD2_G	LD3	
Største udbytte [-]							
Det styrker kirkens image i lokalområdet	12	12	15	11	6	20	14
Det giver mulighed for at oplyse børnene/personalet/brugerne om kristendommen	50	43	52	57	38	47	49
Det styrker kirkens relationer til den pågældende institution	31	38	27	28	38	20	27
Andet	8	7	6	4	18	13	10
Total	100	100	100	100	100	100	100
Største udfordring [-]							
At kirken fristes til at nedtone fortællingerne om kristendommen	24	13	25	11	11	7	14
Praktiske problemer	44	50	38	59	54	50	49
Andet	32	37	38	30	36	43	37
Total	100	100	100	100	100	100	100

Note 1: Alle tal i tabellen er procentandele.

Note 2: Noterne 4-5 til Tabel 34 og noterne 5-7 til Tabel 39 gælder også her.

Udbyttet af at samarbejde med institutionerne er i særdeles høj grad, at det giver mulighed for at oplyse om kristendommen (49%), mens det i langt mindre grad end for foreningerne er, at det styrker kirkens image i lokalområdet.

Det lokale kulturliv

Vi skal nu se lidt på kirkens placering i det lokale kulturliv og lægger ud med de særlige informanternes vurdering af, hvilket geografisk område dette liv hovedsageligt hører hjemme i:

Tabel 48: Størrelsen på det lokale kulturlivs område

Hvor stort et område omfatter det lokale kulturliv, som kirken med rimelighed kan se sig som en del af? [-]	Typer af landsogne						Total
	BD1_V	BD1_G	LD1_V	LD2_S	LD2_G	LD3	
Sognet	7	13	20	26	11	18	15
Pastoratet	48	59	51	37	40	35	46
Skoledistriktet	7	9	0	15	11	18	11
Kommunen	11	0	6	4	6	6	5
Kommunegrænsen fra 1970 til 2007	11	13	17	13	20	18	15
Provstiet	15	7	6	4	11	6	8
Total	100	100	100	100	100	100	100

Note 1: Alle tal i tabellen er procentandele.

Note 2: Noterne 4-5 til Tabel 34, som vedrører signifikantests af små grupper, gælder også her.

Note 3: Noterne 5-7 til Tabel 39, der bl.a. forklarer typebetegnelserne og præciserer, at kolonnen 'Total' indeholder oplysninger, der er repræsentative for alle landsogne i Danmark, gælder også her.

Som testresultatet [-] viser, er der her ikke statistisk påviselige forskelle mellem de seks typer af landsogne. Den mest almindelige opfattelse er, at pastoratet er det område, der dækker det lokale kulturliv, idet 46% af alle informanterne har valgt denne svarmulighed. De næst hyppigste svarmuligheder er helt nede på 15%, hvor vi finder sognet og kommunegrænserne fra før den seneste reform i 2007.

Tabel 49: Kirkens placering i det lokale kulturliv

Hvor stærkt eller svagt vurderer du, at den lokale sognekirke er placeret i det lokale kulturliv? [-]	Typer af landsogne						Total
	BD1_V	BD1_G	LD1_V	LD2_S	LD2_G	LD3	
Kirken er klart den stærkeste aktør	15	11	3	7	3	12	8
Kirken er nok den stærkeste aktør	23	20	23	13	15	35	22
Kirken har nogenlunde samme styrke som (de stærkeste af) foreningerne	38	51	57	70	62	35	52
Kirken er den svage part	23	18	17	11	21	18	18
Total	99	100	100	101	101	100	100

Note 1: Alle tal i tabellen er procentandele.

Note 2: Noterne 4-5 til Tabel 34 og noterne 5-7 til Tabel 39 gælder også her.

Billedet er her ganske klart, at kirken har nogenlunde samme styrke som de stærkeste af foreningerne. Det svarer hele 52% af respondenterne, mens knap hver femte vurderer, at kirken er den svageste part.

Tabel 50: Den lokale offentligheds syn på kirken

Hvordan vurderer du, at "den lokale offentlighed/tidsånd" ser på kirken som et religiøst trossamfund? [-]	Typer af landsogne						Total
	BD1_V	BD1_G	LD1_V	LD2_S	LD2_G	LD3	
Man ønsker ikke at forholde sig til det religiøse, og undgår derfor helst enhver kontakt med kirken	4	5	3	2	0	6	4
Man anerkender kirkens betydning og er derfor villig til at samarbejde med kirken, hvis den nedtoner sit religiøse budskab	42	32	38	23	35	47	33
Man samarbejder gerne med kirken, fordi man finder, at den kan tilføre kulturlivet en særlig religiøs dimension	54	64	59	75	65	47	63
Total	100	101	100	100	100	100	100

Note 1: Alle tal i tabellen er procentandele.

Note 2: Noterne 4-5 til Tabel 34 og noterne 5-7 til Tabel 39 gælder også her.

Knap 2/3 vurderer, at man gerne samarbejder med kirken, fordi man finder, at den kan tilføre kulturlivet en særlig religiøs dimension, mens det er yderst sjældent, at man ikke ønsker at forholde sig til det religiøse, og undgår derfor helst enhver kontakt med kirken.

Geografiske forhold

Den følgende tabellen viser, hvordan informanterne har vurderet sognets udvikling i de seneste 20 år med hensyn til syv punkter, hvoraf tre af disse udviser signifikante forskelle:

Tabel 51: Forhold der har kendetegnet sognets udvikling de seneste 20 år

	Typer af landsogne						Total
	BD1_V	BD1_G	LD1_V	LD2_S	LD2_G	LD3	
Skolen i sognet er lukket [*]	22	33	21	18	43	44	28
Der er oprettet en ny skole i sognet [*]	0	8	18	12	25	17	11
Der var tidligere en togstation i sognet, men den er nu nedlagt [-]	6	2	5	14	10	6	7
Busruterne er blevet ændret til en dårligere betjening (færre afgang i løbet af ugen) [-]	50	59	69	58	68	61	63
Busruterne er blevet ændret til en bedre betjening (flere afgang i løbet af ugen) [**]	13	0	0	2	0	0	2
Vejnettet er blevet forbedret, så der nu er lettere adgang til en motorvej [-]	13	24	13	14	3	11	16
Vejnettet er blevet forbedret, så der nu er lettere adgang til en hovedvej [-]	9	8	13	8	5	11	9

Note 1: Alle tal i tabellen er procentandele.

Note 2: Noterne 4-5 til Tabel 34, som vedrører signifikanstests af små grupper, gælder også her.

Note 3: Noterne 5-7 til Tabel 39, der bl.a. forklarer typebetegnelserne og præciserer, at kolonnen 'Total' indeholder oplysninger, der er repræsentative for alle landsogne i Danmark, gælder også her.

Den mest udtalte ændring drejer sig om, at busruter er blevet ændret således, at der er færre afgang i løbet af ugen. Dette er tilfældet i knap to tredjedele af sognene, hvilket forekommer mig at være ret markant.

Endvidere ser vi, at der angiveligt er blevet lukket en skole i sognet i 28% af tilfældene, hvilket især er gået ud over 'Yderlandet'.

Den næste tabel viser, at afstanden til den nærmeste skole og til den nærmeste dagligvarer butik er stærkt signifikant forskellig i de forskellige landsognetyper.

Tabel 52: Mediantal for afstande i km.

Afstand i km.	Typer af landsogne						Total
	BD1_V	BD1_G	LD1_V	LD2_S	LD2_G	LD3	
... til den nærmeste skole [***]	3	4	1	1	5	6	3
... fra sognets centrum til den nærmeste dagligvarebutik [***]	3	5	4	0	3	3	3

Note: Medianen er forklaret i note 1 til Tabel 34 på side 140.

De følgende to tabeller handler om forhold vedrørende butikker i sognet:

Tabel 53: Butikker i sognet

Findes der en eller flere butikker i sognet? [***]	Typer af landsogne						Total
	BD1_V	BD1_G	LD1_V	LD2_S	LD2_G	LD3	
Nej, og det gjorde der heller ikke for 20 år siden	29	17	9	0	3	0	9
Nej, men det gjorde der for 20 år siden	21	46	43	16	41	25	34
Ja, der findes en enkelt butik, der (delvist) drives af friv	0	7	0	2	3	0	4
Ja, der findes en enkelt kommerciel butik	13	10	37	44	34	44	29
Ja, der findes flere kommercielle butikker	38	20	11	38	19	31	24
Total	101	100	100	100	100	100	100

Note 1: Alle tal i tabellen er procentandele.

Note 2: Noterne 4-5 til Tabel 34 og noterne 5-7 til Tabel 39 gælder også her.

Tabellen viser, at det er meget forskelligt, om der i landsognetyperne findes en eller flere butikker. Det generelle billede er, at der *ikke* findes nogen butik i sognet, da dette gælder for 43% af tilfældene. De mest markante afvigelser herfra finder vi i de store landsogne, hvor der i 82% af disse findes en eller flere kommercielle butikker, og i 'Yderlandet', for dette er tilfældet i 75% af sognene.

Som den næste tabel viser, er der også betydelige forskelle med hensyn til mulighederne for at få bragt varer fra en dagligvarebutik ud:

Tabel 54: Mulighederne for at få udbragt varer fra en dagligvarebutik

Hvordan er mulighederne for at få udbragt varer fra en dagligvarebutik? [*]	Typer af landsogne						Total
	BD1_V	BD1_G	LD1_V	LD2_S	LD2_G	LD3	
De er gode	33	13	12	47	19	25	28
De er nogenlunde	25	35	26	22	41	56	27
De er dårlige	17	18	29	9	19	6	19
Ved ikke	25	35	32	22	22	13	27
Total	100	101	99	100	101	100	101

Note 1: Alle tal i tabellen er procentandele.

Note 2: Noterne 4-5 til Tabel 34 og noterne 5-7 til Tabel 39 gælder også her.

I 55% af landsognene vurderes mulighederne for at være gode eller nogenlunde. Dette er dog især tilfældet i de store landsogne og i 'Yderlandet', som netop er de steder, hvor der særligt hyppigt findes en butik, jf. Tabel 53.

Som det sidste geografiske forhold viser den næste tabel, at sommerhusområderne i særlig grad findes i 'Yderlandet', hvilket kun er logisk, da denne type har fået navn efter, at stort set alle dens sogne ligger ud til de kyster, hvor det er attraktivt at tilbringe fritiden, jf. Figur 4 på side 43:

Tabel 55: Sommerhusområde i sognet eller pastoratet

Findes der et sommerhusområde i sognet eller pastoratet? [***]	Typer af landsogne						Total
	BD1_V	BD1_G	LD1_V	LD2_S	LD2_G	LD3	
Ja, i sognet	4	7	12	24	25	56	17
Ja, i pastoratet	8	12	9	9	16	38	15
Nej	88	80	79	67	59	6	68
Total	100	99	100	100	100	100	100

Note 1: Alle tal i tabellen er procentandele.

Note 2: Noterne 4-5 til Tabel 34 og noterne 5-7 til Tabel 39 gælder også her.

Kirkelige forhold

I spørgeskemaet til de særlige informanter spurgte vi også til, om sognet har været præget af følgende kirkelige vækkelser eller lignende: Indre

Mission, KFUM og KFUK, Luthersk Mission, Grundtvigianere, katolsk indvandring eller frikirkelige vækkelser. I alle tilfælde gjaldt det, at der ikke var nogen statistisk påviselig forskel mellem de seks typer af landsogne. Derfor bliver disse forhold ikke nærmere belyst i denne sammenhæng, hvor det især handler om at opspore forskelle mellem disse typer.

Den næste tabellen viser et andet kirkeligt forhold, nemlig i hvilken grad der kommer kirkegængere fra andre sogne til gudstjenester i det pågældende sogn.

Tabel 56: Kirkegængere fra nærliggende sogne på søn- og helligdage

Er det så almindeligt eller ualmindeligt, at der også kommer kirkegængere fra de nærliggende sogne? [-]	Typer af landsogne						Total ⁶⁾
	BD1_V	BD1_G	LD1_V	LD2_S	LD2_G	LD3	
Kirkegængerne kommer stort set alle fra sognet	17	24	43	49	28	25	36
Ca. ¼ af kirkegængerne kommer fra andre sogne	54	41	37	38	34	50	38
Ca. ½ af kirkegængerne kommer fra andre sogne	17	29	17	11	28	19	19
Mere end halvdelen af kirkegængerne kommer fra andre sogne	13	5	3	2	9	6	8

Note 1: Alle tal i tabellen er procentandele.

Note 2: Den eller de højeste værdier i en række er markeret med **fed**, mens den eller de laveste værdier er markeret med **fed+kursiv**.

Note 3: Noterne 4-5 til Tabel 34, som vedrører signifikanstests af små grupper, gælder også her.

Note 4: Noterne 5-7 til Tabel 39, der bl.a. forklarer typebetegnelserne og præciserer, at kolonnen 'Total' indeholder oplysninger, der er repræsentative for alle landsogne i Danmark, gælder også her.

Det generelle billede er, at sognepræsterne vurderer, at kirkegængerne i overvejende grad kommer fra sognet, og selv om der ikke er tale om signifikante forskelle mellem typerne, noterer jeg mig alligevel, at det især er i de bynære vækstsogne (BD1_V) at det forekommer, at mere end halvdelen af kirkegængerne kommer fra andre sogne.¹²⁹

¹²⁹ En chi²-test, hvor BD1_V sammenlignes med de øvrige fem typer samlet til én gruppe, resulterer i p = 0,059.

Vi skal nu se nærmere på, hvad der ligger bag den indtil nu helt abstrakte tale om 'antal forskellige kirkelige aktiviteter', som bl.a. blev nævnt i Tabel 39 på side 151. Antallet er beregnet på baggrund af en liste over 26 mulige aktiviteter, hvor præsterne som de særlige informanter er blevet bedt om at markere, om hver af disse fandt sted i 2013-14 i sognet, i pastoratet eller inden for et større område. Da vi i dette afsnit befinder os på sogneniveau, skal vi nu se nærmere på, hvorvidt hver af de 26 fandt sted i sognet.¹³⁰

Dette fremgår af den næste tabel, hvortil det er vigtigt at gøre sig klart, at man alene kunne svare ja eller nej til, om en given aktivitet fandt sted. Opgørelsen viser med andre ord ikke, hvor mange gange den enkelte aktivitet fandt sted i 2013-14, hvorfor vi ikke kan vide, om et ja betyder én eller flere gange. *Tabellen fortæller altså intet om **aktivitetsniveauet** i de enkelte sogne, men derimod om **mangfoldigheden** af forskellige aktiviteter*, som kan være udbudt én eller flere gange i perioden. Da det viser sig, at der kun er signifikante forskelle mellem landsognetyperne med hensyn til ti af de 26 aktiviteter, har jeg valgt kun at lade disse ti indgå i tabellen, mens note 1 til tabellen giver oplysning om, hvad de resterende 16 aktiviteter handler om.

Tabel 57: Andelen af sogne hvor bestemte kirkelige aktiviteter har fundet sted mindst én gang i 2013-14

	Typer af landsogne						Total
	BD1_V	BD1_G	LD1_V	LD2_S	LD2_G	LD3	
Mini-konfirmand-undervisning [***]	30	23	42	70	35	20	41
Skole-kirke-samarbejde [**]	43	20	51	61	28	33	40
Konfirmandundervisning [***]	39	28	40	82	66	44	51
Børne-/familiegudstjenester [*]	70	68	62	80	47	50	65
Ungdomsgudstjenester [*]	48	10	27	27	29	25	24
Babysalmesang [+]	27	13	38	26	17	6	22
Sogneaftener/kirkehøjskole [***]	48	15	40	71	38	50	42
Besøgstjeneste [+]	4	25	9	21	6	6	12
Kirkeblad [***]	39	18	34	62	31	13	37
Facebook, Twitter eller lignende [**]	35	20	24	42	10	6	24

¹³⁰ Svarenes fordeling for alle landsogne for alle svarmuligheder findes i Tabel 83 i bilaget på side 241.

Note 1: Alle tal i tabellen er procentandele.

Note 2: Af 26 kirkelige aktiviteter viser det sig, at der ikke er nogen statistisk påviselig forskel mellem de seks landsognetyper med hensyn til følgende 16 aktiviteter: Meditationsgudstjenester, samtalegrupper om tros betydning i den enkeltes liv, kirkekoncerter, salmesangsaftener, studiegruppe om bibelen eller kirkens historie, studiegruppe om andre religioner eller besøg hos og af andre trossamfund, social aktivitet for menigheden (fællesspisning, filmaften m.v.), social aktivitet for mennesker af forskellig religiøs overbevisning (fællesspisning, filmaften m.v.), uddeling til jul, legestue eller samvær for dagplejere, værested eller lign. for børn og unge, værested/varmestue/café for voksne, genbrugsbutik, selvhjælps- eller sorggrupper, arbejde blandt flygtninge/indvandrere og sognets hjemmeside på internettet.

Note 3: Noterne 4-5 til Tabel 34 og noterne 5-7 til Tabel 39 gælder også her.

Tendensen er klart og forventeligt, at det er i de store landsogne vi finder de største andele, som har de anførte kirkelige aktiviteter – LD2_S-sognene ligger nemlig højest på syv af de ti aktiviteter. Det er også bemærkelsesværdigt, at 'Det bynære vækstsogn' (BD1_V) ligger højest med hensyn til ungdomsgudstjenester, hvilket dog er logisk, da disse sogne i særlig grad har mange børn og unge, jf. den demografiske D1-profil fra Tabel 8 på side 38. Endvidere ligger babysalmesang markant højest i 'Det pendlervenlige vækstland' (LD1_V), hvilket formodentlig skyldes, at disse sogne på den ene side er attraktive for børnefamilier (da der er tale om D1-sogne i vækst), og at de på den anden side ligger længere væk fra andre småbørnstilbud end de beslægtede sogne i gruppen af bynære vækstsogne (BD1_V).

Det er imidlertid ikke kun de signifikante forskelle, som det er værd at hæfte sig ved. Eksempelvis er det påfaldende, at 'Yderlandet' *ikke* ligger højere end de øvrige typer med hensyn til diakonale aktiviteter som f.eks. 'uddeling til jul' og 'social aktivitet for menigheden (fællesspisning, filmaften m.v.)' til trods for, at vi i Tabel 40 på side 153 kan se, at der i Yderlandet (LD3) er markant flere husstande, som har lave indkomster, nemlig 21% mod 14% i alle landsognene som helhed.

Tredje delresultat om gennemsnits- og idealtyper

Kapitel 4s bidrag til videreudviklingen af idealtyperne fra side 59ff. er dels tilføjelsen af tre yderligere dimensioner til bestemmelsen – nemlig befolkningstilvæksten siden 2004, pastoratets urbaniseringsgrad (jf. analyserne i afsnittet om "Pastoratet som analyseenhed" på s. 107ff.) og antal indbyggere i sognet (jf. Tabel 36, s. 146) – hvilket resulterer i en udvidelse fra tre til seks typer (jf. Tabel 38, s. 148) og dels den nærmere beskrivelse af de seks

typer, som fandt sted i forbindelse med tabellerne på side 151 og fremefter. Denne beskrivelse vil jeg sammenfatte på følgende måde:

Det bynære vækstland (BD1_V: 8%¹³¹)

Denne type er en delmængde af D1-sognene, som er kendetegnet ved ”mange synlige demografiske ressourcer”, jf. det første delresultat på side 52ff. Det særlige ved denne delmængde er endvidere, at disse sogne indgår i et blandet pastorat forstået på den måde, at der ud over de enkelte landsogne indgår mindst ét bysogn i pastoratet. Som det fremgår af kortet på Figur 22, er disse sogne geografisk placeret i nærheden af motorveje og intercity-tognet. Dertil kommer, at denne type i markant højere grad end alle de øvrige har fået forbedrede busruter i form af flere afgang. Den gode infrastruktur til disse sogne er en afgørende årsag til, at denne type har haft den højeste positive befolkningstilvækst af alle seks typer siden 2004, nemlig 3,3% i gennemsnit. Ligeledes ligger den højest af alle med hensyn til andelen af børn under 16 år og deraf følgende også med hensyn til husstandens størrelse. Det er også her, vi finder den højeste andel med videregående uddannelser, hvorfor det også er her, husstandenes medianindkomst er højest og endda har haft den største stigning siden 2004.

Med hensyn til forekomsten af foreninger og institutioner samt samarbejdet med disse ligger det bynære vækstland på gennemsnittet for alle landsogne. Dette gælder også med hensyn til antallet af forskellige kirkelige aktiviteter. Derimod ligger typen højt på de to deltagermæssige succesmål, der er beregnet ud fra de stiftsvise tællinger af kirkegængere, jf. side 82. Man ligger således højest af alle på det såkaldt inklusive succesmål, som er beregnet ud fra deltagelsen i samtlige arrangementer på alle 365 dage i kalenderåret. Det tyder på en god opslutning til såvel gudstjenester som diverse arrangementer i sognegård o.l. Da disse sogne er stærke med hensyn til såvel infrastruktur som demografi og opslutningen til de kirkelige aktiviteter, peger analysen ikke på særlige udfordringer eller problemer for disse sogne. jeg tillader mig derfor at konkludere, at denne type, der udgør 8% af alle landsognene, er særdeles velfungerende på alle de parametre, som denne bog indeholder.¹³²

¹³¹ De 8% henviser til, hvor stor en andel af samtlige landsogne, som typen indeholder, jf. Tabel 38 på side 148.

¹³² Et eksempel på denne type er indgående beskrevet i en kvalitativ analyse af Havrebjerg Sogn i Bjerrum og Felter 2015.

Det bynære gennemsnitsland (BD1_G: 14%)

Denne type er også en delmængde af D1-sognene og indgår også i blandede pastorater, men til forskel fra den ovennævnte type har denne haft en tilbagegang i befolkningens størrelse siden 2004 på 6% i gennemsnit. Som D1-sogne har disse også mange demografiske ressourcer, men ligger dog generelt en smule lavere på disse end BD1_V-sognene. Med hensyn til infrastruktur er det det bynære gennemsnitsland, som i særlig grad har fået lettere adgang til en motorvej. Vore tal tyder endvidere på, at det er vigtigt at have en bil, når man bor i disse sogne. Busruterne har i betydelig grad fået færre afgang, og det er i disse sogne, at der generelt er længst til den nærmeste dagligvarebutik. Af kortet på Figur 22 ser vi, at det bynære gennemsnitsland skiller sig ud fra de to andre typer, som også består af D1-sogne, ved at ligge mere vestpå. Dette gælder dog især i Jylland og på Sjælland. Af Tabel 39 ser vi, at det bynære gennemsnitsland er de sogne med færrest folkekirkemedlemmer, det færreste antal institutioner og det færreste antal forskellige kirkelige aktiviteter i sognet. Sidstnævnte hænger formentlig sammen med, at dette landsogn er ret integreret med det bysogn, som det indgår i pastorat med. Det er nemlig denne type af landsogne, der i højeste grad peger på, at netop pastoratet udgør det område, som det lokale kulturliv omfatter, jf. Tabel 48. Disse sogne er derfor særligt gode eksempler på den tendens, vi så i Tabel 14 på side 77 til, at der foregår ret få forskellige aktiviteter i sognet samtidig med, at der foregår mange forskellige aktiviteter i pastoratet. Med hensyn til deltagelsen i de kirkelige aktiviteter ligger denne type højt uden dog at ligge helt i top. Det generelle billede af disse sogne er, at de, som navnet udtrykker, er ret gennemsnitlige bortset fra to punkter. Det ene er, at de ligger i blandede pastorater, og at de som D1-sogne har mange demografiske ressourcer. Derfor er der relativt få husholdninger med lave indkomster. Det gør det nærliggende at antage, at behovet for diakonale aktiviteter ikke er så stort, men det er dog også muligt, at dette behov blot har en anden karakter. Eksempelvis kan man forestille sig, at det er vanskeligere at tilhøre den lille gruppe med lave indkomster, når man bor i et område, hvor folk generelt er ret velhavende.

Det pendlervenlige vækstland (LD1_V: 11%)

Dette er den sidste delmængde af D1-sognene, der indgår i typologien. Den minder meget om det bynære vækstland, bortset fra at sognene her indgår i pastorater, der udelukkende indeholder landsogne. Også her har befolkningstilvæksten været positiv siden 2004, om end denne er lidt lavere end for det bynære vækstland, nemlig 2,9% i gennemsnit. Fælles for de to typer er også, at de geografisk er placeret i nærheden af motorveje og intercitytognettet. Vedrørende transport er der dog et enkelt punkt, hvor de to typer

adskiller sig markant fra hinanden. Det er med hensyn til busruterne, hvor det bynære vækstland som nævnt lå i top med hensyn til forbedringer, mens det pendlervenlige vækstland her ligger i bunden med næsten 70%, som oplyser, at betjeningen er blevet dårligere. Pendlervenligheden er således ikke skabt af busdriften.

Som det fremgår af Tabel 40, har det pendlervenlige vækstland den laveste flyttefrekvens af alle seks typer. Det er endvidere bemærkelsesværdigt, at denne type sammen med det bynære vækstland har haft den kraftigste reduktion i flyttefrekvensen siden 2004. Det tyder på, at der har været en kraftig tilflytning til disse to typer frem til 2004, og at denne efterfølgende er blevet væsentlig mindre. Denne aktuelt lave flyttefrekvens i det pendlervenlige vækstland tyder på, at de mange tilflyttere er tilfredse med at bo der. At jeg kalder denne type for pendlervenlig, skyldes ikke alene den gode infrastruktur men også, at denne type har den laveste dagbefolkning af samtlige typer, nemlig 48%.

Det pendlervenlige vækstland skiller sig ikke særligt ud fra de andre typer med hensyn til antallet af foreninger og institutioner og samarbejdet med disse. Det skiller sig derimod ud på det kirkelige område ved på den ene side at have forholdsvis mange forskellige kirkelige aktiviteter og ved på den anden side at ligge lavest af alle typerne på det inklusive succesmål. Det tyder på, at der er mange kirkelige aktiviteter med knap så mange deltagere til hver af disse. Dette kan hænge sammen med, at der i disse sogne bor mange børnefamilier (jf. Tabel 40), og at disse familier bruger megen tid på at pendle til og fra arbejde og evt. også til forskellige fritidsaktiviteter. Udfordringen for det kirkelige arbejde i disse sogne er i særlig grad, at det er i hård konkurrence med andre tilbud om familiernes sparsomme tid.

Det store landsogn (LD2_S: 10%)

Det fælles for de store landsogne er for det første, at de demografisk set er D2-sogne og for det andet, at de indgår i pastorater, der udelukkende består af landsogne, og for det tredje og nok så vigtige så hører de alle sammen til den største fjerdedel af Danmarks landsogne (jf. Figur 21, s. 144). Som D2-sogne har de et gennemsnitligt niveau af demografiske ressourcer og geografisk set ligger de spredt ud over stort set hele landet. At sognene er store (i gennemsnit har de 1.074 folkekirkemedlemmer) medfører ret logisk, at det også er i denne type, der forekommer flest foreninger og institutioner og flest respondenter, der vurderer, at det er sognet, der udgør området for det kulturliv, som kirken med rimelighed kan se sig som en del af. Det følger endvidere af sognets store størrelse, at der findes en eller flere kommercielle butikker i 82% af sognene, hvorfor det også er her, vi finder den korteste afstand til den nærmeste dagligvarebutik (median = 0 km). Dertil

kommer, at man som den laveste værdi for alle typerne kun har 1 km til den nærmeste skole.¹³³

Vore oplysninger om de kirkelige forhold hænger også nøje sammen med, at der er tale om store sogne. Eksempelvis er antallet af forskellige kirkelige aktiviteter uden sammenligning højest her, hvor mediantallet for dette antal er 10, mens typen, der ligger næsthøjest, er nede på seks. Endvidere er begge de deltagermæssige succesmål meget lave, hvilket svarer godt til de tidligere nævnte om, at det er ret svært at opnået en høj kirkegangsprocent i store sogne.

Gennemsnitslandet (LD2_G: 17%)

Som navnet på denne type signalerer, indeholder den sogne, der på stort set alle punkter svarer til gennemsnittet for alle landsogne i Danmark. Der er dog et par undtagelser, som er værd at nævne. Den ene er, at tilbagegangen i antallet af indbyggere er markant større end landsgennemsnittet. Den anden er, at der i mange tilfælde både er blevet lukket en skole i sognet og oprettet en ny inden for de seneste 20 år, jf. Tabel 51. Tallene tyder dog på, at man langt fra har kunnet kompensere fuldt ud for skolelukningerne, da afstanden til den nærmeste skole i disse sogne er markant højere end for alle landsognene betragtet under ét. Da der bortset fra disse forhold alligevel i høj grad er tale om gennemsnitssogne, er de kirkelige udfordringer formodentlig også gennemsnitlige.

Yderlandet (LD3: 8%)

Denne type er identisk med de oprindelige D3-sogne, bortset fra at jeg nu ser bort fra de 2%, der indgår i blandede pastorater. Disse sogne har haft den største tilbagegang af alle typerne i antallet af indbyggere siden 2004. Tilbagegangen på 12,4% i gennemsnit har ført til, at sognene ikke længere er attraktive for børnefamilier: I 44% af sognene er skolen blevet lukket inden for de seneste 20 år, og det er nu den type, hvor der er den længste afstand til den nærmeste skole, nemlig 6 km. Resultatet er, at disse sogne har haft den kraftigste tilbagegang i andelen af børn på hele 22% siden 2004, således at denne type nu har den laveste andel af børn under 16 år. Dertil kommer, at Yderlandet også ligger lavest af alle typerne med hensyn til unge mellem 24 og 34 år, der kun udgør 8% af indbyggerne. Til gengæld er knap en tredjedel af disse 65 år eller mere. Derfor er det også i Yderlandet, at man finder den mindste arbejdsstyrke på blot 49%. Der er også mange husstande med lave indkomster. Dette er et udtryk for udviklingen siden

¹³³ Samme lave tal er der i det pendlervenlige vækstland.

2004, idet Yderlandet er den type, for andelen af husstandene i den laveste indkomstgruppe er steget mest siden da.

Da stort set alle sognene i Yderlandet ligger ud til vandet, jf. kortet på side 150, har mange af disse et sommerhusområde. Det gælder for 56% af disse, hvortil kommer 38%, hvor der ligger et sommerhusområde i pastoratet, jf. Tabel 55. De mange sommerhusområder er formodentlig en del af forklaringen på, at Yderlandet ligger meget højt på de deltagermæssige succesmål vedrørende gudstjenester, kirkelige handlinger m.v. Dette er naturligvis et positivt bidrag til det lokale kirkeliv, men det rejser en økonomisk problematik, som ikke bliver behandlet i denne bog, nemlig at personer i sommerhusområderne, som bruger kirken dér, betaler kirkeskat i kommunen, hvor de bor, hvilket ofte er i en af de større byer.

En anden kirkelig udfordring er, at de demografiske oplysninger på den ene side peger på et betydeligt behov for fra diakonalt arbejde, men på den anden side giver indtryk af, at der ikke er så mange ressourcestærke personer til at løfte disse opgaver.¹³⁴

Som det er fremgået af de seks ovenstående sammenfatninger, er det kun nogle få tal fra de mange tabeller, jeg har inddraget i de korte karakteristiker. Derfor vil jeg afslutningsvis nævne, at man naturligvis kan gå på opdagelse i tabellerne for at finde tal, der kan bidrage til en yderligere beskrivelse af de seks typer. Jeg vender også tilbage til typerne i den samlede konklusion på side 217ff.

Udvalgte resultater fra Kapitel 4

- Den demografisk bestemte inddeling af landsogne i tre typer (D1, D2 og D3) er blevet udbygget således, at jeg samlet set når frem til at operere med seks forskellige typer af landsogne, som både tager højde for sognets demografi, deres antal af indbyggere, deres befolkningstilvækst eller -tilbagegang siden 2004 samt for, om pastoratet udelukkende består af landsogne, eller om det også indeholder mindst ét bysogn.
- Inddelingen efter de to forskellige slags pastorater bruges også til at undersøge forenings- og institutionsstrukturen i hver af disse. På denne baggrund beregner jeg en såkaldt samarbejdskvote, som udtrykker, hvor sandsynligt det er, at kirken samarbejder med en given forening eller institution, for så vidt der findes en sådan i pastoratet. Skoler, børneinstitutioner, plejehjem og spejdere er de mest populære samarbejdspartnere,

¹³⁴ Et eksempel på Yderlands-typen er indgående beskrevet i en kvalitativ analyse af Lihme Sogn i Bjerrum og Felter 2015.

da disse har en samarbejdskvote på 90% eller mere. Andre, som f.eks. musikskoler og lokalhistoriske foreninger, ligger noget lavere med kvoter omkring 60%.

- Inddelingen efter de to forskellige slags pastorater bruges også til at undersøge de samarbejdsstrategier, som kirken – bevidst eller ubevidst – benytter sig af i forhold til foreningerne og institutionerne i pastoratet. Jeg formulerer i den forbindelse tre strategier, som er på banen i begge typer af pastorater. Der er dog enkelte bemærkelsesværdige forskelle mellem de to typer. Eksempelvis er spejderne i de rene landpastorater tæt forbundet med børneinstitutionerne forstået på den måde, at hvis der er et samarbejde med skole, vuggestue og børnehave (eller dagpleje), så er der også et samarbejde med spejderne. I de blandede pastorater foregår samarbejdet med spejderne ikke som en integreret del af samarbejdet med de nævnte børneinstitutioner.
- Ved hjælp af en række supplerende oplysninger fra særlige informanter bliver der givet en forholdsvis omfattende beskrivelse af de seks typer af landsogne, som kapitlet fører frem til. Det bliver på den måde klart, *hvordan* vilkårene for kirkens samarbejde på landet er forskellige.

Kapitel 5

Deltagere i folkekirkens aktiviteter i syv landsogne

Formålet med dette kapitel er at besvare bogens andet hovedspørgsmål, som i indledningen på side 13 havde denne ordlyd: ”Hvordan kan man beskrive deltagerne i de kirkelige aktiviteter i udvalgte landsogne og i den forbindelse sammenligne dem med indbyggerne i disse sogne eller i landsognene generelt? Herunder hører at udpege de forhold, der skal være sammenligningsgrundlaget og nå frem til en beskrivelse af, om – og i givet fald hvordan – de faktiske deltagere adskiller sig fra befolkningen på landet i sin helhed.”

En første forudsætning for at besvare spørgsmålet er naturligvis, at man skaffer sig oplysninger om de personer, der deltager i kirkelige aktiviteter på landet. Derfor har vi gennemført en række deltagerundersøgelser, jf. datasæt nr. 7 i Figur 1 på side 15.

Som det fremgår af det andet hovedspørgsmåls ordlyd, forudsætter en besvarelse af dette endvidere, at det bliver afklaret, hvilke forhold der skal ligge til grund for sammenligningen af deltagerne i de kirkelige aktiviteter med indbyggerne i landsognene. Det er her oplagt at tage udgangspunkt i den befolkningsstatistik, som er umiddelbart tilgængelig, og som blev anvendt i forbindelse med klyngeanalysen i Kapitel 2. Derfor har vi i spørgeskemaet til deltagerne i de kirkelige aktiviteter indarbejdet nogle spørgsmål med tilhørende svarmuligheder, som direkte svarer til befolkningsstatistikken med hensyn til alder, uddannelse, erhverv osv. Som det vil fremgå nedenfor, har vi dertil føjet en række spørgsmål vedrørende musiksmag, tv-forbrug og andre kulturelle vaner, som gør det muligt at inddele deltagerne i fem grupper med hver sine kulturelle præferencer. Og da disse spørgsmål også indgår i den landsdækkende survey til YouGov-panelet (jf. datasæt nummer 6 i Figur 1 på side 15), bliver det muligt at foretage en sammenligning af deltagerne i de kirkelige aktiviteter på landet med indbyggerne i disse områder på en måde, der både omfatter objektive demografiske forhold og subjektive kulturelle præferencer.

Inden disse sammenligninger finder sted, vil jeg kort nævne nogle metodiske forhold vedrørende deltagerundersøgelserne i de syv sogne, som er nødvendige for at kunne vurdere kvaliteten af de indsamlede oplysninger om de faktiske deltagere i de kirkelige aktiviteter.

Dataindsamling til deltagerundersøgelserne

Som udgangspunkt er alle deltagere i en kirkelig aktivitet i syv udvalgte landsogne gennem en bestemt måned i foråret 2015 blevet bedt om at udfylde et spørgeskema, som blev udleveret, da aktiviteten sluttede. For at genere folk mindst muligt blev det dog understreget, at det var frivilligt, om man ønskede at medvirke, idet der indledningsvis var denne svarmulighed: ”Jeg ønsker ikke at medvirke”.

Vi valgte også at indføre en aldersgrænse for dem, vi ønskede svar fra forstået på den måde, at børn under 13 år blot skulle anføre, hvilket arrangement de havde deltaget i, samt at de var under 13 år. Da vi endvidere måtte forvente, at der ville være en del gengangere blandt deltagerne, og da disse i analyserne blot skulle tælle som en enkelt person, var det kun første gang en person deltog, at den pågældende blive bedt om at besvare hele skemaet. Den eller de efterfølgende gange personen deltog, skulle denne blot anføre, hvilket arrangement personen deltog i, og at denne var en genganger.

Trods den udtrykkelige mulighed for ikke at svare opnåede vi en samlet svarprocent på 91, jf. denne oversigt:

Tabel 58: Nøgletal for indsamling af data ved deltagerundersøgelser i syv landsogne

	Antal deltagere	Antal udfyldte skemaer	Antal personer under 13 år	Antal gengangere	Svarprocent
Sogn 1	199	98	22	30	75
Sogn 2	271	134	50	51	87
Sogn 3	228	107	94	21	97
Sogn 4	237	137	27	61	95
Sogn 5	164	69	8	77	94
Sogn 6	97	40	30	26	99
Sogn 7	572	172	110	250	93
Alle 7 sogne	1768	757	341	516	91

Note: Svarprocenten er beregnet som summen af antal udfyldte skemaer + antal personer under 13. år + antal gengangere divideret med antal deltagere.

Som det ses, er de opnåede svarprocenter særdeles høje, idet kun to sogne lå under 90%, og selv disse værdier på 75% og 87% er tilstrækkelige til at sikre, at de indsamlede data er repræsentative for deltagerne i de kirkelige aktiviteter i den pågældende måned i de enkelte sogne. Dette er meget til-

fredsstillende ikke mindst i lyset af, at deltagerne ganske uforberedt blev bedt om at udfylde et 8 siders spørgeskema som afslutning på den aktivitet, de havde deltaget i.

Inden oplysningerne fra deltagerne i de kirkelige aktiviteter gennem en måned i de syv landsogne bliver analyseret, vil jeg her gøre rede for, hvordan disse landsogne blev udvalgt og kontaktet.¹³⁵

Udvælgelse

Den følgende tabel viser, hvordan de syv sogne, hvori der er gennemført deltagerundersøgelser, er fordelt i forhold til de landsognetyper, der blev bestemt i forbindelse med Tabel 38 på side 148.

Tabel 59: Nøgleoplysninger for de syv landsogne hvori der blev gennemført deltagerundersøgelser

	Landsognetype	Uvægtet ¹⁾ antal svarpersoner
Sogn 1	Det store landsogn	101
Sogn 2	Det pendlervenlige vækstland	34
Sogn 3	Det bynære gennemsnitsland	131
Sogn 4	[LD1] ²⁾	137
Sogn 5	Yderlandet	82
Sogn 6	[LD1] ²⁾	47
Sogn 7	Det store landsogn	428
Alle 7 sogne		960

Note 1: I nogle af følgende analyser vil data fra de syv sogne blive vægtet efter antallet af indbyggere eller vægtet efter et særligt system, der tager højde for, at visse aktiviteter er knyttet til hold, når vi har valgt, at hele holdets svar bliver samlet på et enkelt skema. Dette er f.eks. tilfældet for minikonfirmander, der alle er under 13 år og derfor ikke selv skulle udfylde et skema. I sådanne tilfælde udfyldte holdlederen et enkelt skema for hele gruppen, som blot indeholdt oplysninger om antallet af deltagere, deres alder (anført som en samlet kategori, her: Under 13 år) og hvilket arrangement, der var tale om. Hvis der f.eks. havde deltaget 11 børn i minikonfirmandundervisning, skulle dette ene skema for de 11 personer tilskrives en vægt på 11, når aldersfordelingen for alle deltagerne skulle beregnes. For at give et klart billede af, hvor mange enkelte skemaer der blev udfyldt i de enkelte sogne, er det her det uvægtede antal af skemaer, der er opgjort (skemaet for de 11 mi-

¹³⁵ Da Marie Hedegaard Thomsen stod for arbejdet med dataindsamlingen, bygger en del af de følgende afsnit på beskrivelser, hun har foretaget.

nikonfirmander tæller derfor ikke for 11, men blot for én svarende til, at der er indleveret ét skema for alle disse 11 børn).

Note 2: Som det ses, er sogn 4 og 6 ikke knyttet til en bestemt af de seks typer fra Tabel 38 på side 148. Det skyldes, at udvælgelsen af de syv sogne fandt sted inden denne tabel blev udformet, og at det derfor var muligt, at nogle af de udvalgte sogne ville være knyttet til nogle af de celler, som jeg har valgt at udelade i forbindelse med typedannelsen. Og dette er netop tilfældet for de to nævnte sogne, som er kendetegnet ved at være meget tæt ved ”det pendlervenlige vækstland” bortset fra, at de to sogne har haft en negativ befolkningstilvækst siden 2004.

Som det fremgår af note 2 til Tabel 59 har udvælgelsen af de syv sogne fundet sted, inden jeg var nået frem til en endelig bestemmelse af de seks landsognetyper. Udgangspunktet for udvælgelsen var derfor de fire hovedtyper, der fremgår af Tabel 17 på side 92.

Ud fra denne tabel blev der udpeget ti celler med udgangspunkt i, at disse skulle afspejle en variation i landskabet af landsogne. Det vil sige, at de skulle være fordelt på de tre stifter (hvorfra der forelå brugbart kirketællingsmateriale) og være fordelt på typerne D1, D2 og D3 samt repræsentere forskellige grader af deltagermæssig succes.

Tabel 60: De demografiske landsognetyper fordelt efter kirkelig succes

Demografiske landsognetyper	Få gudstjenester	Det kombinerede succesmål		
		Laveste 3. del	Midterste 3. del	Højeste 3. del
Lolland-Falster [**]				
Mange synlige ressourcer	40%	60%		
Midten	43%	1: 54%	3%	
Færre synlige ressourcer	35%	31%	2: 35%	
Fyen [-]				
Mange synlige ressourcer	7%	3: 37%	24%	32%
Midten	4: 10%	27%	31%	5: 31%
Færre synlige ressourcer	9%	27%	27%	36%
Viborg [*]				
Mange synlige ressourcer	6: 23%	16%	7: 26%	8: 35%
Midten	7%	29%	38%	9: 27%
Færre synlige ressourcer			44%	10: 56%

Note: Tabellen gengiver Tabel 17 på side 92. Da jeg undervejs i udvælgelsesforløbet blev klar over, at det kunne være relevant at skelne mellem de rene landpastorater og dem, der både indeholdt land-og bysogne, blev det tilstræbt, at typerne BD1, LD1, LD2 og LD3 fra Tabel 31 på side 134 alle skulle være repræsenteret i deltagerundersøgelserne.

For hver af de ti celler blev der udformet en liste med samtlige af de undersøgte sogne, der befandt sig i den pågældende celle. Antallet af sogne for hver af de udvalgte celler spændte fra fem til 30 sogne. Udvælgelsen af de konkrete sogne inden for hver celle foregik ved at tage kontakt til det første sogn på listen, hvorfra der forelå yderligere oplysninger fra de særlige informanter, jf. det spørgeskema der blev analyseret i Kapitel 4.¹³⁶ Dette betød, at der inden for hver af de ti celler var mellem et og 12 sogne, der kunne kontaktes.

Det tilstræbtes i udgangspunktet, at sognene skulle være fordelt på rene landpastorater (LD1, LD2 og LD3) og blandede pastorater (BD1). Dette måtte siden fraviges, da det viste sig vanskeligt at få positivt tilsagn fra landsogne i blandede pastorater – særligt de steder, hvor et landsogn er i pastorat med et relativt stort bysogn. Derfor er der i materialet kun inddraget et enkelt sogn fra et blandet pastorat, og i det konkrete tilfælde er der tale om et blandet pastorat, hvor den største by har under 1.500 indbyggere, hvorfor pastoratet kan siges at minde om et rent landsogn.

Invitation til deltagelse

Den 6. februar 2015 blev der udsendt den første invitation til menighedsrådenes officielle e-mailadresse (sognekode@sogn.dk) til de ti udvalgte sogne.

Ugen efter blev der ringet rundt til samtlige menighedsrådsformænd i disse sogne for at gøre opmærksom på mailen samt forklare og uddybe undersøgelsens omfang og formål. Dette gav både umiddelbare positive og negative svar på forespørgslen. Gennemgående var det, at henvendelsen blev taget alvorligt og blev drøftet på førstkommende menighedsrådsmøde, hvorefter det endelige tilsagn (positivt eller negativt) blev afgivet.

Denne proces bevirkede, at de lokale undersøgelser måtte sættes i gang senere end ønsket. Ikke mindst i de celler, hvor svaret endte med at være negativt. Her skulle der efterfølgende foretages en ny henvendelse (til næste sogn på listen) med ventetid på næste møde til følge. Frem til og med april blev der således udsendt nye invitationer og ringet rundt i forsøget på at få positive tilsagn fra sogne i hver af de ti udvalgte celler, jf. Tabel 60. Det endte med syv: to sogne fra Fyens Stift og fem sogne fra Viborg Stift.

Dette har endvidere betydet, at det ikke var muligt at gennemføre undersøgelsen i samme periode i de syv sogne, hvilket kunne have været at foretrække af hensyn til sammenlignelighed i aktivitetsniveau. Omvendt er alle

¹³⁶ Sogne, hvor der sidder præster eller menighedsrådsformænd med særlig tilknytning til Landsforeningen af Menighedsråd eller arbejdsgruppen Kirken på Landet, blev sorteret fra for at undgå en eventuel positiv bias.

undersøgelsesperioder og undersøgte aktiviteter udvalgt efter samme principper i alle syv sogne, hvorfor materialet fra hvert sogn alligevel ligner hinanden, jf. beskrivelsen af lokal metode nedenfor på side 182.

Bortfald

Det var en klar tendens, at fra de celler, hvor der kom nej i første omgang, fulgte der ofte flere nej'er fra de efterfølgende sogne på listen, som blev kontaktet. Hvad dette skyldes, kan der kun gisnes om, men der er umiddelbart ingen sammenhæng mellem sognenes nej og deres placering som D1, D2 og D3 eller deres placering i henhold til det kombinerede kirkelige succesmål.

Det eneste entydige mønster var, at Lolland-Falster slet ikke blev repræsenteret. I celle 1 var der ni sogne at spørge (fem fra rene landpastorater og fire fra blandede pastorater), og i celle 2 var der tre sogne at spørge (to fra rene landpastorater og et fra et blandet pastorat). Der blev sendt forespørgsler til henholdsvis tre og to sogne,¹³⁷ men da det var usædvanligt vanskeligt at skabe kontakt via telefon og mail, trak behandlingen af disse forespørgsler så meget ud, at der i slutningen af marts blev truffet beslutning om at opgive forsøgene. Det samme gjaldt for celle 5 (den tredje celle i Fyens Stift).¹³⁸

Begrundelserne for ikke at deltage var

- deres vurdering af, at sognet havde for få aktiviteter til, at undersøgelsen ville give mening¹³⁹
- manglende tid og overskud til at gennemføre undersøgelsen og
- et ønske om ikke at belemsre menighedens ældre medlemmer med spørgeskemaer

Instruktionsmøder

I hvert af de syv sogne blev der gennemført lokale instruktionsmøder under ledelse af Marie Hedegaard Thomsen. Forud for mødet var menighedsrådet blevet bedt om at udpege en undersøgelsesansvarlig. Denne fungerede som lokal kontakt for Marie Hedegaard Thomsen og havde desuden til opgave

¹³⁷ I celle 1 ønskede to af de tre adspurgte efter drøftelse på menighedsrådsmøde ikke at deltage. Den sidste endte med ikke at afgive et svar. I celle 2 ønskede det ene sogn efter behandling på menighedsrådsmøde ikke at deltage, og den først adspurgte meldte aldrig endeligt tilbage.

¹³⁸ I celle 5 blev tre sogne kontaktet. Her indkom et nej efter behandling på menighedsrådsmøde, og to gav intet svar tilbage trods telefonisk samtale.

¹³⁹ Dette gjaldt to sogne, der er knyttet til større byer.

selv at være til stede til samtlige arrangementer i undersøgelsesperioden eller at uddelegere denne opgave til en anden.

Til instruktionsmøderne blev det tilstræbt, at den undersøgelsesansvarlige, præsten, en af kirkens øvrige ansatte samt evt. en anden relevant person var til stede. Formålet med dette var at gøre undersøgelsen til en fælles opgave og give de implicerede parter mulighed for at drøfte strategi for at motivere kirkegængerne til at udfylde spørgeskemaet samt at overveje praktiske udfordringer ved uddeling, udfyldning og indsamling af spørgeskemaerne.

I den efterfølgende evaluering fra de syv deltagende sogne lyder det samstemmende, at instruktionsmødet var positivt, informativt, nødvendigt, konstruktivt og vigtigt i forhold til at føle sig klædt på til opgaven. Det blev endvidere bemærket, at beslutningen om at inddrage flere ved mødet var rigtig, da det betød, at den undersøgelsesansvarlige havde nogen at sparre med ved tvivlsspørgsmål i undersøgelsesperioden.

Disse møder gav endvidere Marie Hedegaard Thomsen umiddelbare indtryk af sognet og det kirkelige liv, og det har bidraget med nuancer til drøftelsen af analyserne.

Lokal metode

Undersøgelsesperioden blev aftalt lokalt efter følgende kriterier:

- Fire hele uger, som helst skulle være en sammenhængende periode, der kunne være påbegyndt hvilken som helst ugedag.
- Skærtorsdag til og med påskedag blev undtaget, da formålet med deltagerundersøgelserne var at belyse, hvem der deltager i de almindelige kirkelige liv uden for de særlige højtider.
- 2. påskedag er inkluderet.

Inkluderede aktiviteter:

- Aktiviteter, som den undersøgte sognekirke selv arrangerer, uanset hvor aktiviteten finder sted (fællesaktiviteter for pastoratet tæller med).¹⁴⁰

¹⁴⁰ Dette betyder, at eksempelvis babysalmesang afholdt som fællesaktivitet i pastoratet tæller med, selv hvis det afholdes i en anden kirke end den undersøgte sognekirke. Dette fik betydning for spørgsmål 15 "Bor du i sognet?". Den undersøgelsesansvarlige blev instrueret i at forklare informanterne, at "ja" her betød det undersøgte sogn, selvom aktiviteten blev afholdt et andet sted. Spørgsmålet blev rettet i skemaerne til de kommende sogne, så sognenavnet fremgik af spørgsmålet.

- Aktiviteter, der finder sted i den undersøgte sognekirkes lokaler eller på kirkens arealer, hvor kirken er medarrangør (udlejning er undtaget, men fællesaktiviteter for pastoratet tælles med).
- Aktiviteter, hvor den undersøgte sognekirke er medarrangør og hvor samtlige arrangører er fra pastoratet, uanset stedet (byfest undtaget).

Udfyldning af spørgeskemaet:

- Samtlige deltagere til hver enkelt aktivitet fik udleveret et skema
- Ansatte skulle ikke udfylde skemaet, hvis de var til aktiviteten som ansatte – som civile skulle de svare som alle andre.
- Frivillige skulle udfylde, også når de deltog i aktiviteten *som* frivillige (vi foretog en skelnen mellem lønnede og ulønnede medarbejdere, da de frivillige er en væsentlig del af menighedslivet).
- Til første aktivitet skulle informanten udfylde hele skemaet.
- Til eventuelt næste aktivitet skulle informanten kun udfylde forsiden af skemaet.
- Børn under 13 år blev registreret ved at en voksen udfyldte forsiden af skemaet.
- Konfirmandhold udfyldte ved første undervisningsgang i undersøgelsesperioden – efterfølgende udfyldte underviseren forsiden med ”aktivitet”, ”antal deltagere” og ”har svaret tidligere”.
- Der, hvor undervisningen foregår fælles for hele pastoratet, er skemaet uddelt til alle konfirmanderne og ikke kun dem fra det undersøgte sogn (konfirmanderne kan dog skilles ad ved hjælp af spørgsmål 15 om bopæl).
- Deltagere ved plejehjemsgudstjenester blev registreret på forsiden med ”aktivitet”, ”antal deltagere” og ”ønsker ikke at deltage” (omend dette i disse tilfælde er en anelse misvisende – dækker her over ”er ikke i stand til at deltage”), for ikke at ulejlige beboerne.
- Kor (børne- og voksenkor) tæller med, hvis de er knyttet til kirken, uanset øvested. Hvis koret ikke er knyttet til kirken, men bare tilfældigvis har organisten som leder, tæller de ikke med. Hvis de deltager i gudstjenester, tælles de med og er instrueret i at angive ”kor ved ’aktivitetens navn’” på spørgsmål 1.

Kontrolskema:

Der blev udarbejdet et kontrolskema for at kvalificere et (forventeligt) bortfald. Det blev udfyldt af den undersøgelsesansvarlige og indeholdt følgende oplysninger om de enkelte aktiviteter:

- Dato
- Aktivitet

- Afholdt ”i sognet”, ”i pastoratet” eller ”uden for pastoratet”
- Antal deltagere
- Antal uddelte skemaer¹⁴¹
- Antal (fuldt) udfyldte skemaer
- Antal ”Jeg er under 13 år”, ”Jeg har udfyldt tidligere” og ”Ønsker ikke at deltage”
- Initialer for den undersøgelsesansvarlige

Anonymitetshensyn blev tilgodeset på flere fronter:

- Til instruktionsmødet blev de tilstedeværende informeret om de relevante anonymitetshensyn, og der blev samtidig orienteret om, hvem der kan bryde anonymiteten.
- Den enkelte informants anonymitet sikres ved, at enhver besvarelse er anonym. Det blev endvidere indskærpet over for de undersøgelsesansvarlige, at de indsamlede skemaer skulle håndteres på ansvarlig måde (skulle ikke bladres igennem, skulle låses inde, ikke ligge og flyde osv.), så deltagerne kunne føle sig trygge i hele undersøgelsesperioden.
- Sognets anonymitet har vi som projektmedarbejdere alle hensigter om at bevare. Vi vil således ikke be- eller afkræfte konkrete sognes deltagelse, hverken i rapport eller til presse. Ønsker det pågældende sogn selv at offentliggøre deres deltagelse, står det dem helt frit for. Vi vil dog ikke kommentere på resultaterne fra de enkelte sogne, og Marie Hedegaard Thomsen henstillede på instruktionsmøderne desuden til, at man ventede til *efter* undersøgelsesperiodens afslutning for ikke at forstyrre dataindsamlingen.

Evaluering fra de deltagende sogne

Marie Hedegaard Thomsen har indhentet evalueringer fra de syv sogne og her på den baggrund noteret følgende perspektiver for fremtidige undersøgelser:

- Overordnet var det en positiv oplevelse for sognene at deltage. Det var dog mere arbejdskrævende end antaget, men trods dette alligevel OK.

¹⁴¹ I tilfælde, hvor forsiden blev udfyldt for flere informanter (ved babysalmesang, konfirmandundervisning, plejehjemsgudstjenester o.l.) tæller det ene skema for det antal deltagere, som det dækker over. Det vil sige, at et uddelt skema, dækkende over tyve deltagere, registreres som tyve uddelte skemaer i kontrolskemaet.

- Menigheden har generelt taget positivt imod skemaerne. Nogle kunne dog ikke svare (gamle eller ordblinde), nogle ville ikke, og for nogen tog det meget lang tid.
- Overordnet set blev der opnået en høj svarprocent, dvs. bortfaldet var lille.
- Der kom ingen forslag til forbedringer fra sognene selv – ud over det med de mange skemaer til enkelte deltagere, som var gengangere.
- Ingen af sognene ville være *mindre* tilbøjelige til at sige ja en anden gang. Nogle vil gerne lige have en pause et par år, mens man et enkelt sted var blevet *mere* tilbøjelig til at deltage i spørgeskemaundersøgelser, end man var inden denne undersøgelse.
- Der skal afsættes endnu bedre tid til at finde frem til undersøgelsesogne – foråret blev en travl periode, og det blev tidskrævende at få den nødvendige og gode kontakt til de lokale.
- Instruktionsmøderne skal fastholdes.
- Spørgeskemaerne skal gennemtænkes i forhold til de unge respondenter (det gælder især spørgsmålet om civilstatus).
- Det tager længere tid at svare for den ældre generation – de unge er vant til genren.
- Enkelte spørgsmål vakte modstand (det gjaldt især spørgsmålet om pengeforbrug til restaurantbesøg), som var placeret sidst.
- Man kunne tilføje spørgsmål om baggrunden for at deltage i den pågældende aktivitet.
- Der skal udtænkes en smidigere form, så de meget aktive ikke ”belemres” med mere end et skema i undersøgelsesperioden.
- Foråret er pga. de mange helligdage ikke den bedste periode, når formålet er at belyse, hvem der deltager i de almindelige kirkelige liv uden for de særlige højtider.

Efter disse metodiske opgørelser vil jeg nu se nærmere på de syv sogne, og jeg starter med at sammenligne, hvordan deltagerne adskiller sig fra befolkningen som helhed i hvert af de syv sogne med hensyn til en række demografiske forhold.

Demografisk sammenligning af deltagerne med befolkningen

Den følgende tabel lider af en betydelig svaghed, som er nærmere beskrevet i tabellens note 1, som udtrykker, at vi af forsigtighedshensyn har måttet indkassere en meget lav svarprocent på netop spørgsmålet om alder. Da det er sandsynligt, at det især er de ældre deltagere, som har undladt at an-

føre deres alder, er der grund til at antage, at det specielt er andelen i den ældste aldersgruppe, der bliver undervurderet.

Tabel 61: Køns- og aldersfordelingen for befolkningen og for deltagerne i kirkelige aktiviteter i syv landsogne, 2014

		Kvinder	0 -15 år	20-34 år	65+ år	Alder uoplyst ²⁾
Sogn 1	Befolkningen	51	22	12	16	
	Deltagerne	71	26	12	16	30
Sogn 2	Befolkningen	48	20	13	17	
	Deltagerne	72	2	0	68	43
Sogn 3	Befolkningen	46	19	13	12	
	Deltagerne	62	60	1	19	15
Sogn 4	Befolkningen	47	25	13	15	
	Deltagerne	63	17	6	33	38
Sogn 5	Befolkningen	46	17	10	29	
	Deltagerne	58	10	2	53	54
Sogn 6	Befolkningen	47	24	9	14	
	Deltagerne	58	52	0	29	20
Sogn 7	Befolkningen	49	20	14	25	
	Deltagerne	56	17	9	41	59
Alle syv sogne ³⁾	Befolkningen	49	21	12	18	
	Deltagerne	62	25	6	35	57

Note 1: Alle tal i tabellen er procentandele.

Note 2: Da ekstremt mange af svarpersonerne ikke har anført deres alder, er denne andel anført i kolonnen yderst til højre. Som det ses, har 57% af alle svarpersonerne i de syv sogne ikke oplyse alderen. Det er følgelig ikke muligt at beregne aldersfordelingen præcist. Jeg har derfor forsøgt at estimere aldersfordelingen på baggrund af følgende antagelser: Mange af børnene deltager som hold (f.eks. minikonfirmander og konfirmander), hvorfor der er grund til at tro, at personer, som ikke har indført deres alder, i hovedsagen er over 15 år. Derfor er svarpersoner med uoplyst alder fordelt forholdsmæssigt på aldersgrupperne 16-19 år, 20-34 år, 35-64 år og 65+ år. Som det vil fremgå på side 188, er der dog grund til at tro, at denne forholdsmæssigt ligelige fordeling af personer, som ikke har indført deres alder, på de nævnte grupper er problematisk, da der grund til at antage, at det især er de ældste deltagere, der ikke har indført deres alder. Det skal også nævnes, at da jeg kun har medtaget to af de fire grupper over 15 år til beskrivelsen af befolkningerne i de syv sogne, så udgår aldersgrupperne 16-19 år og 35-64 år af tabellen.

Note 3: Andelen for de syv sogne betragtet under ét er beregnet som et vægtet gennemsnit, hvor antallet af indbyggere er anvendt som vægt.

Den generelle tendens for alle syv sogne fremgår af tabellens to nederste rækker, som indeholder de samlede oplysninger fra de syv sogne betragtet under ét. Vi ser her som ventet, at kvinderne og den ældre del af befolkningen er stærkt overrepræsenterede blandt deltagerne i de kirkelige aktiviteter. Ser man herefter på de særskilte opgørelser fra hvert enkelt sogn, viser det sig, at denne form for overrepræsentation er gældende for alle syv sogne med den enkelte undtagelse, at de ældre ikke er overrepræsenteret i sogn 1.

Det er også bemærkelsesværdigt, at børnene under 16 år er godt repræsenteret blandt deltagerne i de kirkelige aktiviteter. Samlet set er deres repræsentation 4 procentpoint over deres repræsentation blandt indbyggerne i de syv sogne. De særskilte opgørelser for de syv sogne viser dog, at denne overrepræsentation især stammer fra sogn 3 og 5 og til dels fra sogn 1. Disse forhold tyder på, at kirken på landet generelt har en solid kontakt til børnene, og at denne især tilvejebringes gennem holdbaserede aktiviteter som mini- og konfirmandundervisning.

Den næste tabel viser, at når befolkningen inddeles efter civilstand på den her opgjorte måde, så kan vi konkludere, at deltagerne i de kirkelige aktiviteter i de syv sogne samlet set svarer ganske godt til befolkningens sammensætning i disse sogne bortset fra kategorien 'Enlige med børn', som er klart underrepræsenteret blandt deltagerne:

Tabel 62: Civilstand for befolkningen og for deltagerne i kirkelige aktiviteter i syv landsogne i 2014

		Enlige i alt	Enlige uden børn	Enlige med børn	Par med børn
Sogn 1	Befolkningen	39	31	8	27
	Deltagerne	34	32	2	39
Sogn 2	Befolkningen	29	25	5	28
	Deltagerne	32	32	0	7
Sogn 3	Befolkningen	25	23	2	37
	Deltagerne	45	45	0	19
Sogn 4	Befolkningen	30	26	4	26
	Deltagerne	18	15	3	39
Sogn 5	Befolkningen	29	26	3	22
	Deltagerne	25	25	0	20
Sogn 6	Befolkningen	20	17	3	38
	Deltagerne	44	44	0	9
Sogn 7	Befolkningen	36	34	3	25
	Deltagerne	29	26	2	28

		Enlige i alt	Enlige uden børn	Enlige med børn	Par med børn
Alle syv sogne ²⁾	Befolkningen	31	27	5	29
	Deltagerne	31	29	2	27

Note 1: Alle tal i tabellen er procentandele.

Note 2: Andelene for de syv sogne betragtet under ét er beregnet som et vægtet gennemsnit, hvor antallet af indbyggere er anvendt som vægt.

Som det ses af opgørelsen for de enkelte sogne, er der dog betydelige forskelle mellem disse. Det er f.eks. påfaldende, at det især er sogn 3 og 6, der har markant flere enlige uden børn. Det er nærliggende at opfatte dette som et udtryk for, at der i disse sogne er en betydelig overrepræsentation af ældre mennesker blandt deltagerne. Dette bekræftes dog ikke umiddelbart af oplysningerne i Tabel 61 på side 186, hvor vi kan se, at det netop ikke er disse to sogne, der har den højeste andel af deltagere, som er fyldt 65 år. Der er dog en oplagt grund til at betvivle disse oplysninger fra Tabel 61, for denne tabel viser nemlig også, at det netop er sogn 3 og 6, der har nogle ekstremt lave svarprocenter vedrørende alder, nemlig hhv. 15% og 20%. Det tyder på, at der netop i disse to sogne er mange ældre, som ikke har oplyst deres alder.

Tabel 63: Andelen med længerevarende uddannelse og som pensionist o.l. i befolkningen og for deltagerne i kirkelige aktiviteter 2014

		(Mellem)lang videregående udd.	Pensionist o.l.
Sogn 1	Befolkningen	18	28
	Deltagerne	24	23
Sogn 2	Befolkningen	17	27
	Deltagerne	21	87
Sogn 3	Befolkningen	20	15
	Deltagerne	21	33
Sogn 4	Befolkningen	21	21
	Deltagerne	28	42
Sogn 5	Befolkningen	20	41
	Deltagerne	52	56
Sogn 6	Befolkningen	20	17
	Deltagerne	31	29
Sogn 7	Befolkningen	17	31
	Deltagerne	29	46
Alle syv sogne	Befolkningen	18	26
	Deltagerne	29	42

Note 1: Noterne til Tabel 62 gælder også her.

Note 2: Tabellen viser andelen med længerevarende uddannelse og som pensionist, førtidspensionist eller efterlønsmodtager i befolkningen og for deltagerne i kirkelige aktiviteter i syv landsogne i 2014.

Tabellen viser næsten entydigt, at deltagerne i de kirkelige aktiviteter i højere grad har en videregående uddannelse end befolkningerne i de syv sogne. Ligeledes gælder det næsten entydigt, at andelen af pensionister og lignende er større blandt deltagerne i de kirkelige aktiviteter. De eneste undtagelser er sogn 3, hvor andelen med videregående uddannelse er ens for de to grupper, og sogn 1, hvor andelen af pensionister og lignende er lavere blandt deltagerne i de kirkelige aktiviteter end blandt indbyggerne i sognet.

Kulturel orientering

Ovenfor sammenlignede jeg deltagerne i de kirkelige aktiviteter i de syv landsogne med befolkningerne i disse med hensyn til en række eksakte demografiske kendetegn. I dette afsnit vil jeg nu foretage en sammenligning, der vedrører et blødere fænomen, nemlig landbefolkningens og deltagernes kulturelle orientering. Ideelt set kunne jeg ønske mig en inddeling af de to grupper efter livsform, men som det vil fremgå af nedenstående afsnit med min operationalisering af begrebet 'kulturel orientering', har jeg måttet nøjes med at stille så forholdsvis få spørgsmål til respondenterne, at jeg ikke finde disse tilstrækkeligt omfattende til at kunne foretage en egentlig livsformsbestemmelse.

Formål

Inden denne operationalisering gives, vil jeg kort begrunde, *hvorfor* jeg finder det relevant at foretage en inddeling efter kulturel orientering:

Den teoretiske baggrund for inddelingen er den forståelse af folkekirken, som jeg udvikler i bogen *Den relevante folkekirke – et sociologisk grundlag for målsætningsarbejde, aktivitetsstatistik og brugerundersøgelser* fra 2014, hvor det centrale begreb i denne forbindelse er *den dobbelte folkekirke*. Hermed menes, at "en folkekirke, der vil være tæt på alle, er nødt til at overvinde både geografiske og kulturelle afstande"¹⁴² forstået på den måde, at den må være "til stede i alle geografiske områder ... (og, SMR) i alle betydelige subkulturer."¹⁴³

¹⁴² Rasmussen 2014:200.

¹⁴³ Rasmussen 2014:215.

For at afgøre om det sidstnævnte reelt er tilfældet, er det nødvendigt at foretage undersøgelser af folkekirkens brugere, der er designet således, at de kan inddele disse efter deres kulturelle orientering. Dette forudsætter en model over de betydelige subkulturer, og i Rasmussen 2014 præsenterer jeg en række af sådanne modeller, som har det tilfælles, at de har den samme grundstruktur, dvs. bygger på de samme to dimensioner, som den tyske sociolog og livsstilsekspert Gunnar Otte formulerer på denne måde:

- 1) *En moderniseringsdimension*, der bevæger sig fra forankring i traditionen over moderne selvrealiserings- og nydelsesværdier til postmaterielle værdier. Denne dimension har ofte et biografisk perspektiv forstået på den måde, at individets placering på dimensionen til dels er aldersbetinget på den måde, at de ældre oftere er knyttet til traditionen, mens de yngre i højere grad repræsenterer moderne eller postmoderne værdier.
- 2) *En rangordningsdimension*, der indeholder hierarkiserbare egenskaber som indkomst, uddannelse, statussymboler o.l.¹⁴⁴

Den næste tabel giver en oversigt over de gruppeinddelinger, som en række af disse modeller opererer med:

¹⁴⁴ Otte 2005:447. Det er naturligvis muligt at udvide modelstrukturen med yderligere dimensioner, hvoraf Otte som den tredje vigtigste fremhæver *aktionsradius i livsførelsen*, hvor yderpolerne er hhv. en centrering om hjemmet eller hjemstavnen og en bredere orientering i retning af det offentlige liv og det globale eller kosmopolitiske. Og da jeg især interesserer mig for religiøse og kirkelige spørgsmål, kommer jeg med et forslag til, hvordan modellen kan udbygges med en *religiøs* dimension, jf. Rasmussen 2014, Kapitel 3.

Tabel 64: Skønsmæssig¹⁾ sammenstilling af gruppeinddelingerne i fem forskellige modeller over kulturel orientering

Brugerundersøgelser i Danmark ²⁾	Medlemmer af kirke i Hannover ³⁾	Menighedsråds-medlemmer i Danmark ⁴⁾	EKD's 4. medlemsundersøgelse ⁵⁾	Sinusmodellens sociokulturelle miljøer ⁶⁾
A: Finkulturelle	A	Stedets repræsentanter	Finkulturelle	Konservativt-etableret, Liberalt-intellektuelt
B: Utraditionelle feinschmeckere	B	Nichemenighedernes repr.	Kritiske	Social-økologisk
C: Pragmatisk eksperimenterende	C	Servicekirkens repræsentanter	Mobile	Fleksibel elite, Eksperimenterende
D: Jordbundne	D	Troens repræsentanter	Jordbundne, Ressource-svage	Traditionelt, De ressourcetsvage
E: Kulturelle generalister		Pragmatikerne	Bosætterne	Borgerlig midte, Nydelsesorienteret, Tilpasningsdygtig-pragmatisk

Note 1: Om indplaceringen af modellernes forskellige grupper i forhold til hinanden se Rasmussen 2014:98 og 272.

Note 2: Hermed menes den gruppeinddeling, der gøres rede for i dette afsnit. Den her foreslåede navngivning af grupperne er naturligvis blot udtryk for en tolkning fra min side, hvorfor gruppeinddelingen naturligvis kan bruges uden disse eller med en anden navngivning. Det afgørende er ikke selve navnet, med den indholdsmæssige kulturelle orientering, som dette henviser til.

Note 3: Der er tale om en undersøgelse fra Den tyske evangeliske kirkes (EKD's) Socialvidenskabelige Institut, hvor der ikke er føjet nogen nærmere tekst-mæssig beskrivelse til bogstavbetegnelserne for grupperne, jf. Ahrens und Wegner 2013:177-198. Bogstaverne A-D henviser til de felter, der fremgår af Figur 23 nedenfor på side 195.

Note 4: Se hertil Rasmussen 2012:123-138.

Note 5: Se hertil Rasmussen 2014:98 og Huber, Friedrich und Steinacker 2006:216.

Note 6: Se hertil Rasmussen 2014:37, 82, 297 og 298 og Calmbach, Flaig und Eilers 2013:51.

I det følgende vil jeg give en kort idealtypisk karakteristik af de fem grupper, som jeg opererer med i dette kapitel, jf. kolonnen yderst til venstre i tabellen, samt ret indgående forklare, hvordan jeg beregner, hvilken af de fem grupper den enkelte respondent kommer til at tilhøre. For en yderligere præsentation og udfoldelse af de fem modeller fra Tabel 64 (idet hver kolonne i tabellen er en model) samt min mere omfattende argumentation for

den folkekirkelige relevans af at arbejde med subkulturer, herunder kulturelle præferencer, vil jeg henvise til Rasmussen 2014.

Idealtypisk karakteristik

Som det fremgår af Tabel 64, bliver respondenterne i vore syv deltagerundersøgelser inddelt i følgende fem grupper:

- A: De finkulturelle
- B: De utraditionelle feinschmeckere
- C: De pragmatisk eksperimenterende
- D: De jordbundne
- E: De kulturelle generalister

Jeg har valgt at betegne disse som 'grupper med hver sin kulturelle orientering' for at signalere, at det ikke er undersøgelsens ambition at foretage en egentlig bestemmelse af respondenternes livsform, da jeg opfatter en sådan som indeholdende mange flere facetter end dem, vi har mulighed for at inddrage i vore deltagerundersøgelser. Dette ændrer dog ikke ved, at de kulturelle orienteringer i realiteten er et udtryk for forskellige livsformer. For at give et indtryk af disse, vil jeg nu præsentere en idealtypisk parafrase over de fem grupper forstået som livsformer. Disse bliver her beskrevet som idealtyper (jf. side 52ff.), hvilket bl.a. betyder, at der er tale om rendyrkede former, som den enkelte person ikke nødvendigvis passer 100% ned i. For i kort form at gøre beskrivelserne prægnante er de endvidere gengivet lettere karikerede, hvorfor de her alene er med for at give et hurtigt og nogenlunde levende overblik over dem:¹⁴⁵

De finkulturelle lægger vægt på, at kirken repræsenterer solid kunstnerisk kvalitet inden for kirkekunst, klassisk musik og professionelt gennemført liturgi. De kører også gerne for at høre en præst med en tankevækkende prædiken over f.eks. Søren Kierkegaards syn på den kristne eksistens. Den må også gerne inddrage referencer til Dostojevskis forfatterskab og andre i verdensklasse. Man ved nok, hvad der er fint og regnes for kvalitet.

Kirkens opgave er at tale til det indre menneske, så man foretrækker at sidde stille og blive beriget. Kristendommen er vigtig, fordi den er åndrig og har beriget vores kultur, hvilket naturligvis ikke udelukker, at det religiøse også har betydning, men de forskellige livsformers grad af religiøsitet er ikke systematisk indarbejdet i denne korte beskrivelse.

De utraditionelle feinschmeckere går – ligesom de finkulturelle – også efter komplekse oplevelser, men er ikke så konservative som disse. Blandt

¹⁴⁵ Den følgende præsentation er bl.a. inspireret af kapitel 2 i Schulz, Hauschildt og Kohler 2009.

denne gruppe finder vi de gamle 68'ere og dem, der følger i deres fodspor med vægt på selvudvikling, økologisk ansvarlighed, engagement i forhold til social retfærdighed i det internationale samfund, men også kunstnere og intellektuelle i bred forstand.

De er også dannede, men tænker de kulturelle udtryk i en lidt anden retning end de finkulturelle. Derfor må kirkemusikken f.eks. gerne være inspireret af jazz eller understøtte en meditativ stemning.

På det personlige plan skal kristendommen bidrage til at finde sit sande jeg og realisere sig selv. Nogle af feinschmeckerne ville også kalde sig selv for spirituelle, men kirkens sociale ansvar er også vigtigt. Det ville derfor være godt, hvis præsten vidste noget om befrielsesteologi, og det er godt, når kirken tager sig af de svage, som det f.eks. skete i Brorsonskirken i København, hvor man i 2009 hjalp en gruppe irakere, der var udvist af Danmark.

Værdierne fra 1968, om at mangfoldighed er god og alternative livsformer er ligeså, lever stadig i denne gruppe. Derfor er det inspirerende at tale med andre mennesker, som mener noget andet om livets store spørgsmål, end man selv gør. Og derfor er det godt, hvis folkekirken kan rumme mange forskellige opfattelser af kristendommen inden for samme menighed.

De pragmatisk eksperimenterende

Denne gruppe er relativt unge og lever et moderne liv forstået på den måde, at de har travlt, ønsker mange valgmuligheder og handler hurtigt. Man går efter spænding og variation. Man rejser meget og flytter også en del rundt. Det sted, man bor lige nu, betyder derfor ikke så meget for personen. Man orienterer sig i stedet for mod et større område.

Man ved, at man selv skal finde sine værdier i tilværelsen, men er samtidig klar over, at man endnu ikke har fundet dem, og man har normalt ikke bundet sig med børn og ansvar.

Kirken er god nok som det sted, hvor man kan møde traditionen, hvis man har brug for det, men traditionen er ikke nogen autoritet i sig selv. Den er blot noget, man kan plukke fra – lade sig inspirere af – og her har kirken noget at byde på i form af symboler på det gode og på almen-etiske værdier.

De jordbundne går efter de enkle oplevelser, der understreger, at man er rodfæstet i en tradition, der giver tryghed. Man har boet længe i sognet og lever et beskedent liv. Man rejser ikke på dyre ferier til udlandet og er ikke fortrolig med computer og internet. Det vigtige er at være en del af

fællesskabet, og tyskerne skriver ligefrem, at ”idealet er at sidde og drikke kaffe”.¹⁴⁶

Denne gruppe lægger særlig vægt på Gemeinschaft-relationer, da man især har sine sociale kontakter i de skæbnebestemte fællesskaber som familien og naboskabet, og det er dejligt, hvis der i disse sammenhænge hersker harmoni og fred.

Man synes, at kirkelivet skal foregå helt lokalt, og det er helt i orden, hvis den kloge præst ikke taler for længe. Og organisten skal heller ikke slutte gudstjenesten med et avanceret postludium som bringer én i en underlig stemning. Man skal i det hele taget afholde sig fra eksperimenter, idet kirkens opgave er at være en højtidelig ramme om familiebegivenheder og årets gang. Derudover skal den sætte noget i gang, der kan samle folk i sognet.

De kulturelle generalister befinder sig midt i livet. Det gælder både aldersmæssigt, men også socialt forstået på den måde, at de ofte har stiftet familie, har børn, hus, have og en karriere, der skal plejes.

Ligesom de jordbundne er generalisterne forankret i lokalområdet, men på en lidt anden måde: Det kan f.eks. være som ansvarlig i sportsforeningen eller som en del af forældrekredsen i børnehaven.

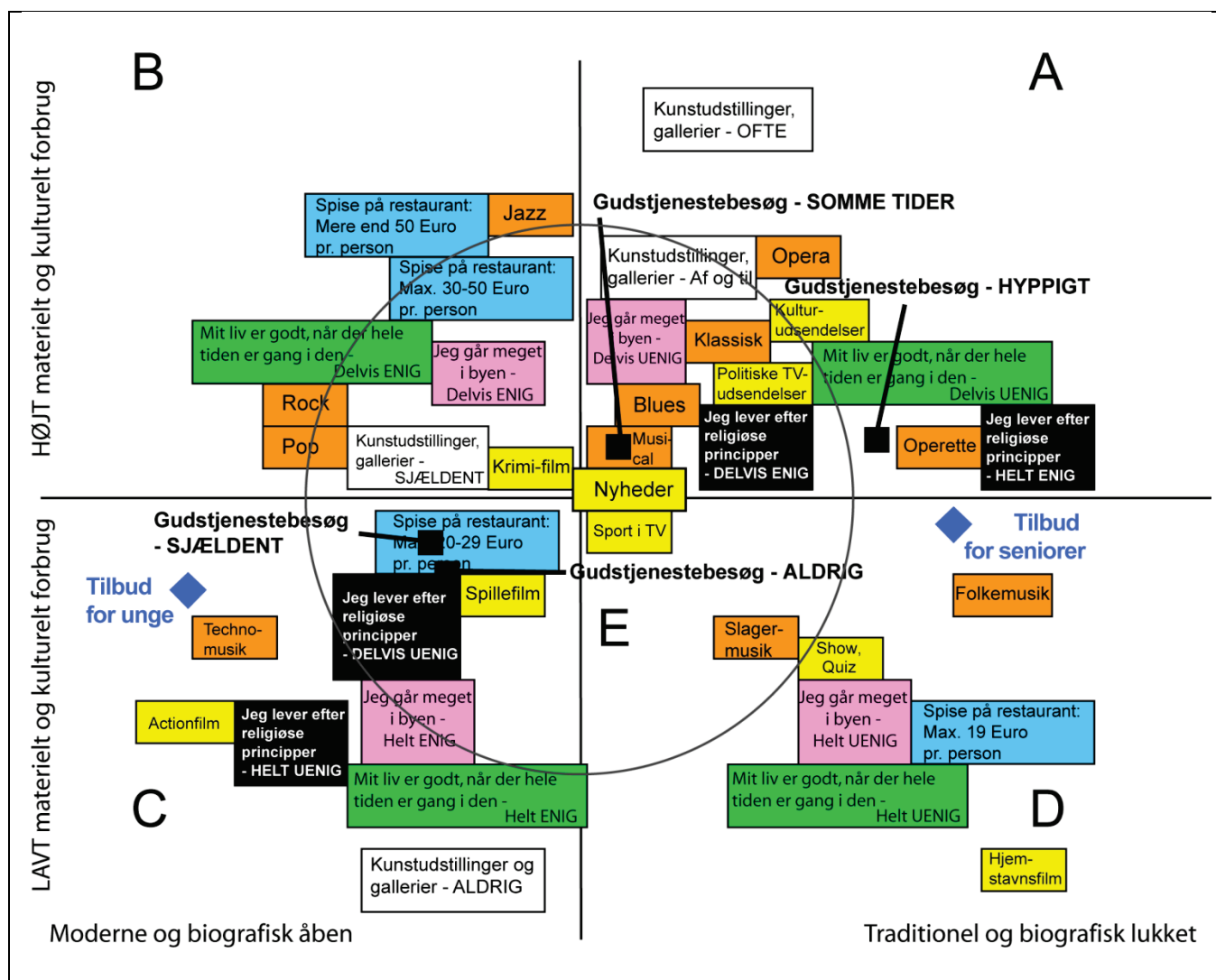
Generalisternes forhold til kirken er bestemt af deres sociale situation. Hvis de har børn, er det vigtigt, at de kan komme der med hele familien. Derfor foretrækker man børne- eller spaghettigudstjenester og en præst, der kan fortælle gode historier frem for højtravende prædikener. Hvis de ikke har børn, er de åbne for mange forskellige tilbud. Som kulturelle generalister er de nemlig kendetegnet ved, at de har en meget bred kulturel smag. De er både til klassisk og rockmusik, er både til det tunge foredrag og den lette underholdning.

Operationalisering af kulturel orientering

I dette afsnit bliver det forklaret, *hvordan* jeg har inddelt respondenterne i de fem grupper med hver sin kulturelle orientering. I Rasmussen 2014, Kapitel 5 argumenterer jeg for, at Ahrens og Wegners inddeling efter kulturel orientering, som de bygger på Gunnar Otte, er et brugbart oplæg, som det er værd at arbejde videre med, fordi det har en rimelig korrespondance med Sinus-modellen og livsformerne fra EKD's fjerde medlemsundersøgelse, og ikke mindst fordi det indeholder et klart og stort set brugbart forslag til operationalisering i et spørgeskema.

¹⁴⁶ Schulz, Hauschildt og Kohler 2009:57.

Hovedresultatet fra Ahrens og Wegners undersøgelse af medlemmerne i den evangelisk-lutherske kirke i Hannover kan sammenfattes i denne figur, der er resultatet af en korrespondanceanalyse.

Figur 23: Social og kulturel orientering fastlagt af EKD's Socialvidenskabelige Institut

Kilde: Ahrens und Wegner 2013:187.

Note 1: Figuren viser en tillempet udgave af den korrespondanceanalyse, der i detaljer fremgår af Ahrens und Wegner 2013:57 og 58; – en tillempning, som forfatterne selv har stået for. Dog har jeg i figuren indsat hyppigheden af gudstjenestedeltagelse og andet vedrørende kirkelige aktiviteter fra korrespondanceanalysen i Ahrens und Wegner 2013:64.

Note 2: Ahrens og Wegner opererer kun med de fire grupper A, B, C og D svarende til de fire felter i figuren. Den indsatte cirkel, der viser placeringen af den femte gruppe (E), står derfor for egen regning. Cirkelens størrelse vil afhænge af det bundniveau af points, som bliver omtalt nedenfor på side 200.

Figuren viser, at svarene på en række spørgsmål om kulturelle præferencer fordeler sig på en måde, der gør det meningsfuldt at operere med fire felter, der opstår ved at navngive de to akser på denne måde:¹⁴⁷

- Vandret: Fra *moderne og biografisk åben* til *traditionel og biografisk lukket*. Forskellen mellem de biografisk åbne og lukkede udtryk, hvor villig man er til at tage nye impulser ind i sit liv med den konsekvens, at man forandrer sig og får ændret sin identitet.¹⁴⁸ Denne faktor er i et vist omfang aldersbestemt forstået på den måde, at yngre mennesker generelt er mere biografisk åbne end ældre.¹⁴⁹
- Lodret: Fra *lavt materielt og kulturelt forbrug* til *højt materielt og kulturelt forbrug*.

Korrespondanceanalysen giver et så fascinerende enkelt overblik over en mangfoldighed af variabler, at Lennart Rosenlund har kaldt den for dataanalysens ”magiske øje”.¹⁵⁰ Men bag det enkle billede gemmer der sig en af de matematisk set mest avancerede statistiske metoder,¹⁵¹ som viser sig at betyde, at man skal være varsom med at ’læse’ figuren alt for håndfast. Det generelle princip er, at hvert punkt (eller som her: kasse) repræsenterer en bestemt svarkategori, og at kasser kommer til at ligge tæt ved hinanden, hvis det (i hovedsagen) er de samme personer, som har valgt de pågældende svarkategorier. Der er dog en risiko for fejllæsning, hvis man sammenligner afstandene mellem punkterne *direkte* og uden at tage højde for kassernes *placering i forhold til akserne*. Man vil da f.eks. forledes til at tro, at folk, der foretrækker ’slagermusik’, går hyppigere i kirke end dem, der ofte går på kunstudstillinger. Dette er dog ikke tilfældet. Det vigtige er her, at ’hyppig kirkegang’ er trukket op i felt A og dermed har bevæget sig i samme retning som ’kunstudstillinger ofte’ – set i forhold til den lodrette akse – og modsat ’slagermusik’, der er trukket ned i felt D. Man kan heller ikke uden videre slutte, at folk, der ser ’politiske TV-udsendelser’ går hyppigere i kirke end dem, der går på kunstudstillinger. Princippet er nemlig det, at jo tættere en kasse er på aksernes skæringspunkt (som jo ligger ved ’nyheder’), des mere *almindelig* er denne svarkategori blandt respondenterne:

¹⁴⁷ Jf. Ahrens und Wegner 2013:55-59.

¹⁴⁸ Se hertil Niels Mortensens tale om ”grader af åbenhed” som en vigtig parameter i det moderne liv, jf. Rasmussen 2014:130.

¹⁴⁹ I EKD’s femte medlemsundersøgelse opfattes dette som en forskel, der fortjener at optræde som en selvstændig dimension, jf. Schneider, Bedford-Strohm und Jung 2014, s. 77. Et eksempel på forskellen mellem den biografisk åbne og lukkede tilgang kan ses i Rasmussen 2014:192.

¹⁵⁰ Jf. Lennart Rosenlund, 1995:55ff.

¹⁵¹ En god dansk introduktion til metoden findes i Marianne Høyen, 2004

Rigtig mange ser nyheder, hvorfor det ikke lykkes nogen af felterne at trække 'nyheder' over på sit område. Og jo længere væk en kasse befinder sig fra aksernes skæringspunkt, des mere *usædvanlig* er kategorien: At gå på 'kunstudstillinger ofte' er slet ikke en sag for felt C og næsten heller ikke for felt D – ”kampen” om at vinde 'kunstudstillinger - ofte' over på sit felt står derfor mellem felt A og B, hvor det er felt A, der ”vinder”, fordi det allermest er dem, der har valgt denne svarmulighed. Tilsvarende ser vi, at 'gudstjenestebesøg – hyppigt' entydigt er trukket over i figurens højre side, hvor der viser sig en lille overvægt af folk fra felt A, hvorimod 'tilbud for seniorer' har en lille overvægt fra felt D, men da overvægten i begge tilfælde ikke er så stor, så ligger de to kasser forholdsvis tæt på den vandrette akse, men på hver sin side.

Det er i dette bilag ikke opgaven at gå dybere ind i en fortolkning af figuren, da den blot skal give et indtryk af de kulturelle orienteringer, som Ahrens og Wegner arbejder med (jf. A, B, C og D i Tabel 64, s. 191), og som jeg har udvidet med en femte (jf. pkt. E i kolonnen yderst til venstre i tabellen).¹⁵² På denne baggrund skal vi nu se nærmere på den operationalisering af målingen af de fem kulturelle orienteringer, som jeg foreslår:

Udgangspunktet er nedenstående spørgsmål, som er hentet fra Gunnar Otte 2005:456 og Ahrens und Wegner 2013:183-184, hvor jeg har indsat de koder A, B, C og/eller D, som hver svarmulighed bliver knyttet til.¹⁵³ Disse tilknytninger fremgår dog ikke af selve spørgeskemaet, da dette ville kunne påvirke besvarelsene.

Det skal også nævnes, at jeg ikke i alle tilfælde følger det tyske forlæg for denne kodning, der fremgår af Ahrens und Wegner 2013:183-184. Det har følgende tre begrundelser:

1. Selvom Ahrens og Wegner ikke nærmere begrunder deres tilknytninger, er der grund til at tro, at de ret mekanisk bygger på resultatet af deres korrespondanceanalyse.¹⁵⁴ Dette er dog problematisk, fordi denne analyses resultat som nævnt skal fortolkes med en vis forsigtighed, da

¹⁵² Ahrens og Wegners fire grupper A, B, C og D svarer til de fire felter i Figur 23 på side 195. Min femte gruppe (E) vil også kunne placeres på denne figur, da den kan vises som en cirkel, der er placeret midt i figuren, og størrelsen på cirkelens radius vil afhænge af det bundniveau af points, som bliver omtalt nedenfor på side 200.

¹⁵³ Som det fremgår senere i dette bilag, fremkommer gruppe E på en anden måde, hvorfor der ikke er svarmuligheder, som er direkte knyttet til denne.

¹⁵⁴ Det ses f.eks. ved, at svarkategorierne konsekvent tilskrives det af felterne A, B, C eller D, som denne analyse placerer dem i, selvom nogle af dem ligger tæt på grænsen til et andet felt, og selvom korrespondanceanalysen på to dimensioner kun kan give en placering af punkterne, der er forbundet med tab af information i forhold til de data, der ligger til grund for analysen.

korrespondanceanalysen pr. definition er en metode til at reducere antallet af dimensioner, som er til stede i datasættet og derfor leverer et forenklet billede af forholdet mellem svarkategorierne på de mange spørgsmål, som typisk indgår i en sådan analyse.¹⁵⁵

2. Ahrens og Wegner tillader ikke, at den samme svarmulighed kan pege på mere end én af hovedgrupperne A, B, C eller D, selvom dette meget vel kan være det mest rimelige. Eksempelvis er der ingen grund til at antage, at dem, der ofte læser en landsdækkende avis, kun hører til i gruppe A. Jeg har derfor i visse tilfælde valgt at tilskrive en given svarmulighed to koder.¹⁵⁶
3. Det er endvidere tænkeligt, at kulturforskelle mellem Danmark og Tyskland i enkelte tilfælde kan tilsige en justering af en svarkategori tilhørsforhold.

På denne baggrund er svarmulighederne fordelt på hovedgrupperne A, B, C og D på følgende måde, idet afvigelserne fra det tyske forlæg er nævnt i parentes:

1. Hvilke af følgende slags musik du særligt ofte? (sæt gerne flere krydser)	
Countrymusik ¹⁵⁷ [D]	Schlager (udgår) (tysk: D)
Jazz [B]	Klassisk [A]
Blues [B] (tysk: A)	Musical [A]
Operette (udgår) ¹⁵⁸ (tysk: A)	Opera [A]
Popmusik [D] (tysk: B)	Rockmusik [B;C] (tysk: B)
Hiphop/rap [C] (tysk: ikke med)	Techno [C]

¹⁵⁵ Denne svaghed er faktisk selve pointen, da formålet primært at få overblik over en punktsky, der som udgangspunkt er uoverskuelig.

¹⁵⁶ Kategorier, der med rette bør tilhøre mere end to grupper, må siges at være så dårlige til at opdele respondenterne efter forskellige kulturelle orienteringer, at disse slet ikke bør indgå i modellen. Dette er tilfældet for popmusik og krimier i TV.

¹⁵⁷ I den første undersøgelse, hvor disse items blev brugt i Danmark (YouGov december 2014, jf. Tolle og Leth-Nissen 2015:30ff.) hed denne 'Folkemusik'. Ændringen skyldes, at denne kategoris formål var at styrke gruppe D, men det gjorde den ikke. Der er grund til at tro, at der på dette punkt er en forskel på Danmark og Tyskland, som bl.a. kan have noget med landenes størrelse at gøre, forstået på den måde, at folkemusik i Tyskland er nært knyttet til hjemstavnen og derfor er indlejret i den form for folkelighed, som f.eks. bliver præsenteret i TV-programmet Musikantenstadl, der siden 1981 er blevet sendt på de officielle fjernsynsstationer i Tyskland, Østrig og Schweiz. I Danmark har vi ikke en sådan tradition, hvorfor folkemusikken her mere udgør en nichegenre, der er præget af udenlandske traditioner fra f.eks. Irland. De efterfølgende danske undersøgelser har vist, at 'countrymusik' er bedre egnet til det formål at give points til gruppe D.

¹⁵⁸ Da under 2% i det første datasæt fra YouGov (fra december 2014) har markeret dette felt, egner det sig ikke til at indgå i gruppeinddelingen og udgår derfor.

2. Hvilke fjernsynsudsendelser interesserer du dig særligt for? (sæt gerne flere krydser)				
Fjernsynsshow/Quizshows [D]	Folkekomedier/lystspil [D]			
Spillefilm [C]	Actionfilm [C]			
Politiske debatter [A;B] (tysk: A)	Krimier (udgår) (tysk: B)			
Sport [C;D] (tysk: D)	Familie- og underholdningsserier [D]			
Nyheder [A;B] (tysk: A)	Religiøse udsendelser [A]			
Kunst og kultur [A]				
3. Vi beder dig vurdere, hvor enig eller uenig du er i følgende påstande:	Helt enig	Delvis enig	Delvis uenig	Helt uenig
a. Jeg lægger vægt på en høj levestandard	A	B (t: A)	D (t: C)	D
b. Jeg lever efter religiøse principper	A	A	C	C
c. Jeg nyder livet i fulde drag	C	B	D	D
d. Jeg går meget i byen	C	B	D (t: A)	D
e. Mit liv er særligt godt, når der hele tiden er gang i den	C	B	A	D
f. Jeg holder fast ved traditioner ¹⁾ fra min familie ²⁾	D	A	B	C
4. Afkryds det mest passende svar for følgende aktiviteter	Ofte	Af og til	Sjældent	Aldrig
a. Jeg læser en landsdækkende avis	AB (t: A)	AB (t: B)	C	D
b. Jeg besøger kunstudstillinger, gallerier	AB (t: A)	AB (t: B)	C	D
c. Jeg læser bøger ²⁾	AB	AB	C	D
5. Når du af og til går på restaurant for at spise rigtig godt, hvor mange kroner giver du så maksimalt pr. person, inkl. drikkevarer?	Under 150 kr.	150-300 kr.	301-800 kr.	Over 800 kr.
	CD (t: D)	CD (t: C)	AB (t: B)	AB (t: B)

Kilde: Gunnar Otte 2005:456 og Ahrens und Wegner 2013:183-184.

Note 1: Ordet 'gamle' er slettet i forhold til de to YouGov-undersøgelser fra hhv. december 2014 og februar 2015, hvor påstanden lød: "Jeg holder fast ved gamle traditioner fra min familie".

Note 2: Der var ikke noget tysk forlæg til kodningen.

Da mine tyske kilder ikke indeholder noget forslag til, hvordan ovenstående items omsættes til en gruppeinddeling af respondenterne, så står følgende forslag for egen regning:

Hvert svar på en given kategori udløser ét point, hvorefter det viser sig, at grupperne A, C og D maksimalt kan opnå 15 points, mens gruppe B maksimalt kan opnå 14. For at sikre, at alle grupper stilles lige ved tilknytningen af den enkelte svarperson til den mest passende gruppe for denne, bliver den enkelte respondents samlede pointsum på hver af de fire gruppekategorier derfor standardiseret til en maksimumsværdi på 15. Det sker ved at opskrive den opnåede pointsum for gruppe B med faktoren 1,07.

Herefter er de opnåede points på grupperne A, B, C og D umiddelbart sammenlignelige, og på den baggrund bliver det beregnet, hvilken af de fire grupper de enkelte respondenter har scoret højest på. For en umiddelbar betragtning kunne man bygge gruppedannelsen direkte på denne beregning, således at en svarperson kom til at høre til gruppe A, hvis blot personen havde opnået flest points på A og så fremdeles for B, C og D. Problemet er imidlertid, at dette kunne føre til, at man blev knyttet til en bestemt gruppe på baggrund af et meget lavt antal absolutte points, for strengt taget ville det da være teoretisk muligt at blive knyttet til gruppe A med blot et enkelt A-point; det ville nemlig ske, hvis den pågældende person havde opnået nul point på både B, C og D.

For at undgå en så løs tilknytning vil jeg fastsætte et *bundniveau* for det absolutte antal standardiserede points, der skal til for at blive tilskrevet en af de rene grupper A, B, C og D. Dette bundniveau sætter jeg til seks standardpoints, da det forekommer mig at udtrykke en rimelig balance mellem et for stort og et for lille krav til svarpersonens faktiske markeringer på den gruppe, som denne ender med at havne i.

Et fælles træk ved de respondenter, der falder *under* bundgrænsen på seks standardpoints for den gruppe, som personen scorer højest på, er, at deres points må være nogenlunde *ligeligt* fordelt på grupperne. Disse personer kan derfor med rimelighed samles til en femte gruppe, der er defineret ved at repræsentere en *blanding* af de fire kulturelle orienteringer A, B, C og D. Denne femte gruppe kalder jeg for *E: De kulturelle generalister* for at signalere, at disse personers kulturelle præferencer spænder vidt i flere retninger, og at de derfor kan føle sig hjemme i mange forskellige kulturelle sammenhænge. Og med til denne femte gruppe hører også dem, som slet ikke har nogen topscorer blandt de fire positioner A, B, C og D, fordi deres højeste sum af standardiserede points forekommer inden for mindst to af disse positioner.

Den næste tabel viser, hvor udbredte de således fremkomne fem grupper er i de tre undersøgelser, der er gennemført fra december 2014 til marts 2015:

Tabel 65: Udbredelsen af fem kulturelle orienteringer i tre undersøgelser vedrørende folkekirken

Kulturel orientering	Undersøgelser		
	Forældres holdning til dåb ¹⁾	Befolkningens forventninger til kirken ²⁾	Brugerundersøgelser af kirken på landet ³⁾
A: Finkulturelle	12%	13%	15%
B: Utraditionelle feinschmeckere	31%	27%	16%
C: Pragmatisk eksperimenterende	21%	27%	14%
D: Jordbundne	12%	15%	27%
E: Kulturelle generalister	24%	18%	28%
Total	100%	100%	100%

Note 1: Trolle og Leth-Nissen 2014: YouGov er gennemført af Astrid Krabbe Trolle og Karen Marie Sø Leth-Nissen

Note 2: Felter 2015: YouGov er gennemført af Kirsten Donskov Felter

Note 3: Er gennemført af Steen Marqvard Rasmussen og Marie Hedegaard Thomsen

Da gruppe A og D ifølge teorien er stærkere repræsenteret blandt den ældre del af befolkningen end B og C,¹⁵⁹ og da undersøgelsen af forældres holdning til dåb kun påberåber sig at være repræsentativ for ”danske forældre med børn under 18 år i husstanden”,¹⁶⁰ er det ikke overraskende, at A og D står svagt i dette datasæt.

Da der endnu ikke er foretaget landsdækkende repræsentative undersøgelser, der gør brug af den her foreslåede inddeling efter kulturel orientering, kan fordelingerne i Tabel 65 ikke holdes op mod landstal.

Kulturel orientering i by, på land og blandt deltagere på landet

Spørgsmålet er herefter, om deltagerne i de kirkelige aktiviteter i de syv landsogne har en andet kulturel profil end befolkningen som helhed ”i disse områder”. Jeg skriver ikke ”i de syv sogne”, da vi desværre ikke har gennemført en befolkningsundersøgelse i *netop disse* sogne. Min eneste mulighed er derfor at sammenligne deltagerne i de syv sogne med Kirsten Donskov Felters materiale, som heldigvis gør det muligt at inddele respondenterne efter størrelsen på den by, de bor i:

¹⁵⁹ Dette fremgår indirekte af kategorierne på den vandrette akse i Figur 23, jf. note 149.

¹⁶⁰ Jf. mail fra Astrid Krabbe Trolle til mig af den 10. januar 2015.

Tabel 66: Udbredelsen af fem kulturelle orienteringer i befolkningen på landet og i byerne samt blandt deltagerne i kirkelige aktiviteter i syv landsogne

Kulturel orientering	Felter 2015: YouGov (-) ¹⁾		Syv deltagerundersøgelser af kirken på landet [***] ³⁾
	Byer med over 1.000 indb. inkl. Kbh.	Landområder ²⁾	
A: Finkulturelle	13%	16%	15%
B: Utraditionelle feinschmeckere	27%	23%	16%
C: Pragmatisk eksperimenterende	28%	21%	14%
D: Jordbundne	14%	17%	27%
E: Kulturelle generalister	17%	22%	28%
Total	100%	100%	100%

Note 1: Chi²-testen resulterer i p = 0,30.

Note 2: Respondenterne i denne kolonne har selv anført, at de bor i en by med under 1.000 indbyggere eller uden for bymæssig bebyggelse.

Note 3: Testen sammenligner landområderne i Felters undersøgelse med de syv sogne i vores deltagerundersøgelse.

Note 4: Den i note 3 nævnte test viser, at der er en stærkt signifikant forskel på, hvor udbredte de forskellige kulturelle orienteringer er blandt deltagerne i de kirkelige aktiviteter sammenlignet med indbyggerne i landområderne. For at tydeliggøre de vigtigste forskelle har jeg markeret de celler med fed, som er særligt overrepræsenteret i den ene kolonne, mens jeg har markeret de celler med fed + kursiv, som er særligt underrepræsenteret.

Tabellen viser to bemærkelsesværdige ting: For det første er der ikke nogen statistisk signifikant forskel på, hvordan *indbyggerne* på landet og i byerne er fordelt på de fem kulturelle grupper.¹⁶¹ Men den viser for det andet også, at der er en stærkt signifikant forskel på, hvordan *indbyggerne på landet og deltagerne i de kirkelige aktiviteter på landet* er fordelt på de fem grupper. Det er i den forbindelse særdeles bemærkelsesværdigt, at *de jordbundne er stærkt overrepræsenteret blandt deltagerne i de kirkelige aktiviteter*,¹⁶² ligesom de kulturelle generalister også er overrepræsenteret. Modsvarende

¹⁶¹ Dette ses af, at p = 0,30 for sammenligningen af de to grupper, som YouGov 2015 er inddelt i. Dette har den praktiske konsekvens, at jeg i det følgende kan bruge YouGov-datasættet som helhed som et udtryk for, hvordan indbyggerne i landområderne er fordelt på de fem grupper vedrørende kulturel orientering.

¹⁶² De er overrepræsenteret med faktoren 1,6.

ser vi, at de tre resterende grupper er underrepræsenteret, hvilket især gælder for gruppe B og C.

Alder og kulturel orientering

Som det fremgik af Figur 23 på side 195, må vi forvente en vis sammenhæng mellem alder og kulturel orientering, idet figurens vandrette akse udtrykte en skelnen mellem biografisk åben- og lukkethed, hvorom det hed, at "[d]enne faktor ... i et vist omfang [er] aldersbestemt forstået på den måde, at yngre mennesker generelt er mere biografisk åbne end ældre", jf. side 196. Denne formodning bliver både bekræftet af Kirsten Donskov Felters panel-data og af vore deltagerundersøgelser, jf. denne tabel:

Tabel 67: Sammenhæng mellem alder og kulturel orientering

	Alder				
	18-29 år ²⁾	30-49 år	50-64 år	65+ år	Total
Befolkningen som helhed ¹⁾ (***)					
A: Finkulturelle	5%	10%	14%	34%	14%
B: Utraditionelle feinschmeckere	16%	26%	33%	34%	27%
C: Pragmatisk eksperimenterende	41%	31%	20%	8%	27%
D: Jordbundne	19%	15%	14%	9%	15%
E: Kulturelle generalister	19%	18%	19%	15%	18%
Total	100%	100%	100%	100%	101%
Deltagere i kirkelige aktiviteter i syv landsogne (***)					
A: Finkulturelle	12%	6%	19%	27%	18%
B: Utraditionelle feinschmeckere	6%	21%	30%	14%	19%
C: Pragmatisk eksperimenterende	29%	28%	16%	6%	15%
D: Jordbundne	35%	29%	19%	16%	21%
E: Kulturelle generalister	18%	16%	16%	39%	26%
Total	100%	100%	100%	102%	99%

	Alder				
	18-29 år ²⁾	30-49 år	50-64 år	65+ år	Total
Oddskvoter ³⁾					
A: Finkulturelle	2,40	0,60	1,36	0,79	1,29
B: Utraditionelle feinschmeckere	0,38	0,81	0,91	0,41	0,70
C: Pragmatisk eksperimenterende	0,71	0,90	0,80	0,75	0,56
D: Jordbundne	1,84	1,93	1,36	1,78	1,40
E: Kulturelle generalister	0,95	0,89	0,84	2,60	1,44

Note 1: Kilden til denne del af tabellen er Felter:YouGov 2015. Da vi i Tabel 66 så, at der ikke er nogen signifikant forskel mellem indbyggerne i landområderne og i byerne, kan vi også betragte denne øverste del af tabellen som et udtryk for, hvordan indbyggerne i landområderne er fordelt på de fem grupper vedrørende kulturel orientering.

Note 2: Da Felter:YouGov 2015 ikke indeholder svarer fra personer under 18 år, har jeg her udeladt svarene fra personerne under 18 år fra vores deltagerundersøgelse.

Note 3: En oddskvoter udtrykker forholdet mellem to sandsynligheder. Eksempelvis ser vi, at sandsynligheden for, at en person under 30 år i befolkningen som helhed hører til de jordbundne, er 0,19 (= 19%), mens den er 0,35 for deltagerne i de kirkelige aktiviteter. Oddskvoten for disse to sandsynligheder bliver derfor $0,35 / 0,19 = 1,8$. Det betyder, at sandsynligheden for at finde en jordbunden blandt deltagerne i kirkelige aktiviteter er 1,8 gange så stor som sandsynligheden for at finde en jordbunden blandt befolkningen som helhed.

En oddskvoter på 1,0 er en vigtig grænseværdi at hæfte sig ved. Den udtrykker nemlig, at de to sandsynligheder, der sammenlignes, er nøjagtig ens. Den kvote, der kommer tættest på 1,0 har værdien 0,95. Den følger af, at sandsynligheden for at en person under 30 år er kulturel generalist, er stort set ens i tabellens øverste og midterste del, nemlig hhv. 19% og 18%.

Som det fremgår, har nogle oddskvoter værdier på under 1,0. Dette komplicerer læsningen, da værdierne ikke er symmetrisk fordelt omkring grænseværdien 1,0. Eksempelvis er det sådan, at kvoterne 2,0 og 0,5 svarer til hinanden, hvilket også gælder for kvoterne 1,5 og 0,67. En kvote på 2,0 (som vi næsten har for de 30-49-årige jordbundne) udtrykker, at der er *dobbelt så mange* jordbundne blandt deltagerne i de kirkelige aktiviteter sammenlignet med befolkningen som helhed. På samme måde udtrykker en kvote på 0,5 (som vi næsten har for de pragmatisk eksperimenterende i kolonnen 'Total'), at der er *halvt så mange* pragmatisk eksperimenterende blandt deltagerne i de kirkelige aktiviteter sammenlignet med befolkningen som helhed.

For at kunne overskue de mange kvoter, har jeg inden for nogle af aldersgrupperne markerede den højeste med fed og den laveste med fed+kursiv.

Som det fremgår af tabellens *øverste* del, handler den stærkt signifikante sammenhæng mellem alder og kulturel orientering især om, at gruppe A og B er underrepræsenterede blandt de yngste, mens gruppe C er overrepræsenteret. Modsvarende ser vi, at gruppe A er stærkt overrepræsenteret blandt de ældste. Dette er ikke helt i overensstemmelse med teorien, som blev illustreret med Figur 23 på side 195. Ifølge denne skulle det ikke være gruppe B men derimod gruppe D, der var underrepræsenteret blandt de unge. Faktisk ser vi, at gruppe D har nogenlunde den samme størrelse i de tre yngste aldersgrupper, og mod forventning ligger lavest i den ældste, som ifølge teorien hovedsageligt burde bestå af gruppe A og D. Denne afvigelse i Kirsten Donskov Felters materiale ændrer dog ikke ved den stærkt signifikante sammenhæng mellem de to variabler.

Tabellens *midterste* del viser, at der også er en stærkt signifikant sammenhæng mellem alder og kulturel orientering for deltagerne i de kirkelige aktiviteter i de syv landsogne. Denne sammenhæng er dog anderledes end for befolkningen som helhed. Da det umiddelbart kan være vanskeligt at overskue, hvilke forskelle der er de væsentligste mellem tabellens *øverste* og *midterste* del, har jeg beregnet oddskvoterne i tabellens nederste del, og jeg har i note 3 givet en kort forklaring på, hvordan de skal forstås. Inden jeg ser nærmere på disse, vil jeg lige komme med en teoretisk-metodisk bemærkning med hensyn til betydningen af alder og kulturel orientering:

Når der som påvist er en statistisk signifikant sammenhæng mellem de to variabler, er det sandsynligt at mange analyser vil vise, at både alderen og den kulturelle orientering til en vis grad kan forklare de samme ting. Det rejser et interessant spørgsmål om, hvorvidt det er alderen eller den kulturelle orientering, der skal tillægges størst betydning som forklaring.

Inden for kirkesociologien og blandt kirkelige aktører har man for vane at fokusere stærkt på alderen. Denne vanetænkning mener jeg bør udfordres ved simpelthen at overveje, hvad det egentlig betyder, at alderen tillægges betydning. *Strengt taget indeholder alderen nemlig i sig selv meget få indholdsmæssige oplysninger.* Hvis vi ser bort fra børn og unge, som i kraft af deres alder er i en særlig biologisk betinget fase af livet med særlige behov, så kan vi af alderen i sig selv blot udlede tre ting: Vi ved, at den ældre person statistisk set er tættere på døden end den yngre, vil have flere fysiske skavanker end den yngre og vil være tættere på pensionsalderen end den yngre eller allerede vil være pensionist og dermed have mere fri tid end den yngre. Disse få oplysninger er imidlertid ikke så vigtige i forhold til at vurdere, hvilke kirkelige aktiviteter der kan interessere hhv. den ældre og den yngre.

Trods dette bruges alderen hyppigt til at fundere over, hvilke kirkelige aktiviteter der vil være relevante for forskellige aldersgrupper. Selvom det-

te er fristende, bl.a. fordi alderen normalt er et meget mere synligt kendetegn ved en person end dennes kulturelle orientering, er det strengt taget udtryk for en underforstået og måske ubevidst antagelse om, at de forskellige aldersgrupper har forskellige kulturelle præferencer, og det er dette, der er det væsentlige forstået på den måde, at de kirkelige tilbud netop bliver målrettet de forskellige aldersgrupper ved at få en forskellig kulturel udformning. Det vigtige er med andre ord, at man forsøger at få kontakt med forskellige målgrupper ved at benytte forskellige kulturelle koder som f.eks. musikgenre, valg af temaer og intellektuelt niveau. Alderen er med andre ord en indikator for kulturelle forskelle.

Denne tænkning fungerer fint, så længe der er en nogenlunde entydig sammenhæng mellem alder og kulturelle præferencer. Denne entydighed er imidlertid blevet svækket i betydelig grad i vor tids moderne samfund, hvor vi ofte erfarer, at nogle unge dyrker det traditionelle, mens en del ældre stadig hører The Rolling Stones. I denne moderne situation vil jeg derfor mene, at tænkningen i aldersgrupper først og fremmest er en nem og indirekte måde at opspore befolkningsgrupper med forskellige kulturelle præferencer, og at denne nemme tænkemåde i vor tid indeholder to svagheder. Den ene er, at den bliver stadig mere upræcis, jf. ovenstående om at sammenhængen mellem alder og kulturelle præferencer er blevet svækket. Den anden er, at inddelingen i aldersgrupper ikke fortæller noget om, hvilke kulturelle koder, der er i spil, og som er relevante, hvis man ønsker at udforme en relevant aktivitet. Det bedste vil naturligvis være at udforme aktiviteten i samarbejde med de potentielle deltagere. For at kunne dette er det imidlertid nyttigt at have en basal viden om de væsentligste kulturelle orienteringer i dagens samfund. En sådan viden er naturligvis endnu mere påkrævet, hvis det ikke er muligt at inddrage de potentielle deltagere i den forudgående planlægning.

Konklusionen på ovenstående er for mig at se, at selv dér, hvor alder og kulturel orientering korrelerer med hinanden, vil det være vigtigt at hæfte sig ved den kulturelle orientering. Selv da er det med andre ord centralt at undersøge, hvordan de kulturelle præferencer har betydning for, hvilke aktiviteter man ønsker at deltage i.

Efter denne præcisering af mit teoretisk-metodiske standpunkt vil jeg nu vende tilbage til oddskvoterne i den nederste del af Tabel 67. Jeg vil dog ikke kommentere alle 25 kvoter, men blot nævne at det er påfaldende, at de finkulturelle og de jordbundne generelt er overrepræsenterede blandt deltagerne i de kirkelige aktiviteter. Som forklaring på dette er det nærliggende at betragte Figur 23 På side 195 og konkludere, at dette passer fint med, at deltagerne i kirkelige aktiviteter generelt er ældre mennesker i og med, at de finkulturelle (felt A) og de jordbundne (felt D) ifølge teorien generelt er

ældre end personerne i venstre side af figuren. Denne slutning er imidlertid forkert, da det jo viser sig, at de finkulturelle er ekstremt overrepræsenteret blandt de unge deltagere i kirkelige aktiviteter, jf. oddskvoten for denne gruppe på 2,4. De finkulturelle fylder altså 2,4 gange så meget blandt de unge deltagere i kirkelige aktiviteter, som de gør i befolkningen som helhed (og det vil jo også sige for de unge indbyggere i landområderne som helhed, jf. note 1 til Tabel 67), eller udtrykt som et odds-forhold: Oddset for at finde en finkulturel blandt de 18-29-årige deltagere i kirkelige aktiviteter er 2,4 til 1,0 (2,4: 1) sammenlignet med de 18-29-årige indbyggere i landområderne, jf. note 161 på side 202. Konklusionen er derfor snarere, at *kirken med sine aktiviteter i betydelig grad appellerer til de finkulturelle på tværs af aldersgrupperne og i ringe grad appellerer til de pragmatisk eksperimenterende.*

Indtil nu har vi betragtet deltagerne i de kirkelige aktiviteter i de syv sogne som en samlet gruppe. Den næste tabel viser imidlertid, at der også er en betydelig variation mellem de syv sogne i relation til de fem forskellige kulturelle orienteringer:

Tabel 68: Udbredelsen af fem kulturelle orienteringer blandt deltagerne i kirkelige aktiviteter i syv landsogne og i landbefolkningen som helhed

	Kulturel orientering [**] ¹⁾				
	A Fin- kulturelle	B Utraditionelle feinschmeckere	C Pragmatisk eksperimen- terende	D Jordbundne	E Kulturelle generalister
Sogn 1 [***] ²⁾	18%	15%	18%	33%	15%
Sogn 2 [**]	13%	10%	13%	16%	48%
Sogn 3 [***]	11%	13%	12%	28%	37%
Sogn 4 [***]	13%	24%	12%	33%	19%
Sogn 5 [*]	25%	15%	12%	16%	31%
Sogn 6 [-]	23%	21%	13%	21%	23%
Sogn 7 [***]	14%	12%	16%	28%	31%
Alle deltagere i de 7 sogne	15%	16%	14%	27%	28%
Befolkningen i landom- råderne ³⁾	16%	23%	21%	17%	22%

- Note 1: Denne test undersøger, om fordelingen på de fem kulturelle grupper er signifikant forskellig i de syv sogne. Resultatet er vist med et symbol, som betyder, at der er stærkt signifikante forskelle mellem de syv sogne.
- Note 2: Testsymbolerne i denne kolonne viser resultatet af en test for hvert sogn, som tager stilling til, om fordelingen på de fem kulturelle grupper i det pågældende sogn er signifikant forskellig fra fordelingen i befolkningen i landområderne som helhed, jf. tabellens nederste række.
- Note 3: Fordelingen efter kulturel orientering for befolkningen i landområderne som helhed er hentet fra YouGov-panelet 2015, jf. note 2 til Tabel 65.

Som det fremgår af tabellens note 1 og 2, er der gennemført otte tests, som for det første viser, at de faktiske deltagere i de kirkelige aktiviteter ikke har den samme kulturelle profil i de syv landsogne. Eksempelvis ser vi, at de jordbundne i særlig grad er overrepræsenteret i sogn 1, 4 og 7, mens de finkulturelle især er overrepræsenteret i sogn 5, og de kulturelle især er overrepræsenteret i sogn 2 og 3. For det andet ser vi, at seks af de syv sogne adskiller sig signifikant fra fordelingen i befolkningen i landområderne som helhed. Eneste undtagelse er sogn 6, hvis afvigelser fra tabellens nederste række bør betragtes som tilfældige. For det tredje er det bemærkelsesværdigt, at gruppe B og C er underrepræsenteret i alle sognene bortset fra sogne, hvor gruppe B ligger helt ubetydeligt over andelen for befolkningen som helhed i landsognene.

Deltagelse i bestemte kirkelige aktiviteter

vil nu se nærmere på de forskellige kirkelige aktiviteter, som fandt sted i de syv sogne i den måned, hvor dataindsamlingen foregik. Den følgende tabel viser en samlet opgørelse for alle syv sogne over, hvilke af 16 mulige aktiviteter de enkelte deltagere – efter egen angivelse – har deltaget i inden for det seneste år.

Tabel 69: Andelen af respondenter der har deltaget i hver af 16 forskellige kirkelige aktiviteter inden for det seneste år

Aktiviteter	Nej	Ja
Almindelig søndagsgudstjeneste (evt. med dåb)	50%	50%
Sociale aktiviteter (fællesspisning, kirkefrokost, filmaften, udflugt)	80%	20%
Foredrag (højskoleaftener/-dage, sognedage, foredrag)	82%	18%
Aktiviteter for unge	83%	17%
Kirkekoncert	84%	16%
Begravelse/bisættelse	85%	15%
Børne-/familiegudstjeneste uden mad	90%	10%
Særgudstjeneste (hverdags-, fyraftens-, meditations-)	91%	9%
Børne-/familiegudstjeneste med mad	91%	9%
Voksenkor	91%	9%
Sangften	92%	8%
Bryllup	94%	6%
Børnekor	95%	5%
Babysalmesang	96%	4%
Julemarked, basar, loppemarked	96%	4%
Studiegruppe (litteraturkreds, bibel-studiegruppe)	97%	3%

Note 1: Svarpersonerne er vægtet, således at de skemaer, der indeholder svar fra et helt hold, tæller for det antal personer, der var på holdet.

Note 2: Tabellen er sorteret i faldende orden efter kolonnen med 'Ja'.

Vi ser, at det er den almindelige søndagsgudstjeneste, som ligger klart øverst med 50%. Dvs. at halvdelen af vore svarpersoner har deltaget i en sådan en eller flere gange inden for det seneste år. Herefter er der et markant spring ned til den næste hyppigste, som er 'sociale aktiviteter' med 20%.

At summen af 'ja-procenter' er langt over hundrede er et udtryk for, at en del af vore respondenter har deltaget i flere forskellige aktiviteter inden for det seneste år. Som den næste tabel viser, har så vel den kulturelle orientering som alder og køn betydning for dette antal:

Tabel 70: Antallet af forskellige kirkelige aktiviteter man har deltaget i inden for det seneste år

	Antal forskellige aktiviteter i løbet af det seneste år		
	25. percentil	Median	75. percentil
Kulturel orientering [***]			
A: Finkulturelle	2	4	7
B: Utraditionelle feinschmeckere	2	4	6
C: Pragmatisk eksperimenterende	2	3	5
D: Jordbundne	2	3	4
E: Kulturelle generalister	2	3	6
Alder [***]			
13-29 år	2	3	4
30-49 år	2	2	3
50-64 år	2	4	6
65+ år	3	5	7
Køn [+]			
Kvinde	2	3	6
Mand	2	3	5

Note: De to øverste dele af tabellen er blevet testet med Kruskal-Wallis testen, mens den nederste del er blevet testet med Mann-Whitney testen.

Tabellen viser for det første, at der kun er en meget svagt signifikant forskel på mænd og kvinder, mens såvel alder som kulturel orientering fører til stærkt signifikante forskelle med hensyn til, hvor mange forskellige slags aktiviteter respondenterne har deltaget i inden for det seneste år. Nærmere bestemt ser vi, at det er folk over 50 år samt de finkulturelle og de traditionelle feinschmeckere, der i særlig grad har deltaget i mange forskellige aktiviteter.

Jeg vil herefter rette blikket mod nogle få udvalgte aktiviteter for at undersøge, om det forholder sig sådan, at bestemte aktiviteter i særlig grad appellerer til personer med en bestemt kulturel orientering. Tanken er nærliggende, da den model, jeg har bygget op i forlængelse af Figur 23 På side 195, netop påberåber sig at være relevant i en kirkelig sammenhæng ved at lægge op til, at bestemte kirkelige aktiviteter benytter sig af bestemte kulturelle koder, som i særlig grad korresponderer med dem, der er knyttet til bestemte kulturelle præferencer. Det betyder omvendt, at modellen kan te-

stes ved at undersøge, om det i særlig grad er personer med en bestemt kulturel orientering, der deltager i en bestemt kirkelig aktivitet.

Selvom denne problematik er enkel at formulere, så viser den sig ret vanskelig at undersøge. Problemet er nemlig – som vi så i Tabel 70 – at de enkelte respondenter har deltaget i flere forskellige af de mange mulige aktiviteter. For at undgå et alt for flimrende billede har jeg valgt at *tydeliggøre forbindelser mellem til- og fravalg af kirkelige aktiviteter*. Det sker ved at foretage en parvis sammenligning af udvalgte aktiviteter. Det vil sige, at jeg starter med at vælge to kirkelige aktiviteter (A og B), som jeg ønsker at sammenligne. Hver svarpersons deltagelse kan logisk set knyttes til de to aktiviteter på én af følgende fire måder: Enten har personen deltaget i A men ikke B, eller også har personen deltaget i B men ikke A, eller også har personen både deltaget i A og B, eller også har personen hverken deltaget i A eller B. Spørgsmålet er herefter, om den kulturelle orientering, alderen eller kønnet har betydning for, hvilken af disse fire grupper respondenterne befinder sig i?

Med 16 forskellige aktiviteter er det muligt at foretage 120 sådanne parvise sammenligninger. En total-analyse alle disse sammenligninger vil jeg dog afstå fra, da jeg finder det tilstrækkeligt at foretage nogle få af dem for at illustrere, om der er et interessant analytisk og kirkestrategisk perspektiv i at operere med de fem kulturelle orienteringer.

I det følgende vises tre eksempler på parvise sammenligninger, som har til formål at afklare det nævnte perspektiv. På dette sted i analysen er det desværre muligt at ”snyde på vægten” forstået på den måde, at hvis jeg ønskede at påvise den subkulturelle models relevans, så kunne jeg i princippet gennemføre alle 120 parvise sammenligninger og derefter blot udvælge de få, som måtte passe i mit kram. En sådan uredelig fremgangsmåde vil jeg naturligvis ikke begive mig ud i. Jeg vil derfor understrege, at de følgende tre eksempler er de eneste, som jeg har gennemført. Jeg kan dog allerede nu afsløre, at alle tre eksempler viser en stærkt signifikant sammenhæng mellem den enkelte deltagers kulturelle præferencer og de aktiviteter, den pågældende *har* deltaget i hhv. *ikke har* deltaget i. Da det naturligvis også giver mening at undersøge alderens og kønnets evt. betydning, er disse faktorer også taget med i eksemplerne.

Det første eksempel sammenligner deltagelsen i ’sangaften’ og ’studiegruppe’:

Tabel 71: Deltagelse i sangaften og studiegruppe

	Deltagelse i sangaften og studiegruppe			
	Studiegruppe men ikke sangaften	Sangaften men ikke studiegruppe	Både sangaften og studiegruppe	Hverken sangaften eller studiegruppe
Kulturel orientering [***]				
A: Finkulturelle	14	24	4	58
B: Utraditionelle feinschmeckere	4	16	3	76
C: Pragmatisk eksperimenterende	2	7	1	90
D: Jordbundne	1	10	2	87
E: Kulturelle generalister	4	22	2	73
Alder [***]				
13-29 år	0	4	0	96
30-49 år	0	2	1	97
50-64 år	7	16	2	75
65+ år	6	29	5	59
Køn [*]				
Kvinde	5	18	3	74
Mand	3	12	1	84
Total	4	16	2	78

Note 1: Respondenterne er ikke vægtet, som det var tilfældet i Tabel 69, da det naturligvis ikke er muligt at besvare f.eks. spørgsmål om kulturelle præferencer i de skemaer, der repræsenterer et helt hold af personer. Det har bl.a. den konsekvens, at svarfordelingen for alle deltagerne i den nederste række i Tabel 71 ikke stemmer overens med oplysningerne i Tabel 69.

Note 2: Alle tallene i tabellen udtrykker procentandele, der er beregnet således, at summen for hver række giver 100%, hvis vi ser bort fra fejl som følge af, at tallene er afrundet til nul decimaler.

Af tabellens nederste række ser vi, at hele 78% af deltagerne i de syv sogne hverken har deltaget i en sangaften eller en studiegruppe inden for det seneste år, mens 3% har deltaget i en studiegruppe men ikke i en sangaften.

Vi ser også, at godt 96% af deltagerne i de kirkelige aktiviteter, som er under 50 år, hverken har deltaget i den ene eller i den anden af de to aktiviteter. Dette er i klar modsætning til dem, der er 65 år eller ældre. For denne aldersgruppe ser vi, at 41% har deltaget i enten en sangaften eller en studiegruppe inden for det seneste år.

Spørgsmålet er herefter, hvordan de forskellige subkulturers profil er med hensyn til deltagelse i de to aktiviteter? For de finkulturelle ser vi, at 41% har deltaget i enten en sangaften eller en studiegruppe. Vi ser også, at de fleste i denne gruppe har valgt en eller flere sangaftener ($24\% + 4\% = 28\%$), mens ($14\% + 4\% =$) 18% har deltaget i en studiegruppe. Hvis man vil vurdere de finkulturelles tilbøjelighed til at foretrække den ene aktivitet frem for den anden, er det dog ikke nok at konstatere, at de fleste har valgt en sangaften, for sagen er nemlig den, at det for alle fem subkulturer gælder, at de fleste har valgt en sangaften. Dette hænger naturligvis sammen med, at det er sådan, at der generelt er fire gange så mange, der har valgt sangaftener sammenlignet med en studiegruppe. Hvis vi alene holder os til de to første kolonner vedrørende deltagelse, kan vi tage højde for dette ved at konstatere, at de finkulturelle er overrepræsenteret med en faktor ($14 / 4 =$) 3,5 blandt dem, der har valgt studiegruppe men ikke sangaften, mens de kun er overrepræsenteret med faktoren ($24 / 16 =$) 1,5 blandt dem, der har valgt sangaften, men ikke studiegruppe. Da de finkulturelle har den klart højeste procent i kolonnen vedrørende 'studiegruppe men ikke sangaften' – og endvidere ligger pænt i 'både-og-gruppen' – kan vi konkludere, at de finkulturelle i udpræget grad er motiveret for at deltage i en studiegruppe. Modsvarende ser vi, at de jordbundne ikke er særligt motiveret for dette. Det gælder dog også, at de finkulturelle sammen med de kulturelle generalister er overrepræsenteret blandt dem, der deltager i sangaftener. Vi kan derfor konkludere, at de to undersøgte aktiviteter i særlig grad appellerer til de finkulturelle.

Tabel 72: Deltagelse i søn-/helligdagsgudstjeneste og studiegruppe

	Deltagelse i søn-/helligdagsgudstjeneste og studiegruppe			
	Studiegruppe men ikke gudstjeneste	Gudstjeneste men ikke studiegruppe	Både gudstjeneste og studiegruppe	Hverken gudstjeneste eller studiegruppe
Kulturel orientering [***]				
A: Finkulturelle	7	75	10	7
B: Utraditionelle feinschmeckere	2	81	5	11
C: Pragmatisk eksperimenterende	0	81	3	15
D: Jordbundne	0	80	3	17
E: Kulturelle generalister	1	75	5	19
Alder [***]				
13-29 år	0	89	0	11
30-49 år	0	75	1	24
50-64 år	1	79	8	12
65+ år	3	76	8	12
Køn [-]				
Kvinde	2	77	6	16
Mand	1	82	4	14
Total	2	78	5	15

Note: Noterne til Tabel 71 gælder også her.

I Tabel 69 på side 209 så vi, at deltagelse i en almindelig gudstjeneste på en søn- eller helligdag var den langt mest udbredte kirkelig aktivitet at deltage i. Dette afspejler sig i Tabel 72 ved, at 83% af alle respondenterne i de syv sogne har deltaget i mindst én gudstjeneste inden for det seneste år, jf. tabellens nederste række (78% + 5%). Da langt de fleste således har deltaget i en gudstjeneste, er det ikke overraskende, at de subkulturer, der ligger lavest med hensyn til 'kun gudstjeneste', netop er dem, der i særlig grad har deltaget i en studiegruppe, nemlig generalister og de finkulturelle. Da man i kirke- og religionssociologiske undersøgelser ofte finder forskelle mellem mænds og kvinders adfærd, er det også værd at bemærke, at der ikke er forskel på de to køn i Tabel 72.

Tabel 73: Deltagelse særgudstjeneste og sangaften

	Deltagelse i særgudstjeneste og sangaften			
	Særgudstjeneste men ikke sangaften	Sangaften men ikke særgudstjeneste	Både sangaften og særgudstjeneste	Hverken sangaften eller særgudstjeneste
Kulturel orientering [***]				
A: Finkulturelle	17	14	15	55
B: Utraditionelle feinschmeckere	19	12	7	62
C: Pragmatisk eksperimenterende	13	7	1	79
D: Jordbundne	10	8	4	78
E: Kulturelle generalister	8	15	8	68
Alder [***]				
13-29 år	10	2	2	86
30-49 år	11	2	1	86
50-64 år	16	8	9	66
65+ år	12	21	13	53
Køn [+]				
Kvinde	12	13	8	67
Mand	12	9	5	75
Total	12	11	7	70

Note: Noterne til Tabel 71 gælder også her.

86% af respondenterne under 50 år har været deltagere i en sangaften eller særgudstjeneste inden for det seneste år. Tendensen fra de to foregående tabeller til, at de finkulturelle finder kirkens tilbud attraktive, genfindes også i denne tabel, hvor vi ser, at $(17\% + 15\% =) 32\%$ fra denne subkultur har deltaget i en særgudstjeneste. Sættes dette i relation til fordelingen for alle respondenterne i tabellens nederste række, ser vi, at de finkulturelle med hensyn til deltagelse i en særgudstjeneste er overrepræsenteret med faktoren $([17\% + 15\%] / [12\% + 7\%] =) 1,7$.

Det er også bemærkelsesværdigt, at de utraditionelle feinschmeckere, som ikke har haft nogen overrepræsentation blandt deltagerne i de foregående tabellers aktiviteter, nu er markant overrepræsenteret med hensyn til deltagelse i en særgudstjeneste. Nærmere bestemt er denne subkultur overrepræsenteret med faktoren $([19\% + 7\%] / [12\% + 7\%] =) 1,4$. Dvs. at der deltager 40% flere blandt de utraditionelle feinschmeckere i særgudstjenesterne, end der ville gøre, hvis denne gruppe blot var gennemsnitligt repræsenteret (dvs. med 19%, jf. tabellens nederste række) til disse arrangemen-

ter. Da de utraditionelle feinschmeckere repræsenterer en yngre subkultur, der er åben for fornyelser og samtidig lægger vægt på kvalitet, vil jeg tillade mig at konkludere, at vore deltagerundersøgelser peger i retning af, at det faktisk kan lykkes for kirken at få kontakt med nye og yngre grupper i befolkningen ved f.eks. at supplere den traditionelle højmesse med fornyelser af gudstjenesten.

Udvalgte resultater fra Kapitel 5

- Deltagerne i de kirkelige aktiviteter i de syv landsogne adskiller sig markant fra indbyggerne i disse sogne på stort set alle af de undersøgte demografiske parametre. Blandt deltagerne er der generelt en overvægt af kvinder, ældre og dermed pensionister samt personer med længerevarende uddannelse, hvorimod enlige med børn er markant underrepræsenteret.
- Med hensyn til kulturel orientering er de jordbundne klart overrepræsenteret, mens der er en undervægt af utraditionelle feinschmeckere og de pragmatisk eksperimenterende.
- Den absolut vigtigste og mest samlende kirkelig aktivitet er den almindelige gudstjeneste på søn- og helligdage.
- Deltagelsen i de øvrige aktiviteter er i betydelig grad afhængig af, at den givne aktivitet er baseret på eller korresponderer med de kulturelle koder, som respondenterne selv står inde for. Eksempelvis er de finkulturelle overrepræsenteret i studiekredse, mens de utraditionelle feinschmeckere er overrepræsenteret ved særgudstjenester.
- Selvom jeg ikke har undersøgt den kulturelle profil for samtlige afholdte aktiviteter, tyder de få udvalgte analyser på, at de kirkelige aktiviteter generelt i særlig grad appellerer til de finkulturelle og de jordbundne. Det har bl.a. den konsekvens, at det er disse to grupper blandt indbyggerne under 30 år, som kirken har en særlig god kontakt med.
- Det er en almindelig iagttagelse, at folkekirken ikke er i en lige god kontakt med alle dele af befolkningen. Det nye med analyserne i Kapitel 5 er, at de bringer os i stand til at *præcisere* denne iagttagelse med hensyn til både demografi og kulturel orientering ved at svare på, hvilke demografiske grupper og subkulturer kirken på landet i særlig grad formår at være i kontakt med.

Konklusion

Som det fremgik af indledningen på side 13, har denne bog til formål at besvare disse to spørgsmål:

1. Er det muligt at lokalisere forskellige typer af landsogne, som har hver sine vilkår for det kirkelige arbejde? Herunder hører dels, hvordan det er muligt at indkredse disse typer, og dels hvad der i givet fald karakteriserer disse typer?
2. Hvordan kan man beskrive deltagerne i de kirkelige aktiviteter i udvalgte landsogne og i den forbindelse sammenligne dem med indbyggerne i disse sogne eller i landsognene generelt? Herunder hører at udpege de forhold, der skal være sammenligningsgrundlaget og nå frem til en beskrivelse af, om – og i givet fald hvordan – de faktiske deltagere adskiller sig fra befolkningen på landet i sin helhed.

I den følgende konklusion bliver hvert punkt behandlet for sig.

Forskellige typer af landsogne

Projektets formål er, som nævnt på side 13, ”at skabe en forståelse for, *hvordan* vilkårene for at være kirke på landet kan være *forskellige* for derigennem at kunne inspirere folkekirkens aktører til at formulere strategier til at udvikle kirkelivet og fastholde kirkens position i landområderne.”

Denne værkstedsrapport forholder sig alene til formålets første del, som er analytisk, og den teoretiske baggrund jeg har skrevet den ud fra er traditionen fra de tyske sociologer Ferdinand Tönnies og Max Weber, hvilket betyder, at måden at bestemme, hvordan vilkårene for landsognene er forskellige, er at udforme en typologi over disse sogne.

Bogens hovedkonklusion er, at det giver mening at operere med seks typer af landsogne, og det viser sig, at *Tabel 38* på side 148, hvor typerne første gang præsenteres, *kan opfattes som omdrejningspunkt for hele bogen* forstået på den måde, at alt, hvad der står forud for tabellen, leder op til denne, mens alt, hvad der står efter tabellen, er en udfoldelse af denne. Jeg gentager derfor her denne nøgletabel med en ny titel:

Tabel 38 fra side 148: Danmarks landsogne fordelt efter de fire typebestemmende dimensioner

Demografisk landsognetype		Sognets pastorat består af ...			
		kun landsogne		både land- og øvrige sogne	
		Antal indbyggere i sognet		Antal indbyggere i sognet	
		39-847	Over 847	39-847	Over 847
D1: Mange synlige ressourcer	Befolkningstilvækst				
	Negativ			[2:BD1_G]	14%
	Positiv eller nul	[3:LD1_V] 11%		[1:BD1_V] 8%	
D2: Et mellem-niveau af synlige ressourcer	Befolkningstilvækst				
	Negativ	[5:LD2_G] 17%		[4:LD2_S] 10%	
	Positiv eller nul				
D3: Få synlige ressourcer	Befolkningstilvækst				
	Negativ	[6:LD3]			
	Positiv eller nul	8%			

Note 1: Kodeordene for de seks typer er sammensat af bogstaver med følgende betydning:

B = blandet pastorat

D = demografisk bestemt type

G = gennemsnitlig inden for den D-type, den pågældende tilhører

S = store sogne

V = vækst i befolkningen

Note 2: De seks typer har følgende betegnelser:

- 1) BD1_V: Det bynære vækstland
- 2) BD1_G: Det bynære gennemsnitsland
- 3) LD1_V: Det pendlervenlige vækstland
- 4) LD2_S: Det store landsogn
- 5) LD2_G: Gennemsnitslandet
- 6) LD3: Yderlandet

Som det ses, indeholder tabellen fire variabler svarende til, at den er bygget op over følgende fire dimensioner (jf. Tabel 36 på side 146):

1. Befolkningens demografi
2. Befolkningens vækst
3. Sognets størrelse
4. Urbaniseringsgraden for sognets pastorat

Dannelsen af de seks typer sker gennem bogen via tre trin, som samtidig begrunder og belyser de forskellige dimensioner:

Første trin er bestemmelsen af den demografiske dimension som bestående af de tre typer D1, D2 og D3. Den bestemmelse finder sted gennem en klyngeanalyse af oplysninger om befolkningens demografiske kendetegn (jf. Tabel 7 på side 37), og de tre typer beskrives herefter nærmere med hensyn til demografi (Tabel 8, s. 38 og Figur 3, s. 42) geografisk placering (Figur 4, s. 43), deltagermæssig tilslutning (Figur 13, s. 93) m.v.

Andet trin finder sted ved at inddrage dimensionen om pastoratets urbaniseringsgrad. Indholdet i denne dimension bliver især belyst ved at se på forekomsten af foreninger og institutioner samt samarbejdet med disse i hhv. de rene landpastorater og de blandede pastorater i afsnittet om pastoratet som analyseenhed på side 108ff. Ved hjælp af denne dimension bliver de tre typer til fire, jf. Tabel 30 på side 133 (som i Tabel 35 på side 145 tilskrives forkortelserne BD1, LD1, LD2 og LD3).

Tredje trin er inddragelsen af oplysningerne om befolkningstilvæksten siden 2004 (jf. Figur 20, s. 142) og antallet af indbyggere i sognet (jf. Figur 21, s. 144), som fører til, at antallet af typer udvides fra de fire fra Tabel 30 til de seks, der fremgår af Tabel 38 på side 148.

Efter på denne måde at have begrundet, at det giver god mening at operere med disse seks typer som de mest prægnante og som dem, der samlet set præsenterer den største spændvidde mellem landsognene, er opgaven at foretage en nærmere beskrivelse af disse. Det sker fra og med Tabel 39 på side 151.

Essensen af beskrivelsen af de seks landsognetyper vil jeg sammenfatte på følgende måde, der tager udgangspunkt i, hvordan typerne er indbyrdes beslægtet.

D1-typerne

Tre af de seks typer har det tilfælles, at de demografisk set er D1-typer. Det betyder, at der er tale om de landsogne, der er mest ressourcestærke i forhold til arbejdsmarkedet. De ligger midt i Danmark (typisk Sjælland og Østjylland), har gode jobmuligheder, er forholdsvis tæt på de større byer og har gode tog- og vejforbindelser til storbyerne med deres mange kulturtilbud. Samtidig har de i kraft af den landlige beliggenhed direkte adgang til naturen. Tilsammen betyder det, at D1-sognene har undgået den almindelige fraflytning, som ellers præger landsognene, ja faktisk har mange af sognene oplevet en befolkningstilvækst siden 2004. Det er derfor også her, vi finder de højeste huspriser blandt landsognene.

Ved at foretage en yderligere opdeling af D1-sognene efter pastoratets urbaniseringsgrad og efter, om sognet har haft en positiv eller en negativ

befolkningsudviklingen siden 2004, opstår der følgende tre undertyper af D1-sogne:

1) Det bynære vækstland

Denne type udgør 8% af samtlige landsogne, og ud over at være D1-sogne er disse kendetegnet ved at indgå i et blandet pastorat forstået på den måde, at der ud over de enkelte landsogne indgår mindst ét bysogn i pastoratet. Den gode infrastruktur til disse sogne er en afgørende årsag til, at denne type har haft den højeste positive befolkningstilvækst af alle seks typer siden 2004, nemlig 3,3% i gennemsnit. Ligeledes ligger den højest af alle med hensyn til andelen af børn under 16 år og deraf følgende også med hensyn til husstandens størrelse. Det er også her, vi finder den højeste andel med videregående uddannelser, hvorfor det også er her, husstandenenes medianindkomst er højest og endda har haft den største stigning siden 2004.

Med hensyn til forekomsten af foreninger og institutioner samt samarbejdet med disse ligger det bynære vækstland på gennemsnittet for alle landsogne. Dette gælder også med hensyn til antallet af forskellige kirkelige aktiviteter. Derimod ligger typen højt på de to deltagermæssige succesmål, der er beregnet ud fra de stiftsvise tællinger af kirkegængere. Man ligger således højest af alle på det succesmål, som er beregnet ud fra deltagelsen i samtlige arrangementer på alle 365 dage i kalenderåret. Det tyder på en god opslutning til såvel gudstjenester som diverse arrangementer i sognegård o.l. Da disse sogne er stærke med hensyn til såvel infrastruktur som demografi og opslutningen til de kirkelige aktiviteter, peger analysen ikke på særlige udfordringer eller problemer for disse sogne. Jeg tillader mig derfor at konkludere, at denne type, der udgør 8% af alle landsognene, er særdeles velfungerende på alle de parametre, som denne bog indeholder.

2) Det bynære gennemsnitsland

Denne type udgør 14% af alle landsognene og er ligesom type 1 D1-sogne, som ligger i blandede pastorer. Til forskel fra den første type har denne haft en tilbagegang i befolkningens størrelse siden 2004 på 6% i gennemsnit. Som D1-sogne har disse også mange demografiske ressourcer, men ligger dog generelt en smule lavere på disse end den første type. Med hensyn til infrastruktur er det det bynære gennemsnitsland, som i særlig grad har fået lettere adgang til en motorvej. Vore tal tyder endvidere på, at det er vigtigt at have en bil, når man bor i disse sogne. Busruterne har i betydelig grad fået færre afgang, og det er i disse sogne, at der generelt er længst til den nærmeste dagligvarebutik. Rent geografisk skiller det bynære gennemsnitsland sig ud fra de to andre typer af D1-sogne ved at ligge mere vestpå.

Det bynære gennemsnitsland er de sogne med færrest folkekirkemedlemmer, det færreste antal institutioner og det færreste antal forskellige kirkelige aktiviteter i sognet. Sidstnævnte hænger formodentlig sammen med, at et landsogn i denne type er ret integreret med det bysogn, som det indgår i pastorat med. Det er nemlig denne type af landsogne, der i højeste grad peger på, at netop pastoratet udgør det område, som det lokale kulturliv omfatter. Disse sogne er derfor særligt gode eksempler på den tendens, som undersøgelsen har vist, til, at der foregår ret få forskellige aktiviteter i *sognet* samtidig med, at der foregår mange forskellige aktiviteter i *pastoratet*. Med hensyn til deltagelsen i de kirkelige aktiviteter ligger denne type højt uden dog at ligge helt i top. Det generelle billede af disse sogne er, at de, som navnet udtrykker, er ret gennemsnitlige for D1-sognene som helhed, hvorfor der er relativt få husstande med lave indkomster. Det gør det nærliggende at antage, at behovet for diakonale aktiviteter ikke er så stort, men det er dog også muligt, at dette behov blot har en anden karakter. Eksempelvis kan man forestille sig, at det er vanskeligere at tilhøre den lille gruppe med lave indkomster, når man bor i et område, hvor folk generelt er ret velhavende.

3) *Det pendlervenlige vækstland*

Dette er den tredje og sidste type inden for gruppen af D1-sogne. Den minder meget om det bynære vækstland (type 1), bortset fra at sognene her indgår i pastorer, der udelukkende indeholder landsogne. Også her har befolkningstilvæksten været positiv siden 2004, om end denne er lidt lavere end for det bynære vækstland, nemlig 2,9% i gennemsnit. Fælles for de to typer er også, at de geografisk er placeret i nærheden af motorveje og intercity-tognettet.

Det pendlervenlige vækstland har den laveste flyttefrekvens af alle seks typer. Det er endvidere bemærkelsesværdigt, at denne type sammen med det bynære vækstland (type 1) har haft den kraftigste reduktion i flyttefrekvensen siden 2004. Det tyder på, at der har været en kraftig tilflytning til disse to typer frem til 2004, og at denne efterfølgende er blevet væsentlig mindre. Denne aktuelt lave flyttefrekvens i det pendlervenlige vækstland tyder på, at de mange tilflyttere er tilfredse med at bo der. At jeg kalder denne type for pendlervenlig skyldes ikke alene den gode infrastruktur men også, at denne type har den laveste dagbefolkning af samtlige typer, nemlig 48%.

Det pendlervenlige vækstland skiller sig ud fra de andre typer ved på det kirkelige område at have forholdsvis mange forskellige kirkelige aktiviteter og samtidig ligge lavest af alle typerne på det succesmål, der bygger på en opgørelse over deltagelsen i samtlige aktiviteter på alle kalenderårets dage.

Det tyder på, at der er mange kirkelige aktiviteter med knap så mange deltagere til hver af disse. Dette kan hænge sammen med, at der i disse sogne bor mange børnefamilier, og at disse familier bruger megen tid på at pendle til og fra arbejde og evt. også til forskellige fritidsaktiviteter. Udfordringen for det kirkelige arbejde i disse sogne er i særlig grad, at det er i hård konkurrence med andre tilbud om familiernes sparsomme tid.

D2-typerne

D2-typerne er en mellemgruppe af sogne, som i dobbelt forstand er placeret imellem sognetype D1 og D3: Geografisk ligger de i mellemzonen med tyngdepunkter på Fyn og Midtjylland, men også med hensyn til demografi, befolkningstilvækst og huspriser ligger disse sogne mellem de to andre.

Jeg når frem til, at der er to D2-typer, og den afgørende forskel mellem dem er sognets størrelse målt på antallet af indbyggere:

4) Det store landsogn

De store landsogne udgør 10% af samtlige landsogne i Danmark. For at høre til denne kategori skal sognet både være en D2-type, have mere end 847 indbyggere og indgå i et pastorat, der udelukkende består af landsogne. Som D2-sogne har de et gennemsnitligt niveau af demografiske ressourcer og geografisk set ligger de spredt ud over stort set hele landet. At sognene er store (i gennemsnit har de 1.074 folkekirkemedlemmer) medfører ret logisk, at det også er i denne type, der forekommer flest foreninger og institutioner og flest respondenter, der vurderer, at det er sognet, der udgør området for det kulturliv, som kirken med rimelighed kan se sig som en del af. Det følger endvidere af sognets store størrelse, at der findes en eller flere kommercielle butikker i 82% af sognene, hvorfor det også er her, vi finder den korteste afstand til den nærmeste dagligvarebutik (median = 0 km). Dertil kommer, at man som den laveste værdi for alle typerne kun har 1 km til den nærmeste skole.¹⁶³

Vore oplysninger om de kirkelige forhold hænger også nøje sammen med, at der er tale om store sogne. Eksempelvis er antallet af forskellige kirkelige aktiviteter uden sammenligning højest her, hvor mediantallet for dette antal er 10, mens typen, der ligger næsthøjest, er nede på seks. Endvidere er begge de deltagermæssige succesmål meget lave, hvilket svarer godt til det tidligere nævnte om, at det er ret svært at opnå en høj kirkegangsprocent i store sogne.

¹⁶³ Samme lave tal er der i det pendlervenlige vækstland.

5) *Gennemsnitslandet*

Denne type udgør 17% af alle landsognene, og som navnet signalerer, indeholder den sogne, der på stort set alle punkter svarer til gennemsnittet for alle landsogne i Danmark. Der er dog et par undtagelser, som er værd at nævne. Den ene er, at tilbagegangen i antallet af indbyggere er markant større end landsgennemsnittet. Den anden er, at der i mange tilfælde både er blevet lukket en skole i sognet og oprettet en ny inden for de seneste 20 år. Tallene tyder dog på, at man langt fra har kunnet kompensere fuldt ud for skolelukningerne, da afstanden til den nærmeste skole i disse sogne er markant højere end for alle landsognene betragtet under ét. Da der bortset fra disse forhold alligevel i høj grad er tale om gennemsnitssogne, er de kirkelige udfordringer formodentlig også gennemsnitlige.

D3-typen

Denne type er ikke inddelt i undertyper, hvorfor den blot består af én type, som er identisk med de oprindelige D3-sogne, bortset fra at jeg nu ser bort fra de 2%, der indgår i blandede pastorater. Denne type, som jeg kalder Yderlandet, består af 8% af landets landsogne.

6) *Yderlandet*

Her finder vi de mest pressede landsogne, og de findes dem især på Lolland-Falster, Bornholm og ved den jyske vestkyst.

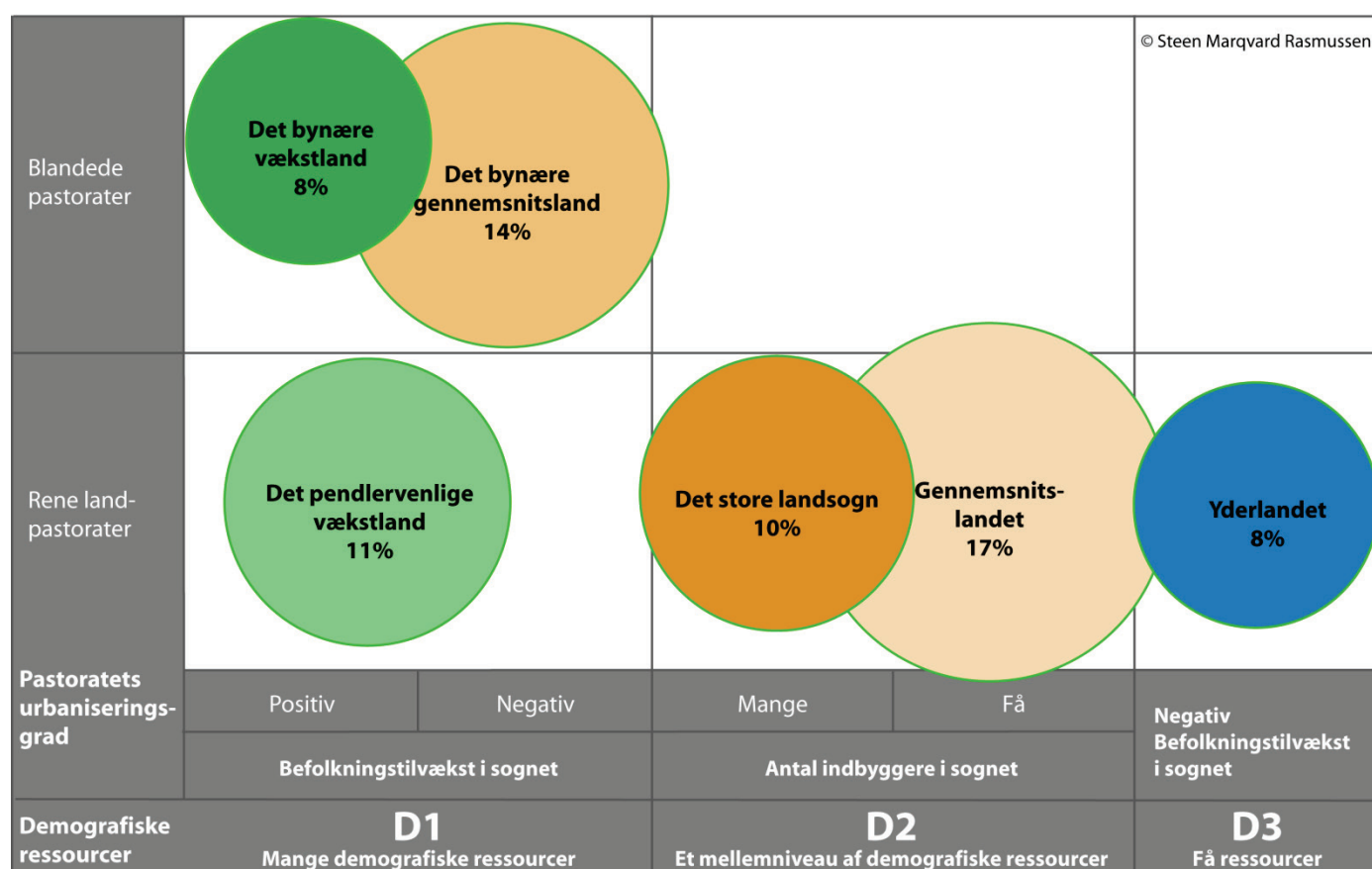
Sognene i denne type har haft den største tilbagegang af alle typerne i antallet af indbyggere siden 2004. Tilbagegangen på 12,4% i gennemsnit har ført til, at sognene ikke længere er attraktive for børnefamilier: I 44% af sognene er skolen blevet lukket inden for de seneste 20 år, og det er nu den type, hvor der er den længste afstand til den nærmeste skole, nemlig 6 km. Resultatet er, at disse sogne har haft den kraftigste tilbagegang i andelen af børn på hele 22% siden 2004, således at denne type nu har den laveste andel af børn under 16 år. Dertil kommer, at Yderlandet også ligger lavest af alle typerne med hensyn til unge mellem 24 og 34 år, der kun udgør 8% af indbyggerne. Til gengæld er knap en tredjedel af disse 65 år eller mere. Derfor er det også i Yderlandet, at man finder den mindste arbejdsstyrke på blot 49%. Der er også mange husstande med lave indkomster. Dette er et udtryk for udviklingen siden 2004, idet Yderlandet er den type, hvor andelen af husstandene i den laveste indkomstgruppe er steget mest siden da.

Da stort set alle sognene i Yderlandet ligger ud til vandet, jf. kortet på side 150, har mange af disse et sommerhusområde. Det gælder for 56% af disse, hvortil kommer 38%, hvor der ligger et sommerhusområde i pastoratet, jf. Tabel 55. De mange sommerhusområder er formodentlig en del af

forklaringen på, at Yderlandet ligger meget højt på de deltagermæssige successmål vedrørende gudstjenester, kirkelige handlinger m.v. Dette er naturligvis et positivt bidrag til det lokale kirkeliv, men det rejser en økonomisk problematik, som ikke bliver behandlet i denne bog, nemlig at personer i sommerhusområderne, som bruger kirken dér, betaler kirkeskat i kommunen, hvor de bor, hvilket ofte er i en af de større byer.

En anden kirkelig udfordring er, at de demografiske oplysninger på den ene side peger på et betydeligt behov for diakonalt arbejde, men på den anden side giver indtryk af, at der ikke er så mange ressourcestærke personer til at løfte disse opgaver.

De seks typer af landsogne kan sammenfattes på følgende måde, som samtidig illustrerer indholdet i Tabel 38 fra side 148:

Figur 24: Model over landsogne i Danmark 2014

Note: De seks idealtyper af landsogne indeholder tilsammen 68% af alle Danmarks landsogne, hvorfor de resterende 32% kan opfattes som blandingsformer. Da landsognene tilsammen udgør 54% af hele landets sogne (jf. Tabel 1 på side 21), så kan hver types andel af alle Danmarks sogne beregnes ved at gange de anførte procenttal med 0,54.

Afslutningsvis om typerne vil jeg nævne, at to af disse er indgående beskrevet i de kvalitative analyser i Bjerrum og Felter 2015. Det drejer sig om Havrebjerg Sogn som eksempel på Det bynære vækstland og Lihme Sogn som eksempel på yderlandet.

Deltagerne i de kirkelige aktiviteter i syv landsogne

Bogens andet hovedspørgsmål drejede sig om at beskrive deltagerne i de kirkelige aktiviteter i udvalgte landsogne og i den forbindelse sammenligne dem med indbyggerne i disse sogne eller i landsognene generelt. De forhold, der er grundlaget for sammenligningen, er dels nogle af de demografiske oplysninger, der blev anvendt i forbindelse med klyngeanalysen, som ledte frem til de tre landsognetyper D1, D2 og D3, og dels en række kulturspørgsmål, som ligger til grund for min inddeling af personerne efter kulturelle præferencer. Denne inddeling i fem grupper efter kulturel orientering har status af at være en indikator på personernes livsform. Begrundelsen for at foretage denne inddeling er min antagelse om, at danskernes deltagelse i kirkelige aktiviteter til en vis grad er bestemt af, om den givne aktivitet benytter sig af de samme kulturelle koder, som den enkelte person sætter pris på.

Denne antagelse er blevet bekræftet af de gennemførte undersøgelser af, hvem der deltog i bestemte aktiviteter gennem en måned i foråret 2015 i syv udvalgte sogne. Det viste sig eksempelvis, at de finkulturelle er overrepræsenteret i studiekredse, mens de utraditionelle feinschmeckere er overrepræsenteret ved særgudstjenester. Det overordnede billede er, at de kirkelige aktiviteter generelt i særlig grad appellerer til de finkulturelle og de jordbundne. Og selvom der er en vis sammenhæng mellem alder og kulturel orientering, så viser resultaterne, at sidstnævnte har en selvstændig betydning for, om en person vælger at deltage i kirkens aktiviteter. Det ses bl.a. af, at også i de tilfælde, hvor kirken har kontakt med personer under 30 år, så gælder det, at netop de finkulturelle og de jordbundne forekommer cirka dobbelt så hyppigt blandt de unge deltagere i kirkelige aktiviteter set i forhold til, hvor udbredte disse kulturelle grupper er blandt indbyggerne under 30 år i sognet.

Med hensyn til de demografiske oplysninger gælder det også, at deltagerne i de kirkelige aktiviteter i de syv landsogne adskiller sig markant fra indbyggerne i disse sogne på stort set alle af de undersøgte parametre. Blandt deltagerne er der således en overvægt af kvinder, ældre og dermed pensionister samt personer med længerevarende uddannelse, hvorimod enlige med børn er markant underrepræsenteret.

Konklusion

Et sidst vigtigt resultat er, at den absolut vigtigste og mest samlende kirkelig aktivitet i de syv landsogne er den almindelige gudstjeneste på søn- og helligdage.

Litteratur

- Ahrens, Petra-Angela og Gerhardt Wegner 2013: *Soziokulturelle Milieus und Kirche: Lebensstile - Sozialstrukturen - kirchliche Angebote*, Stuttgart: Verlag W. Kohlhammer
- Andress, Hans-Jürgen, Jacques A. Hagenaars und Steffen Kühnel 1997: *Analyse von Tabellen und kategorialen Daten. Log-lineare Modelle, latente Klassenanalyse, logistische Regression und GSK-Ansatz*, Springer Verlag
- Bacher, Johann 2002: *Clusteranalyse*, R. Oldenbourg Verlag
- Backhaus, Klaus, Bernd Erichson, Wulff Plinke og Rolf Weiber 2003: *Multivariate Analysemethoden*, Springer Verlag
- Bauer, Felix 1984: *Datenanalyse mit SPSS*, Springer Verlag
- Bellebaum, Alfred, 1966: *Das soziologische System von Ferdinand Tönnies unter besonderer Berücksichtigung seiner soziographischen Untersuchungen*, Verlag Anton Hain
- Bjerrum, Ruth Sønderskov og Kirsten Donskov Felter 2015: *Hvad forventer folket af kirken? Et medlemsperspektiv på diskussionen om forandringer i folkekirkens struktur på landet, i forstæderne og i byen* er under udgivelse af Center for Kirkeforskning ved Københavns Universitet, Det Teologiske Fakultet
- Blunch, Niels J., 2000: *Videregående data-analyse – med SPSS og Amos*, Systime
- Borg, Ingwer, 1981: *Anwendungsorientierte Multidimensionale Skalierung*, Berlin, Heidelberg und New York: Springer Verlag
- Borg, Ingwer und Thomas Staufenbiel, 2007: *Theorien und Methoden der Skalierung*, Bern: Verlag Hans Huber
- Borg, Ingwer, Patrick J.F. Groenen und Patrick Mair, 2010: *Multidimensionale Skalierung*, München und Mering: Rainer Hampp Verlag
- Bortz, Jürgen 1999: *Statistik für Sozialwissenschaftler*, Springer Verlag
- Bray, James H. and Scott E. Maxwell 1984: *Multivariate Analysis of Variance*, Sage Publications
- Brosius, Gerhard und Felix Brosius 1995: *SPSS. Basesystem und Professional Statistics*, International Thomson Publishing
- Brosius, Felix 1997: *SPSS CHAID: Statistische Datenanalyse für Segmentierungsmodelle und Database Marketing*, International Thomson Publishing
- Bryman, Alan 2008: *Social Research Methods*, New York: Oxford University Press
- Buhl, Achim und Peter Zöfel 1996: *Professionelle Datenanalyse mit SPSS für Windows*, Addison-Wesley

Litteratur

- Büning, Herbert und Götz Trenkler, 1994: *Nichtparametrische statistische Methoden*, Berlin: Walter de Gruyter
- Clausen, Sten-Erik 1989: *Korrespondanseanalyse*, Norsk institutt for by- og regionsforskning
- Danmarks Statistik oktober 2014: Specialkørsel fra Danmarks Statistik til Landsforeningen af Menighedsråd, 3. oktober 2014
- Diekmann, Andreas 2006: *Empirische Sozialforschung. Grundlagen, Methoden, Anwendungen*, Hamburg: Rowohlt Taschenbuch Verlag
- Felter 2015: Paneldata indsamlet af YouGov til Bjerrum og Felter 2015
- Gerhardt, Uta 2001: *Idealtypus. Zur methodischen Begründung der modernen Soziologie*, Suhrkamp Verlag
- Groth, Niels Boje og Christian Fertner 2013: *Stationsbyer i dag*, Aalborg: Realdania
- Hansen, Janna Egholm 2014: *Kirken på landet – et pilotstudie*, Center for Samtidsreligion, Aarhus Universitet
- Haraldsen, Gustav, 1999: *Spørreskjemametodikk*, Ad Notam Gyldeldal
- Hartmann, Wolfgang und Rudolf Welskopf, 1980: "Multidimensionale Skalierung in der Soziologie" i: *Jahrbuch für Soziologie und Sozialpolitik 1980*, Akademie-Verlag Berlin
- Hellevik, Ottar 1997: *Forskningsmetode i sosiologi og statsvitenskap*, Universitetsforlaget
- Hill, MaryAnn 1997: *SPSS Missing Value Analysis*, SPSS Inc.
- Høyen, Marianne 2004: *Korrespondanceanalyse*, Akademisk Forlag
- Jensen, Sidsel 2014: "Kirkens egne undersøgelser – et udsnit" i: Nielsen, Marie Vejrup og Hans Raun Iversen (red.) 2014: *Tal om kirken. Undersøgelser af Folkekirkens aktivitets- og deltagerstatistik*, København: Københavns Universitet, s. 179-216
- Kaaber, Katja Marie 2014: *Dokumentation af serviceopgave*, email fra Danmarks Statistik til Landsforeningen af Menighedsråd
- Kreiner, Svend 1999: *Statistisk problemløsning*, Jurist- og Økonomforbundets Forlag
- Kristensen, Kai, Henning Madsen og Peter S. Mortensen 1986: *Analyse af kvalitative data*, Systime
- Kühn, Wolfgang, 1976: *Einführung in die multidimensionale Skalierung*, München, Basel: Ernst Reinhardt Verlag
- Linde, Peter Christian 1990: "Kvalitet og omkostninger i repræsentative stikprøveundersøgelser" i: *DDA-nyt nr. 55*, 1990, Dansk Data Arkiv
- Lønborg, Mogens 1993: *Grundbog i statistik – værktøjer og analysemodeller*, Gylling: Forlaget Lønborg

- Lösel, Friedrich und Werner Wüstendörfer, 1974: „Zum Problem unvollständiger Datenmatrizen“ in: *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, 1974, s. 342-357
- Markussen, Povl 1979: *Sociologiske grundproblemer 3*, København: Samfundsfagsnyt
- Mehta, Cyrus R. and Nitin R. Patel 1995: *Exact tests 6.1. for Windows*, SPSS Inc.
- Mortensen, Peter S. 1987: *Repræsentative undersøgelser*, Systime
- Munksgaard, Jens F. (red.) 2003: *Sogn og kirke – Struktur og liv. En undersøgelse af kirkegang og sogneliv i Aalborg stift 2002/2003*. Aalborg stiftsavis Forlag
- Nannestad, Peter, 1985: *Geometriske repræsentationer af relationelle datastrukturer*, Århus: Forlaget Politica
- Nielsen, Marie Vejrup og Hans Raun Iversen (red.) 2014: *Tal om kirken. Undersøgelser af Folkekirkens aktivitets- og deltagerstatistik*, København: Københavns Universitet
- Otte, Gunnar 2005: „Entwicklung und Test einer integrativen Typologie der Lebensführung für die Bundesrepublik Deutschland“ i: *Zeitschrift für Soziologie*, Jg. 34, Heft 6, Dezember 2005, s. 442-467
- Pollack, Detlef 2003: *Säkularisierung – ein moderner Mythos?* Mohr Siebeck
- Pollack, Detlef 2009: *Rückkehr des Religiösen?: Studien zum religiösen Wandel in Deutschland und Europa 2*, Mohr Siebeck
- Popper, Karl 1996: *Historicismens elendighed*, Gyldendal
- Rasmussen, Steen (Marqvard) 1993: „Begravelsesformer på land og i by i dag – takster, udbredelse og holdninger” i: Birthe Lund og Hans Raun Iversen (red.): *Livshjælp*, Århus: Landsforeningen af Menighedsrådsmedlemmers forlag, s. 179-240
- Rasmussen, Steen Marqvard 2001A: *Kirkegang i Roskilde stift 2000 – statistisk dokumentation*, Roskilde Stift
- Rasmussen, Steen (Marqvard), 2001B: ”Vurdering af salmevers” i: Hansson, Bohlin og Straarup (red.): *Dejlig er jorden. Psalmens roll i nutida nordiskt kultur- och samhällsliv*, Åbo: Åbo Akademis förlag
- Rasmussen, Steen Marqvard 2003: ”Det nære forhold til kirkelig kristendom – og det fjerne” i: Karen Schousboe og Steen Marqvard Rasmussen: *Menigheder og mennesker*, Aros Forlag, s. 23-75
- Rasmussen, Steen Marqvard 2005: *Religiøse grundfarver – Peter L. Bergers sociologi i anvendelse på folkekirken*, Frederiksberg: Aros Forlag
- Rasmussen, Steen Marqvard og Cecilie Rubow 2003: ”Kirkegang” i: Rubow (red.) 2003: *Billeder af Viborg Stift. Kirkestatistik og kirkeliv*, Viborg: Viborg Stifts Bog
- Rasmussen, Steen Marqvard 2007: „Religiøs mangfoldighed som folkekirkelig udfordring” i: Berit Schelde Christensen, Viggo Mortensen og Lars Buch Viftrup (red.): *Karma, Koran og Kirke*, Forlaget Univers, s. 145-257

- Rasmussen, Steen Marquard 2012: *Meninger med menighedsråd. Hvad rådsmedlemmerne vil, synes og tror på*, skriftserien Perspektiv på folkekirken nr. 3, 2012. Viby Jylland: Landsforeningen af Menighedsråd
- Rasmussen, Steen Marquard 2012B: „Anmelderkritik af »Meninger med menighedsråd«: Et gensvar” i: Præsteforeningens Blad, 2012 nr. 36, s. 754-755.
- Rasmussen, Steen Marquard 2013: „På vej mod den dobbelte folkekirke – med religionsmødet som eksempel” i: *Magasin om Religionsmøde* 2013, nr. 4, udgivet af Folkekirke og Religionsmøde, s. 4-12
- Rasmussen, Steen Marquard 2014: *Den relevante folkekirke – et sociologisk grundlag for målsætningsarbejde, aktivitetsstatistik og brugerundersøgelser*, Publikationer fra Det Teologiske Fakultet 56, København: Københavns Universitet
- Rasmussen, Steen Marquard, Leise Christensen, Povl Götke og Gert Nicolajsen 2011: *Kirkelig undervisning med fokus på minikonfirmand- og konfirmandundervisning*. Rapporten indgår i Kirkeministeriets høringsmateriale om dåbsoplæring i folkekirken, der er udsendt den 28. februar 2011
- Riis, Ole 2001: *Metoder på tværs. Om forudsætningerne for sociologisk metode-kombination*, Jurist- og Økonomforbundets Forlag
- Rosenlund, Lennart 1995: ”Korrespondanse. Dataanalysens »magiske øye«” i: *Sociologisk tidsskrift*, 1995, nr. 1, s. 55-78
- Rubow, Cecilie (red.) 2003: *Billeder af Viborg stift. Kirkestatistik og kirkeliv*, Viborg stift
- Schanz, Hans-Jørgen 2008: *Modernitet og religion*, Aarhus Universitetsforlag
- Schneider, Nikolaus, Heinrich Bedford-Strohm und Volker Jung (Hg.) 2014: *Engagement und Indifferenz. Kirchenmitgliedschaft als soziale Praxis*. V. EKD-Erhebung über Kirchenmitgliedschaft, Evangelische Kirche in Deutschland
- Steinert, Heinz 2010: *Max Webers unwiederlegbare Fehlkonstruktionen. Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus*, Frankfurt am Main: Campus Verlag
- Trolle, Astrid Krabbe og Karen Marie Sø Leth-Nissen 2014: Paneldata indsamlet af YouGov til Trolle og Leth-Nissen 2015
- Trolle, Astrid Krabbe og Karen Marie Sø Leth-Nissen 2015: *Dåb eller ej? Rapport om småbørnsforældres til- og fravalg af dåb*, Publikationer fra Det Teologiske Fakultet 59, København: Københavns Universitet
- Tönnies, Ferdinand 1931: *Einführung in die Soziologie*, Stuttgart: Ferdinand Enke Verlag
- Tönnies, Ferdinand, 1988 [1912]: *Gemeinschaft und Gesellschaft. Grundbegriffe der reinen Soziologie*. Wissenschaftliche Buchgesellschaft
- Weber, Max 1985A: „Die »Objektivität« sozialwissenschaftlicher und sozialpolitischer Erkenntnis“ i: Max Weber: *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre*, Tübingen: Mohr Siebeck, s. 146-214

Litteratur

- Weber, Max 1985B: „Kritische Studien auf dem Gebiet der kulturwissenschaftlichen Logik“ i: *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre*, Tübingen: Mohr Siebeck, s. 215-290
- Weber, Max 1985C: „Ueber einige Kategorien der verstehenden Soziologie“ in: Max Weber: *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre*, Tübingen: Mohr Siebeck, s. 427-474
- Weber, Max 2003A: „Videnskab som levevej” i: Max Weber 2003: *Udvalgte tekster*, Bind 1, København: Hans Reitzels Forlag, s. 181-211
- Weber, Max 2003B: „Sociologiske grundbegreber” i: Max Weber 2003: *Udvalgte tekster*, Bind 2, København: Hans Reitzels Forlag, s. 189-239
- Willer, Thomas og Søren Østergaard 2004: *Jeg tror på det hele – Gud, skæbnen og de syv bud*, Frederiksberg: Unitas Forlag
- Wippermann, Carsten 1998: *Religion, Identität und Lebensführung*, Leske + Budrich

Bilag

Statistiske tests

Så vidt muligt gennemfører jeg statistiske tests for at afklare, om fundne forskelle eller sammenhænge i materialet er statistisk signifikante, og i den forbindelse benytter jeg et signifikansniveau på 0,10. Begrundelsen for at anvende et højere niveau end det konventionelle på 0,05 er, at jeg lægger vægt på at opspore hypoteser inden for et område, der kun i ringe grad er belyst. Eller som statistiker Jürgen Bortz udtrykker det:

Innovativ forskning inden for et relativt nyt område, hvor konsekvenserne af en fejlagtig accept af H_1 er ret ubetydelige, ville med et alfa-niveau på 1% kun give få chancer for at tilføre videnskaben nye impulser. I sådanne undersøgelser er det derfor acceptabelt at anvende et alfa-niveau på 10%. (Bortz 1999, s. 122)

Alfa-niveauet henviser til sandsynligheden for at begå den fejl at hævde en forskel eller sammenhæng, som reelt ikke er til stede, eller med andre ord: At forkaste en sand H_0 . Heroverfor står muligheden for beta-fejl, der er at fastholde en falsk H_0 – dvs. at overse reelle forskelle, fordi de fejlagtigt tilskrives tilfældigheder. Når vi hæver signifikansniveauet fra 0,05 til 0,10 stiger risikoen for alfa-fejl, mens risikoen for beta-fejl falder. Testresultaterne vises med et af følgende symboler:

Tabel 74: *Symboler til visning af statistiske testresultater*

Sandsyn- lighed ¹⁾	Sym- bol	Tolkning
$p \geq 0,10$	(-)	Forskellen mellem grupperne er så lille, at den bør betragtes som tilfældig
$p < 0,10$	(+)	Hvis der reelt ikke er nogen forskel mellem grupperne, vil man i under 10 af 100 stikprøveundersøgelser alligevel finde en forskel, der er mindst lige så stor som den fundne. Den fundne forskel er derfor <i>meget svagt</i> signifikant, dvs. ikke særligt sikker.
$p < 0,05$	(*)	Hvis der reelt ikke er nogen forskel mellem grupperne, vil man i under 5 af 100 stikprøveundersøgelser alligevel finde en forskel, der er mindst lige så stor som den fundne. Den fundne forskel er derfor <i>svagt</i> signifikant, dvs. moderat sikker.
$p < 0,01$	(**)	Hvis der reelt ikke er nogen forskel mellem grupperne, vil man kun i under 1 af 100 stikprøveundersøgelser alligevel finde en forskel, der er mindst lige så stor som den fundne. Den fundne forskel er derfor <i>stærkt</i> signifikant, dvs. sikker.
$p < 0,001$	(***)	Hvis der reelt ikke er nogen forskel mellem grupperne, vil man kun i under 1 af 1000 stikprøveundersøgelser alligevel finde en forskel, der er mindst lige så stor som den fundne. Den fundne forskel er derfor <i>meget stærkt</i> signifikant, dvs. særdeles sikker.

Note 1: Hermed menes sandsynligheden for, at den fundne forskel mellem grupperne er opstået tilfældigt.

Kun forskelle, der ikke med rimelighed kan tilskrives tilfældigheder, er værd at hæfte sig ved. 'Stjerner' er bedre end 'plus', og jo flere stjerner, der opnås, des mere sikkert er det, at de fundne forskelle er reelle.

Der er dog tilfælde, hvor det ikke er fagligt forsvarligt at foretage de almindelige udgaver af testene (såkaldt asymptotiske tests), som almindelige statistikprogrammer råder over. Det er f.eks. i situationer, hvor ens datasæt består af meget få cases (hvis f.eks. antallet af svarpersoner i en survey eller antallet af sogne i en stikprøve er meget lille). I sådanne tilfælde (som er nærmere beskrevet i Mehta og Patel 1995, kapitel 2) har jeg så vidt muligt benyttet mig af eksakte udgaver af de pågældende tests ved at gøre brug af et tillægsmodul til SPSS. Hvor det er tilfældet, er resultatet vist med kantet parentes. Begrebet 'estimeret eksakt test' kan også forekomme, og udtrykker da, at selv min forholdsvis nye computer ikke har regnekraft nok til at gennemføre en eksakt test, men dog har mulighed for at foretage en tilnærmet eksakt test, og hvis resultatet af sådanne vises med et af symbolerne fra Tabel 74, anvender jeg også kantede parenteser. Disse teknikaliteter kan forekomme lidt nørdede, men de er nævnt af hensyn til de læsere, som ved så meget om statistiske tests, at de kan se, at det er for svagt at anvende de almindelige statistikprogrammernes såkaldte asymptotiske tests.

Oversigt over Z-værdier

Som det fremgik på side 87 er de deltagermæssige succesmål blevet omkodet til Z-værdier, således at disse mål følger en standardnormalfordeling. Formålet hermed er at neutralisere de regionalt bestemte forskelle på deltagelsen i kirkelige aktiviteter, som der findes mellem de forskellige stifter. Prisen for denne omkodning er, at man ikke kan ”regne baglæns” fra disse Z-værdier til de oprindelige tal. Man kan eksempelvis ikke slutte fra en given Z-værdi for en gruppe sogne til, hvilken gennemsnitlig kirkegangsprocent disse sogne havde. Det er dog muligt at sige noget ud fra en given Z-værdi, nemlig hvor stor en andel af sognene, der ligger under og over denne værdi. Til det formål viser den følgende tabel en oversigt over disse andele for et udvalg af Z-værdier.

Tabel 75: Nøgletal for standardnormalfordelingen

Z-værdi	Andelen af sogne over Z-værdien	Andelen af sogne under Z-værdien
-1,29	90%	10%
-1,00	85%	15%
-0,68	75%	25%
-0,50	69%	31%
-0,25	60%	40%
0,00	50%	50%
0,25	40%	60%
0,50	31%	69%
0,68	25%	75%
1,00	15%	85%
1,29	10%	90%

I Tabel 16 på side 90 så vi f.eks., at bysognene i Viborg Stift i gennemsnit havde en score på -0,61 på det eksklusive succesmål, og af Tabel 75 ser vi, at knap 75% af stiftets sogne ligger over denne værdi.

Variansanalyser af de to mål for deltagermæssig tilslutning

Tabel 76: Nøgletal for variansanalyse af de to mål for deltagermæssig tilslutning til Figur 13

Kilde	Afhængig variabel	Teststørrelsen F	Signifikans (p =)
Korrigeret model			
	Gennemsnitlig kirkegangsprocent på kirkeårets alm. dage	7,743	0,000
	Den gennemsnitlige deltagelse pr. folkekirkemedlem pr. år	3,180	0,002
Konstantled			
	Gennemsnitlig kirkegangsprocent på kirkeårets alm. dage	49,402	0,000
	Den gennemsnitlige deltagelse pr. folkekirkemedlem pr. år	0,395	0,531
Demografiske landsognetyper			
	Gennemsnitlig kirkegangsprocent på kirkeårets alm. dage	4,585	0,012
	Den gennemsnitlige deltagelse pr. folkekirkemedlem pr. år	8,179	0,000
Antal folkekirkemedlemmer i sognet			
	Gennemsnitlig kirkegangsprocent på kirkeårets alm. dage	22,158	0,000
	Den gennemsnitlige deltagelse pr. folkekirkemedlem pr. år	0,710	0,493
Interaktionsled mellem demografiske typer og antal medlemmer i sognet			
	Gennemsnitlig kirkegangsprocent på kirkeårets alm. dage	4,100	0,003
	Den gennemsnitlige deltagelse pr. folkekirkemedlem pr. år	0,895	0,469

Bilagstabeller**Tabel 77: Samarbejdskvoter for foreninger og institutioner**

Forening	Pastoratet består af ... ¹⁾		Total
	kun land-sogne (A)	både land- og øvrige sogne (B)	
Skole	97%	97%	97%
Plejehjem	95%	91%	93%
Spejdere/FDF	93%	89%	91%
Vuggestue/børnehave	92%	88%	90%
Korsang	90%	86%	88%
Dagpleje	89%	79%	85%
Borgerforening	84%	83%	84%
Selvhjælp/sorg	100%	64%	77%
Foredrag	78%	73%	76%
Pensionist	71%	79%	75%
Lokalråd	77%	62%	71%
Familie & Samfund	58%	71%	65%
Musikskole	59%	66%	62%
Lokalhistorie	59%	61%	60%
Kommunalt værested	54%	57%	56%
Bibliotek/kulturhus	43%	58%	54%
Museum	52%	56%	53%
Kunst	34%	65%	50%
Loge	67%	44%	50%
Flygtninge	45%	51%	49%
Idræt	47%	47%	47%
Fritidshjem/ungdomsklub	34%	50%	42%
Gods	37%	42%	38%
Kommunalt ældreråd	38%	37%	37%
Naturfredning	27%	37%	32%
Amatørteater	28%	32%	29%
Jagt	23%	34%	27%
Folkedans	18%	29%	24%
Gårdbutik	21%	17%	19%
Biblioteksbus	9%	7%	8%

Note 1: Denne gruppeinddeling svarer til definitionerne på side 99, dvs.:

A: De rene landpastorater

B: De blandede pastorater

Note 2: Tabellen er sorteret i faldende orden efter kolonnen 'Total'.

Bilagstabeller til tredje delresultat om idealtyper på side 169ff.***Tabel 78: Procentdelen af landsogne, hvori foreningerne er aktive***

Foreninger	Typer af landsogne						Total
	BD1_V	BD1_G	LD1_V	LD2_S	LD2_G	LD3	
Borgerforening	72	67	76	85	63	71	72
Idrætsforening	58	55	60	88	49	47	59
Pensionistforening / Ældresagen	19	22	29	69	53	47	39
Korsang	43	31	42	54	34	29	37
Lokalhistorisk forening	25	36	38	56	34	39	37
Anden forening	48	44	33	49	26	38	37
Jagtforening	26	29	15	59	37	13	34
Spejdere / FDF	26	30	47	45	25	13	33
En gårdbutik	48	30	39	38	24	39	32
Amatørteater / egnsspil	21	18	23	39	21	18	24
Foredragsforening	24	27	24	24	19	35	22
Et gods	8	9	12	25	22	41	18
Familie og Samfund	24	13	6	31	14	13	16
Folkedansere	14	16	13	20	6	0	14
Kunstforening	20	7	15	11	6	35	13
Et museum	12	5	6	19	5	22	10
Flygtningeforening/ - netværk	7	9	3	15	6	6	9
Naturfredningsforening	8	7	6	5	6	6	7
Verdslige selvhjælps- eller sorggrupper	8	5	3	2	3	0	3
En loge	8	5	0	2	3	0	3

Note 1: Tabellen er sorteret i faldende orden efter kolonnen 'Total'.

Note 2: Note 2 til Tabel 34 på side 140 gælder også her.

Tabel 79: Procentdelen af landsogne, der samarbejder med de forskellige foreninger

Foreninger	Typer af landsogne						Total
	BD1_V	BD1_G	LD1_V	LD2_S	LD2_G	LD3	
Borgerforening	79	85	83	89	66	81	83
Korsang	76	76	81	74	74	58	75
Spejdere / FDF	74	73	69	74	74	42	71
Pensionistforening / Ældresagen	68	74	70	69	53	69	67
Foredragsforening	56	50	77	48	50	45	54
Anden forening	57	56	67	46	53	50	54
Lokalhistorisk forening	55	47	46	53	55	46	49
Idrætsforening	35	38	48	50	43	40	45
Familie og Samfund	40	42	15	38	53	11	34
Et museum	27	5	50	28	20	45	27
Amatørteater / egnsspil	31	18	44	24	24	0	24
Et gods	18	19	28	21	16	42	23
Verdslige selvhjælps- eller sorggrupper	10	30	33	24	13	0	22
Kunstforening	46	16	23	17	22	0	19
Flygtningeforening/ -netværk	14	25	15	25	12	13	17
Jagtforening	25	16	17	29	21	10	17
En gårdbutik	24	4	26	19	13	17	16
Folkedansere	31	12	31	4	0	0	15
En loge	33	8	8	6	13	13	15
Naturfredningsforening o.l.	30	5	7	10	17	0	11

Note 1: Tabellen er sorteret i faldende orden efter kolonnen 'Total'.

Note 2: Note 2 til Tabel 34 på side 140 gælder også her.

Tabel 80: Procentdelen af landsogne, hvori institutionerne findes

Institutioner	Typer af landsogne						Total
	BD1_V	BD1_G	LD1_V	LD2_S	LD2_G	LD3	
Dagpleje	63	57	66	89	54	65	63
Vuggestue/børnehave	48	38	58	89	33	47	52
Skole	37	24	66	85	29	35	45
Fritidshjem/ungdomsklub	23	31	50	47	24	29	31
Lokalråd	38	7	31	40	17	29	24
Biblioteksbus	8	14	19	33	28	6	21
Plejehjem	7	9	13	52	21	41	20
Musikskole	8	11	17	30	6	12	13
Bibliotek / kulturhus	19	11	3	14	13	18	11
Kommunalt værested	0	7	3	5	13	12	8
Kommunalt ældreråd	8	7	0	5	10	18	7

Note 1: Tabellen er sorteret i faldende orden efter kolonnen 'Total'.

Note 2: Note 2 til Tabel 34 på side 140 gælder også her.

Tabel 81: Procentdelen af landsogne, der samarbejder med de forskellige institutioner

Institutioner	Typer af landsogne						Total
	BD1_V	BD1_G	LD1_V	LD2_S	LD2_G	LD3	
Vuggestue/børnehave	80	72	91	87	87	69	80
Dagpleje	76	67	93	91	82	43	78
Skole	92	76	97	93	87	73	87
Fritidshjem/ungdomsklub	57	26	32	26	37	9	31
Kommunalt værested	13	9	25	15	15	11	17
Musikskole	50	21	35	42	43	22	38
Kommunalt ældreråd	45	16	9	13	7	22	16
Lokalråd	53	40	70	52	57	33	49
Plejehjem	85	67	74	89	96	67	78
Bibliotek / kulturhus	41	27	18	29	35	25	30
Biblioteksbus	11	0	8	0	12	0	4

Note 1: Tabellen er sorteret i faldende orden efter kolonnen 'Total'.

Note 2: Note 2 til Tabel 34 på side 140 gælder også her.

Tabel 82: Samarbejdskvote for de forskellige foreninger og institutioner

Foreninger og institutioner	Typer af landsogne						Total
	BD1_V	BD1_G	LD1_V	LD2_S	LD2_G	LD3	
Verdslige selvhjælps- eller sorggrupper	130	660	1033	1071	450	-	635
En loge	417	179	-	265	450	-	480
Plejehjem	1148	750	554	170	465	162	393
Musikskole	625	182	212	140	664	189	302
Et museum	236	108	800	146	370	205	280
Bibliotek / kulturhus	222	235	512	205	265	142	269
Foredragsforening	233	188	327	195	257	129	242
Kommunalt ældreråd	591	235	-	250	71	126	238
Kommunalt værested	-	136	750	308	115	94	219
Spejdere / FDF	286	246	147	166	294	333	214
Familie og Samfund	166	324	254	124	381	89	210
Lokalråd	139	587	226	129	343	113	207
Korsang	176	244	196	136	217	198	203
Skole	248	312	148	109	305	208	191
Flygtningeforening/ -netværk	200	281	492	164	212	200	188
Pensionistforening	368	331	237	100	101	147	170
Naturfredningsforening o.l.	390	67	107	210	292	0	169
Vuggestue/børnehave	166	191	157	97	261	146	156
Kunstforening	231	235	152	157	400	0	153
Anden forening	119	128	200	95	204	133	147
Lokalhistorisk forening	220	131	122	94	160	119	132
Et gods	236	205	229	83	71	101	131
Dagpleje	121	119	142	102	151	66	124
Borgerforening	110	127	109	104	105	115	116
Folkedansere	215	73	242	19	0	-	112
Fritidshjem/ungdomsklub	248	85	64	56	152	31	101
Amatørteater / egnsspil	151	102	194	62	117	0	100
Idrætsforening	60	68	81	57	88	85	75
Jagtforening	96	54	110	50	57	80	51
En gårdbutik	49	14	66	49	54	43	50
Biblioteksbus	139	0	45	0	42	0	18
Gennemsnitskvote	258	213	273	158	229	116	196

Note 1: Tabellen er sorteret i faldende orden efter kolonnen 'Total'.

Note 2: Nogle af cellerne er markeret med - som et udtryk for, at det ikke er muligt at beregne en kvote, fordi den pågældende forening eller institution forekommer i 0% af sognene, hvilket fører til en kvoteberegning, hvor der skal divideres med 0, og dette er som bekendt ikke muligt.

Note 3: Som det ses, kan samarbejdskvoten være langt over 100%. Det vil sige, at andelen af sogne, der samarbejder med en given forening eller institution er – til tider betydeligt – større end andelen, hvor den pågældende forening eller institution findes. Dette kan umiddelbart synes ulogisk, men det afspejler blot at man samarbejder ud af sognet. Holder vi os til kolonnen med 'Total', ser vi, at 26 af de 31 foreninger eller institutioner har en samarbejdskvotepå over 100%. Det viser, at kirkens samarbejdsrelationer på ingen måde er begrænset til de foreninger eller institutioner, der findes i sognet.

Tabel 83: Udbredelsen af 26 kirkelige aktiviteter

Kirkelig aktivitet:	Fandt aktiviteten sted i 2013-14?				Fandt aktiviteten sted for ca. 2-5 år siden?	
	Nej	Ja, i sognet	Ja, i pastoratet	Ja, i et større kirkeligt samarbejde	Ja	Nej
Konfirmandundervisning	1	51	44	4	99	1
Børne-/familiegudstjenester	3	65	31	1	95	5
Kirkekoncerter	4	69	27	1	98	2
Kirkeblad	4	37	47	13	97	3
Sognets hjemmeside på internettet	10	44	40	5	77	23
Sogneaftener/kirkehøjskole	11	42	35	12	90	10
Skole-kirke-samarbejde	12	40	32	15	85	15
Social aktivitet for menigheden (fællesspisning, filmaften m.v.)	15	53	30	2	77	23
Salmesangsafstener	19	49	30	3	81	19
Mini-konformand-undervisning	20	41	33	6	87	13
Babysaltesang	37	22	25	16	48	52
Ungdomsgudstjenester	41	24	23	11	60	40
Uddeling til jul	44	26	22	8	60	40
Facebook, Twitter eller lignende	54	24	21	0	20	80
Meditations-/stillegudstjenester	55	26	16	2	40	60
Studiegruppe om bibelen eller kirkens historie	62	18	15	5	40	60
Genbrugsbutik	67	8	14	10	36	64
Samtalegrupper om troens betydning i den enkeltes liv	70	16	11	3	30	70

Bilag

Kirkelig aktivitet:	Fandt aktiviteten sted i 2013-14?				Fandt aktiviteten sted for ca. 2-5 år siden?	
	Nej	Ja, i sognet	Ja, i pastoratet	Ja, i et større kirkeligt samarbejde	Ja	Nej
Besøgstjeneste	72	12	10	6	29	71
Legestue eller samvær for dagplejere	72	15	11	1	28	72
Selvhjælps- eller sorggrupper	73	3	4	21	17	83
Værested/varmestue/café for voksne	87	7	4	3	9	91
Studiegruppe om andre religioner eller besøg hos og af andre trossamfund	91	5	2	3	9	91
Social aktivitet for mennesker af forskellig religiøs overbevisning (fællesspisning, filmaften m.v.)	91	3	3	2	6	94
Værested eller lign. for børn og unge	91	4	3	1	10	90
Arbejde blandt flygtninge/indvandrere	91	0	4	5	9	91

Note 1: Alle tal i tabellen er procentandele, som rækkevis er beregnet selvstændigt for hver af tabellens to dele. Dvs. at summen af tallene under 'Fandt aktiviteten sted i 2013-14?' giver 100%, og at sogne af tallene under 'Fandt aktiviteten sted for ca. 2-5 år siden?' ligeledes bliver 100% (bortset fra unøjagtigheder i forbindelse med afrunding til nul decimaler).

Note 2: Tabellen er sorteret efter kolonnen 'Nej' til, at aktiviteten fandt sted i 2013-14.

Man samarbejder da på landet!

– en undersøgelse af samarbejdet mellem foreninger, institutioner og kirker på landet, samt sognekirken som lokal aktør

Af Marie Hedegaard Thomsen

Sammenfatning

Rapporten bygger på interviews med elleve personer med centrale placeringer i foreninger eller institutioner i fire landsogne. Omdrejningspunkterne for interviewene er informanternes beskrivelser af egne lokalområder (TEMA 1), herunder den lokale samarbejdskultur (TEMA 2), deres institutions/forenings samarbejde med kirken eller mangel på samme (TEMA 3) samt deres syn på kirken som lokal aktør (TEMA 4). Informanterne bidrager med et ”indefra-blik” på det at være bosat på landet og et ”udefra-blik” på kirken som lokal aktør. Beskrivelserne fra begge perspektiver bidrager med væsentlige indsigter til at forstå de udfordringer og muligheder, der gør sig gældende for kirken som lokal aktør på landet.

Rapporten består foruden indledningen af fem dele. *Første* del behandler TEMA 1 og 2 ud fra de generelle træk, der gør sig gældende i informanternes beskrivelser. *Anden* del behandler TEMA 1 og 2 ud fra beskrivelser af de fire lokalområder, herunder samarbejdsmiljøet hvert sted. *Tredje* del behandler TEMA 3 i en tematisk fremstilling af informanternes beskrivelser af baggrunden for at samarbejde med kirken/ikke at samarbejde med kirken, samarbejdets art samt udbytte af og udfordringer ved kirken som samarbejdspartner. *Fjerde* del behandler TEMA 4 om kirkens bidrag til lokalområdet, herunder hvad der ville mangle, hvis kirken ikke var der; om kirken kan bidrage mere eller bedre, end den gør nu, om kirken har et særligt ansvar for lokalområdet, og hvordan den gode landpræst skal være. *Femte* del samler op på de væsentligste pointer, diskuterer dem og udpeger spørgsmål og perspektiver i forhold til disse.

Konklusionen er, at de lokale foreninger, institutioner og kirken samarbejder, når der er noget at samarbejde om. Der samarbejdes kort sagt, når det giver mening. Kirken *kan* i den forbindelse være en væsentlig lokal aktør i lokalsamfundet. Det kræver blot vilje til samarbejde med andre lokale aktører og aktive bidrag til de fælles aktiviteter (uden for kirkebygningen). Dørene for samarbejde står ifølge informanterne her på

vid gab for alle, der ønsker at bidrage til det fælles. Kirken har ikke et *særligt* ansvar for lokalområdets trivsel, men *samme* ansvar som de øvrige lokale aktører. Der er ingen ”kirkeforskrækkelse” at spore, men snarere en opfordring til, at kirken kommer mere ”ud af huset”. Der er med andre ord en stor og åben bane at boltre sig på for den kirke, der vil dele liv og skæbne med sit lokalområde, vil være åben og inviterende, vil bidrage til det fælles, og vil lægge kræfter i andet end de aktiviteter, der foregår i kirkebygningen.

1. Indledning

1.1. Udgangspunkt for undersøgelsen

Indeværende rapport fremlægger resultaterne fra undersøgelsen: *Man samarbejder da på landet! – En undersøgelse af samarbejdet mellem foreninger, institutioner og kirke på landet, samt kirken som lokal aktør*. Undersøgelsen er gennemført fra april til juni 2015 sideløbende med og som en del af et stort forskningsprojekt om *Kirken på landet*, der for størstedelens vedkommende er gennemført af Steen Marquard Rasmussen, seniorkonsulent i Landsforeningen af Menighedsråd.¹⁶⁴ Indeværende undersøgelse er det femte lag i Rasmussens syv-lags analyse og er derfor tænkt som et bidrag til det store projekt: *Forskellige vilkår for folkekirken på landet* (Rasmussen 2015).¹⁶⁵ Samtidig kan rapporten stå alene som et bidrag til drøftelserne af udfordringer og muligheder for kirken på landet som lokal aktør.

Undersøgelsen har et treleddet formål:

1. at lade lokale aktører beskrive deres lokalområde
2. at undersøge samarbejdskulturen i lokalområderne, herunder foreningernes og institutionernes samarbejde med kirken eller mangel på samme
3. at få de lokale aktører til at beskrive kirkens rolle i lokalsamfundet.¹⁶⁶

¹⁶⁴ Det store projekt er finansieret af Folkekirkens Uddannelses- og Videnscenter (FUV) og koordineret med projektet *Hvad forventer folket af folkekirken?* gennemført ved Københavns Universitet.

¹⁶⁵ Se Figur 1 i Rasmussen 2015:15.

¹⁶⁶ Se interviewguide nedenfor.

Disse tre formål tjener til:

- at give Rasmussens demografiske typer skikkelse gennem lokale indbygges beskrivelser (Rasmussen 2015:134f.)
- at belyse det/de samarbejds miljø/-er, som ”kirken på landet” er placeret i, hvilket kan pege på udfordringer og muligheder for kirken som relevant lokal aktør
- at tilvejebringe værdifuld information til kirker og menighedsråd om, hvordan kirken opfattes som samarbejder i og bidrager til forskellige lokalsamfund.

Der er tidligere gennemført to pilotstudier, der berører tilsvarende spørgsmål: *En undersøgelse af samspillet mellem kirker og foreninger i danske landsogne. Et pilotstudie med Malt Provsti som case* (Christensen 2013) og *Kirken på landet – et pilotstudie* (Hansen 2014). I undersøgelsen af Malt Provsti benyttes præster og menighedsråd som informanter om samarbejdet mellem kirken og foreningerne. Og i undersøgelsen, bestilt af den oprindelige arbejdsgruppe, *Kirken på landet*¹⁶⁷, interviewes præster samt kirkeligt engagerede og ikke-kirkeligt engagerede borgere, herunder en formand for en borgerforening. Malt-undersøgelsen efterlyser direkte foreningernes perspektiver (Christensen 2013:58), mens perspektiverne fra den interviewede borgerforeningsformand i den anden undersøgelse pegede på, at et ”udefra-blik” på kirken fra andre lokale aktører kunne belyse centrale spørgsmål og temaer, der vedrører kirkens rolle og muligheder som lokal aktør på landet. Det er denne tråd, som indeværende undersøgelse har taget op for at bidrage med de perspektiver, som de to nævnte undersøgelser ikke fokuserer på.

¹⁶⁷ Grundtvigsk Forum, Lolland Falster Stift og Teologisk Pædagogisk Center (nuværende FUV) nedsatte en arbejdsgruppe i sommeren 2012, der fik i opdrag at se nærmere på kirken på landet ud fra: 1) Hvad er kirkens situation lige nu, og hvad er særligt for kirken på landet i forhold til kirken i byen? og 2) At omsætte den viden til at se nye muligheder for kirken på landet. Læs mere om arbejdsgruppen på: <http://www.tpcloegumkloster.dk/projekter-og-netvaerk/igangvaerende-projekter/kirken-paa-landet-arbejdsgruppe-2012-2014.html>

1.2. *Dataindsamling*

Materialet i denne undersøgelse består af individuelle interview med elleve personer¹⁶⁸ med centrale placeringer i institutioner eller foreninger i eller i tilknytning til fire landsogne, der falder ind under fire af de demografiske typer, som Rasmussen redegør for i sin rapport (Rasmussen 2015: 134f.).¹⁶⁹ Der er inddraget både foreninger og institutioner, da begge vurderes som væsentlige lokale aktører og dermed potentielle bidragydere til lokalsamfundet, hvorfor de kan give en kvalificeret beskrivelse af kirken som lokal aktør og potentiel bidragyder.

Kategorisering som henholdsvis BD1, LD1, LD2 og LD3 (se Tabel 1 nedenfor) skal forstås således, at foreningerne og institutionerne er fundet med udgangspunkt i et af de fire sogne, som vi fra Rasmussens undersøgelse kan placere i hver af de fire kategorier. Da foreninger og institutioner breder sig over et større område end et enkelt landsogn, beskriver informanterne dog ofte et større område end sognet og forholder sig desuden til både den lokale kirke, til andre kirker i området og folkekirken som helhed. Dette er yderligere beskrevet i TEMA 1 og TEMA 4.

Udvælgelsen af forenings- og institutionstyperne bygger på Rasmussens analyse af forholdet mellem foreningers og institutioners udbredelse og deres samarbejde med kirken, hvis de forefindes lokalt – de såkaldte samarbejdskvoter (Rasmussen 2015:127f.). Der er ud fra denne analyse både udvalgt foreninger/institutioner, der er udbredte og har et forventeligt samarbejde, og de der er udbredte, men som samarbejder i mindre grad, end deres udbredelse tilsiger.¹⁷⁰ I udgangspunktet var der endvidere udvalgt to skoler, således at der ville være tre til fire informanter fra hver demografiske landsognstype. Men blandt andet på grund af skolernes travlhed med eksamensforberedelser blev det ikke muligt at

¹⁶⁸ Der er valgt individuelle interview frem for fokusgrupper for at undgå konsensus- eller konfliktmateriale. Hver enkelt informants beskrivelser tages for pålydende som dennes *oplevelse* af den lokale virkelighed. Der søges ikke at efterprøve informantens beskrivelser, men i tilfælde hvor informanter giver forskellige beskrivelser af det samme område, får de forskellige beskrivelser plads og kan lægge op til drøftelse af baggrunden for de forskellige oplevelser.

¹⁶⁹ Rasmussen er endt med seks kategorier (Rasmussen 2015:144ff.), men på undersøgelsestidspunktet var der kun identificeret fire, hvorfor disse blev udgangspunktet.

¹⁷⁰ Der er fokuseret på det, man kan kalde *verdslige* foreninger og institutioner, hvorfor eksempelvis spejderforeninger er fravalgt, da de i forvejen har et udtalt kristent værdigrundlag. I Rasmussens undersøgelser rangerer spejderne som nr. 4 på listen i forhold til udbredelse og som nr. 2 i forhold til samarbejde. Altså samarbejdes der mere med spejderne deres udbredelse kunne tilsige (Rasmussen 2015:122).

inddrage disse aktører i undersøgelsen, hvorfor to af de fire typer kun er repræsenteret ved to informanter. Det gælder dog, at hver demografisk type er repræsenteret ved én aktør, der ikke samarbejder med kirken. Det giver naturligvis alligevel en begrænsning i nuanceringen af de enkelte demografiske typer, men i den tematiske belysning af samarbejdet med kirken eller mangel på samme samt informanternes beskrivelser af kirken som lokal aktør, bidrager alle informanter med samme vægt, da disse analyser ikke er opdelt efter demografisk type.

I udvælgelsen af informantgruppen er der tilstræbt en variation i forhold til demografisk type, forenings-/institutionstype og i mindre grad informanternes køn.¹⁷¹ Desuden er der tilstræbt mulighed for at sammenligne foreningers/institutioners beskrivelser på tværs af demografi – for eksempel om sangforeningerne svarer det samme i hver sit sogn eller noget forskelligt? Denne sammenligning har umiddelbart ikke givet signifikante resultater, hvorfor den ikke er forfulgt yderligere i rapporten.¹⁷²

Tabel 1: Variation over informanter¹⁷³

Navn	Alder	Forening	Institution	BD1 Viborg Stift	LD1 Fyens Stift	LD2 Fyens Stift	LD3 Viborg Stift	Samarbejde med kirken Ja/Nej
Gert	57 år	Jagtforening		X				Nej
Helle	42 år		Daginstitution	X				Ja
Anna	74 år	Pensionistforening			X			Ja
Bente	56 år		Daginstitution		X			Ja
Freddy	50 år	Skytteforening			X			Nej
Inge	57 år		Dagplejer		X			Ja
Ellen	51 år		Dagplejer			X		Ja
Jens	63 år	Idrætsforening				X		Nej
Lene	56 år	Sangforening				X		Ja
Christian	73 år	Pensionistforening					X	Nej
Ditlev	64 år	Sangforening					X	Ja
K: 6 M: 5	Gns.: 58,5 år	7	4	2	4	3	2	Ja: 7 Nej: 4

¹⁷¹ Der er i første omgang rettet henvendelse til lederen eller formanden for de pågældende institutioner og foreninger, hvorfor variationen i køn ikke har været decideret tilstræbt, men dog er endt med at være opfyldt (jf. Tabel 1).

¹⁷² Som det fremgår af Tabel 1 samarbejder begge daginstitutioner, begge dagplejere og begge sangforeninger, mens hverken jagt- eller skytteforening samarbejder, og kun den ene af pensionistforeningerne samarbejder. Endelig var det inden for tidsrammen ikke muligt at få et interview med mere end én idrætsforening, hvorfor en sammenligning her ikke er mulig.

¹⁷³ Af hensyn til informanternes anonymitet er navnene ændret, og der angives kun stiftet, hvori det undersøgte landsogn/-område er placeret. I TEMA 1 er findes yderligere beskrivelser af informanterne.

De elleve interviewpersoner blev kontaktet som *repræsentanter* for deres forening eller institution, og de blev bedt om at svare på en række af spørgsmålene med udgangspunkt i deres forening/institution. Det blev imidlertid gennem interviewene hurtigt tydeligt, at informanterne havde vanskeligt ved at skelne mellem privatperson og forenings-/institutionsrepræsentant. Dette skyldtes ikke en manglende forståelse hos informanterne for, hvordan og hvorfor de var blevet udvalgt til at bidrage til undersøgelsen. I stedet skyldes det, at deres forenings-/institutionsengagement og deres liv som lokale borgere ikke kan adskilles i deres egen bevidsthed, når det gælder spørgsmål om lokalsamfundet. Informanterne er så at sige hele tiden til stede i lokalsamfundet som menige borgere, der har påtaget sig særlige hverv – lønnet eller frivillige – og at bede dem om kun at svare som én af delene (borger eller repræsentant) gav ikke mening for dem. Dette bærer materialet præg af på den måde, at informanterne i en række af spørgsmålene specifikt er blevet bedt om at beskrive konkrete forhold vedrørende deres forenings/institutions rolle i lokalsamfundet og samarbejdsrelationer med kirken eller andre aktører; men at lige så mange spørgsmål besvares af informanterne som menige borgere (der har påtaget sig særlige hverv).

Informanterne har over en bred kam et stort lokalkendskab. Flere af dem er efter eget udsagn ”hjemmefødninge”, og de fleste deltager aktivt i det lokale liv.¹⁷⁴ Informanterne repræsenterer således ikke nødvendigvis den brede befolkning i deres lokalområde, endsige de eventuelt ressourcetsvage eller på anden måde marginaliserede grupper i lokalområdet. Der er tale om en gruppe af engagerede og ressourcestærke mennesker med dybe rødder i lokalområdet. Man kan derfor kritisk indvende, at deres beskrivelser af lokalområdet (jf. TEMA 1 og 2) er stærkt farvet af dette udgangspunkt og derfor risikerer at tegne et billede, som ikke alle i de givne lokalområder ville genkende som deres. Omvendt er informanterne udvalgt netop på grund af deres forenings- eller institutionsengagement, hvorfor det er deres subjektive virkelighed med dette engagementet som udgangspunkt, de er blevet bedt om at skildre. Det er givet, at andre i lokalområdet kan have andre subjektive virkeligheder at berette om, men her har undersøgelsen fulgt denne særlige informantgruppes vinkel. Deres kvalitet som informanter til samtlige af interviewguidens temaer er blevet bekræftet igennem de elleve interviews, hvad enten deres institution/forening samarbejder med kirken eller ej og på

¹⁷⁴ Se udvidet beskrivelse i case-beskrivelserne i afsnit 2.2. ff.

trods eller på grund af vanskelighederne med at skelne skarpt mellem privatperson og forenings-/institutionsrepræsentant.

1.3. Interviewguide

Til at undersøge de tre hovedperspektiver – beskrivelser af lokalområdet, samarbejdskulturen lokalt og kirken som lokal aktør – blev der udarbejdet en interviewguide¹⁷⁵, der forfulgte fire overordnede temaer:

TEMA 1: Beskrivelse af lokalområdet

- Hvad dækker lokalområdet over?
- Skalaspørgsmål om lokalområdets trivsel¹⁷⁶
- Det bedste og værste ved lokalområdet
- Hvad bidrager foreningen/institutionen med til denne virkelighed?

TEMA 2: Samarbejde mellem foreninger, institutioner og kirke i lokalområdet generelt

- Begrundet valg af samarbejdsmodel¹⁷⁷

TEMA 3A: Foreningens/institutionens samarbejde med kirken specifikt

- Baggrunden for samarbejdet
- Samarbejdets art
- Er kirken en anderledes samarbejdspartner? – hvordan?
- Tanker om eventuel kirkelig dagsorden – er der grænser for et samarbejde med kirken?
- Hvordan ser det ideelle samarbejde ud?

TEMA 3B: Foreningens/institutionens manglende samarbejde med kirken specifikt

- Årsagerne til manglende samarbejde
- Potentielle områder for samarbejde
- Udbytte af eventuelt fremtidigt samarbejde

¹⁷⁵ Indeværende interviewguide er inspireret af spørgeskemaet og interviewguiden til pilotundersøgelsen i Malt Provsti (Christensen 2013:62-69) samt interviewguiden til pilotundersøgelsen om kirken på landet (Hansen 2014).

¹⁷⁶ Se ”Skalaspørgsmål” i afsnit 1.4.

¹⁷⁷ Se ”Samarbejdsmodeller” og ”Koordinatsystem” i afsnit 1.4.

TEMA 4: Kirkens bidrag til lokalområdet

- Ville der mangle noget, hvis kirken ikke var her? – hvad?
- Kan kirken bidrage mere eller bedre, end den gør nu? – på hvilken måde?
- Har kirken et særligt ansvar i lokalområdet? – hvilket?
- Tillægsspørgsmål: Hvordan skal den gode landpræst være?¹⁷⁸

Interviewene blev gennemført som semistrukturerede interviews af ca. en times varighed. Interviewguiden blev således ikke fulgt slavisk, men samtalen blev styret i en sådan grad, at samtlige spørgsmål blev stillet til alle informanter inden for tidsrammen af ca. en time. Interviewene blev gennemført af forfatteren til indeværende rapport (Thomsen) på informantens bopæl eller et andet sted valgt af informanten. De blev optaget i fuld længde og senere delvist transskriberet (efter relevans, vurderet af intervieweren/forfatteren).

Citaterne i denne rapport er direkte citater fra interviewene, dog er de rensset for gentagelser, pauser og småord som ”øhh” eller ”mmm” samt interviewobservationer såsom ”smiler”, ”ler”, ”kigger væk” og lignende. Lange citater står separat fra brødteksten med indryk, mens korte citater står som en del af brødteksten andgivet med citationstegn og kursiv. I visse tilfælde angives sammenfattende meningsudsagn, hvor forfatteren har foretaget sammenfatningen ud fra informanternes længere beskrivelser. I disse tilfælde er udsagnene ikke angivet som citater, men som dele af brødteksten, markeret med citationstegn uden kursivering.¹⁷⁹

1.4. Skalaspørgsmål og figurer brugt i forbindelse med interviewene

I forbindelse med interviewene blev der benyttet tre forskellige ark: et med skalaspørgsmål, et med samarbejdsmodeller og et med et koordinatsystem. Arkenes funktion var på den ene side at ”tvinge” informanterne til at tage konkret stilling til en række spørgsmål, og på den anden side at invitere informanterne til samtale om emnet og til uddybning deres stillingtagen. I

¹⁷⁸ Dette spørgsmål blev tilføjet allerede ved det første interview, da den pågældende samtale lagde op til det. Spørgsmålet blev herefter taget med til de resterende ti interviews, hvorfor der er materiale fra samtlige informanter også til dette spørgsmål.

¹⁷⁹ Det samme gælder den almindelige brug af citationstegn (gåseøjne), men det fremgår tydeligt af teksten, hvornår der er tale om en sammenfatning af informanternes udsagn, og hvornår der er tale om citationstegn som gåseøjne.

sammenhæng gjorde disse hjælpemidler det muligt at sammenligne informanternes svar og begrundelser på tværs, hvilket var en konstruktiv måde at danne overblik i det omfattende materiale. I det følgende gennemgås indholdet af de tre ark, idet der henvises til dem i de efterfølgende analyser.

Skalaspørgsmål

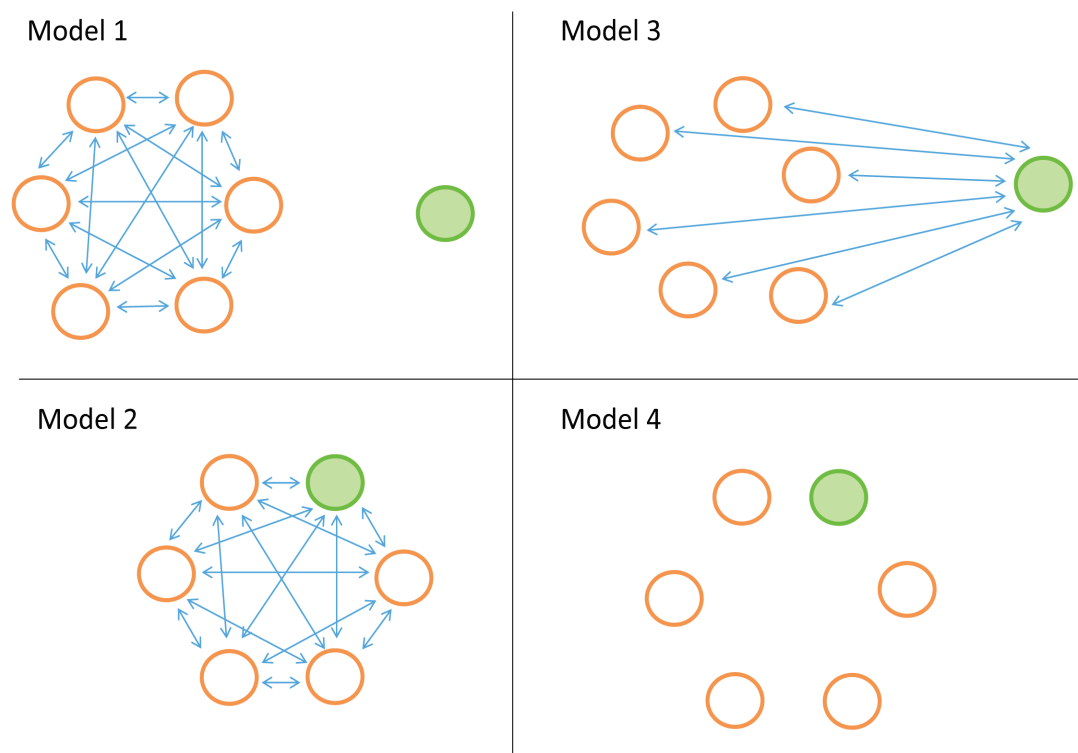
Der blev udarbejdet to forskellige ark med skalaspørgsmål til henholdsvis forenings- og institutionsrepræsentanterne. De to ark adskilte sig ved, at det tredje spørgsmål var forskelligt. Nedenfor er de forskellige spørgsmål angivet med adressaten i parentes. Informanterne blev instrueret i, hvordan pointangivningen skulle forstås, og blev herefter bedt om at tale sig frem til deres bedømmelse et spørgsmål ad gangen. I langt de fleste tilfælde var de forskellige informanter fra det samme sted meget enige i deres bedømmelser. Kun de to dagplejere skilte sig ud på spørgsmålet om børnetallet, da de i begge tilfælde var presset af, at der netop var oprettet en lokal vuggestuegruppe, hvorfor der ikke er udsigt til, at samtlige dagplejestillinger kan opretholdes.

0 Lokalområdet kæmper for overlevelse (til alle)	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10 Lokalområdet trives og er fuld af liv
0 Mulighederne forsvinder fra vores lokalområde (til alle)	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10 Lokalområdet er ”mulighedernes land”
0 Det er umuligt at skaffe medlemmer og frivillige (til foreninger)	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10 Vi har masser af medlemmer og frivillige
0 Der er ingen udsigt til flere børn i lokalområdet (til institutioner)	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10 Vi må udvide for at følge med det stigende børnetal

Samarbejdsmodeller

Informanterne blev præsenteret for disse fire modeller, der hver især repræsenterer et samarbejdsmiljø:

Figur 1: Samarbejdsmodeller

De er udarbejdet med henblik på både at være overskuelige for informanten, enkle at forklare for interviewerens og samtidig dækkende for de samarbejds miljøer, der er forventelige at finde. Igen blev informanterne bedt om at tænke højt og begrunde deres valg.

I modellerne repræsenterer de orange cirkler foreninger og institutioner, de grønne cirkler repræsenterer kirken, mens pilene repræsenterer samarbejdsrelationer. Model 1 illustrerer således, at foreninger og institutioner samarbejder på kryds og tværs, mens kirken står udenfor. Model 2 illustrerer, at alle samarbejder med alle. Model 3 illustrerer, at foreninger og institutioner ikke samarbejder med hinanden, men at de hver især samarbejder med kirken. Og Model 4 illustrerer, at ingen samarbejder med nogen.

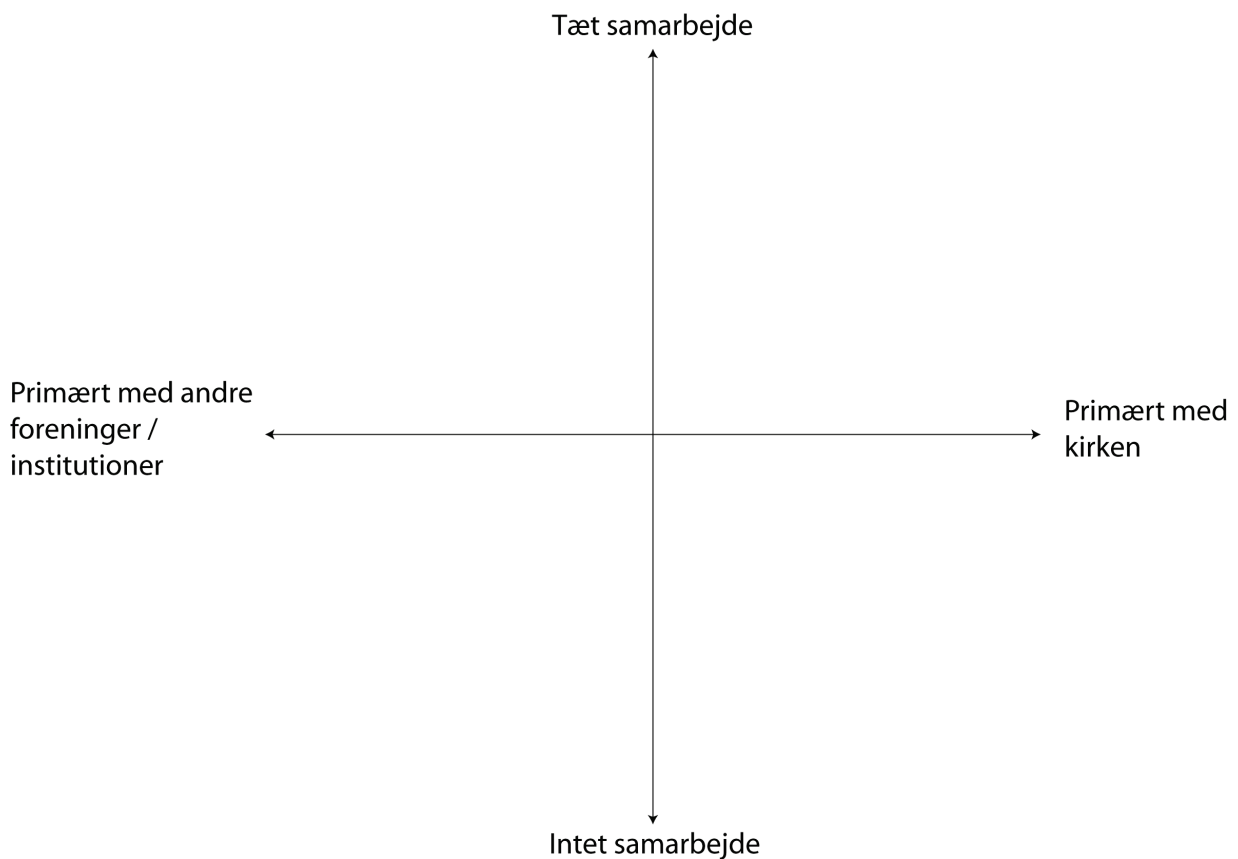
Disse er opstillet som "rene" modeller for samarbejds miljøer. I interviewene blev det derfor også klart, at antallet af pile med fordel kunne reduceres for at give et mere præcist billede af de faktiske forhold.

Modellerne fungerede alligevel upåklageligt som udgangspunkt for informanternes refleksion over det lokale samarbejds miljø.

Koordinatsystem

Endelig blev informanterne bedt om at placere deres forening eller institution i et koordinatsystem, der spændte mellem ”Intet samarbejde” og ”Tæt samarbejde” (y-aksen) og ”Med andre foreninger/institutioner” og ”Primært med kirken” (x-aksen).

Figur 2: Samarbejde og samarbejdspartnere

Hermed fik informanterne lov til at udtrykke deres selvforståelse af foreningens/institutionens indstilling til og faktiske samarbejde med andre lokale aktører i en ret præcis ramme. Igen var informanternes refleksioner og begrundelser i centrum, og samtidig gav placeringen i koordinatsystemet muligheden for at sammenligne foreninger/institutioner på tværs samt at give et samlet billede af informantgruppen (se også Figur 3 i punkt 5.4. i det opsummerende afsnit).

2. TEMA 1 og 2 – Lokalområdet og samarbejds miljøet

2.1. Generelle træk ved beskrivelserne af lokalområdet

Definition af lokalområdet

For informanterne dækker betegnelsen ”lokalområdet” over et område større end deres egen landsby. Nogle henviser til gamle kommunegrænser, mens de fleste ser lokalområdet som den landsby, de bor i, plus de omkringliggende landsbyer. Kun en enkelt informant holder fast i, at lokalområdet er den landsby, hun bor i, og kun dér, selvom der kun er få kilometer til de omkringliggende byer. For de øvrige forenings-, institutions- og dagplejerepræsentanter gælder det dog, at ”lokalområdet” delvist er defineret af, hvor de får medlemmer eller børn fra. Endelig opererer ingen af informanterne med sognegrænsen som geografisk kategori.

Beliggenhed, beliggenhed, beliggenhed – central placering er et relativt begreb

Informanternes beskrivelser af lokalområderne er i det store hele positive (se TEMA 1 nedenfor). Alligevel bekræftes de demografiske typer i nogen grad af informanternes beskrivelser, således at BD1 og LD1¹⁸⁰ beskrives i meste positive vendinger – ja, nærmest som smørhuller – ikke mindst på grund af deres ”centrale” placering tæt på større byer samt en god infrastruktur enten i form af motorvejsnet eller hovedveje og buslinjer. LD2 er også positiv, men har sine udfordringer. Dog er denne LD2’er efter eget udsagn også placeret ”centralt” på grund af motorvejsnettet, hvorfor de lokale udfordringer ikke som sådan står i vejen for byens trivsel. LD3 er særlig, da beskrivelserne her er fra informanter fra hver sin ende af et større område (se Case LD3 i afsnit 2.5.). Men informanten, der er bosat i selve LD3-sognet bekræfter LD3’erens karakteristika med tomme huse, lukkede

¹⁸⁰ Betegnelserne dækker over fire landsognstyper, beskrevet i Rasmussens rapport (Rasmussen 2015:131f.). BD1: Landsogn med mange synlige ressourcer placeret i et pastorat med både land- og bysogne. LD1, LD2 og LD3 er alle placeret i pastorater udelukkende bestående af landsogne, og er endvidere karakteriseret ved deres forskellighed i synlige demografiske ressourcer (Rasmussen 2015:131f.). LD1: Landsogn med mange synlige demografiske ressourcer. LD2: Landsogn med et mellemniveau af synlige demografiske ressourcer. Og LD3: Landsogn med færre synlige ressourcer.

skoler, institutioner og lignende. Disse fire beskrivelser er naturligvis blot nedslag i et stort landskab, men noget tyder på, at de demografiske typer har noget på sig i forhold til landsbyernes overordnede trivsel og udfordringer. Det vil dog kræve yderligere undersøgelser at gå længere ind i dette spørgsmål.

Kært barn har mange navne – Beboerforening, borgerforening, landsbyråd...

Fælles for de fire sogne er, at der er oprettet en beboerforening, borgerforening eller et landsbyråd. Informanterne bruger betegnelserne for disse foreninger eller råd lidt i flæng, men omtaler dem alle i positive vendinger og nævner deres koordinerende og initiativtagende funktion som noget med stor værdi for lokalområdet. Når det gælder samarbejdet mellem de lokale aktører, betoner informanterne ofte respekten for og nødvendigheden af den enkelte forenings, institutions eller kirkens egenart (se ”Det ideelle samarbejde” i afsnit 3.2.), og i det lys er beboer-, borgerforening eller landsbyråd på en gang det samme og noget helt andet end de øvrige foreninger og institutioner. De er det samme på den måde, at også de har deres særlige aktiviteter, særlige ansvarsområder og særlige interesser. Omvendt er de de eneste aktører, der (erklæret) specifikt har hele landsbyen for øje og ikke kun segmenter i landsbyen.

Det bedste og det værste

Næsten samstemmende nævner informanterne naturen og det lokale sammenhold som det *bedste* ved at bo, hvor de bor. Adgang til skov og vand, åbne vidder og luft omkring sig vægtes højt. Og formuleringer som ”alle kender alle”, ”vi hjælper hinanden” og ”vi holder øje med hinanden og kan derfor drage omsorg for hinanden”, er gennemgående. Der er udtalt respekt om disse værdier, som betragtes som nødvendige for indbyggernes trivsel. Det er desuden noget af det, som informanterne har erfaret eller forestiller sig, at der mangler inde i de større byer.

De steder, hvor der findes institutioner, foreninger og indkøbsmuligheder, fremhæves disse som elementer, der skaber liv i byen. Samtidig nævner de fleste også adgangen til større byer som noget positivt. To af informanterne formulerer det således:

Vi kan ikke få andet end sort og hvid sytråd her, men så kan vi jo køre efter det. Vi kører jo alle sammen i bil herude og regner altså ikke 15 km hver vej for noget. (Lene, sangforening)

Vi har mange gode tilbud herude, og de ting, vi ikke har, kan vi flytte os ganske kort efter. Vi er meget inde i byen også, og det er kun få, der lever her fuldtids. Vi får meget godt inde fra byen. Vi ligger lidt i læ, og kommunen deler gerne ud. (Gert, jagtforening)

Flere nævner eksplicit, at de ikke mangler noget. Man går så at sige ind på det landliges præmis – det bliver man nødt til for at trives der. Alle informanterne har aktivt valgt landet til, enten fordi de er født og opvokset på landet, eller fordi de er flyttet hertil på grund af en ægtefælle. Der er med andre ord ikke tale om landet som et nødvendigt onde, men som aktivt, positivt tilvalg. Flere af informanterne gør meget ud af at fremhæve disse positive ting sammen med det faktum, at børnefamilier kan få ”rigtig meget hus for pengene” på landet uden at være afskåret fra uddannelsesinstitutioner eller arbejdspladser. En af informanterne opsummerer:

Folk siger, at vi er Udkantsdanmark, men jeg siger, at vi er indgangen til kommunen og derfor de mest betydningsfulde. Vi er indgangsportalen, og det vil jeg gerne fortælle Gud og hvermand, der vil høre på det. Det betyder, at vi ikke skal tale os ned. Tværtimod, vi skal tale os op, alt det vi kan. Vi har også familier fra København, der kommer for at bo tæt på Odense i billige huse. Og kommer man fra København bliver man altså ikke forskrækket over, at ens børn skal køre fem kilometer i skole. (Bente, institutionsleder)

Når informanterne omvendt skal beskrive det *værste* eller mest udfordrende ved at bo på landet, nævner de så at sige bagsiden af den mangefacetterede medalje, som netop blev beskrevet som det bedste. Det nære samfund, hvor alle kender alle, kan således blive for småt. Fordelen ved de korte afstande til større byer er betinget af, at man har bil – ofte i flertal – for man kan ikke forlade sig på offentlig transport:

Vi har ingen busser til de unge mennesker. Der er kun 45 kilometer ind til Universitetet, men det tager længere tid herfra med bus end for folk, der kommer med toget fra København. (Ellen, dagplejer)

De billige huse tiltrækker ikke kun ressourcestærke børnefamilier med tilknytning til arbejdsmarkedet, men også familier eller enlige, der umiddelbart kan virke mere som en byrde end som en gevinst for lokalsamfundet. Og endelig er det tydeligt, at de lokale unge flytter væk og bliver der. De gør altså ikke som informanterne, der tog ud for at tage en uddannelse og så vendte hjem igen. De unge finder arbejde og netværk der,

hvor de studerer, og har derfor sjældent vægtige grunde til at vende tilbage. Dette betegnes af flere som den største ”trussel” for lokalsamfundets overlevelse som lokalsamfund. En af informanterne tegner, sigende for flere af de andre informanternes beskrivelser, følgende billede:

Det værste er, at børnene flytter væk. Det er en generel tendens. Jeg har en teori om, at vi får et reservat, der går fra Hanstholm til Esbjerg. Jylland flytter mod øst. Vi tømmer befolkningen, industrien lukker, og alle udviklingsområder af betydning rykker østpå. (Ditlev, sangforening)

Samarbejde

Samtlige informanter valgte helt umiddelbart Model 2 (i Figur 2) eller endte med at tale sig frem til den som den dækkende illustration for samarbejds miljøet i lokalområdet. I de følgende afsnit vil det blive udfoldet, hvad samarbejdet består i, hvor nært det er, og hvad man får ud af det. Men den korte konklusion om samarbejdet på landet er ud fra disse svar og det øvrige materiale, at der samarbejdes mellem de lokale aktører, herunder også kirken, men at der langt fra samarbejdes med alle hele tiden. Alligevel nævner flere af informanterne, at de har et nært samarbejde med andre aktører, selv hvis det kun gælder et enkelt arrangement om året. Informanterne giver udtryk for, at samarbejdsrelationerne er nødvendige og naturlige for at ”holde hjulene i gang” ude på landet. Model 4 blev derfor heller ikke nævnt af en eneste af informanterne. Model 1 blev kort nævnt af en informant fra en forening uden samarbejde med kirken, og for hvem kirken synes usynlig. Fra samme by nævnte en informant imidlertid kort Model 3, idet hun vidste, at kirken i hvert fald samarbejdede med nogen, men at hun var mere i tvivl om, hvorvidt foreningerne og institutionerne samarbejdede med hinanden. Begge fik dog talt sig frem til, at Model 2 med færre pile kunne være dækkende. Deres ræsonnementer siger noget om, at det kræver en udadvendthed at kende til andet end sin egen verden. Dette gælder for disse informanter, men som vi skal se, gælder det også i spørgsmålet om kirkens andel i det lokale samarbejde.

2.2. Hvordan står det til på landet? – beskrivelse af Case BD1

Case BD1: Landsbyen er placeret i Midtjylland og er den største by i sognet med ca. 250 indbyggere, men det mindste sogn i pastoratet med ca. 2.950 indbyggere. Pastoratet udgør et relativt afgrænset område også i de to informanternes bevidsthed:

Gert er 57 år og bestyrelsesmedlem i jagtforeningen med ca. 150 medlemmer. Han har været i foreningen i 15-20 år og været i bestyrelsen de sidste 8-10 år. Han bor som 10. generation på den fædrene gård og har dermed boet i byen hele sit liv. Han er desuden aktiv i et læplantningslaug.

Helle er 42 år og har i syv år været leder af lokalområdets integrerede institution. Hun bor ikke selv på landet, men i den større by, der ligger få kilometer væk. Hun er aktivt medlem af en sportsforening i den større by, men har ellers ingen foreningstilknytning. Hun udtaler sig i interviewet om institutionens lokalområde.

De to informanter beskriver et lokalområde, der i det store hele trives. Området er positivt påvirket af at være placeret i umiddelbar tilknytning til en større by. Der er billige huse, indkøbsmuligheder, gode institutioner, en lokal skole (for området), foreningsliv og ikke mindst gode busforbindelser ind til byen.

Vi ligger tæt på en regionshovedstad – vi kender ikke til udkantsproblematikken. Her bor vi på landet, men tæt på byen. Der er gode busforbindelser ind til byen, bedre end i nogle af nybyggerkvartererne tættere på byen. (Gert, jagtforening)

Der er mange børn, god gang i væksten i byen, der bliver bygget, og mange børnefamilier kommer til. Der er gode og engagerede kræfter, der holder liv i området. De kæmper for området! Men det er ikke en døds kamp – det er udvikling. Og det er attraktivt herude. (Helle, institutionsleder)

Det positive billede dækker imidlertid også over store forskelle i de enkelte landsbyers trivsel. Derfor placerer de to respondenter området på 5-6 på det andet skalaspørgsmål. Nogle af områdets landsbyer har ingen dagbefolkning, og nogle steder betegnes som for små til, at der kan stables ret meget på benene.

Der er forskel på landsbyerne herude. De større landsbyer trives, mens andre slås. Nogle steder er simpelthen for små til at være fulde af liv. Der er jo nogle steder,

hvor der ingen mennesker er før efter kl. 16 – altså undtagen dem, der ikke længere går på arbejde. (Helle, institutionsleder)

Gert fra jagtforeningen fortæller, at de oplever, at kommunen gør meget for de mindre byer og desuden yder et stort bidrag til foreningerne lokalt ved at støtte økonomisk og tilbyde sig som samarbejdspartner. Jagtforeningen forsøger at bidrage til lokalområdet ved at stable sociale arrangementer på benene, men oplever ikke den ønskede tilslutning til disse aktiviteter. Kun når det handler om foreningens kerneydelser – skydetræning, jagtmoral og hundetræning – er der fin tilslutning. I institutionen arbejder de målrettet på at række ud i hele det område, de modtager børn fra. Derfor tager lederen en gang om året – til fødselsdag – hjem til barnet, uanset ”hvor langt ude på landet de bor”. Lederen fortæller:

Det prioriteres! Det gør, at børnene oplever, at de alle har samme værdi – uanset om de bor langt ude på en gård eller lige over for institutionen. (Helle, institutionsleder)

Desuden gør institutionen meget for at introducere børnene til lokalområdet (i bred forstand) ved at deltage i velgørenhedsarrangementer, samarbejde med Ældrecenteret til højtider og i løbet af ugen ved morgensamlinger. Baggrunden for denne strategi er efter lederens eget udsagn ”*at vise børnene, hvordan man kan bruge hinanden*”.

Lokalt samarbejde

Informanterne er enige om, at Model 2 er den meste dækkende illustration. Dette gælder ikke eksklusivt i den enkelte landsby, men i hele området som sådan, ikke mindst på grund af det fælles menighedshus, der blev bygget for nogle år siden. Endvidere ligger der lokale forsamlingshuse, og der er en høj grad af bevidsthed om, at faciliteterne skal bruges til fælles gavn – også for at holde gang i driften.

Jagtforeningen har intet samarbejde med kirken. Men vi samarbejder med forsamlingshuset, og der er meget samarbejde på tværs særligt med det nye menighedshus. Vi har også en beboerforening, som tager sig af fællesspisninger, julearrangementer, høstfest og så videre. Og ja, så ender mange af kirkens arrangementer jo i forsamlingshuset. (Gert, jagtforening)

Gert giver udtryk for, at kirken er en aktiv medspiller i det lokale liv – også selvom jagtforeningen ikke har noget at gøre med kirken. Institutions-

lederen peger desuden på, at de ikke kun forholder sig til én kirke, men alle kirkerne i området:

Vi går i kirke med børnene hvert år til jul i en af landsbykirkerne. Et år, hvor vi var pressede på økonomien, sponsorerede menighedsrådet bussen, så vi kunne komme af sted. (Helle, institutionsleder)

2.3. Hvordan står det til på landet? – beskrivelse af Case LD1

Case LD1: Landsbyen er placeret på Fyn som den største by i sognet, der har ca. 1.100 indbyggere og ca. 1.750 indbyggere i pastoratet. Der er fire informanter fra dette område:

Anna er 74 år og bestyrelsesmedlem i pensionistforeningen. Hun er født og opvokset i området. Som ung flyttede hun væk i ca. 20 år og vendte så tilbage. Hun har været i foreningen i 15 år og er samtidig frivillig hjælper ved en lokal sommerskole.

Bente er 56 år og har i syv år været leder i byens integrerede institution, hvor hun har arbejdet de sidste 27 år. Hun har tidligere været engageret i nogle af de lokale foreninger, og hun tillægger det stor vigtighed, at lokalområdets offentlige personer er synlige i det lokale liv.

Freddy er 50 år og formand for skytteforeningen med ca. 40 medlemmer. Han er født og opvokset i nabobyen og har boet i landsbyen i godt 20 år. Han har været medlem af skytteforeningens bestyrelse i 17 år og er nyvalgt formand. Han er desuden aktiv i en sportsfiskerforening og en jagtforening i andre byer.

Inge er 57 år og kommunal dagplejer igennem 23 år. Hun har boet i byen 27 år og flyttede hertil, fordi hun gerne ville bo på landet, og hendes mand er født her. Hun er ikke aktivt medlem af nogen foreninger.

De fire informanter beskriver overordnet set et lokalområde, der trives. Alle undtagen Inge (dagplejer) placerer landsbyen på 7-9 på de første to skalaspørgsmål, mens hun placerer den på henholdsvis 6/7 og 5 på de to første spørgsmål. Foreningerne har stabile medlemstal, og institutionen er positivt presset af et stigende børnetal på grund af sammenlægninger og tilflytning, hvorfor Bente (institutionsleder) giver landsbyen en 10'er på tredje skalaspørgsmål. Dette positive pres på institutionen påvirker

imidlertid dagplejen negativt ved at tilbyde vuggestuepladser, der udhuler dagplejens muligheder. Derfor beskriver dagplejeren dystre fremtidsudsigter for den lokale dagpleje som helhed og giver landsbyen 3-4 på det tredje skalaspørgsmål.

Samlet set tegnes der dog et billede af et lokalområde, der i høj grad er præget af korpsånd, sammenhold og fællesskab på tværs af foreninger og institutioner. For nogle år siden blev den lokale skole lukket – under store lokale protester – men alle fire informanter beskriver, at det, der kunne have været et hårdt slag for byen, endte med at give fornyede kræfter til at tage fat andre steder.

Lokalområdet trives, men man kæmper også for det. Brugsen lukker måske, huse skal sælges, og skolen er lukket. Så der skal mange aktiviteter til for at holde sammen på det. Men kampen lykkes, også fordi vi har fået et børnehus. Så der kæmpes for det, og der er nogen, der virkelig gør noget. (Inge, dagplejer)

Altså, Brugsen kæmper jo lidt, men det er kroner og ører. Byen er her helt sikkert også om 100 år med samme aktivitetsniveau. Vi står og falder ikke med Brugsen! (Freddy, skytteforening)

På spørgsmålet om hvad informanternes forening eller institution bidrager med til lokalsamfundet, præges svarene af en høj grad af bevidsthed om, at man er forpligtet til at bidrage. Disse bidrag kan have meget forskellig karakter lige fra ”blot” at tilbyde en fritidsaktivitet, til det at arbejde aktivt for byens sociale liv og til at være synlige i bybilledet. Der er desuden en høj grad af bevidsthed om, at foreninger og institutioner skaber rammer, inden for hvilke folk mødes, hvilket, efter egne udsagn, giver trivsel både for den enkelte og for lokalsamfundet som helhed.

Vi tilbyder en aktivitet ligesom de andre foreninger gør. Så det er vores bidrag til byen. Det er ikke et sted, hvor forældrene bare sætter børnene af og henter dem to timer senere. Vi ser gerne, at de voksne er med. (Freddy, skytteforening)

Vi bidrager til bybilledet. Vi pynter Brugsen og kirken og træerne til højtiderne. Folk ved godt, at det er dagplejen, der sørger for det. Vi forsøger at være synlige, for vi vil jo gerne være her! (Inge, dagplejer)

Pensionistklubben er ikke til at undvære! Mange gamle har ikke en stor omgangskreds, fordi deres familie og venner er gået bort, men når vi mødes i foreningen, kan vi næsten ikke høre, hvad vi selv hedder. Jeg synes, det har stor betydning! (Anna, pensionistforening)

Lokalt samarbejde

Der er ingen tvivl om, at der samarbejdes på kryds og tværs i denne by – primært mellem foreningerne, men også kirken, daginstitutionen og dagplejen er med. Derfor peges der på Model 2 som den mest dækkende illustration. Samarbejdet vedrører forskellige arrangementer – sommerfest, cykelløb, højtidsfester og arrangementer for børn – samt det, man kunne kalde *ressourcedeling* med borgerforeningen som paraply. Denne sætter aktiviteter i værk, annoncerer byens arrangementer, sørger for at byen ser ordentlig ud, søger penge til fællesarealer og råder desuden over en ”frivilligbank”, hvor foreninger kan henvende sig, hvis de har brug for praktisk hjælp til arrangementer.

En enkelt af informanterne (Freddy) oplever, at foreningerne primært gør det, som de hver især er gode til, og derfor *”blander vi os ikke med fodbold og håndbold, det er uden for vores kategori”*. Samtidig nævner han dog de ting, der samarbejdes om i byen, hvor det er foreningerne, der er drivkraften. I det hele taget er informanternes beskrivelser præget af en naturlighed i samarbejdet, der næsten gør det svært for dem at *”se skoven for bare træer”*. Her hjælper man hinanden, men tænker ikke noget særligt om det. Det er jo bare sådan, det er:

Vi støtter også op om kirkens arrangementer for børn. Der kommer vi og hjælper til og servicerer. Men er det samarbejde? Vi hjælper jo bare til. (Anna, pensionistforening)

2.4. Hvordan står det til på landet? – beskrivelse af Case LD2

Case LD2: Landsbyen er placeret på Fyn som den største by i sognet, der har ca. 1.300 indbyggere og ca. 1.650 indbyggere i pastoratet. Der er tre informanter fra dette område:

Ellen er 51 år og kommunal dagplejer med 18 års erfaring. Hun har boet i byen i 16 år og er født og opvokset på en af de sydfynske øer. Hun er lige nu ikke aktiv i nogen forening, men har tidligere været det i forbindelse med sine børns fritidsinteresser.

Jens er 63 år og formand for idrætsforeningen med ca. 300 medlemmer. Han har været medlem af foreningen i syv år og formand i fire år. Han har

boet i byen i 12 år og flyttede hertil på grund af sin kone. Han er ikke aktivt medlem af andre foreninger.

Lene er 56 år og bestyrelsesmedlem i sangforeningen med ca. 30 medlemmer. Hun har været i foreningen i 27 år og været med i bestyrelsen i otte år. Hun har boet i byen i 35 år og kommer oprindeligt fra egnen. Hun er ikke aktiv i andre foreninger.

De tre informanter beskriver et område, der er positivt præget af, at der for nogle år siden blev dannet en beboerforening, der har sat en række fællesskabende aktiviteter i værk. Foreningerne trives i det store hele. Der findes ikke så mange i byen, men dem, der er, har stabile medlemstal. Anderledes ser det ud for dagplejen, der også her presses af dalende børnetal og etableringen af en lokal vuggestuegruppe.

Alle tre giver byen 7 ud af 10 på det første skalaspørgsmål, men den ene uddyber med en beskrivelse af de varierende vilkår, der gør sig gældende:

På nogle områder ligger vi på en 0'er. For eksempel har vi en lille butik, som kæmper, men i nabobyen er der en selvejende institution, som bare kører! Vi har en folkeskole, som har udsigt til at tage hele området fra 0. til 10. klasse, og på den måde er det de omkringliggende byer, der risikerer at miste deres lokale skole. Og med hensyn til det foreningsmæssige ligger vi højt, vil jeg sige. Og både beboerforeningen og de øvrige foreninger trives. (Jens, idrætsforening)

Med hensyn til mulighederne i byen er informanternes svar præget af, at ”det får vi at se”. De giver alle tre byen 6-7 på det andet skalaspørgsmål, og det er tydeligt, at mulighederne afhænger af mange forskellige forhold, som de ikke selv har fuld indflydelse på eller kontrol over. Informanterne oplever, at vilkårene ændrer sig over tid – indimellem til det bedre, andre gange til det mere udfordrende. Fælles er det, at alle forandringer til det bedre kræver aktiv kamp og engagement fra lokalbefolkningens side, ofte i lange seje træk.

Købmanden kører bedre nu efter mange års kamp. Der er mange kunder, og det ser godt ud derovre. Folk er rigtig glade for, at han blev, selvom det så meget svært ud i mange år. (Lene, sangforening)

Den var værre... Man plejer jo at sige, at man skal se muligheder i stedet for udfordringer. Og det dur i hvert fald ikke, at vi sætter os ned og siger, at det eller det ikke kan lade sig gøre. Tingene kommer ikke af sig selv. Vi har blandt andet kæmpet med, at lokalbusserne blev taget væk. Men der tog dagplejen fat i kommunen og

kæmpede en kamp, så nu har vi en bus med autostole, så vi kan komme på udflugt. (Ellen, dagplejer)

På spørgsmålet om, hvad foreningerne og dagplejen bidrager med, gælder det også her, at foreningerne tilbyder konkrete aktiviteter og desuden med større eller mindre held forsøger også at skabe rammer om et socialt liv. Dagplejen her mener ikke at bidrage med andet end kerneydelsen at passe byens børn.

Lokalt samarbejde

Informanternes beskrivelser af det lokale samarbejde er præget af, at de primært kender til deres egne samarbejdsrelationer og ikke har noget overblik over samarbejds miljøet som sådan. To af informanterne (Lene og Ellen) peger alligevel på Model 2 som den bedste illustration, mens den tredje informant (Jens) mener, at kirken står for sig selv, hvorfor han mener, at Model 1 er mest dækkende. Dette modsiges dog i nogen grad af de to andre informanter, men Jens siger også selv følgende:

Jeg har jo det handicap, at jeg ikke ved noget om den lokale kirke. Det er derfor, jeg ser det som Model 1. Det er to forskellige verdener. Kirken er usynlig for os i foreningsverdenen, og måske er vi også usynlige for kirken. (Jens, idrætsforening)

Synspunktet er interessant, da det illustrerer, at det kræver en aktiv indsats fra de lokale aktørers side at være og blive synlige for hinanden. Idrætsforeningen samarbejder med de aktører, som det giver umiddelbart mening at samarbejde med (den lokale hal og halbestyreren), men derudover har den nok at gøre med at sørge for foreningens 300 medlemmer.

Som en vigtig brik i det eksisterende samarbejde på tværs nævnes beboerforeningen af to af informanterne (Lene og Ellen). Den er forholdsvist ny, men har formået at sætte gang i flere ting, også af tværgående karakter:

Vi har jo ikke ret mange foreninger her. Men der samarbejdes på tværs, for eksempel til fastelavn. Vi samarbejder både med kirken og Beboerforeningen. Og vi finder jo på noget, hvis vi vil noget. Vi kender hinanden her. (Lene, sangforening)

2.5. Hvordan står det til på landet? – beskrivelse af Case LD3

Case LD3: Landsbyen er den største by i et lille sogn, der har ca. 270 indbyggere og ca. 700 i pastoratet. Området, som landsbyen er placeret i, er en relativt afgrænset enhed, som tæller ca. 3.400 indbyggere og er placeret kystnært i Midtjylland. Der er to informanter fra dette område:

Christian er 73 år og formand for pensionistforeningen med ca. 300 medlemmer. Han har været i foreningen i otte år, de seneste seks år som formand. Han har boet i byen i 47 år og har udstrakt erfaring med forenings- og bestyrelsesarbejde igennem et helt liv.

Ditlev er 64 år og leder af det 40-personers store kor, som sangforeningen består af. Det har han været i 35 år og har desuden været aktiv i flere andre foreninger. Han er født og opvokset på egnen og har kun været bortrejst for at studere.

De to informanter bor i hver sin ende af området. Den ene, Christian, fra den ”stille” del, der fuldt og helt falder under kategorien LD3; og den anden, Ditlev, fra den ende, hvor områdets ”by” ligger. De deler opfattelsen af, hvad lokalområdet dækker over, nemlig det store område. Og de giver samtidig begge udtryk for, at der (områdets overskuelige størrelse til trods) er stor forskel på, hvor i området man bor.

De beskriver et område, hvor kamp for overlevelse og trivsel er grundvilkåret. Begge informanter er aktive i denne kamp og samtidig meget bevidste om, at ikke alle aktører lykkes lige godt med dette. Det store område præges dog af mange forskellige foreninger og aktivitetstilbud, og disse betegnes som nødvendige for områdets trivsel.

Vi kæmper jo for overlevelse – det er grundvilkåret. Men der er mange kulturtilbud og mange ildsjæle. De kommer dog ikke alle sammen ud over rampen. (Christian, pensionistforening)

I lokalområdet får et dalende befolkningstal alt andet lige folk op på mærkerne. Vi slås med ressourcemangel, og derfor kan vi ikke være fulde af liv, for det koster. Der er nogle ting, vi ikke kan, fordi vi ikke har råd. Men til gengæld har vi god plads til ildsjælene! (Ditlev, sangforening)

Der er en tydelig bevidsthed om, at alle må bidrage til at skabe liv i området. Begrebet ”ildsjæle” går igen hos begge informanter, og de er optagede af frivillighedskulturen og bidragene til det fælles. Endvidere

nævnes kirkerne eksplicit som medspillere i dette område. Man kan overveje, om dette skal betragtes som et typisk træk for LD3'eren, da den gennemsnitlige kirkegang er højere for denne type end de øvrige typer (Rasmussen 2015:81 og 93ff.).

Mulighederne er baseret på ildsjæle og fælles fodslag, så mulighedernes land er afhængig af, hvem og hvor mange vi kan mobilisere. Der er åbne døre, når vi melder os hos kirken og andre. Og jeg har ingen fornemmelse af, at mulighederne forsvinder. (Ditlev, sangforening)

I pensionistforeningen har vi masser af medlemmer og frivillige. Men sådan er det ikke i alle foreninger – heller ikke dem, jeg er med i. Folk vil have penge for alverdens ting i dag, og jeg kommer fra en tid, hvor vi gerne ville gøre det gratis. For mig er det løn nok, at nogen får glæde af det, vi arrangerer. Men den unge generation vil have penge for det – eller også skal de passe deres børn eller sådan noget. (Christian, pensionistforening)

Hvad angår de to foreningers bidrag til denne virkelighed er beskrivelsen klar. De bidrager til det sociale og kulturelle liv. Bidrag, som ifølge begge informanter er livsnødvendige for, at lokalområdet er et godt sted at være.

Det lyder ikke godt, når jeg selv skal sige det. Men jeg tror, at enhver vil sige, at vi holder nogle fantastiske arrangementer, og at vi er gode til at begejstre. Der er mange enlige, der får meget ud af at komme her. Der er mange, der ikke har noget at grine af til dagligt, men det får de lov til her. (Christian, pensionistforening)

Vi bidrager med kulturvaner. Lige så længe jeg kan huske, har der været sangkor her på egnen. Vi vil også gerne ind i kirkerne. Det er et pragtfuldt sted at være og synge. Kirkerne er gode samspillere for os. (Ditlev, sangforening)

Lokalt samarbejde

Endnu engang peges der på Model 2 som den dækkende illustration. Der er dog forskel på, hvordan de to informanter ser på kirkens rolle i denne sammenhæng. Ditlev oplever kirken som åben, imødekommende og som en fuldt ud integreret del af det lokale liv. Christian derimod oplever ”kirkens folk” som en lukket flok, der ikke tager initiativ til noget.

Kirken agerer så vidt muligt med alle dem, den kommer i kontakt med. Kirken er en integreret del af lokalsamfundet, og den står klar, når spejdere, skolen, koret eller ældre henvender sig. (Ditlev, sangforening)

Jeg har meget respekt for menighedsrådet, men det er lidt som en loge. De sidder altid sammen i stedet for at dele sig ud blandt mennesker. Hvis jeg var formand, ville jeg ikke acceptere, at præst og degn og menighedsråd sad sammen – de skal sprede sig ud. De skal åbne op og snakke med folk. Der er fællesinitiativer her i området, men initiativet kommer ikke fra menighedsrådene. Man kan godt få en fornemmelse af, at de har nok i sig selv. (Christian, pensionistforening)

Disse to udsagn giver en klar fornemmelse af, at der i området er flere virkeligheder på spil. Og det øvrige materiale peger på, at selvom begge informanter er enige om, hvad lokalområdet dækker over, så er der store kulturelle forskelle i det relativt begrænsede geografiske område. Således er Christians kritiske røst rettet mod menighedsrådene i områdets ”stille” del, mens Ditlevs positive skildringer primært retter sig mod den store kirke i området. Dog stopper den positive beskrivelse ikke ved den store kirke, men rækker også til den ene af kirkerne i den ”stille” del af området. Det må derfor konstateres, at beskrivelserne er helt og fuldt betinget af øjnene, der ser. Kirken står stærkt i begge informanternes bevidsthed, men på forskellig vis, betinget af deres individuelle møder med kirken og personerne omkring denne.

3. *TEMA 3: Samarbejde med kirken eller mangel på samme*

Syv af de elleve informanter repræsenterer foreninger/institutioner, der samarbejder med kirken i et eller andet omfang, mens fire ikke har noget samarbejde med kirken. I interviewene blev der lagt op til en åben drøftelse af både samarbejde og mangel på samme, og interviewguiden indeholdt spørgsmål, der kunne belyse kirken som en særlig samarbejdspartner, eller måske endda en særlig lokal aktør i det hele taget. Således blev de, der havde et samarbejde blandt andet udspurgt om deres tanker om en eventuelt kirkelig dagsorden, samt hvor deres grænse for et samarbejde med kirken ville gå. Og de, der ikke samarbejdede, blev udspurgt om baggrunden for det manglende samarbejde, herunder om de kunne forestille sig at samarbejde med kirken om noget som helst, hvis muligheden bød sig. Da der ikke var signifikante forskelle på, hvad informanterne fra de forskellige cases svarede på spørgsmålene om samarbejde med kirken eller kirkens bidrag til lokalsamfundet, fremstilles disse i det følgende som en tematisk analyse (stadig med angivelse af informanten ved direkte citater).

3.1. *Manglende samarbejde med kirken*

Umiddelbart kunne man forestille sig, at et samarbejde med kirken udspringer af en særlig interesse for kirken og dens værdier, mens et manglende samarbejde kunne bunde i en uvilje mod selv samme. Dette bekræfter materialet dog på ingen måde. De, der ikke samarbejder med kirken, begrundet det med, at de ikke lige kan se, hvad de skulle samarbejde om. Det spores ingen uvilje, tværtimod har nogle af informanterne som privatpersoner et nært forhold til kirken. Ingen af informanterne har sagt nej til en henvendelse fra kirken, eller fået et nej ved henvendelse til kirken, der har bare ikke været nogen henvendelse hverken den ene eller anden vej. Så det manglende samarbejde er i disse tilfælde ikke udtryk for en kritik af eller afstandtagen fra kirken som sådan, men afspejler blot det forhold, at et samarbejde kræver noget at samarbejde om.

Adspurgte om potentielle områder for samarbejde nævner formanden for jagtforeningen, at jagtsæsonen kunne indledes eller afsluttes i kirken, uden at han dog ville garantere, at det ville nyde tilslutning; formanden for idrætsforeningen nævner børn som noget, der kunne være et fælles interesseområde for kirken og idrætten; formanden for skytteforeningen fortæller, at han sagtens kunne forestille sig, at foreningen ville være med i et samarbejde mellem kirken og flere foreninger til noget i bylivet, men at de ikke selv umiddelbart ville tage initiativ til det; og endelig nævner

formanden for pensionistforeningen, at de ville hilse initiativer fra menighedsrådene velkomne, men at foreningen umiddelbart allerede har så mange medlemmer, at han ikke kan komme i tanke om, hvor et fællesarrangement skulle holdes.

Det tydelige billede fra disse fire informanter er altså, at så længe, der er noget at samarbejde om, er døren åben, uanset om det er kirken eller en anden aktør, der henvender sig. Og på spørgsmålet om, hvad man kunne få ud af et samarbejde med kirken, lyder det samstemmende, at begge parter ville få synlighed ud af det og måske også et nyt syn på hinanden. Der er med andre ord åbne døre hele vejen rundt, så længe et samarbejde giver mening.

3.2. Samarbejde med kirken

Formodningen om, at et manglende samarbejde med kirken kunne skyldes en uvilje mod kirken som sådan, bliver altså *ikke* bekræftet af dette materiale. Ligeledes kan formodningen om, at et samarbejde med kirken må skyldes en særlig interesse for kirken og dens værdier delvist afkræftes af materialet. Nogle af informanterne giver udtryk for, at de som privatpersoner lægger vægt på de værdier og traditioner, som de mener, kirken står for, men det overordnede billede er, at kirken i forhold til foreninger/institutioner er en samarbejdspartner med ressourcer til at gennemføre aktiviteter.

Samarbejdets art

Samarbejdet mellem kirken og de enkelte foreninger/institutioner har som oftest sin baggrund i en mangeårig tradition. Flere ved ikke, hvordan samarbejdet i sin tid er opstået, for det har bare ”ligesom altid været sådan”. Men andre fortæller, hvordan samarbejdet har været afbrudt i en årerække, ofte på grund af konflikter mellem enkeltpersoner, men at det nu er genoptaget, fordi nye folk er kommet til. Ofte er der tale om samarbejde i forbindelse med de kirkelige højtider, herunder for institutionernes og dagplejernes vedkommende særligt jul, men også fastelavn og påske. For sangforeningerne består samarbejdet i faste koncerter eller medvirken ved særlige gudstjenester. Der er altså primært tale om faste, men meget periodiske aktiviteter.

Et sted er der desuden tale om, at menighedsrådet direkte har inviteret dagplejen til babyrytmik. Dette samarbejde startede ud som ét arrangement om året, men nu er det en gang om måneden, hvor menighedsrådet betaler for, at en musikpædagog afholder rytmik i kirken for

dagplejens børn. Den lokale dagplejer her (Ellen) beskriver, at de altid har været inviteret til juleafslutning, men at de nu har fået ”deres egen” aktivitet, fordi menighedsrådet har taget initiativet. Dette har haft stor og positiv betydning for hendes syn på den lokale kirke.

Endelig er der et sted tale om en ny relation, idet menighedsrådet som noget helt nyt er begyndt at støtte forskellige lokale initiativer økonomisk, i dette tilfælde nogle af arrangementerne i pensionistforeningen, så det er muligt at invitere foredragsholdere udefra. Dette nævnes som et yderst positivt nyt tiltag fra kirkens side. Og i dette tilfælde går støtten desuden begge veje, således at pensionistforeningens medlemmer hjælper til ved forskellige kirkelige arrangementer.

Der er ingen tvivl om, at kirken betragtes som en aktør med ressourcer – både økonomiske og menneskelige. Ud over at omtale det økonomiske bidrag til pensionistforeningens aktiviteter beskrives kirken som ”den rigeste koncertudbyder” og menighedsrådet som dem, der betalte for en bus det år, hvor institutionen ikke havde råd til at komme til juleafslutning. Når menighedsrådet vælger at dele ud af sine økonomiske ressourcer, bliver det positivt bemærket i lokalområdet. Den økonomiske støtte forventes ikke, men har i disse tilfælde været med til at starte noget op eller holde noget i gang, som ellers ikke ville have været. Dermed kan vejen også banes for forskellige former for lokal diakoni uden kirken som primusmotor. Kirkens særstatus som en lokal aktør med stabile økonomiske ressourcer – uanset tilslutning søndag formiddag – bliver bemærket hos informanterne. Og netop det at kanalisere penge ud til lokale initiativer nævnes af nogle af informanterne som én af de måder, hvorpå kirken kan blive mere synlig og aktivt deltagende i det lokale liv.¹⁸¹

I forhold til de menneskelige ressourcer beskriver den ene institutionsleder, hvordan præsten som noget helt naturligt indgik i arbejdet med at tale med børnene i forbindelse med et dødsfald i forældregruppen. Ud fra disse beskrivelser er det tydeligt, at kirken betragtes som lokal aktør med ressourcer, som man som forening/institution kan få del i og trække på, hvis præst og/eller menighedsråd er villige og interesserede og i nogle tilfælde også gerne opsøgende.

Udbytte af samarbejdet

På spørgsmålet om hvad man får ud af samarbejdet, er det gennemgående svar, at de forskellige arrangementer bidrager til ”at der sker noget” i

¹⁸¹ Se også afsnit 4.3. om kirkens særlige ansvar, der berører spørgsmålet om, at kirkens økonomi kan opfattes som en provokation i et lokalområde, der er presset på ressourcer.

lokalområdet. Og sangforeningerne nævner muligheden for at benytte kirkerummet som en stor gevinst på grund af rummets akustik og den relativt trofaste tilhørerskare. Det er dermed ikke det specifikt kirkelige, der betones, men det at der sker noget andet og mere end det, hverdagen byder på. På den måde har kirken, ifølge informanterne, samme rolle som andre lokale aktører, der sørger for, at der sker noget i lokalområdet. Alligevel fortæller institutionslederne og dagplejerne uopfordret om, at aktiviteterne med kirken giver børnene noget andet at tale om, og at der ikke er tvivl om, at kirken gennem disse aktiviteter får en plads i børnenes bevidsthed. En af dagplejerne fortæller:

Det sætter nogle samtaler i gang med børnene. De spørger: ”Hvad hedder ham der oppe på korset?” Og så snakker vi lidt om det. Og nu siger de: ”Det er Jesus’ hus!”, når vi går forbi kirken. (Ellen, dagplejer)

En af institutionslederne supplerer med tanker om, hvordan samarbejdet kunne udvides, fordi kirken kommer med et særligt budskab:

Vi er også meget interesserede i at lave flere projekter om det her med at gøre noget for andre, og der tror jeg sagtens, at kirken kunne være en oplagt samarbejdspartner. (Helle, institutionsleder)

Dermed er det også mere end antydnet, at når kirken indgår i samarbejde med foreninger eller institutioner, får kirken endnu en platform til at blive hørt og set med sit budskab – og det er informanterne faktisk opmærksomme på. Dette handler om kirkens udadvendthed (eller mangel på samme), som bliver behandlet i TEMA 4 og afsnit 5.6.

Udfordringer ved samarbejdet

Umiddelbart finder ingen af informanterne det udfordrende at have kirken som samarbejdspartner. Når først samarbejdet er etableret, er der tale om en stabil relation, også selvom der ofte er tale om få samarbejdsdage om året. Man er så at sige i hinandens bevidsthed, og man ved, hvor man kan henvende sig. Sangforeningerne beskriver ganske vist, at kirken er anderledes at synge i, fordi repertoireet skal ”passe til kirken”. Men informanterne her er faktisk enige i denne præmis og ser det derfor ikke som nogen hindring for samarbejdet, men blot som noget, der skal overvejes forud for koncert eller gudstjenestemedvirken.

Daginstitutioner og dagplejere giver et billede af aktiviteter, hvor det specifikt kirkelige (gudstjeneste, bibelfortælling, salmesang og

lignende) ledsages af mere "verdslige" elementer såsom tøndeslagning, påskeægssjagt og nissebesøg i kirketårnet. Aktiviteterne er tilpasset børnene, og alle beskrivelserne er positive. I det hele taget kan man hos informanterne ikke spore nogen "frygt" for en kirkelig dagsorden. Det handler ofte om aktivitetens lokalitet – foregår den i kirken, er det på kirkens præmisser, og foregår den andre steder, er der andre præmisser. En af institutionslederne siger i denne forbindelse, at *"udflugt er en ting, men hvis vi flyttede det kirkelige ind i institutionen, ville det være noget andet."*

Så der kan være grænser for det specifikt kirkelige i et samarbejde med kirken (om end selv samme leder samtidig ønsker sig, at præsten havde sin vante gang i institutionen ligesom sundhedsplejersken og psykologen), men der behøver ikke at være det. Præsten som person og ressource er dermed mere end velkommen i alle lokale sammenhænge, men forkyndelsen hører så at sige til i et bestemt rum.

Hvis verdenerne skulle mødes for alvor, kunne det være noget med, at præsten havde sin vante gang her i institutionen ligesom psykologen eller sundhedsplejersken. Vi har børn, hvis forældre bliver skilt, eller som gennemgår en eller anden form for sorg. Måske kunne præsten være med til at tage fat på de store emner. Hvis børnene får en relation til præsten her, kan det jo være, at afstanden hen til kirken om søndagen blev kortere for børnene, når de bliver ældre. (Helle, institutionsleder)

Det ideelle samarbejde

Endelig er beskrivelserne af det ideelle samarbejde enslydende på tværs af informanterne. Et ideelt samarbejde bygger først og fremmest på gensidighed og en gensidig forståelse af samarbejdets karakter. Der skal være vilje fra begge sider, og ingen ønsker at komme med "hatten i hånden" til kirken. En af dagplejerne fortæller eksplicit, at det var en rigtig god oplevelse, at det var menighedsrådet, der henvendte sig. Og den oplevelse har efter eget udsagn gjort vejen til en henvendelse den anden vej betragteligt kortere. Der er kort sagt ikke tale om en ensidighed i samarbejdet, så det kun er kirken, der giver noget til nogen. Informanterne betoner netop det gensidige ansvar, og at enhver aktivitet skaber synlighed og (positiv) omtale, samt at aktiviteter i samarbejde gavner alle implicerede parter. En af informanterne siger:

Samarbejde er meget vigtigt, ellers går det da helt i stå det hele. Og det er da også meget berigende at samarbejde, høre nyt og lære nogen at kende. Det gør byen til et godt sted at være. (Anna, pensionistforening)

Endnu et træk, der går igen hos flere af informanterne, er, at hvis man har én samarbejdsrelation, er vejen til flere fællesaktiviteter med samme aktør betragteligt kortere, end hvis man skulle ud og finde en ny samarbejdspartner. Flere af informanterne fortæller også, at samarbejdet ofte er meget personbåret, hvilket på en gang gør samarbejdet nemt og sårbart. *Nemt*, fordi sagsgangen er kort i lokalsamfundet – mange ting bliver efter egne udsagn ”klaret over køledisken”. Omvendt er det *sårbart*, da problematiske personlige relationer til præst, menighedsråd, foreningsbestyrelse eller institutionsleder kan stå i vejen for nye samarbejder, der kunne gavne lokalsamfundet.

Overordnet set er der desuden en fælles forståelse af, at de fleste samarbejder gerne skal række ud over kirken og den enkelte forening/institution for at blive til gavn for en større del af lokalområdet. En af institutionslederne beskriver det således:

Det ideelle samarbejde skal bygge på en tillid til, at vi alle sammen vil det bedste for børnene og deres familier. Vi taler meget om den røde tråd herude, hvor vi alle sammen understøtter på den måde, vi kan. Vi har vilkårene for at skabe sammenhæng herude. (Helle, institutionsleder)

Sammenfattende kan det siges, at informanternes beskrivelser – uanset om de samarbejder med kirken eller ej – afspejler en stor respekt for de enkelte aktørers egenart. Kirken er kirke, dagplejen er dagpleje, og skytteforeningen er skytteforening. Og det er netop de mangeartede bidrag til det fælles, der skaber sammenhæng og liv i lokalsamfundet. Ingen kan undværes, og der samarbejdes om de ting, der giver mening. Formanden for skytteforeningen fortæller meget sigende for de øvrige informanternes beskrivelser:

Vi er jo lige herude. Vi driver det alle sammen, og det respekterer vi. Uanset hvad man laver – det kan være håndboldtræneren, en fra skytteforeningen, præsten eller menighedsrådet. Vi gør det, vi kan lide, og vi er sådan set lige alle sammen. (Freddy, skytteforening)

4. *TEMA 4 – Kirkens bidrag til lokalområdet*

Det tredje og sidste hovedspørgsmål for denne undersøgelse er, hvordan informanterne, her forstået både som lokale aktører (qua deres forenings- eller institutionstilknytning) og som privatpersoner, oplever kirken som lokal aktør. Det var dette spørgsmål, som optog informanterne mest, hvilket gav sig udslag i udpræget talelyst og stort engagement. Alle informanterne havde således meninger om både den lokale kirke og folkekirken som sådan, samt om den nuværende og eventuelt tidligere præst og andre præster, de havde krydset veje med gennem tiden.

Den lokale præst er langt fra usynlig eller ukendt, så meget kan konstateres ud fra disse interviews, og medlemmerne af menighedsrådet, eller i det mindste formanden, var også kendt af størstedelen af informanterne. Det blev ikke efterprøvet, men noget kunne tyde på, at selv samme informanter også ville vide, hvem der sad i idrætsforeningens bestyrelse, som leder af daginstitutionen eller formand for pensionistforeningen. Miljøet beskrives som nært, og informanterne beretter alle om en kultur, hvor man altid ved, hvem man kan spørge.

Dette er en situation, der er særlig for landet, da antallet af aktører er overskueligt, og at man efter informanternes udsagn er fælles om at få tingene til at fungere lokalt. Dette giver også en særlig virkelighed at agere i for kirken på landet – en virkelighed, som måske kunne gøre nogle bysogne misundelige? De særlige vilkår giver særlige muligheder for at være lokal, nærværende kirke – og måske dermed også et særligt ansvar? Om kirkerne og menighederne udnytter dette potentiale til fulde kan (og bør) diskuteres og overvejes lokalt, ikke mindst hvis man vil tage de følgende beskrivelser alvorligt som udtryk for generelle betragtninger. Da informanternes besvarelser ikke varierer alt efter demografisk kategori, er det plausibelt at hævde, at de elleve informanter repræsenterer gængse betragtninger fra aktive lokale aktører og privatpersoner med varierende tilknytning til kirken. I det følgende vil det omfattende materiale for overskuelighedens skyld blive præsenteret ud fra interviewguidens tre overordnede spørgsmål til dette tema samt tillægsspørgsmålet om ”den gode landpræst”.

4.1. Ville der mangle noget, hvis kirken ikke var her?

Til dette spørgsmål er der blandt informanterne to hovedtilgange:

1. Et lokalsamfund uden den lokale kirke er utænkeligt!
2. Ud fra en effektivitetsbetragtning kunne nogle kirker måske godt undværes.

Seks af informanterne giver entydigt udtryk for den første tilgang; fire argumenterer primært ud fra den første tilgang, men anerkender samtidig ressourcespørgsmålet som en legitim betragtning; og kun en enkelt informant udtrykker næsten udelukkende tilgang to (til trods for at – eller måske fordi – han i øvrigt føler sig tæt på kirken). Hans argument er:

Der ville stadig være den samme aktivitet her i byen. Vi ville bare vælge nabokirken. Det er det samme med Brugsen. Vi vil da helst ikke undvære kirken, men vi ville nu nok ikke være på barrikaderne, hvis den var lukningstruet. Kirken skal have et formål, den skal ikke bare rives ned, men bruges til noget fornuftigt. Og gravfreden skal selvfølgelig respekteres. Men jeg ville ikke se sort i fjorten dage, hvis den skulle spares væk.” (Freddy, skytteforening)

Blandt blandingstilgangene er det primære argument, at ”kirken betyder meget for nogen, men ikke lige for mig”. Der er endvidere udsagn, der udtrykker en forståelse for, at når der ligger flere kirker inden for en overskuelig radius, kunne der være ræson i at effektivisere en anelse ved at tage en eller flere ud af drift – ofte så længe det ikke handler om ”min” kirke.

Kirkerne her ligger rigtig tæt. Så der ville mangle én kirke. Men der er tre kirker her inden for en tre-kilometers-radius. Ud fra en funktionalitetsbetragtning ville der ikke mangle noget, hvis der var en eller to kirker færre. Men der er jo folk, der har boet her altid, som slet ikke kunne forestille sig, at de kirkelige handlinger skulle foregå andre steder end lokalt. For mig er det helt ligegyldigt, men jeg er jo også tilflytter. (Jens, idrætsforening)

Den overvejende tilgang er dog den første, hvor ord som ”katastrofe”, ”utænkeligt” og ”amputation af dimensioner” bliver brugt til at beskrive situationen, hvor den lokale kirke ikke længere var der. Flere retter i den forbindelse stærk kritik af tanken om kirkelig centralisering ud fra lidt varierende argumenter:

Det ville blive kirkens død, hvis den blev centraliseret. Vi kan ikke nøjes med tv-gudstjenester eller ting i radioen – vi skal mødes! Og vi er måske lidt magelige og ville overveje en ekstra gang, inden vi tog af sted. (Ditlev, sangforening)

Hvis vi lukker kirken, kan vi lige så godt lukke skolen og Brugsen og så videre og bare tage ind til byen og ordne alting. Det dur ikke, synes jeg. Det er en del af kulturarven, at kirken ligger på landet også. (Gert, jagtforening)

Det ville være en katastrofe. Det ville være utænkeligt, hvis der ikke var en kirke i lokalområdet. Det lokale spiller ind, ikke alt skal foregå i de større byer. (Christian, pensionistforening)

Man kan imod disse udsagn indvende, at de til en vis grad opstiller falske alternativer i forbindelse med nedlæggelse af den lokale kirke. Man kan næppe forestille sig en situation, hvor kirken kommer så langt væk, at radio og tv vil være de mest oplagte muligheder, hvis man ønsker at deltage i en gudstjeneste. Omvendt er informanternes beskrivelser tydelige udtryk for, at den centralisering, som foregår på mange andre områder – sygehuse, skoler, daginstitutioner – smitter af på informanternes refleksioner over den lokale kirkes fremtid.¹⁸²

Andre nævner, at der ville mangle aktiviteter, kultur og et lokalt samlingspunkt, mens enkelte nævner den lokale stolthed og bevidsthed om, at dette er ”min” kirke.

Kirken er et samlingspunkt. Den ligger der, og der skal den blive liggende. Kirken er, hvor den skal være, og den skal de ikke begynde at lukke. (Anna, pensionistforening)

Jeg tror ikke, at kirken er fyldt hver søndag. Men jeg fornemmer, når de unge taler om konfirmationen, så er der en lokal stolthed. Det er meget opdelt, selvom områderne er små. Og selvom kirken måske ikke er landsbyens mest besøgte sted, så er den alligevel et samlingspunkt. (Helle, institutionsleder)

Spørgsmålet gik i udgangspunktet på, hvad der ville mangle, hvis den lokale kirke ikke var der. Med dette var der umiddelbart tænkt, hvilke aktiviteter, faciliteter, samarbejdsmuligheder eller ressourcer, der ville mangle, hvis den konkrete kirke ikke var der. Men fælles for informanternes svar er imidlertid, at de ikke retter sig mod den konkrete lokale kirke med sine nuværende aktiviteter, men i langt højere grad handler om det, at der overhovedet er en kirke – kirken som institution og som symbol på noget blivende. Over en bred kam er det vigtigt for informanterne, at kirken er der, selvom de færreste af informanterne selv finder vej ind ad kirkedøren søndag formiddag. Kirken er en betydningsfuld institution i lokalsamfundet med sin blotte tilstedeværelse. Derfor ville der for de fleste af informanterne mangle en vital del i

¹⁸² Se også diskussionen i afsnit 5.3. om kirkens lokale eksistensberettigelse.

lokalsamfundet, hvis den lokale kirke blev nedlagt og/eller solgt til andre formål.¹⁸³

4.2. *Kan kirken bidrage mere eller bedre, end den gør nu?*

Dette udbredte ønske om bevarelse af den lokale kirke betyder ikke, at informanterne ikke kan finde forbedringspunkter for både kirke, præst og menighedsråd. Ofte er præsten synonym med kirken, hvorfor dennes rolle kun kan undervurderes (mere herom i afsnit 4.4. om ”den gode landpræst”).

De mest gennemgående forbedringsforslag handler om det, man kunne kalde, ”kirkens udadvendte aktiviteter”.¹⁸⁴ Der er en udbredt forståelse af, at det, der foregår i kirken søndag formiddag, er den mindst relevante del af det, som kirken *kunne være* en del af i lokalsamfundet. Kirken søndag formiddag er for informanterne noget ganske andet end kirken til fastelavn eller til byfesten. Der er en underliggende undren over, at kirken ikke forsøger at gøre sig mere synlig ved at deltage i og bidrage til flere af de fælles aktiviteter i byen. Snarere end en kritik af kirken kan disse udsagn ses som udtryk for en omsorg for kirken. En omsorg, der kunne bygge på informanternes egne erfaringer af synlighedens nødvendighed for institutioners eller foreningers overlevelse og trivsel? En institutionsleder formulerer det således:

Der, hvor tingene bliver gode, er der, hvor man arbejder på tværs. Vi forholder os ikke til de kirkelige handlinger. Kirken bliver først synlig, når den retter sig ud mod samfundet, og når den danner ramme om aktiviteter, der samler folk, selvom det ikke er gudstjeneste. Kirken er ikke synlig søndag formiddag. Det er ikke dér, den bidrager, det er i alt det andet. (Bente, institutionsleder)

Denne opfordring til trods giver flere af informanterne dog også udtryk for, at kirken gør det fint, som det er nu. At kirken er synlig og bidrager, for eksempel med etableringen af et menighedshus, som alle lokale aktører kan bruge til aktiviteter til fælles gavn i lokalområdet. Blandt disse tilfredse svar er der desuden en udtalt forståelse for, at aktiviteter koster, og at kirken desuden ikke skal sætte gang i for meget, da det er vigtigt, at der kommer nogen, hver gang folk lægger kræfter i et arrangement.

¹⁸³ Se diskussion i afsnit 5.3. om kirkens lokale eksistensberettigelse.

¹⁸⁴ Se diskussion i afsnit 5.6. om kirkens mulighedssituation.

4.3. Har kirken et særligt ansvar i lokalområdet – og hvad består det i så fald af?

En enkelt informant nævner, at kirken kunne have et særligt ansvar i forhold til samfundets svageste. Men det gennemgående svar hos de øvrige informanter kan sammenfattes i følgende formulering:

Jeg ved ikke, om kirken har et særligt ansvar, men den har en særlig mulighed! Vi har alle sammen ansvaret her! (Helle, institutionsleder)

Den gennemgående pointe hos informanterne er, at alle de lokale aktører på landet har *samme* forpligtelse til at bidrage positivt til lokalområdet. For nogle indeholder dette en kritik af og/eller en undren over den nuværende indsats fra den lokale kirke. En kritik og en undren, der går på, at menighedsrådet ikke griber den chance for synlighed og indflydelse, som det kunne have i lokalsamfundet. Eller at kirken ikke i tilstrækkelig grad opsøger og inviterer – også gerne til aktiviteter, der ikke er ”kirke med stort K”. For de fleste handler det dog om ren og skær konstatering – hvis man vil være lokal aktør, skal man bidrage til det store fællesskab ligesom alle andre!

Menighedsrådet skal være med til at løfte lokalområdet, ellers kan jeg ikke se, hvorfor de skal være her. Selvfølgelig skal børn døbes, men menighedsrådet skal også arbejde for at løfte lokalområdet. Og de er ikke specielt synlige lige nu. (Anna, pensionistforening)

Den positive særstatus, som kirken har – man vil kæmpe for kirkens bevarelse – risikerer kirken at miste, hvis den ikke er sig sit lokale ansvar bevidst. Hvis kirken bliver så særlig (ja, nærmest sær), at den lukker sig om sig selv og de kirkelige aktiviteter, kan dens eksistensberettigelse ifølge disse informanter ligge på et meget lille sted. Kirken har desuden den særstatus, at den har økonomiske ressourcer med sig. Men hvis disse ikke prioriteres på en måde, hvor de bidrager til det fælles, kan disse ressourcer komme til at fremstå som en provokation:

Skismaet er jo, at når vi hele tiden må tale om manglende ressourcer, så har jeg en mand, der var lærer på den skole, der lukkede. Han tænkte: ”Så var det da bedre, at de lukkede kirken. Vi har fuldt hus hver dag, og i kirken kommer der fire hver søndag.” Og sådan får man det lidt, når man er presset på grund af manglende ressourcer. Kirken kan komme til at virke som en provokation, fordi pengene bare kommer til den. (Bente, institutionsleder)

Endelig er der en enkelt informant, der indtager det synspunkt, at det ikke er kirken, der har ansvar for lokalområdet, men omvendt.

Nej, men området har et ansvar for, hvordan kirken har det. Sammenhængen må være sådan, at befolkningen skal sørge for, at kirken kan spille en rolle. Ellers bliver det institution for institutionens skyld. (Jens, idrætsforening)

Dette udsagn kommer fra en af de informanter, der kan betegnes som kirkefjern både i foreningssammenhæng og som privatperson. Det bliver udsagnet imidlertid ikke mindre interessant af, for det afdækker ikke blot hans syn på dette spørgsmål, men sætter også fingeren på den præmis, der har været gennemgående i informanternes besvarelser på alle de foregående spørgsmål. Foreninger, institutioner og kirker er intet ud over de mennesker, der engagerer sig i dem, deltager, yder en indsats, og dermed sørger for, at de kan være aktive medspillere og bidragydere til lokalsamfundets liv og trivsel. Det kan virke banalt, men afslører en grundtanke om, at disse aktører med hver deres tilbud kun kan trives og bidrage, hvis deltagerne bakker op og bidrager. Hvis det udelukkende bliver forbrugsorienteret, så folk kan købe et produkt, nyde det og gå hjem igen, har hverken foreninger, institutioner eller kirker på landet lyse fremtidsudsigter, for ingen af dem har produkter, der ikke med stor sandsynlighed kan matches af produkter inde i de større byer. Det personlige engagement er derfor nødvendigt for overlevelse og trivsel. Og her kan det parentetisk bemærket nævnes, at flere af informanterne oplever en generationsforskel, hvor de selv er vant til at løse opgaver frivilligt, mens den yngre generation i stigende grad forventer betaling for selv samme indsats. Meget tyder altså på, at de lokale aktører – inklusive kirken – har samme vilkår, udfordringer og muligheder. Og hvis man som lokal aktør ikke har fået øjnene op for det endnu, er det på høje tid, hvis man vil gå en lys fremtid i møde.

4.4. Hvordan skal den gode landpræst være?

Til dette spørgsmål havde informanterne meget på hjerte, men de talte samtidig næsten alle med samme tunge. Den gode landpræst skal være synlig, deltage i det lokale liv – også det uden for kirken – være åben, tilgængelig, have humor og give sig tid til at tale med folk – ikke mindst de gamle. Opskriften er klar, og der er umiddelbart mange ”krav”. Men med det foregående punkt i mente, står det klart, at der i bund og grund ikke kræves meget andet af præsten, end der kræves af andre i lokalsamfundet med offentlige hverv. Som en af daginstitutionslederne siger:

Jeg tænker, at når jeg har 60 engagerede forældre, der hjælper med at flytte institutionen, så kan jeg også godt samme aften møde op til revyen for at vise: ”Jeg kan godt feste med jer!” Det gør en forskel, for så viser man, at man er en del af byen. Min vej til folk er kortere, fordi jeg deltager i alt muligt. (Bente, institutionsleder)

Flere af informanterne kan nævne konkrete eksempler på ”den dårlige” eller ”den uheldige” landpræst. Det handler om præster, der flytter deres børn i privatskole, når den lokale skole er lukningstruet; præster, der ikke tager sig tid til at hilse på folk ved arrangementer; præster, der ikke besøger de ældre i sognet; eller præster, der flytter efter få år og dermed aldrig slår rødder. I det hele taget handler kritikken som regel om præster, der ikke går ind på de præmisser, som informanterne mener, der er for at leve og virke på landet. Ligesom i det foregående punkt, hvor det blev sagt, at kirken ikke har et særligt ansvar, men derimod en særlig *mulighed*, kan noget lignende siges at gøre sig gældende for præsten. Der er, ifølge informanterne, rig mulighed for at komme tæt på en menighed, for lokalbefolkningen står parat med åbne arme for alle, der bidrager. Dermed kan der på landet måske være særligt gunstige vilkår for et rigt kirkeliv og et langt og indholdsrigt præsteliv?

Præsten skal tage initiativer til at mødes med de lokale aktører og bakke op om det fælles. Det er her, kirken kan ”fange” børnene og de kommende generationer. Man skal finde tilbage til den værdi, som præsten kan have i sådan nogle samfund her. Præsten kan få en rolle i familiernes liv, for rigtig mange familier søger råd og vejledning til ”det gode liv”. (Helle, institutionsleder)

Informanterne er dog klar over, at det landlige præsteliv ganske givet ikke er for alle, ligesom det landlige borgerliv ikke er det. Derfor nævnes det af flere, at menighedsrådet har et stort ansvar for at kalde den rigtige præst. Ikke mindst, da præster er vanskelige er slippe af med igen. En af informanterne siger således:

Vi har haft en præst, der delte vandene, og mange fravalgte at gå i kirke. Og så er det dumt, at det er så svært at fyre en præst, der ikke er i tråd med sin menighed. Det betyder meget, at præsten på landet møder op og er en del af menigheden. Hvis man har den rigtige præst og det rigtige menighedsråd, så tror jeg på, at det kan gøre en afgørende forskel for kirken. (Gert, jagtforening)

5. Opsamling med perspektiv

Indeværende undersøgelse har haft det trelede formål:

1. at lade lokale aktører beskrive deres lokalområde for at give de demografiske typer¹⁸⁵ en uddybende skikkelse gennem de lokale aktørers beskrivelser (TEMA 1)
2. at undersøge samarbejdskulturen i lokalområderne, herunder foreningernes og institutionernes samarbejde med kirken eller mangel på samme for at belyse det/de samarbejds miljø/-er, som ”kirken på landet” er placeret i og pege på udfordringer og muligheder for kirken som relevant lokal aktør (TEMA 2 og 3)
3. at få de lokale aktører til at beskrive kirkens rolle i lokalsamfundet for at tilvejebringe værdifuld information til kirker og menighedsråd om, hvordan kirken opfattes som samarbejdspartner i og bidrager til forskellige lokalsamfund (TEMA 4)

Det følgende vil opsummere og diskutere konklusionerne fra disse temaer under seks overskrifter, der udpeger de pointer og spørgsmål, der træder tydeligst frem i de foregående analyser. De seks punkter kan hver især stå alene, men er samtidig indbyrdes forbundne i den forstand, at de bidrager til at stille skarpere på den virkelighed, som kirken på landet har at navigere i.

5.1. Lokalområdet – hvor går grænsen?

For alle informanter undtagen én udgør ”lokalområdet” et større område end den enkelte landsby, og ingen af informanterne benytter sognegrænsen som geografisk markør. Det gælder endvidere, at de fleste informanternes afgrænsning af lokalområdet knytter sig til det område, som foreningernes medlemmer eller institutionernes børn kommer fra. Det samme billede tegner sig i en stor undersøgelse af dansk foreningsliv, hvor det lyder, at *”For to ud af tre foreninger er det geografiske område for foreningen – hvor aktiviteterne foregår og medlemmerne rekrutteres fra – større end et lokalsamfund (gammelt sogn, boligkvarter, skoledistrikt o.l.)”* (Ibsen

¹⁸⁵ Ramussen 2015:134f.

2006:59).¹⁸⁶ Dette rejser spørgsmålet om, hvorvidt sognet stadig er at forstå som en relevant geografisk enhed, når man taler om kirken som lokal aktør. Hvis en forenings forståelse af lokalrådet breder sig over tre sogne med hver sin kirke, er det så alle tre kirker, der fremstår som potentielle samarbejdspartnere eller ingen? Flere steder vil kirkerne have samme præst og ét menighedsråd, hvorfor den potentielle samarbejdspartner vil være relativt tydelig. I disse tilfælde vil der endvidere fra menighedsrådets side med stor sandsynlighed allerede tænkes i de tre sogne som én enhed; der vil være fællesaktiviteter fordelt på de tre lokaliteter, og sognegrænsen vil til en hvis grad være udvisket og udvidet. En overvejelse i denne forbindelse er, hvordan kirken kan dele liv og skæbne med lokalbefolkningen, hvis kirken og lokalbefolkningen ikke er enige om, hvilket lokalområde og dermed hvilken lokalbefolkning der tales om. Hvis kirken fastholder, at sognegrænsen er den relevante enhed at begå sig i, risikerer den at overse eller blive overset i en række samarbejdssammenhænge.

5.2. Lokalområdet – en virkelighed imellem Morten Korch og barske realiteter

Fælles for beskrivelserne af de fire lokalområder er, at de i overvejende grad er positive. I det lys kunne man konkludere, at demografien ikke spiller nogen signifikant rolle for indbyggernes oplevelse af at bo, hvor de bor. Omvendt kan man sige, at kun LD3 lægger op til særligt udfordrende demografiske forhold, hvorfor de positive beskrivelser i de tre øvrige kategorier (BD1, LD1 og LD2) ikke er så overraskende. Særligt ikke når man tager informanternes lokale engagement i betragtning. Den rene LD3'er beskrives som nævnt kun af én informant (Christian, pensionistforeningen), og han peger faktisk på forskellige demografiske udfordringer med fraflytning, tilflytning af resourcesvage familier, tomme huse, lukning af skole og andre institutioner samt en lokalbefolkning, der bliver ældre og dør væk. Noget tyder altså som nævnt på, at de demografiske typer har noget på sig i forhold til landsbyernes overordnede trivsel og muligheder. Det er dog samtidig tydeligt, at informanternes oplevelser af lokalsamfundet her ikke er snævert bundet til de demografiske forhold.

Informanterne har nemt ved at beskrive de bedste ting ved at bo på landet – naturen, lokalt sammenhold, foreningsliv. Samtidig har de også

¹⁸⁶ Dette står i modsætning til det, der konstateres i indledningen til undersøgelsen fra Malt Provsti, nemlig at sognegrænsen skulle være den naturlige afgrænsning også for foreningslivet (Christensen 2013:9).

nemt ved at udpege de ting, der er udfordrende – manglende offentlig transport, vanskeligheder med at sælge husene, nedlæggelse af institutioner. Som anført tidligere består informantgruppen af ressourcestærke, engagerede borgere, hvilket kan farve deres syn på lokalområdet i retning af en idyllisering. Omvendt er informanternes beskrivelser også præget af en høj grad af realisme, når det gælder landområdets begrænsninger – landet er landet, og at sammenligne det med byen giver ingen mening. Alle informanterne bor på landet som et aktivt tilvalg og ikke som nødvendigt onde.¹⁸⁷ Dermed er også sagt, at de muligheder, der ligger inde i de større byer, er nogle, som informanterne gerne vil køre efter, men ikke flytte efter, for de vil ikke undvære landet som base.

I den offentlige debat om Udkantsdanmark, Vandkantsdanmark, ”Den rådne banan” og andre mere eller mindre malende betegnelser for landområderne overses landet som aktivt tilvalg fra indbyggernes side ofte. Alternativt skildres tilvalget i næsten Morten Korch-agtige vendinger, der ligeså unøjagtigt skildrer virkeligheden. At dømme efter disse informanternes beskrivelser er der faktisk ”så dejligt ude på landet”, men det kommer ikke af sig selv. Man får så at sige intet forærende i landområderne – ud over naturen. Det at bevare liv og trivsel kræver en solid indsats af dem, der bor der, ellers dør aktiviteterne ud og ”soveby-scenarierne” ligger lige for. Dette er informanterne sig pinligt bevidste om. Landsbyerne *kan* være smørhuller, men er også under et konstant pres fra udefrakommende faktorer (kommunale, statslige, politiske), og det kalder til kamp for at værne om det lokale liv, i hvert fald for disse informanter. Det er dette miljø, som kirken skal virke i, og ”kampen som grundvilkår” er, ifølge informanterne, *også* kirkens kamp, alene fordi kirken er lokal aktør.

5.3. Lokalområdet – kirkens eksistensberettigelse

Kirken har eksisteret på landet, længe før man begyndte at tale om land og by, endsige udkantsproblematikker. At tale om at kirken aktivt tilvælger landet – ligesom informanterne – giver ingen mening. *Om* kirken fortsat skal være i hver en landsby, er derimod et spørgsmål, der presser sig på, ikke mindst ud fra en økonomisk kalkule om, hvad der kan betale sig. Det teologiske argument for kirken på landet er, at kirken skal være der, hvor der er mennesker. Eller endnu skarpere formuleret, ud fra en besindelse på kirkens hovedopgave: forkyndelsen af evangeliet til *hele* verden – derfor

¹⁸⁷ Undtagelsen er institutionslederen Helle, der kun arbejder på landet, men selv bor inden i byen.

også til landbefolkningen. Som Grundtvig formulerer det om forkyndelsens opdrag: ”så ingen menneskefod har rørt pletten, hvor ikke dets [evangeliets, red.] røst blev hørt!” (DDS 291 v. 2).

Selv når man tager det teologiske argument alvorligt, rejser der sig alligevel spørgsmålet om, hvorvidt dette så også vitterligt betyder, at der med nødvendighed *skal* være en kirke i hver en landsby. Ønsker man udelukkende en servicekirke, er svaret nej. Det er nemlig muligt at fejre gudstjenester og afvikle kirkelige handlinger for mennesker fra et stort område med en centraliseret kirke – man kunne kalde det ”stordriftskirken”. Dette scenarie vækker dog umiddelbart protester hos informanterne. Centralisering – også af kirken – ses som et onde, der ikke tager lokalsamfundene alvorligt. Og flere af informanterne udtrykker bekymring for eller konstaterer, at centraliseringen (af enhver art: sygehuse, skoler, institutioner) bidrager til en yderligere marginalisering af yderområderne.

Spørger man informanterne om den lokale kirkes betydning, er meningerne alligevel delte. De fleste vil gerne bevare ”deres” kirke, ofte fordi det ellers ville være endnu en lokal institution, der lukker, med manglende aktiviteter og liv samt yderligere marginalisering til følge. Flere af informanterne er imidlertid også inde på, at tre kirker inden for en radius af få kilometer måske er til den gode side, hvis man ser på, hvilke ressourcer der bruges, og hvor mange mennesker der gør brug af kirken. Hverken den ene eller anden indstilling er odiøs. Det virker naturligt, at man gerne vil bevare sine lokale institutioner. Og samtidig er indbyggerne i landområderne meget bevidste om, at ressourcerne ikke er endeløse.

Midt imellem disse to indstillinger udtrykker flere af informanterne meget klart, at kirken skal have et *formål*, ellers har den ingen *berettigelse*. Undersøgelsen har ikke stillet skarpt på, hvad dette formål præcist skal være. Men informanternes udsagn kredser om det, at kirkens ressourcer skal bruges til at løfte lokalområdet, herunder at kirken skal beskæftige sig med andet end højmassen og de kirkelige handlinger. Andre formål kunne vedrøre brugen eller placeringen af kirkebygningen. Et scenarie er at lade kirkebygningen blive benyttet eller ombygget til andet end kirkelige handlinger. Og et andet scenarie, som blandt andre Gunnar Lind Haase Svendsen¹⁸⁸ har præsenteret, er, at kirken kan indgå som element i et lokalt ”multifunktionelt center” på lige fod med skole, læge, bibliotek, foreninger eller andre lokale aktører eller erhvervsdrivende (Svendsen 2008:239). Begge muligheder peger på kirken som en mere integreret del af

¹⁸⁸ Professor ved Center for Landdistriktsforskning på Institut for Miljø- og Erhvervsøkonomi, Syddansk Universitet.

lokalsamfundet (også) qua de fysiske rammer, hvor kirken ville dele bygning med andre aktører. At dømme efter informanternes beskrivelser ville den første mulighed – kirken brugt til andet end kirkelige handlinger – ligge mere lige for end den anden mulighed, hvor kirken ”absorberes” i et lokalt multifunktionelt center. Bygningen betyder nemlig noget for informanterne, ligesom kirkegårdene og bevarelsen af gravfreden gør det. Kirkebygningen er et symbol på noget blivende, og tanken om, at den skulle rives ned, vender helt forkert for samtlige informanter.

Dette betyder dog, at selvom den centraliserede kirke som idé skydes ned af disse informanter, ville en anden form for aktiv ”områdekirke” med al sandsynlighed kunne accepteres, så længe de øvrige kirkebygninger ikke bliver revet ned eller taget decideret ud af brug, men i stedet blev benyttet til alternative formål til gavn i lokalområdet eller som lejlighedskirker.¹⁸⁹

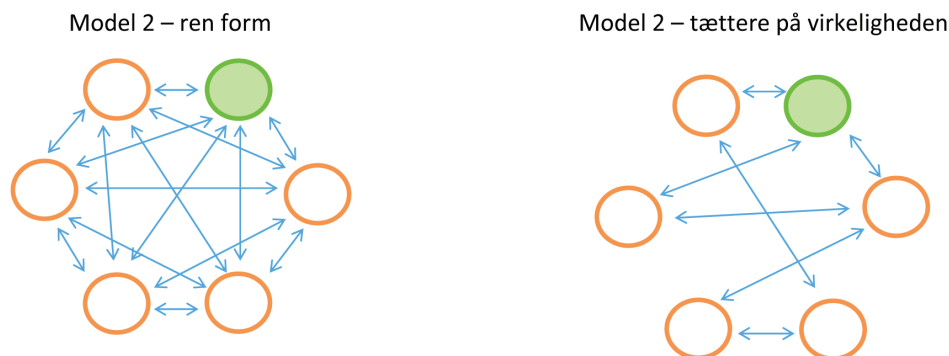
5.4. Samarbejde – miljøet generelt

Det tydelige billede er, at Model 2 blev valgt som den mest dækkende illustration for de lokale samarbejdsforbindelser af alle informanterne.¹⁹⁰

Den korte konklusion om samarbejdet på landet er derfor ud fra dette materiale som sagt, at der samarbejdes mellem foreninger, institutioner og kirken, men at der langt fra samarbejdes med alle hele tiden. Forskellen mellem den ”rene” model og en model, der illustrerer den faktiske virkelighed bedre, kunne derfor se således ud:

¹⁸⁹ Se Rasmussens analyse i *Den relevante folkekirke* af folkekirkens udvikling hen imod *den dobbelte folkekirke*, der består af samspillet mellem sognekirken, den stedlige kirke, og regionalkirken, de kirkelige steder (Rasmussen 2014:197ff.). I denne sammenhæng må man ud fra informanterne sige, at ikke kun kirkens aktiviteter, men i høj grad også kirkebygningens tilstedeværelse bærer en del af sognekirkens betydning. Og at regionalkirkens mulighed for mere nicheprægede aktiviteter ikke står først på informanternes kirkelige ønskeseddel.

¹⁹⁰ To informanter valgte først en af de andre modeller, men endte i deres beskrivelser med at pege på Model 2.

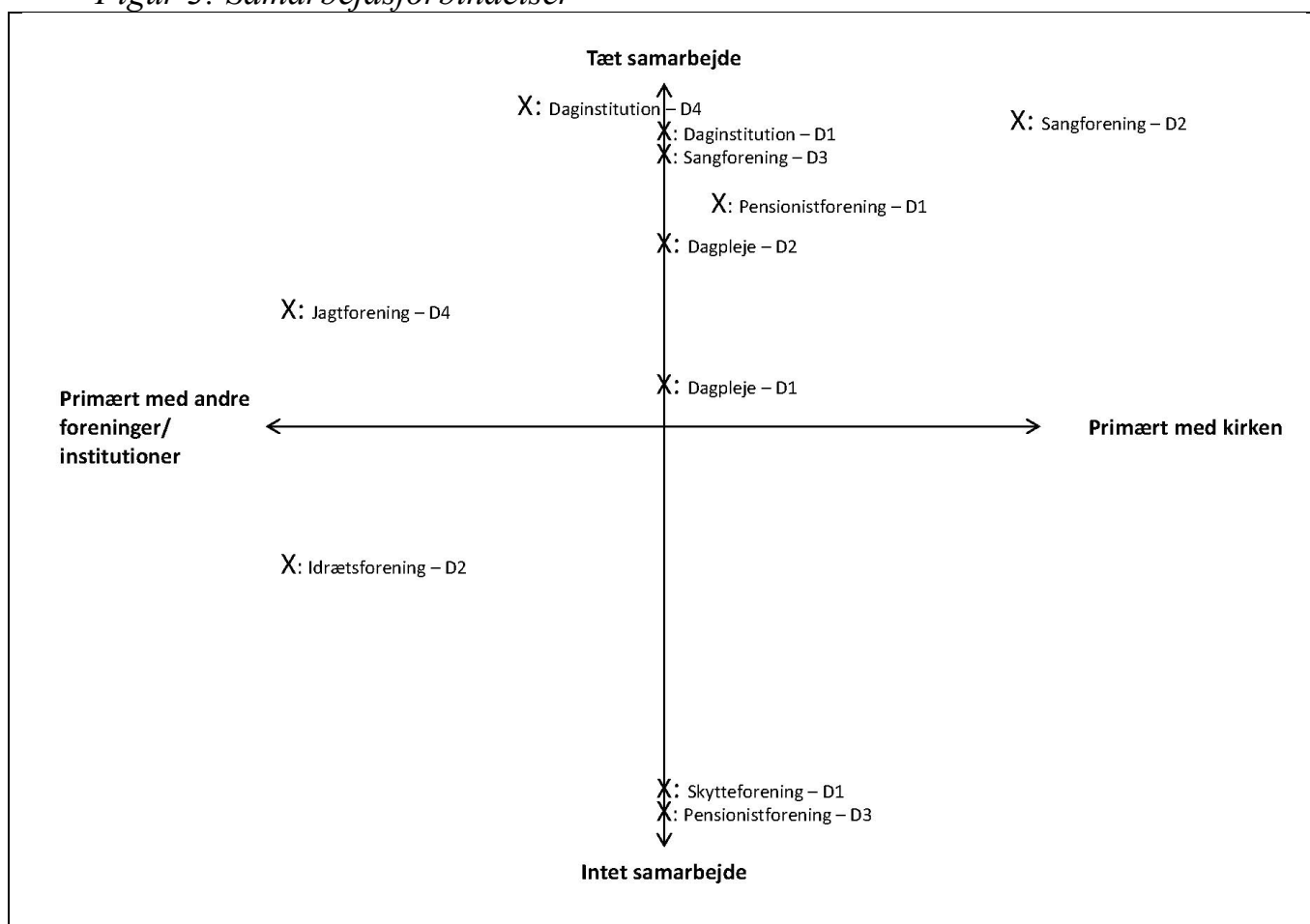
Undersøgelsen i Malt Provsti når også frem til, at der samarbejdes bredt mellem kirken og foreningerne, og at samarbejdet ofte består af årligt tilbagevendende arrangementer snarere end ugentlige forbindelser (Christensen 2013:7 og 37). *"Der samarbejdes generelt inden for et bredt felt. I de fleste tilfælde er der dog ikke tale om et dagligt/ugentligt samarbejde men arrangementer i forbindelse med årlige tilbagevendende begivenheder som jul, fastelavn og byfest."* (Christensen 2013:7). Citatet antyder en forståelse af, at et tæt samarbejde burde manifestere sig i daglige/ugentlige arrangementer, hvorfor de årligt tilbagevendende enkeltarrangementer skal forstås som en løsere samarbejdsforbindelse. Ser man imidlertid på Figur 3 nedenfor, tyder meget på, at det sporadiske samarbejde ikke skal tolkes på denne måde. Otte af de elleve informanter placerer deres forening eller institution i samarbejdsforbindelser, der ligger tættere på "Tæt samarbejde" end "Intet samarbejde". Seks af de elleve ligger endda helt oppe i den øverste fjerdedel af y-aksen.

Flere af informanterne nævner, at de har et tæt samarbejde med andre aktører, selv hvis det kun gælder ét arrangement om året. Det handler ifølge disse informanter om at vide, hvor man har hinanden, og hvor man kan henvende sig. På den front svarer informanterne det samme hele vejen rundt – sagsgangen er kort på landet. Dermed er det også sagt, at der samarbejdes på tværs, når det synes at give mening. I udgangspunktet koncentrerer hver forening og institution sig om deres egne aktiviteter og opgaver – ikke for at være en lukket klub, men fordi det kræver arbejde at holde aktiviteterne i gang. Når der så dukker begivenheder op, som flere foreninger/institutioner eller kirken har interesse i at engagere sig i, ligger samarbejdsmuligheden lige for. Dette gælder, ifølge informanterne også, når eksempelvis en borgerforening tager initiativ til aktiviteter eller arrangementer for hele byen (affaldsindsamling, julemarked, fastelavn eller andet). Her byder foreninger/institutioner og eventuelt kirken ind enten ved

ren og skær deltagelse eller ved at lægge lokaler til, give økonomisk støtte eller ved at stille op med personer, der kan løse praktiske opgaver.

Der behøves ingen længere filosofisk udredning på, hvad der her skal forstås som ”mening”. Meningen består, når man ser på informanternes mange beskrivelser af det, som bidrager til det lokale liv enten for hele byen eller for de implicerede parter. Dermed er også sagt, at der med stor sandsynlighed kunne findes flere samarbejdsrelationer, der ville ”give mening”, og at det blandt andet er her kirken har en helt åben bane at spille på.

Figur 3: Samarbejdsforbindelser

5.5. Samarbejde – kirken som samarbejdspartner

Grunden til at det ovenfor kan postuleres, at kirken har en helt åben bane at spille på i forhold til nye samarbejdsrelationer, er, at der ikke spores nogen uvilje mod kirken som samarbejdspartner blandt en eneste af informanterne – heller ikke hos de fire informanter, hvis foreninger ikke har noget samarbejde med kirken. Tværtimod kunne alle fire helt umiddelbart nævne

potentielle områder for samarbejde med kirken (jf. afsnit 3.1.). Den ”mening”, der skal være til stede, for at et samarbejde kommer i stand, behøver derfor ikke ligge ret langt væk. I udgangspunktet kunne en forbindelse eller et samarbejde i disse tilfælde efter al sandsynlighed opstå, hvis kirken/menighedsrådet tog initiativet. Det er på mange måder en unik situation, at man som institution, in casu kirken, ikke først skal nedbryde en masse barrierer for at etablere en ny relation, men blot kan henvende sig med noget ”meningsfyldt” og så have en overvejende sandsynlighed for at få en positiv reaktion på forespørgslen. Spørgsmålet er så, om kirken ønsker at lægge arbejdet i disse mange forbindelser eller samarbejdsrelationer?

I undersøgelsen i Malt Provsti satte en af de adspurgte præster et stort spørgsmålstejn ved, om kirken overhovedet bliver betragtet som en mulig samarbejdspartner (Christensen 2013:47). Alt i indeværende materiale peger på, at kirken bliver betragtet som en potentiel samarbejdspartner. Samtidig er der blandt flere af informanterne en fornemmelse af, at kirken ikke altid selv opfatter sig som sådan. Der er altså – foruden foreningernes åbenhed for samarbejde – det forhold på spil, at både foreninger/institutioner og indimellem kirken selv opfatter kirken som en anden type lokal aktør end de øvrige lokale aktører. Præsterne i Malt-undersøgelsen lægger vægt på, at kirken skal være *kirke*, men samtidig skal forsøge at være ret bred i sin selvforståelse. Præsterne forstår desuden kirkens bidrag til forskellige lokale arrangementer som specifikt kirkelige elementer ved arrangementer og ikke for eksempel det at stille op med en gruppe mennesker, der kan hjælpe med praktiske ting. Endelig oplever disse præster en modstand fra menighedsrådene i forhold til at engagere sig på andre måder, for eksempel ved at være *”medsponsor på fodboldhold, servere frugt for løbeklubben og så videre”*, da menighedsrådene *”ikke ser det som kirkens opgave at reklamere for sig selv”*. Dette leder Christensen til at overveje, om der også kunne ligge en ”religionsangst” hos foreningerne, når de overvejer samarbejde med kirken (Christensen 2013:48). Ifølge indeværende materiale er der intet, der peger i den retning. Der er udelukkende refleksioner over, hvor kirkens forkyndelse hører hjemme, og hvor den ville være malplaceret. Som den ene institutionsleder (Bente) udtrykte det: *”udflugt er en ting, men hvis vi flyttede det kirkelige ind i institutionen, ville det være noget andet.”*. Ingen af informanterne har dog oplevet at sige nej til en kirkelig forespørgsel, endsige få et nej ved en henvendelse til kirken. Og uddeling af frugt eller tildeling af et sponsorat ville næppe falde uden for den afgrænsning af forkyndelsens rum, som informanterne i denne undersøgelse giver udtryk for.

Man kan overveje, hvad den manglende religionsangst eller kirkeforskrækkelse skyldes. Som nævnt har flere af informanterne efter egne udsagn som privatpersoner et nært forhold til kirken – uden dog af den grund at deltage i søndagens højmesse. Denne i forvejen velvillige indstilling over for kirken, kan være baggrunden for, at informanterne ikke ser nogen hindringer for at indgå i et samarbejde med kirken som forening eller institution. En anden mulighed er, at informanternes indstilling er udtryk for det, man kunne kalde ”sekulariseringen af kirken”. Forstået på den måde, at kirken er blevet en så integreret en del af lokalsamfundet – med kun de kirkelige handlinger tilbage som kirkelig egenart – at den i de fleste sammenhænge betragtes som sekulær, lokal aktør på linje med de øvrige lokale aktører. Det kan ikke afgøres ud fra indeværende materiale, men meget tyder dog på, at hverken informanternes egne private relationer til kirken eller kirkens sekularisering i sig selv er dækkende forklaringer. Snarere skal forklaringen nok findes et sted midt imellem. Det, som nogle ville kalde ”kirkens sekularisering”, vil andre på grundtvigsk kalde forbindelsen mellem ”kristelighed og folkelighed”. Der, hvor kirken er til stede i alle dele af menneskelivet – også til byfesten, tøndeslagningen og affaldsindsamlingen – dog uden at insistere på at være til stede med en eksplicit forkyndelse. Det er denne form for kirke, som informanterne efterlyser mere af, samtidig med, at de italesætter kirkens ”kirkelige” gevinst ved denne tilstedeværelse i lokalbefolkningens liv. Spørgsmålet er så igen, om kirken ønsker at være til stede på denne måde?

5.6. Kirken som lokal aktør – en mulighedssituation med udadvendtheden som nøgle

Det tydelige billede fra indeværende materiale er som nævnt, at kirken i høj grad tænkes med som lokal aktør, når man spørger andre lokale aktører. Kirken står ikke udenfor, når informanterne skal pege på en dækkende illustration af det lokale samarbejde som sådan. Kirken *kan* man samarbejde med, ligesom man *kan* samarbejde med de øvrige foreninger og institutioner. Der skal bare være noget at samarbejde om. Nogle gange er kirken sågar en oplagt samarbejdspartner, da den har særlig interesse i og måske også særlige forudsætninger for at være den samlende faktor i forbindelse med årets (kirkelige) højtider. Ifølge dette materiale takkes der ja, når kirken inviterer, og når først en forbindelse er etableret, fastholdes den. Tradition og stabilitet er mindst lige så vigtigt som nytænkning og udvikling, når det gælder aktiviteterne i lokalområdet. Det, at der takkes ja, når kirken spørger, skal dog ikke forstås på den måde, at det udelukkende er kirkens ansvar at henvende sig med diverse tilbud. De andre lokale

aktører er meget bevidste om, at det ideelle samarbejde er gensidigt – både i henvendelse og i udbytte. Flere peger derfor også på, at når først en samarbejdsforbindelse er oprettet omkring én aktivitet, er der kortere vej hen til samarbejde om flere aktiviteter eller til det at tilbyde sig som praktisk hjælp ved hinandens arrangementer. På kort formel kan man sige, at samarbejde avler samarbejde, hvorfor kirken *kan* oparbejde en bred berøringsflade i form af diverse samarbejder, hvis den ønsker det.

Til en konference om kirken på landet, afholdt 20. juni 2015 i Salling Hallerne på initiativ fra biskoppen i Viborg, talte formanden for Landdistrikternes Fællesråd (LF), Steffen Damsgaard, under overskriften ”Kirken på landet. Vær åben – grib mulighederne!”. Oplægget var baseret på mangeårige erfaringer fra LF’s medlemsskare. Det er en meget rammende overskrift for de lokale samarbejds miljøer, som informanterne beskriver. Der er god plads til de lokale aktører, der aktivt går ind i kampen for lokalområdet. Der er plads og opbakning til den aktør, der ud over samvittighedsfuldt at beskæftige sig med sin niche (fodboldklubben, pensionistforeningen, daginstitutionen eller kirken) også retter sine aktiviteter udad mod og med lokalområdet, indgår i samarbejder og bidrager til det store fællesskab. Damsgaard konkluderer, at ”Kirken HAR fortsat stor betydning i landdistrikterne” og ”Kirken kan få ENDNU STØRRE betydning – hvis alle parter vil!”. Damsgaard peger her på vigtigheden af det gensidige ønske om samarbejde og den gensidige åbenhed over for nytænkning af aktiviteter og faciliteter.¹⁹¹ Disse pointer inddrages her, fordi de understøtter resultaterne fra indeværende undersøgelse og peger i retning af den grundindstilling, som også informanterne giver udtryk for, nemlig at man lokalt må arbejde med de muligheder, der er til stede og sammen skabe flere. Som nævnt er der en del udefrakommende faktorer, som man i det enkelte lokalområde kun i bedste fald har mulighed for at påvirke en smule (eksempelvis skole-/institutionslukninger), mens de fleste udfordrende faktorer (manglende offentlig transport, centralisering af sygehuse, virksomheder og institutioner, faldende huspriser og lignende) må betragtes som vilkår, man må forholde sig til og finde mulighederne i eller på trods af. Der skal ikke her argumenteres for en idyllisering af denne situation, hvor kamp og indsats er grundvilkåret for overlevelse og trivsel. Men der er alligevel grund til at pege på, at kirken på landet er placeret i en virkelighed, hvor

¹⁹¹ Citatet stammer fra den power point-præsentation, som Steffen Damsgaard gav ved konferencen ”Hvad vil vi med kirken på landet?”. Se hele præsentationen her: http://viborgstift.dk/fileadmin/viborgstift/Billeder/Oles_fotos/nyheder_mm/2015-06-20_Kirken_paa_Landet_-_Landdistrikternes_Faellesraad.pdf

indbyggerne, institutionerne og foreningerne er vant til at leve under slagordet ”evig stilstand er død!”. Der er med andre ord en bestemt virkelighed og et bestemt miljø at være kirke i, og skal der fortsat være en kirke på landet, skal denne virkelighed tages alvorligt og dens potentiale skal udnyttes – til gavn for mennesker og lokalområde.

Sammenfattende for de foregående analyser er, at kirkens udadvendthed er nøglen til at (gen)finde kirkens rolle som relevant lokal aktør. I beskrivelserne af den gode landpræst var informanterne meget enige. Den gode landpræst skal være udadvendt, synlig, aktivt deltagende i det lokale liv, tilgængelig og inviterende. Ud fra informanternes mange andre beskrivelser står det klart, at det selv samme ønskes af den gode kirke på landet. Den relevante kirke på landet er den kirke, der deler liv og skæbne med dem, den er kirke for og med. Det betyder, at kirken må agere på de samme præmisser som de øvrige lokale aktører; bakke op om det fælles; dele (ud af) sine ressourcer og kæmpe med i de fælles kampe. Her vil nogen naturligvis indvende, at kirken først og fremmest er forpligtet på at være kirke med stort K, fejre gudstjeneste, forestå de kirkelige handlinger og være til stede med præsten som sjælesørger for den enkelte. Det er et legitimt synspunkt, og der er derfor heller ikke tale om, at kirken på landet skal have en anden funktion end det at være kirke – men der er tale om, at kirken på landet med fordel kan udforske sin måde at være kirke på, fordi der som beskrevet er et særligt miljø at være kirke i. Det meste i dette materiale peger nemlig på, at kirken i informanternes øjne forpasser en oplagt mulighed for at forme og farve sit lokalområde – og ikke mindst være synlig som kirke – hvis den kun koncentrerer sig om at være kirke med stort K. Som en af informanterne siger, er kirken ikke synlig søndag morgen, men i alt det andet, den engagerer sig i. Her nævnes også af flere, at kirken har en åben mulighed for at være/blive en vigtig del af menneskers liv – som kirke – når den engagerer sig i livet uden for kirkerummet. Det ordrige forkyndelsesrum har, som nævnt, for informanterne en relativt tydelig afgrænsning (det hører til i kirken). Samtidig nævner flere, at når præsten, folk fra menighedsrådet eller andre der aktive i kirken, deltager i forskellige arrangementer, opfattes de som repræsentanter for kirken med de konnotationer, der er forbundet hermed. Vejen hen til kirkebænken søndag morgen bliver ikke nødvendigvis kortere for den enkelte borger af, at præsten danser med ved byfesten, eller at frivillige fra kirken rydder op efter sommermarkedet. Men informanterne er enige om, at det gør kirken synlig, og at den igennem den slags aktiviteter får en positiv plads i folks bevidsthed – som kirke.

Der er med andre ord god grund til at se på situationen for kirken på landet som en *mulighedssituation* – for kirke med både stort og lille k.

Kirken er placeret i et lokalt miljø, hvor samarbejde mellem lokale aktører allerede findes – og hilses velkomment. Kirken *kan være* en væsentlig lokal aktør og bidrager til lokalområdets liv og trivsel, når den også lægger kræfterne i udadvendte aktiviteter. Alle døre til en stor og bred berøringsflade er lige så vidt åbne for kirken, som for andre lokale aktører. Og netop dette, at kirken ifølge informanterne ikke har et *særligt* ansvar for lokalområdet, men det *samme* ansvar som de øvrige lokale aktører kan alt efter den enkelte kirkes situation tale til opmuntring, positiv udfordring og/eller kritisk refleksion over egen indsats og rolle i lokalområdet.

Litteraturliste

- Ibsen, B.
2006 *Foreningslivet i Danmark*, Center for forskning i Idræt, Sundhed og Civilsamfund, Syddansk Universitet
- Christensen, L. F.
2013 *En undersøgelse af samspillet mellem kirker og foreningsliv i danske landsogne. En pilotundersøgelse med Malt Provsti som case*, Center for Landdistriktsforskning, Syddansk Universitet
- Hansen, J. E.
2014 *Kirken på landet – et pilotstudie*, ikke publiceret.
- Ramussen, S. M.
2014 *Den relevante folkekirke – et sociologisk grundlag for målsætningsarbejde, aktivitetsstatistik og brugerundersøgelser*, Det Teologiske Fakultet, Københavns Universitet
- Rasmussen, S. M.
2015 *Forskellige vilkår for folkekirken på landet*, Landsforeningen af Menighedsråd

Relevante hjemmesider

Folkekirkens Uddannelses- og Videnscenter	www.fkuv.dk
Landdistrikternes fællesråd	www.landdistrikterne.dk
Landsforeningen af menighedsråd	www.menighedsraad.dk
Teologisk Pædagogisk Center, Løgumkloster	www.tpcloegumkloster.dk/projekter-og-netvaerk/igangvaerende-projekter/kirken-paa-landet-arbejdsgruppe-2012-2014
Viborg stift	www.viborgstift.dk/nyt-fra-stiftet/kirken-paa-landet/

Udgivet af Landsforeningen af Menighedsråd

Finansieret af Folkekirkens Uddannelses- og Videnscenter